SENOSIOS
LITERATŪROS
STUDIJOS

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR
TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

RADIVILIAS.

SIVE,

DE VITA, ET REBVS PRÆCLARISSIME GESTIS, IMMORTALIS MEMORIÆ, ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS NICOLAI RADIVILI GEORGII FILII, DVCIS in Dubinki ac Bierze, Palatini Vilnensis, &c. ac Exercitruum Magni Ducatus Lituaniæ, Imperatoris Fortissimi. &c.

LIBRI QVATVOR.

IOANNIS RADVANI LIT:

Iussu & Auctoritate Mag. D. Ioannis Abramovicz, in Wortuiany. Præsidis Derpatensis, Capita-
i Lidensis Vendensis &c.

Addita est Oratio Funebris, Generosi D. Andreæ Voloni, Secretarij Sacræ Regiæ Magestatis, & quorumdam Auctorum Epigrammata.

VILNÆ METROPOLI LITVANORVM.
Ex Officina Ioannis Kartzani,
CIↃ IↃ IIXC.

4-a313

SIGITAS NARBUTAS

TRADICIJA ir ORIGINALUMAS
Jono Radvano „RADVILIADOJE“

VILNIUS, 1998

Knygos leidimą parėmė

ŠVIETIMO IR MOKSLO

MINISTERIJA

Kairėje titulinio puslapio pusėje

J. RADVANAS,

Radviliada, arba Keturių dalių giesmė

apie amžino atminimo šviesiausiojo kunigaikščio

MIKALOJAUS RADVILOS...

gyvenimą ir garsiausius žygius

Vilnius: J. Karcano spaustuvė, 1592

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998

© Sigitas Narbutas, 1998

ISBN 9986-513-25-1

Turinys

Pratartis 7

Extant ejusdem alia Carmina

Literatūros apie J. Radvaną apžvalga 9

„Čia kiekvienoj eilutėj skamba Vergilijus"

„Radviliados" kalbos pobūdis 19

Lietuvos Hėrodoto takeliais

M. Strijkovskio poveikis „Radviliadai" 27

Cerne, quibus patria est innixa columnis

Lietuvos protestantų kūrybos atspindžiai herojiniame epe 55

Žmogaus ir valstybės tema „Radviliadoje" 83

I. EPO KOMPOZICIJOS YPATYBĖS 83

II. IDEALAUS ŽMOGAUS PAVEIKSLAS 93

III. VALSTYBĖS SAMPRATA 133

Vietoje užsklandos

Sava ir svetima Lietuvos renesanso literatūroje 181

Summary 225

Bibliografija 237

Asmenvardžių rodyklė 255

Pratartis

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę susiklostė palankios sąlygos tyrinėti ir skelbti įvairiakalbę Renesanso ir Baroko literatūrą. Daugiausia jėgų ir išteklių iš Lietuvos XVI a. pareikalavo veik nesibaigiantys karai prieš Maskvos Didžiąją Kunigaikštystę, todėl retas kuris Palemono žemių literatas tuo metu nelietė valstybės santykių su grėsminguoju Rytų kaimynu. Kūrėjai apie juos rašė, gausiai semdami iš turtingo Antikos žanrų ir poetinių priemonių aruodo. Dėl to beveik visa, kuo šiandien turtinga mūsų literatūra (labai įvairūs poezijos, prozos, dramaturgijos pavidalai), yra paliudyta kaip tik tame amžiuje, pasižymėjusiame didžiuliu autorių kūrybingumu ir jų patriotiškomis, kartais netgi herojiškomis nuostatomis.

Ši monografija skirta aptarti XVI a. poeto Jono Radvano sukurtąją „Radviliadą". Tai kūrinys, kurį neabejodami galime laikyti herojiniu epu. Be abejo, jis negalėjo atsirasti tuščioje vietoje. Monografijos autoriui rūpėjo atskleisti ir tą nacionalinės literatūros tradiciją, kuria pasirėmė „Radviliados" kūrėjas, ir aptarti tuos istorinius įvykius, kurie tapo „Radviliados" siužeto pagrindu.

Monografija buvo rašoma 1994–1996 m., tad joje jau neatsispindi vėlesni literatūros ir istorijos tyrinėjimai. Jų kuo toliau, tuo gausiau pasirodo šiomis dienomis, tad au-

torius tikisi, kad šis kuklus tyrinėjimas pagilins ir išplės jau turimą Renesanso literatūros sampratą.

Prie šios knygos palankiu žodžiu ir vertingu patarimu prisidėjo nemažai žmonių. Autorius jaučia pareigą padėkoti kai kuriems iš jų, ypač padėjusiems gerinant monografijos tekstą. Tai prof. dr. Albinas Jovaišas, doc. habil. dr. Eugenija Ulčinaitė, prof. habil. dr. J. Girdzijauskas, doc. dr. Darius Kuolys, prof. habil. dr. Antanas Tyla, habil. dr. Vytautas Vanagas, prof. habil. dr. Henrikas Zabulis. Taip pat širdingą ačiū autorius taria prakilniesiems raštijos paminklų saugotojams – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Vilniaus universiteto, Lietuvos mokslų akademijos, Lenkijos nacionalinės, Jogailos universiteto ir Čartoriskių bibliotekos darbuotojams.

Extant ejusdem alia Carmina

Literatūros apie J. Radvaną apžvalga

Frazė, pasirinkta aptarti literatūrą apie J. Radvano gyvenimą ir kūrybą, priklauso protestantų istoriko A. Węgierskio plunksnai. Dėl religinės amžininkų netolerancijos priverstas pasitraukti į užsienį, šis mokytas vyras išleido veikalą, kuriame apžvelgė reformacijos Vidurio ir Rytų Europoje pradžią, aptarė jos plėtrą bei andainykštę padėtį slavų apgyventuose kraštuose ir aprašė žymesnius reformacijos veikėjus, su kurių gyvenimu ir veikla susiję neabejotini nuopelnai slavų kultūroms. Septintuoju vieno tokio aprašo numeriu A. Węgierskis pažymėjo J. Radvaną ir paliko apie jį tokią žinutę: „in Apologiam Postillae Pol. Gregorii Zarnovecii scripsit Carmen. Extant ejusdem alia Carmina" (153, 452, žr. taip pat 152, 452; „parašė poemą Grzegorzo iš Žarnovco lenkiškos postilės apologijai. Yra kitų to paties autoriaus poemų"). Ne itin daug pasakyta apie vieną iš garsiausių Lietuvos protestantų, perdėm šykščiai apibūdintas rašytojas, sukūręs lietuvių herojinį epą – „Radviliadą"!

Pirmieji apie „Radviliados" kūrėją J. Radvaną prakalbo XVIII a. šviesuoliai. Kunigaikščio J. A. Załuskio bibliotekininkas ir sekretorius J. D. A. Janockis išsamiau už kitus įvertino, matyt, kunigaikščio bibliotekoje saugotą „Radviliados" egzempliorių, nurodė, kad knygoje taip pat esama kitų autorių kūrybos, ir apibūdino patį epą bei jo kūrėją.

Dėl racionalaus ir kritiško vertinimo šiandien įdomiai skamba mokslingojo sekretoriaus žodžiai, todėl pateiksime visą J. D. A. Janockio nuomonę apie „Radviliadą": „Der Hauptschmuck dieses Heldengedichtes beruhet nur auf dem wohlgetroffenen Sylbenmaße, die Gedanken sind matt. Und die Bilder haben nichts neues. Der Verfaßer scheinet gar nicht zur Besingung eines so großen Helden, von der Natur bestimmet gewesen zu seyn" (39, *85*; „Pagrindinį šios herojinės giesmės akcentą sudaro gerai pavykę poezijos metrai. Tuo tarpu jos mintys yra neraiškios, vaizdai nesako nieko nauja. Kūrėjas [t. y. J. Radvanas – S. N.], apdainuodamas tokį didingą herojų, regis, negalėjo būti gamtos apdovanotas"). Kritišką J. D. A. Janockio nuomonę po trisdešimties metų žodis žodin pakartojo F. K. Gadebuschas (25, *4*). XIX a. pradžioje lygiai taip pat „Radviliadą" įvertino F. Bentkowskis (6, *664*). Čia pastebėsime, kad abu pastarieji autoriai pažymėjo apie J. Radvaną daugiau iš nieko kito negirdėję.

Minėdami J. Radvaną, kiti XIX a. istorikai ir bibliografai: H. Juszyńskis (43, *102*), F. Siarczyńskis (129, *117*), J. J. Załuskis (171, *156*), M. Wiszniewskis (158, *153*) ir T. Wierzbowskis (156, *172*), sekė nebe A. Węgierskio, bet J. D. A. Janockio pėdomis. Kad ir kokios trumpos, jų žinutės pamažėliais didino J. Radvano – „Radviliados", o ne poemos „Epitalamijas šviesiojo ir prakilniojo pono Kristupo Manvydo Dorohostaiskio ir kilmingiausios šviesiosios panelės Sofijos Chodkevičiūtės vestuvėms" (113) arba giesmės „Grzegorzui iš Žarnovco, „Apgynimo" autoriui" (Ad Gregorium Zarnouecium, authorem Apologiae. Ode) – šlovę. Užtat nieko nuostabaus, kad ankstyvoji mūsų poeto kūryba iki K. Estreicherio epochos liko nežinoma.

Taigi devynioliktasis amžius tematė lietuvių herojinį epą, kuriame J. Radvanas globėjo J. Abramavičiaus valia apdainavo M. Radvilos Rudojo gyvenimą ir žygius. Kad ir vienpusiškas, toksai vertinimas galėjo negincijamas laukti tyrinėtojo, ilgainiui įžvelgsiančio „Radviliadoje" daugiau

IN ARMA ILLVSTRISSIMI, AC PIAE memoriæ Principis & Domini, D. Nicolai Radiuili, Ducis in Dubinki ac Birze; Palatini Vilnensis. &c. &c.

Regia nunc volucris Domini post funera tanti
    Alta petas, famam defer in astra ducis.
Erige nunc pennas, patriam nunc protege magnam
    Te draco, te fulmen, Moschus inersq; fugit.
Incipe dulcisonans ô buccina, te stupet ipse
    Hesperus; hæc audit quæ canis ortus enim.
Caucasus hæc audit, iubet hæc ediscere syluas,
    Hæc ignes Lybiæ, Taurus, & ista stupet.
Mœnia vos metuant Ierichus, Lituoq; Tonante,
    Corruat, & meretrix ebria, sæua, cadat.

Ioannes Raduanouius
Vilnensis.

J. RADVANO

eilėraštis

AMŽINO ATMINIMO
ŠVIESIAUSIO DIDIKO IR PONO,
PONO MIKALOJAUS RADVILOS...
HERBUI,

išspausdintas A. Volano knygoje

GEDULINGA KALBA,
PASAKYTA
PAGERBIANT ŠVIESIAUSIĄJĮ DIDIKĄ
MIKALOJŲ RADVILĄ

Vilnius: D. Lenčickio spaustuvė, 1584

nei didžiojo etmono biografiją. Tik štai, ta tautų budimo epocha pagimdė apmaudų nesusipratimą, kuris iki šių dienų klaidina senosios lietuvių literatūros skaitytoją. Regis, pirmas J. J. Załuskis, o po jo – M. Wiszniewskis, T. Wierzbowskis, K. Estreicheris (24, *45*) ir daugybė kitų mokytų lenkų neteisingai suprato „Radviliados" leidimo metus: knygos antraštiniame lape esančią chronogramą (I) I) IIXC pavertė 1588-aisiais, o ne 1592-aisiais. Teisybė, anapus Nemuno vėliau vis dėlto atsirado tokių tyrinėtojų, kurie, sekdami F. Siarczyńskiu bei ankstesniais autoriais, nurodė 1592-uosius epo leidimo metus. Tai K. Tyszkowskis (145, *13*), H. Lulewiczius (69, *4*), galbūt dar vienas kitas. Užtat šiapus Nemuno 1588-uosius istoriografijon tarsi kas būtų kalte įkalęs: šiuos „Radviliados" leidimo metus nurodo V. Abramavičius (1, *339*, *342*), J. Jurginis (42, *139*), B. Kazlauskas (45, *278*, *280*, *303*), J. Lebedys (57, *238*; 58, *129*), „Lietuvių literatūros istorijos" autoriai (61, *13*), J. Tumelis (148, *484*), M. Ročka (119, *80*), R. Pakalniškis (97, *58*), D. Kuolys (55, *14*, *78*), E. Ulčinaitė (20, *28*, *439*, *491*) ir dar daug kitų tyrinėtojų.

Kaip gi yra iš tikrųjų? Manytume, jog mokslinėje literatūroje 1588-tieji atsirado, neteisingai arabiškais skaitmenimis perrašius minėtą chronogramą (I) I) IIXC. Reikia pasakyti, kad toks metų žymėjimas yra būdingas tik to laikotarpio: XVI a. paskutiniojo ketvirčio–XVII a. pradžios, spaudiniams. Pavyzdžiui, 1588 m. Bazelyje išėjusioje R. Heidensteino knygoje „De bello Moscouitico, quod Stephanus rex Poloniae, gessit commentariorum libri VI" leidimo metai pažymėti chronograma (I) I) XXCVIII. Tais pačiais metais Torūnėje išspausdintas pedagogikos veikalas „Institutionis literatae, sive De discendi atque docendi ratione, tomus tertius" turi chronogramą (I).I).XXCIIX. Na, o tuo pat metu Vilniuje išėjęs A. Jurgevičiaus veikalas „Mendacia et convitia Evangelica Andreae Volani Lwowkoviensis, secretarii, si Diis placet, Magni Ducatus Lituaniae" labiau įprastą užrašymą, o būtent, M.D.LXXX.VIII.

1592 m. Poznanėje išėjusioje P. Skargos knygoje „Upominanie do ewangelików i do wszystkich społem nie katolików" leidimo metai pažymėti M.D.XCII. Lygiai taip pat jie pažymėti A. Jurgevičiaus veikale „Ad quinquaginta duas quaestiones Gregorii Zarnovvitae ministri Calviniani de Ecclesia, eiusq[ue] notis ac duratione". Tais pačiais metais Vilniuje pasirodžiusiame poezijos rinkinyje „Threni in exequias illustrissimae Catharinae Radivilae de Teczyn, ducis in Byrze et Dubingi, palatinae Vilnensis etc. etc.nomine Parthenicae sodalitatis in Academia Vilne[n]si Societatis Iesu institutae, a praecipua iuventute eiusde[m] sodalitatis conscripti" regime netgi M.D.L.XXXXII.

Kaip matyti iš šių pavyzdžių, lotyniški skaitmenys, žymintys dešimtis ir vienetus, tuo laikotarpiu būdavo užrašomi ir prieš, ir po raidės C, kuri žymi šimtą. Labai retai kuriame spaudinyje aštuoni būna pažymėti IIX (kaip aukščiau minėtame pedagogikos veikale; įprastas žymėjimas – VIII). Vis dėlto jokioje anuo metu išspausdintoje knygoje neteko užeiti aštuoniasdešimt aštuonių, pažymėtų IIXC. Tam reikalui autoriai ir spaustuvininkai vartojo skaitmenis LXXXVIII arba XXCVIII.

Tuo metu šitaip – gana įvairiai – laiką žymėjo ir tolimesnių kraštų, ir Vilniaus tipografai. Pateiksime dar kelias rečiau pasitaikančias chronogramas, panašias į „Radviliados". 1589 m. Rygoje išėjo P. Oderborno kūrinys, pavadintas „Panegyricus ad serenissimos et potentissimos principes ac dominos, d. Joannem III. Svecorum, Gothorum, Vandalorumq[ue] regem ... et Sigismundum III. regem Poloniae". Antraštiniame lape „Panegirikos" leidimo metai nurodyti (I). I). XXCIX., o kolofone – M. D. XIC. Abiem atvejais jie žymi tuos pačius 1589 m.

1598 m. Vilniuje išėjo A. Volano kūrinys, pavadintas „Panegyricus illustrissimo principi, domino d. Nicolao Christophoro Radivillo duci in Olika ac Nieswiez". Antraštiniame lape leidimo metai nurodyti (I) I) XCIIX. Pratarmės

M. K. Radvilai Našlaitėliui pabaigoje spaustuvininkas S. Sultzeris nurodė datą, kada jis parašė pratarmę: „Vilnae ex officina mea typographica 4. Non. Decemb. Anno a partu Virginis 1598". Taigi antraštėje irgi 1598-ji.

Pateiksime vieną pavyzdį, susijusį ir su J. Radvano kūryba. 1591 m. Vilniuje išėjo minėtoji Grzegorzo iš Žarnovco knyga „Obrona Postylle Ewanielickiey". Joje yra keli J. Radvano eilėraščiai. Vienas iš jų, pavadintas „Ad Gregorium Zarnouecium, authorem Apologiae" irgi pažymėtas chronograma (I) I) IXC. 3. Non: Martij. Suprantama, jog „Apgynimo" antraštiniame lape pažymėti 1591 leidimo metai ir šioje chronogramoje nurodytieji yra vieni ir tie patys.

Minėtų P. Skargos ir A. Jurgevičiaus kūrinių antraštiniai lapai rodo, kad 92-ieji leidimo metai būdavo žymimi XCII. To laikotarpio knygose ši chronograma – dažniau pasitaikantis metų užrašymo būdas. J. Radvano „Radviliados" antraštiniame puslapyje esantis skaitmuo IIXC – kur kas retesnis, tačiau ir jis žymi tuos pačius – 92 – metus: jie gaunami, iš šimto (C) atėmus aštuonis, kuriuos žymi IIX. Be to, ir pačioje „Radviliadoje" minimi kai kurie įvykiai, atsitikę apie 1588 m. ir vėliau. Iškalbingiausias iš visų yra M. Radvilos Rudojo sūnaus Mikalojaus mirties paminėjimas (Radiv. IV, *518–520* ir paraštės pastaboje). J. Radvanas apie tai rašo kaip apie nelaimę, nuo kurios spėjo praeiti šiek tiek laiko, ir tatai būtų suprantama, jei tartume, kad „Radviliada" užbaigta 1591-ųjų pabaigoje ar 1592-ųjų pradžioje. Mat Naugarduko vaivada Mikalojus Radvila, Rudojo sūnus, mirė 1589 m. gruodžio 18 d.; kitų metų pradžioje jį palaidojo Radvilų šeimos kapavietėje Dubingiuose (3, *39*).

Tik pokario metais mokslininkai J. Radvano kūrybą ėmė vertinti kaip svarbų savitą XVI a. antros pusės literatūros reiškinį. 1953 m. Briuselyje išėjo įdomi S. Koto monografija „La Réforme dans le Grand-Duché de Lituanie: Facteur d'occidentalisation culturelle". Nors joje „Radviliada" ne analizuojama, o tik paminima (49, *52*), tačiau neabejotinu

autoriaus nuopelnu reikia laikyti aiškų, glaustą ir įtikinamą XVI a. antros pusės–XVII a. vidurio LDK kultūros aptarimą. S. Kotas J. Radvaną laiko ne Radvilų dvaro poetu (šiuo aspektu vėliau į „Radviliadą" pažvelgs A. Sajkowskis, 125, *22–24*), o vienu iš žymesnių Lietuvos reformatų sąjūdžio dalyvių. Pasak tyrinėtojo, tam sąjūdžiui priklausę A. Volanas, J. Lasickis, A. Chžonstovskis, S. Košuckis, B. ir S. Budnai, A. Zachaževskis, J. Kazokas, L. Kšiškovskis, K. Bazilikas, J. Petravičius, J. Licinijus, S. Nininskis, E. Pilgrimovijus, P. Oderbornas, A. Sapiega, V. Agripa, P. Gradauskas, A. Rimša, J. Šemeta, J. Abramavičius, K. Dorohostaiskis, K. Volodkavičius, T. Jevlaševskis ir dar daug kitų religijos, politikos ir kultūros veikėjų. Toks vertinimas atrodo kaip reta teisingas, nes „Radviliados" sukūrimo istorija, kalbos ir stiliaus analizė rodo neabejotiną jau minėtų J. Abramavičiaus, A. Volano, P. Oderborno, galbūt V. Agripos, P. Gradausko ir dar vieno kito reformatų kultūrininko įtaką J. Radvanui.

Maždaug tuo pat metu kitas lenkų tyrinėtojas B. Nadolskis paskelbė studiją apie Lenkijos Renesanso poeziją lotynų kalba. Studijoje mokslininkas plačiau nei kiti aptarė „Radviliadą" bei „Epitalamiją" (81, *209*), pirmasis įžvalgiai pastebėjo, kad mūsų herojinis epas (B. Nadolskis jį vadina „eiliuota kronika") yra ne tiek M. Radvilos Rudojo gyvenimo ir žygių, kiek Lietuvos kovų prieš Maskvą apdainavimas. Panašią nuomonę apie „Radviliadą" vėliau pareiškė ir J. Nowakas-Dłużewskis monografijoje „Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Pierwsi królowie elekcyjni". Šio literatūros istoriko tvirtinimu, herojinis epas esąs pagyrimas M. Radvilai Rudajam, tačiau vien pagyrimas nieku būdu nesudarąs viso „Radviliados" turinio (88, *148*). Kad ir nenorom, lenkų tyrinėtojas pastebi epą alsuojant lietuvišku patriotizmu (88, *149*), o epizodus, kuriuose apdainuojama Lietuva (Radiv. I, *31–96*; III, *89–195*, galbūt dar IV, *143–182*), laiko gražiausiomis „Radviliados" vietomis. Baigdamas epo aptarimą, J. Nowakas-Dłużewskis pastebi: „*Radivilias* jest chyba

MAGNIFICI DOMI-
. Wenceslai Szemiot. &c.

1332/II

VIr Samius cecinit, mortem contemnere Cygnum,
Se fore perpetuum qui canit, alta petens:
Tu quoq; sic Generose viges, & olympia Virtus,
Quam colis, æternum te super astra feret.
Atq; nitet veluti Cygnus candore niuali:
Sic condita geris pectora lacte bono.
Vt quoq; prædones aquilas temnitq; fugatq;:
Hostem sic patriæ pellito fortis eques.
Ergo Deo lætus dulcissima pectora vitæ
Offer: & incipient aurea secla tibi.

I. R.

Spėjamas J. RADVANO *eilėraštis*
PRAKILNIOJO PONO
VENCLOVO ŠEMETOS HERBUI,
išspausdintas A. Chžonstovskio knygoje
TIKRATIKIŲ KRIKŠČIONIŲ KRIKŠTO
PASLAPTIES APGYNIMAS

Vilnius: J. Karcano spaustuvė, 1584

najlepszą w naszej dotychczasowej literaturze polsko-łacińskiej próbą adaptacji poematu antycznego dła polskich potrzeb" (88, *150*; „Senojoje mūsų literatūroje, kurtoje lenkų ir lotynų kalbomis, *Radviliada* veikiausiai yra geriausias bandymas lenkų reikmėms pritaikyti antikinę poemą"). Panašiai, tik dar palankiau mūsų herojinį epą įvertino S. Nieznanowskis (87, *401–402*; lietuvių literatūros istorijoje vėliau tokią nuomonę pareiškė ir E. Ulčinaitė, 20, *28*).

Iš kitų autorių, dar rašiusių apie J. Radvano gyvenimą ir kūrybą, gero žodžio nusipelno H. Lulewiczius, kuris lenkų biobibliografinėje enciklopedijoje „Polski Słownik Biograficzny" paskelbė straipsnių apie mūsų poetą ir kai kuriuos Radvilas (69–71). Straipsnyje apie J. Radvaną šis lenkų eruditas ne tiktai nurodė tikruosius „Radviliados" leidimo metus (S. Kotas, B. Nadolskis, A. Sajkowskis, J. Nowakas-Dłużewskis ir kiti tyrinėtojai sekė K. Estreicheriu), bet taip pat aptarė visas žinias apie herojinio epo autorių ir jo kūrybą, kurias jam pavyko surasti įvairiuose XVI–XX a. šaltiniuose (69, *3–4*).

Šiapus Nemuno tik pokario metais susidomėta J. Radvanu ir jo kūryba. O juk kas kitas būtų galėjęs kelti bundančią nepriklausomybei Lietuvą 1904–1918 m., jeigu ne herojinis epas, apdainavęs lietuvių kovas prieš Maskvą, išaukštinęs Livonijos karo nugalėtojus, įamžinęs jų pergales prieš Ivano IV Rūsčiojo valdomą barbarų valstybę ir, svarbiausia, sukurtas lietuvio[1]!.. Vis dėlto dėl įvairių priežasčių tuomet pirmoji moderniosios Lietuvos šviesuolių karta

[1] J. Radvano gyvenimas iki šiol tebėra menkai ištirtas, todėl kol kas negalime pasakyti, kada poetas gimė. Tuo tarpu apie J. Radvano kilmę ir tautybę žinių teikia jo kūriniai. Poetas buvo vilnietis. Apie tai kalba parašas po ankstyviausiu dabar žinomu jo eilėraščiu, išspausdintu A. Volano kūrinyje „Oratio funebris in laudem illustrissimi principis, Nicolai Radivili ducis in Dubinki ac Birze" (164, *f. A verso: Ioannes Raduanonius Vilnensis*). Autoriaus tautybę taip pat liudija lietuviški žodžiai „Radviliadoje": Sventa 'Šventosios upė', Radiv. *I, 77*; IV, *74*; Nerys 'Neris', Radiv. IV, *145* bei paraštėje prie I, *73* ir kai kurie kiti. Beje, tarmiškai užrašytas pastarasis hidronimas irgi nurodo autorių buvus rytų aukštaitį vilniškį.

„Radviliados" nepastebėjo, neskaitė ir jos deramai neįvertino. Užtat tos kartos romantinėse praeities vizijose keista likimo užgaida herojinio epo vietą užėmė lenkų humanisto Mikalojaus Husoviano „Giesmė apie stumbrą". Lietuvių šviesuoliai didžiavosi šioje poemoje apdainuotu Lietuvos girių grožiu ir turtais, žavėjosi didingu didžiojo kunigaikščio Vytauto paveikslu (plačiau apie tai žr. 37, *8–9* ir toliau) ir ilgam lietuvių lotyniškos literatūros pradžią susiejo su šiuo poetu. Tuo tarpu J. Radvanas mūsų skaitytojui buvo nežinomas iki pat 1959 m. V. Abramavičiaus publikacijos (1).

Kad ir kaip šališka, pastaroji, regis, paskatino lietuvių tyrinėtojus įvertinti J. Radvano gyvenimą ir kūrybą, surasti jai vietą XVI a. lietuvių kultūros kontekste. 1963 m. monografijoje apie Mikalojų Daukšą žymus senosios lietuvių literatūros tyrinėtojas J. Lebedys trumpai apibūdino „Radviliadą" vienu – tautos bei valstybės sampratos – aspektu (57, *289–290*) ir pareiškė, kad J. Radvano bei kitų nelietuviškai rašiusių autorių turėtoji tautos koncepcija buvo kitokia nei ta, kurią savo raštuose puoselėjo Žemaičių kanauninkas M. Daukša (57, *291–292* ir toliau). Po dviejų metų J. Radvano gyvenimą ir kūrybą aprašė J. Jurginis veikale „Renesansas ir humanizmas Lietuvoje" (42, *139–140*). Palyginus šią knygą su ankstesnėmis publikacijomis matyti, kad „Renesanso" autorius nė per žingsnį toliau nepažengė nei nuo XIX a. lenkų, nei nuo V. Abramavičiaus ar J. Lebedžio tyrinėjimų, liečiančių J. Radvaną.

Deramai įvertinti J. Radvano gyvenimą ir kūrybą pirmasis ėmėsi Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros docentas B. Kazlauskas. Jis išvertė į lietuvių kalbą „Radviliadą"[1] ir 1965 m. „Literatūroje" paskelbė platų

[1] Dideles savo vertimo ištraukas B. Kazlauskas publikavo aptariamame straipsnyje. Visas vertimas nebuvo publikuotas nei tada, nei vėliau. Šia proga pažymėsime, kad antrasis „Radviliadą" lietuviškai prakalbino A. Rukša, o vienos epo ištraukos vertimą paskelbė A. Tyruolio sudarytoje pasaulinės poezijos antologijoje „Nemarioji žemė" (86, *68–70*).

straipsnį apie herojinį epą bei jo autorių. Palikę nuošalyje ginčytinus pastarosios publikacijos teiginius dėl J. Radvano klasinio ribotumo, čia tenurodysime kai kurias įžvalgias ir teisingas B. Kazlausko išvadas. Visųpirm šis tyrinėtojas, kaip anksčiau S. Kotas, J. Radvanui vietos ieškojo įdomiame ir labai reikšmingame XVI a. Lietuvos reformatų sąjūdyje. Puikiai išmanydamas antikinę literatūrą, B. Kazlauskas epe taip pat įžvelgė keletą dalykų, į kuriuos anksčiau dėmesio nebuvo atkreipę kiti tyrinėtojai. Mat jis, galvodamas apie „Radviliados" skaitytoją, taip pat įvertindamas antikinės literatūros kultą XVI a. Europoje, pastebėjo: „Jeigu lietuviškoji knyga daugiau stengėsi patenkinti religinio gyvenimo reikmes, tai lotyniškoji grožinė literatūra sekė pasaulinės literatūros pavyzdžiu, lygiavosi į ją savo siužetais ir literatūrine forma. Lietuvių kalba išleistieji raštai daugiausia buvo skiriami lietuvių liaudžiai. Lotyniški, Lietuvą liečiantieji, grožiniai kūriniai pretendavo būti pasaulinio garso veikalais" (45, *280*). Su tuo negalima nesutikti. Be to, anksčiau nei J. Nowakas-Dłużewskis ir S. Nieznanowskis B. Kazlauskas įvertino ir aptarė etnopolitinį, tariant „Lietuvos istorijos iki 1795 metų" autorių žodžiais (46, *221–225*), „Radviliados" patriotizmą (45, *282, 298*), taip pat išsamiau už kitus tyrinėtojus apibūdino antikinės poezijos paveldą herojiniame epe (45, *289–302*).

Beveik tris dešimtmečius B. Kazlausko studija buvo pagrindinis šaltinis, iš kurio žinių apie J. Radvaną sėmėsi senosios lietuvių literatūros tyrinėtojai. Pačioje 1993 m. pabaigoje išėjo D. Kuolio monografija „Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje". Jos autorius J. Radvano kūrybą aptarė plačiame XVI–XVII a. idėjų istorijos kontekste, todėl pareiškė ypač svarbių minčių apie „Radviliados" lietuviškumą, grindžiamą su Radvilomis ir kitomis didikų giminėmis susietu lietuvių tautos ir jos sukurtos valstybės likimu (55, *78, 202*). Kad ir kaip gaila, tačiau šios mintys monografijoje plėtojamos, pasitel-

kus ne „Radviliadą" ar kitus XVI a. antros pusės Lietuvos autorių kūrinius, bet palyginti vėlyvą A. Kojelavičių-Vijūką. Tuo tarpu dar M. Strijkovskio amžininkai: A. Volanas, A. Rimša, E. Pilgrimovijus, K. Volodkavičius ir galiausiai pats J. Radvanas, savo kūriniuose reiškė idėjas, kurias „Asmens, tautos, valstybės" autorius teįžvelgė Lietuvos Tukidido – A. Kojelavičiaus-Vijūko – raštuose. Atskleisti šių žmonių nuopelnus, parodyti J. Radvano indėlį į etnopolitinę lietuvių raišką ir būtų vienas iš šios knygos tikslų.

Kad ir kaip nemaloniai iš J. Nowako-Dłużewskio lūpų skamba „Radviliados" kritika, vis dėlto tenka pripažinti itin vykusiu metodą, kurį šis mokslininkas pasirinko senosios lenkų ir, pridėkime, lietuvių literatūros tyrinėjimui. Kūrinių aptarimas pagal karalių valdymo metus, t. y. pagal greit besikeičiančią politinę-visuomeninę konjunktūrą, leido šiam tyrinėtojui atskleisti kiekvienoje poemoje ar eilėraštyje pavaizduoto gyvenimo ypatumus ir teisingiau aprašyti politinės, konfesinės ir kultūrinės padėties kaitą, įtakojusią literatūros stilius ir skonius. Jau minėtos „Lietuvos istorijos iki 1795 metų" autoriai irgi žengia tuo pačiu keliu, tačiau remiasi ne teorinėmis J. Nowako-Dłużewskio premisomis, o Z. Ivinskio nuostata „visą savo dėstymą sutelkti apie valstybingumo idėją lietuvių tautoje" (46, *11*). Ne noras apdainuoti M. Radvilos Rudojo gyvenimą ir žygius, o siekimas pagerbti Lietuvos valstybingumą apgynusią Livonijos karo nugalėtojų kartą pagimdė ir mūsų „Radviliadą". Livonijos karo, LDK priešų ir jos gynėjų, galop kenčiančios, laiminčios ir su viltimi į ateitį žvelgiančios Lietuvos apdainavimas sudaro pagrindinės mūsų epo temos turinį. Atskleisti žmogaus ir valstybės vaizdavimo „Radviliadoje" ypatumus tradicijos ir originalumo aspektu ir būtų kitas – svarbiausias – šio tyrinėjimo tikslas.

„Čia kiekvienoj eilutėj skamba Vergilijus"

„Radviliados" kalbos pobūdis

Tebūnie leista „Radviliados" meninio pasaulio analizę pradėti ne nuo surinktų duomenų aptarimo, o nuo prisiminimų. Taigi Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros docentė E. Ulčinaitė yra šių eilučių autoriui pasakojusi apie vieną savo viešnagę į Maskvą, į M. V. Lomonosovo universitetą. Kai ji parodžiusi „Radviliadą" tenykštėje Klasikinės filologijos katedroje, docentai ir profesoriai veik vienu balsu pareiškę, kad J. Radvanas nesąs originalus, nes kūręs, vartodamas „Eneidos" žodžius, frazes ir vaizdus. „Čia kiekvienoj eilutėj skamba Vergilijus", – pareiškę jai mokyti rusai.

Suprantama, kad lotynų kalba nebuvo gimtoji nei J. Radvanui, nei tūkstančiams kitų Renesanso poetų, kūrusių lotyniškai. Kiekvieno iš jų apsisprendimą rašyti šia kalba lėmė įvairios asmeninės priežastys ir bendros kultūrinės epochos tendencijos, puikiai aptartos įvairių tyrinėtojų ir neblogai žinomos mūsų skaitytojams (plačiau apie tai žr. *9, 19–36* ir toliau). Svarbu ne tai. Regis, ir kolegų iš M. V. Lomonosovo universiteto, ir mūsų jau minėtų B. Nadolskio, J. Nowako-Dłużewskio, S. Nieznanowskio, B. Kazlausko ir kitų nuomonėse dėl „Radviliados" kalbos yra paliečiamas begal svarbus tradicijos ir novatoriškumo, poetinės mokyklos ir meninės individualybės klausimas. Ar galėjo ką nors originalaus pasakyti Lietuvos Renesanso poetas, kūręs ne

gimtąja, o lotynų kalba? (Juk pasirinkęs mirusią kalbą, jis neišvengiamai pateko į pasaulyje pripažintų autorių ir antikinės literatūros žanrų nelaisvę.) O jei galėjo, tai kas lotyniškai parašytoje „Radviliadoje" yra originalu, o kas – ne? Ir ko daugiau? Ir jeigu J. Radvanas nebuvo originalus, tai koks tuomet yra herojinio lietuvių epo poetinės mokyklos lygis? Į visus šiuos klausimus geriausiai atsako „Radviliados" kalbos analizė. Ją skaitytojas suras paskutinėje herojinio epo publikacijoje (115, *249–337*), o čia trumpai aptarsime mūsų epo kalbos ypatybes.

Taigi antikinės poezijos paveldas „Radviliadoje" yra didelis ir įvairus. Didžiąją to paveldo dalį sudaro VERGILIJAUS kūryba; beje, tai būdinga visai Antiką mėgdžiojusiai XVI a. Europos epinei poezijai (87, *395* ir toliau; 91, *426–427* ir toliau). Be Vergilijaus, „Radviliados" kalboje žymių taip pat paliko CICERONO (15–18, šie kūriniai imituojami Radiv. I, *187, 295, 929–930;* II, *318–319, 802* ir kitur), ENIJAUS (juo sekama Radiv. II, *318–319, 326;* III, *487, 818, 823* ir dar vienoje kitoje vietoje), GELIJAUS (27, jo „Atikos naktimis" sekama Radiv. I, *223, 796* ir dar vienoje kitoje vietoje), JUVENALIO (100, jo satyros imituojamos Radiv. I, *324;* II, *793* ir kitur), HORACIJAUS (36, juo sekama Radiv. I, *278, 284;* II, *572–573, 623–624, 625* ir daug kur kitur), KATULO (12, jo eilėraščiai imituojami Radiv. I, *15–16, 369, 437–438;* IV, *510* ir galbūt kitur), KLAUDIANO (19, jo kūriniais sekama Radiv. I, *193, 339* ir galbūt dar kitur), LUKANO (65, juo galbūt sekama Radiv. I, *278;* jis imituojamas Radiv. II, *41, 390, 645;* III, *816;* IV, *204*), LUKRECIJAUS (66, jo epu sekama Radiv. I, *382, 579;* III, *194, 248;* IV, *441* ir galbūt kitur), MAKROBIJAUS (74, jo pėdsakai matomi Radiv. II, *318–319* ir galbūt dar vienoje kitoje vietoje), MARCIALIO (76, jo eilėraščiais sekama Radiv. IV, *216, 360, 493*), OVIDIJAUS (92–95, jo kūriniais sekama Radiv. I, *68, 101, 185, 241–242* ir kitur), PAKUVIJAUS (juo sekama Radiv. III, *681–682*), PERSIJAUS (100, jo satyromis sekama Radiv. I, *181, 250–251* ir galbūt dar kitur), PLAUTO (103, jo komedijomis galbūt sekama Radiv. I, *388* ir

IN ARMA ILLVSTRIVM AC MAGNIFICORVM DOMINORVM.

D. Nicolai Moniuidi Dorohostaiski, Palatini Poloceñ. etc:

&

D. Christophori Moniuidi Dorohostaiski, Filij, Incisoris M. Ducatus Lith. Præfecti Volcouiscensis, Seressouieñ. etc:

IOANNES RADVANVS.

LVna, & stella decens, quarum colis altera magnum
Signiferum, auroræ nuncia certa sacræ:
Altera nocte nites elemento proxima terræ,
Vtraq; Monuidæ, clara trophæa domus.
Aspicite has Litauûm sedes, lucemq; benignam
Fundite per terras, astra, Palæmonias.
Donec ab immenso capies tua lumina Sole,
Nulla tibi Ecclipsis, Luna, nocere potest.
Dum firmamento Christi defixa manebis
Stella, cades nunquam, lucida semper eris.
Vos supra mortale nihil, mortale sed infra
Lunares cursus, & peritura manent.
Sic quoque Monuidis nil funeris auferet hora,
Gloria per titulos ibit & astra super.
AEternæ facies, cœli omnipatentis alumnæ
Saluete, & Litauis ferte perenne iubar.

CORTINA, LVNAE. Eiusdem.

DEfectus si Luna times, aduerte, docebo,
Quæ tibi fata canunt.
Est via quæ superis Eccliptica linea fertur,
Signifero in medio.
Hic te rerum opifex, naturaq; currere iussit,
Hic quoque Solis equos.
At tu vallatæ flammis occurrere moli,
Candida Luna caue.
Nam si fortè gradum celerans aduersa parenti
Iueris Heliadum.
Iam tibi prædico defectus, atq; labores,
Luminibusq; tuis.
Namq; grauis terræ obstabit tibi conus, & vmbræ
Impedient tenebris.
Tum tu, si qua mei veniet non immemor hora
Vtilis admoniti,
Si cupis æternùm pulchro fulgescere cælo,
Lucifero comite.
Ne precor immenso, ne sis contraria Soli,
Qui tibi Christus erit.

J. RADVANO

eilėraščiai

ŠVIESIŲJŲ BEI PRAKILNIŲJŲ PONŲ

MIKALOJAUS MANVYDO DOROHOSTAISKIO,

POLOCKO VAIVADOS,

ir

KRISTUPO MANVYDO DOROHOSTAISKIO,

LDK RAIKYTOJO,

HERBUI,

išspausdinti Grzegorzo iš Žarnovco

EVANGELIKŲ POSTILĖS APGYNIME

Vilnius: S. Tiškevičiaus išleidimas, 1591

kitur), PROPERCIJAUS (107, jo eilėraščiais sekama Radiv. I, *6*; III, *405–406* ir galbūt dar kitur), PRUDENCIJAUS (108, jo poezija imituojama Radiv. IV, *489–491*, *496–497*), SENEKOS (126–127, jo kūriniai imituojami Radiv. III, *195*, *735*, jais remiamasi Radiv. IV, *366–368* ir galbūt dar vienoje kitoje vietoje), SILIJAUS (131, jo epu sekama Radiv. I, *397*, *477*), STACIJAUS (135–136, jo epine poezija sekama Radiv. II, *607*; IV, *222* ir galbūt dar vienoje kitoje vietoje), TIBULO (144, jo eilėraščiai imituojami Radiv. I, *1–3*, *20*, *423–428*, *528*; IV, *233* ir kitur), VALERIJAUS FLAKO (150, jo kūryba sekama Radiv. I, *484–485* ir galbūt dar kitur) ir kai kurių kitų senovės Romos rašytojų kūryba. Pridėję HOMĖRĄ (34–35, juo sekama Radiv. II, *165*, *778*; III, *310*, *582–583*; IV, *468* ir kitur), taip pat imituojamą herojiniame epe, turėsime gan išsamų vaizdą tos poetinės mokyklos, kurią išėjo J. Radvanas.

„Radviliados" kalbos santykis su antikine poezija trejopas. J. Radvanas citavo senovės romėnų rašytojus, vartojo jų epitetus ir tropus arba imitavo tų rašytojų kūrybos motyvus bei temas. Cituota tikslingai ir su saiku, todėl J. Radvano mokytojų balsas nė kiek nepakenkė savitam lietuvių herojinio epo skambėjimui. Cituojami kūriniai „Radviliados" paraštėse dažniausiai nepažymėti, tačiau vargu ar tai kliudė tą pačią kaip J. Radvanas humanistinę mokyklą išėjusiam XVI a. pabaigos skaitytojui atpažinti, kad, pavyzdžiui, frazė „Tempus agi res" (Radiv. I, *319*) yra pacituota iš Vergilijaus „Eneidos" penktosios giesmės (eil. *638*), o sakinys „Ventum ad supremum est" (Radiv. IV, *129*) pirmą kartą nuskambėjo to paties kūrinio dvyliktoje giesmėje (eil. *803*).

Vergilijaus citatų „Radviliadoje" nėra labai daug: jų iš viso pastebėta 91 (I giesmėje – 33, II – 24, III – 24 ir IV – 10). Daugėliau esama neoriginalių epitetų, tropų ir frazių. Šios rūšies „skolinių" pastebėta 569 (I – 105, II – 173, III – 187 ir IV – 104). Na, o daugiausia rasta Vergilijaus poezijos imitacijų – 755 (I – 200, II – 190, III – 229 ir IV – 136). Kartu šie

„skoliniai" iš Vergilijaus: citatos, epitetai, tropai ir imitacijos, sudaro net 91, 53 % visų sekimų antikine literatūra. Kitų senovės Graikijos ir Romos rašytojų epitetai, tropai, frazės ir imitacijos tesudaro 8, 47 % visų reminiscencijų. (I giesmėje jų pastebėta 37, II – 27, III – 36, o IV – 31.) Taigi akivaizdžiai matyti, kad būtent Vergilijus, o ne kuris kitas autorius darė J. Radvanui didžiausią įtaką.

Pagal „Radviliados" komentarus (115, *249–337*) atlikti poezijos skolinių skaičiavimai rodo dar vieną mūsų epo kalbos ypatybę. Mat didžiąją antikinės poezijos paveldo dalį „Radviliadoje" sudaro ne citatos, bet kitoje kalbinėje-stilistinėje aplinkoje pavartoti senovės autorių epitetai bei tropai, antikinės poezijos parafrazės ir imituoti antikos kūrinių motyvai bei temos.

Nesuklysime sakydami, kad epinės kalbos ypatybes lemia ne tik autoriaus sumanymai, to žanro tradicijos reikalavimai, bet taip pat hegzametro eilutės normos. Regis, kas kitas galėtų taip varžyti poetą ir kas – taip jam padėti, jeigu ne hegzametro „poetinis narvas", sudėtas iš –́ ⏖|–́ ⏖|–́||⏖|–́ ⏖|–́ ⏑⏑|–́ ⏓ arba –́ ⏖|–́||⏖|–́ ⏖|–́||⏖| –́ ⏑⏑|–́ ⏓. Tarsi kokios nepailstančios bitės senovės epografai šiuos hegzametrų korius jau kadų kadės buvo pripildę visokeriopų epitetų, tropų bei frazių, todėl Renesanso poetai jais be sąžinės graužimo naudojosi savo kūriniuose, žinia, semdamiesi iš geriausiųjų – Vergilijaus ir Ovidijaus. Epitetams, tropams ir frazėms būdinga tam tikra ritminė „faktūra", todėl, pavyzdžiui, pasakyti *crūdēlī bellō* (negailestingam, arba žiauriam, karui) kuris nors Renesanso epografas galėjo ne bet kaip, o tik atidalinęs epitetą *crūdēlī* nuo *bellō* kokiu trečiu žodžiu ar fraze, nes žodis *bellō*, terpiamas prieš epitetą arba po jo, būtų suardęs hegzametro eilutę. Šitaip – skyrium – *crūdēlī bellō* kitados giedojo Vergilijus (Aen. VIII, *146*), todėl ir mūsų J. Radvanas nusekė mokytojo pėdomis: Radiv. II, *13* tuodu žodžiu skiria trečiasis – *involvere*.

Dėl ypatingos ritminės faktūros įvairios epitetų ir tropų formos antikiniuose hegzametruose gali užimti ne bet kurią, o tik eilutės ritmo bei instrumentuotės leidžiamą vietą. Užtat Renesanso epografų kūryboje epitetai bei tropai paprastai vartojami tose pačiose pėdose, kuriose juos kitados giedojo Vergilijus ar Ovidijus. Kaip rodo aukščiau minėtas pavyzdys, mūsų J. Radvanas irgi nebuvo išimtis: Vergilijus *crūdēlī* tarė ketvirtoje pėdoje, o *bellō* – šeštojoje, ir J. Radvanas *crūdēlī bellō* giedojo ten pat. Tačiau ne tai svarbu. Svarbiausia yra tai, kad geresnieji Renesanso epografai Vergilijaus ar Ovidijaus epitetus ir tropus vartojo, ėmęsi kitų temų, apdainuodami kitus herojus ir įvykius. Štai, kad ir J. Radvano epizodas, kuriam jis pasitelkė cituotąjį *crūdēlī bellō*. Šią frazę Vergilijus įdėjo į legendinio romėnų protėvio Ėnėjo lūpas, kai šisai kreipėsi pagalbos į Euandrą, tvirtindamas, jog abu jie – Euandras ir Ėnėjas – turį tą patį priešą: „gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello / insequitur" (Aen. VIII, *146–147*; „Toji pat Dauno gentis, su kuria kovoji, man skelbia / Kruviną karą"; A. Dambrausko vertimas). J. Radvanas *crūdēlī bellō* ištarė, kai jo lyrinis herojus antros giesmės pradžioje atsiduso dėl nelaimingosios Livonijos, kurią likimui lėmus užpuolė Maskvos kariuomenė: „hoc fata volebant / Heu miseras gentes crudeli involvere bello" (Radiv. II, *12–13*; „likimas, / vai, nelaimingas gentis vėl įtraukia į kruviną karą"). Šitaip – kūrybiškai – J. Radvanas pasinaudojo visais 569 Vergilijaus epitetais, tropais bei frazėmis.

Ypač įdomių minčių apie mūsų poeto kūrybiškumą teikia imitacijos (šiuo terminu mes vadiname parafrazes ir imituojamus motyvus bei temas). Jų pavidalai „Radviliadoje" yra labai įvairūs. Kartais J. Radvanas imitavo Vergilijų ar kitą autorių, originalo frazėje tepakeisdamas vieną ar du žodžius. Pavyzdžiui, trečios „Georgikų" giemės pradžioje Vergilijus sako, kad „jau seniai išgiedotos" poemos apie mitinius herojus, valdžiusios dykūnų protus:

„Cetera, quae vacuas tenuissent carmine mentes, / omnia iam vulgata" (G III, 3–4; „Kita, kuo gali giesmė dykūno dvasią pagauti, / Jau išgiedota seniai"; A. Dambrausko vertimas). J. Radvanas tą pačią frazę pavartojo „Radviliados" pradžioje (I, 13–14), tik pakeitė originalo *cetera* žodžiu *talia* (tokios temos, tokie dalykai), o *carmine* – žodžiu *plurima* (dažniausiai pasitaikantys). O štai Horacijus vienoje odėje guodžia Valgijų Rufą, tvirtindamas, kad tasai taip sielojasi dėl mirusio bičiulio, kaip netgi ąžuolynas nuo atšiaurių vėjų nekenčia: „aut aquilonibus / querceta Gargani laborant" (Carm. II, 9, 6–7; „vėtrose taip ilgai / Gargano ąžuolai nevargsta"; H. Zabulio vertimas). Apdainuodamas Ulos mūšį, šią frazę paralelizmui sukurti pasitelkė ir mūsų poetas, tik pakeitė joje keletą žodžių: vietoje originalo *aquilonibus* ir *Gargani* jis užrašė vėjų vardus: *Vulturno Boreaue fero* (Radiv. III, 390).

„Radviliados" kalboje nesunku atrasti ir tokių parafrazių, kurios nuo imituojamo originalo nutolusios labiau negu ką tik minėti pavyzdžiai. Antai J. Radvanas, apdainuodamas Aldonos Gediminaitės ir karalaičio Kazimiero vestuves bei pabrėždamas tų vedybų naudą abiems – Lietuvos ir Lenkijos – valstybėms, reiškia viltį, kad nuo vestuvių dienos likimas tvirtu tarsi plienas ryšiu jungė „dvi tautas, valdysimas vienodomis teisėmis": „duas gentes, paribus sine fine regendas / Auspiciis, adamas fatorum lege tenebat" (Radiv. III, 132–133). Šioje epo vietoje imituojami Junonos žodžiai, kuriais deivė įkalbinėjo Venerą pritarti Ėnėjo ir Didonos vedyboms ir visiems iš tų vedybų išplaukiantiems padariniams: „Communem hunc ergo populum paribusque regamus / auspiciis" (Aen. IV, 102–103; „Taigi draugėn sujunkim tautas ir teisėm vienodom / Įsias valdykim"; A. Dambrausko vertimas). Palyginę originalą ir parafrazę, pastebėsime, kad J. Radvanas pavertė originalo savarankišką sakinį išplėstinio pažyminio konstrukcija, išsaugodamas joje vien aplinkybę su ją lydinčiu pažyminiu (t. y. *paribus auspiciis*). Tokių parafrazių kaip ši „Radviliadoje" yra daugiausia.

IOANNIS RADVANI.

Ad Gregorium Zarnouecium, Authorem Apologiæ.

Ode.

PRisci poetæ quos fidibus suis
Olim sacrarunt, quid nisi crimina
Secli fuere, obliuione
Nomina digna, moriq; prorsus?
Te personantem Christiadis sacrum
Carmen, Prophetarum monumentaq;,
Zarnoueci, lethi tenore
Melpomene mea vindicabit.
Vt te nec anni nec taciturnitas
Inuoluat altis inde silentijs,
Viues, perenni notus æuo,
Hesperij domitor Tyranni.
Tu Christianis opprobrium fugas,
Tu Patriarchas hæresium doces
Sensus tonantis sacrosanctos,
Atq; iubes meliora velle.
Seu cum repellis Pontificum nefas,
Turpata seu cum dogmata respuis,
Et quicquid Antichristus hostis
Implacidum iaculatur orbi.
Qui templa diris relligionibus,
Et regna sæuo Martis acinace
Vastauit, audens & sacratos
Regum apices violare ferro.
Parumné fusum est, sanguinis inclyti,
Per tot duella, & prælia ciuica?
Ad arma rursum Papa ad arma
Pontificesq; alij feruntur.
Non vt feroces Amuratis minas
Vertat retrorsum, signaq; Patribus
Direpta, Otomanni superba
Restituat, repetatq; ab aula.
Non vt cruentis Barbariam domet
Gentem scelestam internecionibus.
Procudit enses: sed fatiget
Christiadas misero tumultu:
Nempe vt secundum vota Otomannica,
Res Christianas perderet impius
Furor suorum: illi sagittas
Cote acuunt, equitantq; inulti.
Nuper ruinas Cantaber horridus
Parans Britanno, soluit aui mala:
Examen astris, vrbibusq;
Oceano inuehitur timendum.
Emancipatus Sixto Iber, (heu nefas)
Bis mille formidata Britanniæ
Tormenta vexit, strauit æquor
Classibus, & peditum cateruis.
Ad hunc iuuentus mascula militum
Victorioso vertitur impetu,
Olimq; victores Iberos,
Consilio atq; manu reuicit.
Sparsis relucent nauibus æquora,
Vstæ triremes inuolitant salo,
Et execratas legiones
Fluctus & vnda rubens resorpsit.
Lymphatus hostis per mare naufragum
Fugit, catenas pollicitus Britan-
no, quo tremendos apparatus
Vana superbia mox redegit?
Hic qui gubernat cuncta Aquilonibus,
Vertit triumphos funeribus nouis,
Et ille fortuna ebrius REX,
Vincla Britanne tibi haud parabit.
Fæcunda culpis sæcula sæuius
Vidêre nuper Pontificis scelus,
Iussu Tyranni trux sacerdos
Fraude Valesiadem necauit.
Orbem nefastis cædibus impius
Contaminauit, deniq; pinguior
Iam terra nostro, martyrumq;
(Christe videns pateris) cruore.
Quid non Papalis dira licentia
Audet? resoluit iura, sacrum decus
Moresq; castos, & superbo
Sancta supercilio refringit.
Horum furores, & capitis male
Sani reuincens dogmata sontica,
Impune mortem sperne, fultus
Posteritatis honore firmo.
Vindex fereris, fraudis & hostici
Erroris, ipsi fræna Papatui
Hornæq; stirpi Loiolitis
Inijciens, Monachis lupatum.
Viues perennis, Pyramidum situ
Centumq; viues maior adoreis.
Laus non inornatos sileri
Hosce tuos patitur labores.

Anno à Christo nato CIƆ IƆ IXC. 3. Non: Martij,

J. RADVANO

Odė Grzegorzui iš Žarnovco,
išspausdinta šio autoriaus

EVANGELIKŲ POSTILĖS

APGYNIME

Vilnius: S. Tiškevičiaus išleidimas, 1591

Mūsų herojiniame epe apstu ir tokių vaizdų, kuriuos J. Radvanas sukūrė, sekdamas antikinės poezijos didesnės apimties epizodais. Antai didingą Lietuvos paveikslą, nutapytą „Radviliados" pradžioje (Radiv. I, 31–96), greičiausiai įkvėpė ne mažiau didingas Italijos apdainavimas „Georgikų" antroje giesmėje (eil. 136–176). Nors imituojamos „Georgikų" vietos kalba Lietuvos paveiksle beveik neatsispindėjo, tačiau jis sudėtas iš tokių pačių dalių kaip Italijos vaizdai Vergilijaus „Georgikose": ir vienur, ir kitur apdainuojama krašto gamta, ir viename, ir kitame paveiksle pavaizduoti tėvynę garsinę herojai. Be to, abu paveikslai sukurti, pasitelkus retorinę antitezę. Tokių – didesnės apimties – imituojamų vietų mūsų herojiniame epe esama taip pat nemažai[1].

Kitoje kalbinėje-stilistinėje aplinkoje pavartoti antikos autorių epitetai ir tropai, Vergilijaus ir kitų epografų imitacijos „Radviliadoje" sudaro absoliučią teminių-stilistinių reminiscencijų daugumą. Tai puikiai parodo štai tokie skaičiai. Prie Vergilijaus 569 epitetų bei tropų ir 755 imitacijų pridėję dar 131 kitų antikos rašytojų tropą, epitetą ir imitaciją, turėsime 1455 temines-stilistines reminiscencijas. Jos sudaro net 94, 11 % visų „skolinių" iš antikinės literatūros. Pati „Radviliada" turi 3302 hegzametro eilutes. Taigi akivaizdu, kad Maskvos klasikinės filologijos specialistų nuomonė, pasirinkta šiam skyriui pavadinti, tam tikra prasme yra visai teisinga: Vergilijus „Radviliadoje" iš tikrųjų girdimas kas antroje trečioje eilutėje. Tačiau suprasti pareikštąją nuomonę paraidžiui ir laikyti mūsų J. Radvaną antikinės literatūros plagijuotoju irgi nėra jokio pagrindo. Aptartieji pavyzdžiai geriau už bet ką kitą paliudija, kad „Radviliados" autorius antikinės poezijos paveldu naudojosi labai kūrybiškai.

[1] Kai kurias imituojamas vietas savo studijoje gražiai yra aptaręs minėtas B. Kazlauskas, žr. 45, 300–302.

Išvados peršasi pačios. Minėti pavyzdžiai, taip pat „Radviliados" komentaruose pateikta medžiaga parodo įvairius antikinės poezijos perkūrimo būdus bei formas ir patvirtina literatūros istorikų nuomonę, kad J. Radvanas sekė romėnų poetais (ypač – Vergilijumi)[1]. Na, o sekdamas Vergilijumi, J. Radvanas paisė epochos literatūrinio skonio: imitavimas tais laikais buvo visiems „privalomas kūrybos metodas" (91, *395*). Beje, tas pats pasakytina ne tiktai apie mūsų J. Radvaną, bet ir apie jo mokytoją Vergilijų, imitavusį senovės graikų poetus, – nuo Antikos iki pat šių dienų tebetrunka literatūros istorikų ir kritikų ginčai dėl „Ėneidos" originalumo (134, *213–214*).

[1] J. Nowakas-Dłużewskis laikėsi pažiūros, kad J. Radvanas „Radviliadoje" imitavo senovės graikų herojinį epą (88, *150–151*). Homero pėdsakai lietuvių epe pastebimi, bet negausūs. Romėnų poezijos paveldą „Radviliadoje" pirmieji tinkamai įvertino B. Kazlauskas (jau minėtame straipsnyje) ir S. Nieznanowskis (87, *401*).

Lietuvos Hėrodoto takeliais

M. Strijkovskio poveikis „Radviliadai"

Ne taip seniai pasirodžiusi D. Kuolio monografija „Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje" (55) suformavo tam tikrą nuomonę apie pirmos spausdintinės mūsų istorijos autoriaus pažiūras. Regis, jai pritaria ir kai kurie tyrinėtojai, „Asmens" autoriaus teiginius beveik žodis žodin pakartoję paskutinėje spausdintoje Lietuvos istorijoje (46, 326–328). Kalbos analizė rodo, kad kai kurie „sarmatų ideologo" M. Strijkovskio kūriniai neabejotinai veikė lietuvišku patriotizmu alsuojančios „Radviliados" autorių. Užtat žinant konfliktišką andainykštės lietuvių bei lenkų savimonės raišką J. Radvano sekimas „Kronika" iš tyrinėtojo reikalauja naujai įvertinti M. Strijkovskio gyvenimą ir kūrybą.

Tęsdami „Radviliados" šaltinių aptarimą, šiame skyriuje norėtume paliesti kai kuriuos XVI a. kūrinius, smarkiau paveikusius amžininkų pasaulėžiūrą, atskleisti kurias ne kurias M. Strijkovskio asmenybės, pažiūrų ir kūrybos ypatybes, formavusias J. Radvano pasaulėvaizdį, ir atkreipti senosios lietuvių literatūros skaitytojų dėmesį į tas „Kronikos" meninio pasaulio vietas, kurios bylote byloja ne apie sarmatizmo teorijos, o apie lietuvių valstybingumo raišką paskutiniais Livonijos karo metais.

Taigi kaip Lenkijos ir Lietuvos gyventojai vertino tą pasaulio dalį, kurioje jiems Viešpaties valia teko gyventi? Ką lietuvis galvojo apie kaimynus pietuose, rytuose ir vakaruose? Kokius lietuvius matė lenkai? Nepretenduodami į visapusišką čia keliamų klausimų aptarimą ir atokiai palikdami nuomonę apie kaimynus tų valstybės pareigūnų, nuo kurių anais laikais priklausė Respublikos likimas, pasidomėkime platesniųjų visuomenės sluoksnių pasaulėvaizdžiu. O reikia išsyk pasakyti, kad tasai pasaulėvaizdis, irgi galėjęs ir turėjęs lemti „Radviliados" meninio pasaulio kontūrus, gerokai skyrėsi nuo mūsų turimojo. Tai dabar, baigiantis XX amžiui, mes laikomės nuomonės, kad Uralo kalnai dalina Europą nuo Azijos, nėmaž nesusimąstydami, kiek pagrįstos mūsų pažiūros ir kokia iš viso prasmė skirti šiuodu kontinentu. Tuo tarpu labiau tradicijų laikęsis ir kur kas praktiškesnis už mus J. Radvano amžininkas padėtį vertino gerokai kitaip. Donas, kuriuo dar ne taip seniai – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais – ėjo LDK rytų siena, nuo Antikos buvo riba tarp Europos ir Azijos. Tokia pažiūra atsispindi XVI a. pradžios autorių knygose (pavyzdžiui, karaliaus Žygimanto Senojo sekretoriaus J. L. Decijaus (apie 1485–1545), žr. 21, *II*; istoriko, geografo Motiejaus iš Mechovo (1453 ar 1457–1523), žr. 73, *f.* A^{i} *verso*); taip padėtį vertino XVI a. viduryje gyvenusieji (rašytojas, istorikas M. Bielskis (apie 1495–1575), žr. 7, *f. A verso*, C^{iiij} *recto–verso*, E^{iij} *recto*, Ff^{iiij} *recto*, Qq^{ij} *recto* (autorius klaidingai Tanaidę tapatino su Volga); rašytojas, Varmijos vyskupas M. Kromeris (apie 1512–1589), žr. 51, *12*, žr. dar *15*; 52, *8*), lygiai taip pat apie Doną rašė karaliaus Stepono Batoro amžininkai (rašytojas, istorikas M. Strijkovskis, žr. 137, *f.* I^{iiij} *recto*; 139, *395*). Antikos tradicija remiasi ir negatyvus požiūris į anapus Dono nusidriekusį kontinentą ir jo gyventojus: iš ten sklindąs nuolatinis pavojus gyvybei žemėje (73, *f.* B^{vj} *recto*; 8, *f.* *335 recto*. Žr. dar 139, *87*). Livonijos karo metais rašiusių autorių: T. Bredenbacho (11), R. Hei-

MATTIAS STRIICO-
VIVS OSOSTEVICIVS C: S: Histor: &
Poeta: ætatis suę anno 34. salutiferi partus 1581.

Maciej Stryjkowski.

Podobizna sztychu przy „Kronice" z 1582 roku.

M. STRIJKOVSKIO

portretas

Iliustracija iš to paties autoriaus

LENKIJOS, LIETUVOS, ŽEMAITIJOS

ir

VISOS RUSIOS KRONIKOS

T. 1, *Varšuva:* G. L. *Glücksbergo išleidimas*, 1846

densteino (32), P. Oderborno (90), M. Strijkovskio ir kitų, knygose toji nuomonė buvo iliustruota daugybe pavyzdžių apie Ivano IV Rūsčiojo elgesį Livonijoje, Kazanėje, Astrachanėje, Maskvos valstybėje ir LDK.

Apie totorius, LDK kaimynus pietuose, dažniau rašyta be neapykantos, tačiau bendra nuomonė buvo perdėm neigiama: jie – žmonės, gyvenantys iš plėšikavimo ir prievartos (73, *f. B^v recto;* 8, *f. 296 verso*, žr. dar *f. 438 verso* ir toliau). A. Volanas apie juos atsiliepė bene sodriausiai: „Tartareum hoc nimirum est malum, et ab ipso orco ad perdendum genus mortalium excitatum" (162, *f. A² recto*; „Be abejo, tai yra pragariška[1] blogybė, be to, paties Orko pagimdyta mirtingųjų giminei pražudyti").

Lietuviai apie lenkus, kaimynus vakaruose, XVI a. nuomonę dažniau pareikšdavo ypatingomis aplinkybėmis[2], užtat lenkai apie lietuvius nemažai rašė įvairiomis progomis. Daugelis XVI a. lenkų istoriografų pamini lietuvių kilmės iš romėnų legendą (pvz., Motiejus iš Mechovo, 73, *f. E^i recto*; M. Kromeris, 51, *61–62*; taip pat minėtinas ir M. Bielskis, 8, *f. 359 recto*), paliudija lietuvius išsaugojus supratimą apie vieną su latviais, prūsais, kuršiais ir jotvingiais kultūrą: pagonių religiją, giminiškas kalbas ir bendrą praeitį (73, *f. E^v verso*; 7, *f. Uu recto, Bbb³ recto*; 51, *61*), papasakoja apie šlovingą lietuvių istoriją, ypač daug dėmesio skirdami laikotarpiui nuo Gedimino iki Žygimanto Augusto (21, *XXXIIII–CXIX*; 7, *f. LII recto–LII² verso* (šioje vietoje rašoma apie Gediminą ir Gediminaičius), *LII³ recto* (apie Jogailą ir Jogailaičius); 51, *349–350* (apie Gediminą ir Gediminaičius), *351–672* (apie Jogailą ir Jogailaičius), žr. taip pat *677* ir toliau, t. y. to paties autoriaus kalboje, pasakytoje laidojant Žygimanto Augusto tėvą Žy-

[1] A. Volanas čia žaidžia dviem to paties žodžio *Tartareus* prasmėmis: viena iš jų siekia Antiką (tai – Tartaro, tartariškas, kitaip tariant, pragariškas autoriaus amžininkams), o kita – Viduramžius (totorių, totoriškas).

[2] Čia gana paminėti anoniminį „Lenko pasikalbėjimą su Lietuviu"; apie tai plačiau žr. 55, *41–52* ir toliau.

gimantą Senąjį). Žinia, pernelyg tuo džiaugtis nereikia. Išskyrus Motiejų iš Mechovo ir J. L. Decijų, kiti lenkų istoriografai apie Lietuvą rašė, neslėpdami nepalankumo, o kartais – netgi atviro priešiškumo. O, svarbiausia, lituanikos jų veikaluose esama tiek, kiek užtenka paaiškinti kuriuos nors Lenkijos istorijos įvykius, ir ten, kur pasakojama apie Karalystės santykius su Rytų valstybėmis ir tautomis.

Užtat ypatingą vietą tarp rašiusiųjų apie Lietuvą užima M. Strijkovskis (1547–apie 1590). Gimęs, augęs ir pradžios mokslus išėjęs Lenkijoje, nuo 1563 m. jis gyvenimą susiejo su LDK ir tapo vienu iš lietuvių literatūros *per se ipsam* pradininku.

Šio žmogaus gyvenimas ir kūryba atspindi įprastą Senojo Žemyno įnamių kultūrėjimo kelią: Europoje nerasime tautų, galbūt išskyrus vienus senovės graikus, kurių raštijos, o dažnųsyk ir literatūros nebūtų pradėję iš svečios šalies atsikėlę raštingesni ir apskritai kultūringesni žmonės. Šiuo atžvilgiu Lietuva irgi nėra išimtis. Dominikonai ir pranciškonai karaliaus Mindaugo ir didžiojo kunigaikščio Gedimino rūmuose, stačiatikių vienuoliai kunigaikščių Algirdo ir Jogailos raštinėse, pirmieji mokyti lietuviai Vytauto, LDK kanclerio A. Goštauto ir didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto kanceliarijose dėjo pamatus nacionalinei raštijai, o kartu kūrė intelektualinę aplinką, kurioje kūrybingai dirbo ir jaukiai jautėsi netgi tokie išpuoselėto skonio literatai, kaip ispanas P. Roizijus ar lenkas A. Rotundas. Atsispyrus į šių bei kitų rašytojų kūrybą, veikiai buvo žengtas svarbus žingsnis mūsų herojinio epo link, ir tas žingsnis neabejotinai priklauso M. Strijkovskiui.

1563 m. pavasarį atvykęs į Lietuvą, būsimasis LDK istorikas pateko į patį politinių ir karinių įvykių, traukusių Europos rašytojų dėmesį, verpetą. Lietuvos diplomatai dėjo pastangų bent trumpam sustabdyti Ivano IV Rūsčiojo agresiją Rytuose, karinė vadovybė skubinai telkė pajėgas atremti rengiamą Vilniaus puolimą, o Ponų Taryba svarstė

galimus valstybės raidos kelius, taip pat uniją su Lenkija. Šiomis aplinkybėmis ambicingam jaunuoliui nebuvo sunku pasirinkti gyvenimo kelią: 1564 m. M. Strijkovskis išvyko į Rytų frontą, kur praleido beveik dešimt metų.

Kad ir labai nepalankus kūrybai buvo šis laikotarpis, vis dėlto M. Strijkovskis tada Vitebske parašė keletą reikšmingų kūrinių: herojinę poemą lenkų kalba, pavadintą „Apie trisdešimties tūkstančių maskviškių ir Polocko vaivados, kunigaikščio Piotro Šuiskio pralaimėjimą, kurį jie didžiojo Lietuvos etmono, kunigaikščio Mikalojaus Radvilos ir Vilniaus pilininko Grigo Chodkevičiaus valia ir sumanumu patyrė 1564 m. Ivansko laukuose prie Ulos", istoriosofinę apybraižą lotynų kalba „Europinės Sarmatijos aprašymas", filosofinę-istorinę poemą „Dorybės šauklys" (137) ir kai kuriuos kitus mažiau žinomus kūrinius. Herojinės poemos, tiktai 1979 m. surastos Senosios rusų literatūros institute SanktPeterburge, rankraštis iki šiol tebėra nepaskelbtas ir neištirtas. Istoriosofinę apybraižą daugelis tyrinėtojų iki šiol priskiria ne M. Strijkovskiui, bet A. Gvanjiniui – žmogui, kurio pavardė puikuoja ir ant pirmojo, ir ant vėlesniųjų šio kūrinio leidimų viršelio, todėl neaiški „Aprašymo" autorystė kol kas neleidžia priskirti jo teiginių vienam M. Strijkovskiui.

Vis dėlto likimas M. Strijkovskio nenuskriaudė, ir 1574–1575 m. Krokuvoje išėjo keli jo kūriniai: jau minėtas „Dorybės šauklys", poetinis reportažas, pavadintas „Nuodugnus šlovingos Anžu kunigaikščio, Dievo malone Lenkijos karaliaus, Lietuvos ir t. t. didžiojo kunigaikščio Henriko Valua kelionės į Krokuvą ir jo atmintinos karūnacijos apdainavimas" (abu – 1574 m.), „Trumpas, tačiau nuodugnus pasakojimas apie Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laisvę, o kitų karalysčių, patekusių po turkų jungu, nelaisvę" (1575) ir galbūt dar vienas kitas veikalas.

Filosofinėje-istorinėje poemoje „Dorybės šauklys" *istorikas ir poetas* (taip kai kuriuos kūrinius pasirašydavo M. Strijkovskis) svarsto apie valstybės galios šaltinius ir ba-

joriškumo pagrindus, vaizduoja šlovingą Lenkijos istoriją ir apdainuoja Lietuvos kunigaikščių žygius. Pastariesiems M. Strijkovskis netrukus paskirs atskirą veikalą, pavadintą „Apie lietuvių, žemaičių ir rusų šlovingos tautos pradžią, giminių kilmę, galybę, didvyriškus darbus karo laukuose ir namie" (140), o kelią, kurį Didžioji Kunigaikštystė nuėjo nuo romėnų atvykimo į Lietuvą iki lietuvių grumtynių su Maskva Livonijos kare, jis dar plačiai nušvies „Kronikoje" (139). Na, bet iš pradžių norėtųsi aptarti aukščiau minėto „Dorybės šauklio" idėjas apie Respublikos gynėjo bajoro dorybę, nes jos, sprendžiant iš „Radviliados" turinio, turėjo įtakos ir J. Radvanui.

Dorybė – sudėtinė sąvoka: ją sudaro tikėjimas, viltis ir meilė, teisingumas, saikas, sumanumas, pastovumas, tvirtybė, kantrybė ir santūrumas (137, *f. B verso*). Personifikuota „Šauklio" dorybė mini dar dvi savo seseris: Teisybę ir Minervą (137, *f. B recto*; kitoje vietoje – dar ir Šlovę, žr. *f. B verso*, B^{iij} *verso*), ir tėvą – Viešpatį Dievą (137, *f. B recto*). Tas žmogus, kuris susieja gyvenimą su dorybe, pelno jos seserų ir tėvo palankumą bei paramą (137, *f. B verso*).

Žmogus privalo siekti dorybės, nes jo prigimtis yra tarytum „tuščia lenta: ką joje užrašysi, tas ir pasilieka" (137, *f.* C^{iiij} *recto*; žr. taip pat *f.* C^{iiij} *verso*). Visuomenę sudaro trys luomai (137, *f. D verso*, D^{ij} *recto*): žemdirbių, kunigų ir bajorų, arba karių, tad kiekvieno iš jų santykis su dorybe vis kitas. Doram žemdirbiui turi rūpėti, kad visiems užtektų maisto, o valstybėje būtų gausa ir perteklius (137, *f.* D^{ij} *recto*). Kunigas privalo rūpintis krikščionių tikėjimo vienybe, sudarančia stiprios valstybės pamatą (137, *f.* D^{ij} *recto*, S^{iij} *recto–verso*). Bajoras taikos metu privalo siekti mokslo, o stojus karo metui – su ginklu rankose ginti Respubliką (137, *f.* D^{ij} *recto*, E^{iij} *verso*, *F recto*). Bajoru negimstama: juo tampama siekiant dorybės (137, *f.* H^{ij} *verso*; žr. dar *f.* H^{iiij} *recto*). Dėl šios priežasties bajorystės negalima nusipirkti už pinigus (137, *f.* E^{ij} *recto*); ją lengva pražudyti puotose ir tinginystėje (137, *f.* E^{iij} *recto, verso*; S^{iiij} *recto*; plg. dar *f.* S^{iij} *recto*).

„Dorybės šauklio" pradžioje M. Strijkovskis pabrėžia, jog karžygio dorybių turėję ir didvyrių šlovę pelnę ne tiktai krikščionys, bet taip pat daugelis pagonių (137, *f. B iiii recto–verso*). Šią mintį *istorikas ir poetas* iliustruoja daugybe pavyzdžių iš senovės Graikijos ir Romos istorijos; jai pagrįsti jis pasitelkia Lenkijos ir Lietuvos šlovingą praeitį. Ją M. Strijkovskis apdainuoja atskirai dviejuose skyriuose.

Didaktinės autoriaus aspiracijos verčia manyti, kad tuo metu istorija dar nebuvo tapusi vieninteliu jo kūrybos objektu ir svarbiausiu gyvenimo uždaviniu. Šią mintį paremtume ir jau minėtais kitos tematikos kūriniais, išspausdintais 1574–1575 m., ir „Dorybės šauklio" pabaiga, beje, neperspausdinta 1846 m. pasirodžiusiame „Kronikos" dvitomyje (138). Toje pabaigoje M. Strijkovskis primena apverktiną tėvynės būklę ir kreipiasi į visus Abiejų Tautų Respublikos bajorus: ragina juos prisiminti garbingą praeitį, atsišaukti karaliaus kvietiman į karą prieš Maskvos valstybę ir šitaip padėti naujajam valdovui, kuris tarsi koks Gailestingasis Samarietis ruošiasi išgydyti priešų apiplėštą ir sužalotą tėvynę (137, *f. S ij recto–X ij recto*).

Atskirai „Dorybės šauklyje" pavaizduota dviejų Respublikos politinių tautų praeitis taip pat kalba apie tai, kad M. Strijkovskis tuo metu stovėjo tarsi kokioje kryžkelėje. Šiame kūrinyje jis su pasididžiavimu dar vadina save lenku ir apdainuoja tėvynės istoriją. Lygia greta jį tarsi kokį Naujojo Pasaulio atradėją traukia Lietuvos praeitis, tuometinė būklė ir žmonės. Regis, ši trauka ypač sustiprėja po kelionės į Konstantinopolį bei darbo Krokuvos archyvuose, todėl veikiai M. Strijkovskis vieną po kito parašo du lietuvišku patriotizmu alsuojančius kūrinius: veikalą „Apie lietuvių, žemaičių ir rusų šlovingos tautos pradžią, giminių kilmę, galybę ir didvyriškus darbus kovų laukuose ir namie" bei „Niekad anksčiau dienos šviesos neregėjusią Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos: Kijevo, Maskvos, Seversko, Voluinės, Podolės, Podgorjės, Palenkės ir kt., Rusios kroniką".

Pirmasis kūrinys išėjo tik 1978 m. Varšuvoje, o štai antrasis pasirodė autoriui dar esant gyvam – 1582 m. Karaliaučiuje.

Pirmajame veikale M. Strijkovskis aprašo romėnų atvykimą į Lietuvą, kunigaikščių ir bajorų garsesnių giminių kilmę, apdainuoja Lietuvos valdovų kovas su totoriais, Rusios kunigaikščiais, lenkais ir kryžiuočiais, aukština LDK valdovų bei karvedžių pergales ir apraudа Tėvynės gynėjų žūtį. Nemaža vietos eiliuotoje istorijoje užima taipogi su pagonių religija susiję dalykai: senovės lietuvių dievai ir dievaičiai, tikėjimai ir prietarai, pagonių šventės ir folkloras. Pasakojimas užbaigiamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo vainikavimu Lenkijos karaliumi 1506 m.

Ši Slucke parašyta Lietuvos istorija kūrybinėje M. Strijkovskio biografijoje užima ypatingą vietą. Ji liudija istoriko apsisprendimą atsidėti lietuvių praeities tyrinėjimams, jo siekimą duoti vientisą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos vaizdą ir jo pastangas politinę, karinę bei kultūrinę šios valstybės raidą susieti su Europos istorijos procesais. Tokiais saitais M. Strijkovskis laikė įvairias lietuvių kilmės legendas ir Europos skaitytojui ypač suprantamą audringą legendinių bei istorinių asmenybių raišką. Užtat šiame veikale pirmą kartą lietuvių istoriografijoje tiek daug vietos skiriama Publijui Libonui, arba Palemonui, ir jo atvykimui į Lietuvą, karaliui Mindaugui, taip pat didžiajam lietuvių dinastui Gediminui, valstybės „nuo jūros iki jūros" rentėjams Algirdui, Kęstučiui ir, be abejonės, Vytautui Didžiajam. Be to, M. Strijkovskis taip pat čia patraukliai apdainavo ir tuos senovės karžygius, kurie davė pradžią garsiosioms XVI a. didikų ir bajorų giminėms: Radviloms, Giedraičiams, Goštautams, Chodkevičiams, Olelkaičiams, Kiškoms, Glebavičiams, Pacams, Sanguškoms, Tolvaišams, Valavičiams, Sapiegoms, Dorohostaiskiams, Šemetoms, Nemiroms, Astikams, Zenavičiams, Narbutams, Zavišoms, Chreptavičiams, Zbaražskiams ir kitiems.

Žinia, Lietuvos istorijos paveikslas, kurį šiame veikale nutapė M. Strijkovskis, neatrodys labai įspūdingas, jei mes jį

6384
34

Przeſławnego wyáz=
du do Krákowá/ y pámięci godney Koronáciey Henryká Wálezyuſzá/ Kśiążęciá z Andegáwy/ z Łáſki Bożey Królá Polſkiego/ Wielkiego Kśiędzá Litewſkiego etc. Tudzież

náprzodku niektórych poſtępkow godniey=
ßych/ Poſtow náßych we Fránciey/ y
w drodze s Krolem/ ſkuthecżne
wirßem opiſánie
przez

543/1

Máthyſá Strykowiuſá
Prekonideſá.

Cum Gratia & Priuilegio S.R.M.

BIBLIOTEKA XX. CZARTORYSKICH

W Krákowie.
Drukowano v Mácyeyá Wirzbięty
Typographa Je° K.M. Ro=
ku Páńſkiego.
1574

M. STRIJKOVSKIS,

Nuodugnus šlovingos Anžu kunigaikščio,
Dievo malone Lenkijos karaliaus,
Lietuvos ir t. t. didžiojo kunigaikščio
HENRIKO VALUA
kelionės į Krokuvą ir jo atmintinos
karūnacijos apdainavimas

Krokuva: M. Viržbentos spaustuvė, 1574

regėsime senosios lietuvių istoriografijos, visų pirma vėlyvųjų metraščių, šviesoje. Bet savita kūrinio tematika ir originali autoriaus koncepcija kaipmat išryškės, jeigu į tą paveikslą pažvelgsime Vidurio ir Rytų Europos istoriografijos kontekste. Štai kad ir įspūdinga M. Bielskio „Kronika" (8). Panašiai kaip M. Strijkovskis, M. Bielskis šiame visuotinės istorijos veikale aptaria Šventajame Rašte, antikinėje istoriografijoje ir viduramžių metraščiuose minimų Senojo Pasaulio valstybių kilmę, brandą ir mirtį, na, o veikalo pabaigoje patraukliai apžvelgia savo tėvynės praeitį, lenkų protėvius išvesdamas iš tų pačių Nojaus vaikaičių, su kuriais savo kilmę tada siejo ir kitos tautos, taupiai pasakodamas apie nelengvą lenkų valstybės likimą ir plačiai nušviesdamas tos valstybės augimą nuo Jogailos krikšto bei karūnavimo iki pat XVI a. vidurio įvykių. Ten pat autorius pamini ir lenkų kaimynus: prūsus, jotvingius, lietuvius, totorius, valakus, taip pat Livonijos bei Maskvos gyventojus, tačiau žinių apie juos pateikia tik tose vietose, kuriose pasakoja apie lenkų kontaktus su kaimynais, ir tiek, kiek tų žinių reikia aiškesniam, o kartais įtaigesniam vaizdui apie Lenkijos valdovų politiką bei žygius. Taigi kaimyninių kraštų istorijos faktai šiame veikale yra neatsiejama lenkų – tos Sarmatų pasaulio svarbiausios tautos – istorijos dalis.

Iki Livonijos karo šis veikalas išėjo du kartus: 1551 ir 1554 m. Maskvos valstybei užpuolus Lietuvą pasirodė trečias, gerokai papildytas, „Kronikos" leidimas (1564). Be Naujojo Pasaulio aprašymo, jame taip pat esama kur kas daugiau žinių apie Lietuvą, Livoniją ir Maskvos valstybę. Tenkindamas skaitytojo norą kuo daugiau sužinoti apie kraštus, kuriuose dramatiškai klostėsi lenkų kaimynų likimai, M. Bielskis „Kronikoje" įdėjo po pavyzdį tų kalbų, kuriomis šnekėjo Maskvos agresiją patyrusios šalys. Šie pavyzdžiai ypač įdomūs, nes iškalbingai byloja apie autoriaus požiūrį į lietuvius, ant kurių pečių tada gulėjo visa kilusio karo našta. Mat M. Bielskis latvių, švedų ir estų kalbomis užrašė poterių „Tėve mūsų" pradžią, šitaip tarsi nurodydamas, jog nuo bar-

barų kenčiančios krikščioniškos šalys. Na, o lietuviškai jis pateikė tokią frazę, kuri be autorinio komentaro būtų stačiai nesuprantama: „Isgaleta Jauesti [sic!] Kitristas velino / Kuri sava sutrine Lampse velina" (8, *f. Eeee*[2] *recto*). Mat šioje vietoje jis pakartojo ankstesniuose puslapiuose pareikštą įsitikinimą, kad lietuviai nieku būdu negalį būti kilę iš romėnų, o jų kalba – iš lotynų, kaip tvirtiną kai kurie autoriai, nes jos abi nesančios panašios: „Litewskiey mowy świadomismy wszyscy, a iako powiedaią żeby sie zgadzala z Lacińską, niezda mi sie, iako w tych słowiech obaczysz". (Pacituotas sakinys buvo štai tokios lotyniškos frazės vertimas į lietuvių kalbą: „Superatus hodie astus demonis, cu[m] ipse sit cum suis demonibus ambiciosus", tai yra „Nugalėta yra šiandien velnio gudrystė, nors jis su savo demonais ir trokšta garbės".) Beje, lietuviškas M. Bielskio sakinys yra svarbus mūsų kultūros faktas, nes yra ketvirtas iš eilės spausdintinis lietuviškas tekstas po M. Mažvydo „Katekizmo" (1547), „Giesmės šv. Ambraziejaus bei šv. Augustino" (1549) ir „Formos krikštimo" (1559).

„Radviliadą" ir Slucke parašytąją Lietuvos istoriją sieja vienodas lietuvių senovės vertinimas. Be to, vienoje herojinio epo vietoje paminėta Maskvos upė (Radiv. II, 437: *Solonan*, acc. sg.), kuri aprašoma tik šiame M. Strijkovskio kūrinyje: rengdamas spaudai „Kroniką", mūsų istorikas epizodo, susijusio su šia upe, dėl mįslingų priežasčių į „Kronikos" tekstą nebeįtraukė[1]. Vis dėlto Solionajos upės vardas tėra vienintelis aiškus liudijimas, siejantis Slucko

[1] Kaip jau minėta, pirmą kartą M. Strijkovskis Lietuvoje praleido dešimt metų (1563–1573). Didesnę dalį to laiko jis kareiviavo LDK pasienyje su Maskva. Labai galimas dalykas, kad jo kareivystė buvo ypatinga: M. Strijkovskis greičiausiai buvo Lietuvos žvalgas, ne kartą lankėsi priešo valstybėje, žvalgydamas gynybinius maskviškių įtvirtinimus galimų karo veiksmų vietose. Slucke parengtoje Lietuvos istorijoje tai paliudija keletas epizodų (taip pat ir čia aptariamasis), kurių vėliau „Kronikoje" neberandame: jie būtų autorių demaskavę. Apie tai daugiau žr. 167, 66–69.

veikalą ir „Radviliadą". Herojiniame epe neatsispindi jokia kita M. Strijkovskio pasakojimo „Apie lietuvių, žemaičių ir rusų šlovingos tautos pradžią" dalis, kuria šis kūrinys skiriasi nuo „Kronikos" ir kuri kur kas labiau galėjo paveikti patriotiškai nusiteikusio skaitytojo vaizduotę nei pasakojimas apie druskos gavybą Staraja Rusos apylinkėse. Todėl tenka pagrįstai abejoti, kad J. Radvanas būtų skaitęs „Apie lietuvių, žemaičių ir rusų šlovingos tautos pradžią". Abejones ypač sustiprina dar ta aplinkybė, kad ši Lietuvos istorija taip ir liko rankraštyje: pirmą kartą šis kūrinys tebuvo išspausdintas 1978 m.[1]

Minimą veikalą M. Strijkovskis kūrė nuo 1571 m., o 1576–1578 m. jį tiktai užbaigė Slucko kunigaikščio J. Olelkaičio rūmuose (167, *81–82*, *131–136*, *192–194*). Šiam 1578 m. lapkričio 9 d. mirus (167, *82*, *136*, *192*), *istorikas ir poetas* netrukus surado kitą mecenatą – Žemaičių vyskupą M. Giedraitį. Pastarojo remiamas, M. Strijkovskis 1578–1580 m. Medininkuose parengė spaudai garsiąją „Kroniką", išspausdintą Karaliaučiuje 1582 m.[2]

Išlikę Renesanso paminklai iškalbingai byloja apie smarkias mūsų protėvių pastangas suvokti savo tautos vietą pasaulio istorijoje, įvertinti savo valstybės praeitį Europos istorijos kontekste ir iškelti savo valdovų ir karvedžių nuo-

[1] Remiamas ir nuolatos raginamas J. Abramavičiaus, J. Radvanas turbūt galėjo naudotis Radvilų rūmuose Vilniuje, Nesvyžiuje ir kitur sukauptais rankraščiais bei knygomis. Vis dėlto būtų pernelyg drąsu galvoti, kad poetas laikė rankose šį M. Strijkovskio kūrinį. Mat Slucke parengtoji Lietuvos istorija tik apie 1600 m. pateko į Radvilų Nesvyžiaus biblioteką. Apie tai plačiau žr. 140, *18–19*.

[2] 1580 m. *istorikas ir poetas* iš Medininkų išvyko į Liepoją (lot. Liba), kad savo akimis pamatytų vietas, į kurias greičiausiai atvykęs Publijus Libonas, arba Palemonas. Iš Liepojos M. Strijkovskis keliavo į Karaliaučių spausdinti „Kronikos". 1580 m. rugsėjo 16 d. Karaliaučiuje mūsų istorikas pasirašė „Kronikos" dedikaciją vyskupui M. Giedraičiui. Greičiausiai tų pačių metų pabaigoje J. Osterbergeris pradėjo su spausdinimu susijusius darbus. M. Strijkovskis spausdinimą prižiūrėjo, be to, nežymiai pildė „Kronikos" tekstą: 1581 m. datuotos kai kurios marginalijos, taip pat autoriaus portretas. Apie tai plačiau žr. 167, *86–89*, *194–195*.

pelnus, turėjusius reikšmės ne tik nuosavos valstybės gimimui, jos tvirtėjimui, bet ir kitų tautų gyvenimui. Tad ar mes dairysimės po Lenkijos valdovų rūmus Krokuvoje, ar skaitysime M. Strijkovskio amžininkų kūrinius, visur pastebėsime įstabų istorijos gaivalo raiškos panašumą. Autentiškuose Renesanso paminkluose žmonės pasakoja apie savo gyvenimą, pradėdami nuo pasaulio sukūrimo bei Adomo ir Ievos, minėdami pasaulinį tvaną bei patriarchą Nojų ir prisimindami, kokius kraštus po tvano apgyvendino Nojaus palikuonys. M. Strijkovskis elgėsi lygiai taip pat. Tvarkydamas Slucke parašytą Lietuvos istoriją, jis pildė ją Šventojo Rašto duomenimis apie pasaulio tautas, o, svarbiausia, iš biblinio Gomero, kurio tėvui Jafetui Nojus buvo skyręs kario dalią, išvedė gepidus, kuriuos laikė esant pačiais tikraisiais lietuvių protėviais (139, *16, 18, 23, 24, 25, 27–37* ir toliau). Tai buvo didžiai svarbus dalykas: šitaip M. Strijkovskio valia kartu su kitomis pagonių ir stabmeldžių tautomis lietuviai per Jafetą, Nojų ir kitus biblinius protėvius buvo susieti su Adomu ir Ieva, taigi tapo tokiais pačiais Dievo vaikais, kaip jų artimiausi kaimynai lenkai, vokiečiai, taip pat italai, graikai ir kitos garbingos tautos.

Šių dienų M. Strijkovskio skaitytojas gali pagrįstai nusistebėti: visa tai gražu, tik kodėl autorius taip perša gepidus, gotus, alanus ir kimbrus? Kodėl ne bendros su lietuviais kilmės galindus, sudinus ir bodinus? Suprasti M. Strijkovskį geriausiai padeda jo raštai, visų pirma „Kronika". Pastarojoje dėmesį patraukia neįkyriai reiškiama mintis, kad autoriui rūpi aprašyti tas žemes, kurios plyti „nuo Tanaidės, Dnepro, Bugo, Juodosios jūros iki Prūsų marių, nuo Dvinos iki Narevo ir Bugo" („Ptolomeus Czytelniku miły on napilnieyszy wszytkiego Swiata Geograph, w tych krainach, ktore dziś wielkie Xięstwo Litewskie szeroko zamyka w sobie, acz przed tym szerzey zamykało, począwszy od rzeki Tanais, Dniepru, Bohu y do czarnego morza aż do Pruskiego, od Dźwiny do Narwie y Bohu etc. rozmaite na-

rody kładzie", 139, 23–24). Kitur istorikas pasisako dar aiškiau: „Ubi Historiarum maximis perceptis fructibus, maiori cum laude utilitateq[ue] cognoscetis gentis vestrae bellicosissimae exordia, incrementa, progressus, disciplinas, res domi forisq[ue] praeclare gestas, hactenus coecis et plusquam cymeriis tenebris involutas" (iš pratarmės, dedikuotos Jurgiui, Simonui ir Aleksandrui Olelkaičiams, 139, *f.)(*^{v} *verso*; „Pasinaudoję pačiais didžiausiais istorijos vaisiais, jūs čia su didesne garbe ir nauda sužinosite apie savo karingiausiosios tautos pradmenis, užuomazgas, pažangą, gyvenseną ir didvyriškus žygius svetur bei namuos, kurie iki šiol buvo gaubiami tirštų miglų, baisesnių ir už kimeriškąsias"[1]); „Nie bez częstego a prawie osmoletnego s krwawym potem zatrwożenia (Bog serc ludzkich y scerosci moiey swiądek wie) zpracowanego mozgu, y zemdlonego w ćwiczeniu vstawicznym zdrowia do założenia fundamentu tey przedsięwziętey Historiey naszey Litewskiey, Ruskiey, Zmodzkiey, y niemałey części Polskiey od żadnego przed tym niekussoney, pzrystępuię sławnie dzielne Ricerstwo, a łaskawy Czytelniku" (iš kreipimosi į LDK kunigaikščius, ponus, senatorius ir visą bajoriją, 139, *f. A recto*; „Dažnu, o iš tikrųjų tai su kruvinu prakaitu aštuonerius metus varytu darbu išvarginęs protą ir nuolatinėmis pratybomis nualinęs sveikatą, aš pradedu, garbingi narsūs Bajorai, ir tu, malonusis Skaitytojau, grįsti pamatą sumanytajai mūsiškei Lietuvos, Rusios, Žemaičių ir nemažos dalies Lenkijos istorijai, kurios niekas iki šiol dar nebuvo lietęs"). Vadinasi, M. Strijkovskis žvelgia ne į ką kita, kaip tiktai į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę; be to, ne į jos likučius po Liublino unijos, bet į tą valstybę, kurią kitados sukūrė Vytautas. Kaip tiktai šičia, t. y. Vytauto valdytos Lietuvos plotuose, surandame gepidus ir gotus, alanus ir kimbrus, tad galime galop suprasti,

[1] Citatos ir didesnės ištraukos, prie kurių vertėjo pavardė nenurodyta, išverstos šios knygos autoriaus.

kodėl lietuvių liaudies kilmę M. Strijkovskis siejo su gentimis, kurias iš tikrųjų ilgainiui užklojo „kimeriškos miglos".

Taigi tyrimų lauką apibrėžęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienomis, M. Strijkovskis toliau sekė senųjų tos valstybės gyventojų pėdsakais ir aprašė įsivaizduojamų Lietuvos autochtonų kontaktus su tomis tautomis, kurių didybę garbino visi Renesanso humanistai, o visų pirma su senovės romėnais. Andainykštį M. Strijkovskio skaitytoją turėjo užlieti pasididžiavimo banga sužinojus, kad jo legendiniai protėviai kimbrai kitados drąsiai veržėsi į pasaulinę romėnų imperiją, keliose kautynėse netgi išguldė neįveikiamus Romos legionus, na, o lemiamą mūšį pralaimėję ne kam nors kitam, o pačiam Marijui, pasitraukė anapus Alpių į dar neapgyventus Šiaurės Europos plotus. Užtat vėliau kiti lietuvių protėviai alanai bei gepidai didžiojo tautų kraustymosi metais vėl puolę Romos imperiją, ją sugriovę, paskui apkeliavę kone visą Europą ir galop sugrįžę į gimtąsias vietas tarp Vyslos, Dauguvos ir Dnepro. Veikiai pas juos iš Romos atvykę garbingi svečiai: prakilnusis Palemonas su penkiais šimtais kilmingiausių romėnų išsikėlę prie Baltijos krantų į tą vietą, kur dabar stovį Liepojos mūrai (o juk iš tiesų, anot M. Strijkovskio, šio miesto pavadinimas yra Liba – tai paties Libono vardas, amžiams bėgant neatpažįstamai pasikeitęs!). Iš Liepojos būsimieji Lietuvos valdovų protėviai keliavę link Kuršmarių, Nemunu pakilę iki Dubysos ir jos žiotyse įkūrę Naująją Romą.

Kol klestėjusi Rusia, jie buvę Kijevo valdovų duoklininkai. Bet kai šimtabokštį Kijevą sugriovė totoriai, lietuvių protėviai nusimetę Rusios jungą, patys užėmę turtingus Rusios miestus ir ėmę valdyti derlingas jos žemes. O kai Mozūrijos Konradas į artimiausių gentainių prūsų kraštą atsikvietė kryžiuočius, lietuviai verčiau rinkęsi mirtį ant Pilėnų laužo, o ne gyvenimą Teutonų valstybėje, kol galiausiai su ginklo broliais lenkais šventę pergalę Žalgirio laukuose. Tik štai, vieni neįveikę didžiojo Maskvos kuni-

Kśiążąt Litewskich powod.

Ná Herb przesłáwny Wielkiego Xięstwá Litewskiego.

LItwo Sławna masz zá swe á snadź nád wszitkimi
Páństwy: Herb swoy wyniosłás dzielnosciámi cny (mi/
Nie zmylili sie ná tym on Mendog przemężny/
Z Nárymuntem obráli Herb sobie potężny.
Bo Herb práwie Rycerski/ Mąż ná koniu zbroyny/
Z Gryffy/ z Orłámi rowny/ Rycerstwu przystoyny/
Mieczem sie gołym zániost bespiecznie hárcuie/
Helm ná głowie/ sczytem sie s krzyżem záscháwuie.
Krzyż go sczyći/ bo murem iest krzyżowi záwżdy/
Od Turkow y Tátárow/ broni go/ wie káżdy/
Wszedy kołem zátoczy y ná gołoledzi/
Koń dobrze vkowány/ mąż iák wryty siedzi.

M. STRIJKOVSKIO

eilėraštis

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS

HERBUI,

išspausdintas šio autoriaus knygoje

DORYBĖS ŠAUKLYS

Krokuva: M. *Viržbentos spaustuvė,* 1574

gaikščio, jie nusileidę Žygimanto Augusto norui suvienyti Lenkiją ir Lietuvą į Abiejų Tautų Respubliką, stoję kartu su lenkais, Livonijos vokiečiais ir Transilvanijos vengrais po Stepono Batoro vėliavomis ir pergalingai užbaigę patį kruviniausią iš visų savo kada nors kariautų karų, kurį ainiai vėliau pavadins Livonijos vardu.

Taigi toks visų pirma yra „Kronikos" turinys, ir taip šį veikalą pirmiausia turėjo suprasti M. Strijkovskio amžininkas, ką tik pasibaigusio Livonijos karo (1558-1582) padegėlis, veteranas ar bent jau liudininkas. Mat tai, apie ką jis iki tol galėjo perskaityti lenkų istorijos paraštėse, dabar pasireiškė ypatinga jėga, stebino iki tol neaprėpta pilnatve ir žavėjo mažai kam duotu pasakotojo talentu.

Tokį LDK istorijos vaizdą „Kronikoje" lėmė ne tik autoriaus apsisprendimas, pabrėžiamas pratarmėse, bet taip pat darbas su gausiais šaltiniais[1]. Rašydamas „Kroniką", M. Strijkovskis stengėsi nustatyti, ką jam rūpima tema pasakoja įvairūs autoriai, kad galėtų kuo įtaigiau ir patikimiau nušviesti vaizduojamus įvykius. Kartais jis netgi nevengia pareikšti apie šaltinius savos nuomonės, ypač kritiškos tais atvejais, kai šaltiniai nebūdavo palankūs Lietuvai. Įvertindamas jo darbą, savu metu M. Jučas taikliai pastebėjo: „M. Strijkovskis plačiai naudojosi lenkų kronikomis, ypač M. Kromeriu ir M. Miechovita, ir stengėsi suteikti jų žinioms lietuvišką redakciją. Jis atmetė labai tendencingus lenkų kronikų pareiškimus lietuvių atžvilgiu ir siekė suderinti jų žinias su Lietuvos metraščiais, duoti lietuvišką įvykių aiškinimo koncepciją. [...] M. Strijkovskis, būdamas lenkas, bet patekęs į Lietuvos didikų, stojusių už Lietuvos savarankiškumą ir jos žemių neliečiamumą unijos rėmuose, įtaką, aprašė įvykius, turėdamas galvoje Lietuvos valstybinius ir XVI a. Lietuvos didikų interesus" (41, *161–162*).

[1] Lietuvių literatūros istorijoje iki šiol išsamiausiai juos aptarė V. Zaborskaitė M. Strijkovskiui skirtame straipsnyje (168, *74–77*).

Lietuvišką autoriaus nuostatą parodo netgi tie „Kronikos" epizodai, kuriuos mūsų kultūros istorikai laiko lenkų požiūrio raiška. Pavyzdžiui, M. Jučas, o vėliau D. Kuolys taip atsiliepė apie M. Strijkovskio požiūrį į Vytauto pastangas karūnuotis (41, *158*; 55, *82*). Tačiau lyginant „Kroniką" su lenkų autorių veikalais ir šie epizodai rodo M. Strijkovskio lietuvišką šališkumą. Pavyzdžiui, minėtasis M. Bielskis apie garsųjį Europos valdovų suvažiavimą Lucke savo 1564 m. „Kronikoje" pasakoja štai taip: „Bacząc Witułt dwu potomku Jagiełłowych, boiąc sie o Księsthwo Litewskie by nie przyszło na Krolestwo Polskie, szukał rady takież obyczaia, ktorymby mogł dzyedziczność mieć na Księstwo Litewskie: takież iakoby mogł y koronę iego otrzymać na Krolestwo Litewskie: vmyslił pierwey zwadzić Jagiełła z Zygmuntem, a w tym powoli koronę sobie wyprawić. A gdy tą drogą niemogł postępić, vciekł sie do Zygmunta Krola Rzymskiego y Węgierskiego w tey rzeczy o pomoc. Krol Zygmunth maiąc snim o thym taiemną rozmowę, vczynił Syem w Lucku puściwszy głos iż dla Rzeczypospolitey Polskiey, Litewskiey y Węgierskiey. Władisław nie wiedząc co sie dzyeie, za prożbą Krola Zygmunta przyiechał na on Syem do Lucka, takież Witułt na smowie. [...] Przestawszy tego rzekł Zygmunt: aby przyzwolił Krol Polski na koronacyą brata swego Witułta, ktory iest sławny y zachowany v wszech krolow Krześciiańskich, sczego by miał wielką cześć y sławę, y pomoc przeciw każdemu nieprzyiacielowi. Witułtowi sie ta rzecz podobała, ale Jagiełłowi s Polaki nie barzo: dla czego panowie Polszcy krolowi swemu kazali rano przez iechać, także vdziałał" (8, *f. Ttt*[4] *recto–verso;* „Vytautas, matydamas du Jogailos įpėdinius ir baimindamasis dėl Lietuvos Kunigaikštystės, kad ši nepatektų Lenkijos karalystei, ieškojo išeities bei būdo, kaip jis galėtų turėti teisę paveldėti Lietuvos Kunigaikštystę, o taip pat kaip galėtų gauti jo karūną Lietuvos karalystei, todėl iš pradžių sugalvojo

sukelti nesantaiką tarp Jogailos ir Zigmanto ir taip pamažu pelnyti sau karūną. O kadangi tuo keliu jis žengti negalėjo, tai kreipėsi pagalbos į Romos ir Vengrijos karalių Zigmantą. Laikydamasis slapto susitarimo su Vytautu, karalius Zigmantas sukvietė Lucke seimą ir davė žinoti, kad tai – dėl Lenkijos, Lietuvos bei Vengrijos valstybės. Nenutuokdamas, kas vyksta, Vladislovas karaliaus Zigmanto prašymu atvyko Luckan į ta seimą, taip pat Vytautas, kaip ir buvo sutarta. [...] Pakeitęs temą, Zigmantas tarė: „Galbūt Lenkijos karalius leistų karūnuoti savo brolį Vytautą, kuris yra šlovingas ir visų krikščioniškų karalių gerbiamas valdovas, pelnysiąs iš to didžiulės garbės, šlovės ir susilauksiąs pagalbos prieš kiekvieną priešą". Vytautui ši kalba patiko, o Jogailai ir lenkams – nelabai, todėl lenkų ponai savo karaliui liepė anksčiau išvažiuoti, [o jis] taip ir padarė").

Na, o štai, kaip tą patį įvykį „Kronikoje" aprašo M. Strijkovskis: „Cesarz tedy Sigmunt będąc wielkim aczkolwiek taiemnym nieprzyiacielem Jagełowi y Polakom, starał się o to vsilnie naprzod, aby Witołda y Litwę mogł iako z Polaki y z Jagełem zwadzić, y spolne ich ziednoczenie rozerwać. Przeto Witołda y Jageła Krola prosił o spolny ziazd y pewne mieysce na rozmowę, co snadnie vprosił, iż mu Witołd złożył mieysce w Lucku na Wołyniu, na szosty dzień Stycznia Roku 1429. [...] A Cesarz Sigmunt według zmowy y czasu przyiachał do Lucka z żoną swoią Barbarą y z wielą Xiążąt, y Grofow Rzesze Niemieckiey, także Węgerskich, Karwackich, Czeskich, Rakuskich etc. paniąt, ktorzy wszyscy przy Cesarzu więcey na sławę Witołdowę nie tak na on ziazd pryiachali. Krol też Jageło z Krolową, y z Xiążętami Mazowieckimi, y z Pany koronnymi, etc. y z Xiążęty, Legnickim, Brzeskim, y Pomorskimi. [...] Tam gdy się dla rozmowy zeszli, mowili sobie Cessarz, Krol Jageło, y Witołd iawnie w oczy, o spolnych krzywdach y przyczynach nieprzyiaźni, [...] wszakże tai-

emnie począł z Witołtem rokować, y osobliwe schadzki miewać, obiecuiąc mu iako tak wielkiemu, dzielnemu, y sławnemu Xiążęciu Koronę na Krolestwo Litewskie, tamże się z nim stowarzyszył, spissał, y sprzymierzył, abo go z Krolem Jagełem, y z Polaki zwadził. Witołd też iako był wielgomyslny, y sławy pragnący, nie odmowił tego Cessarzowi, ale powiedział, iż korony przyiąć nie może, ani mu się godzi bez przyzwolenia Jagełowego. Cessarz tedy chytrze y łagodnie wespołek z żoną swoią poczęli namawiać Krola Jageła, aby on dla vczciwości, ozdoby, y sławy oyczyzny swoiey dozwolił Koronę przyiąc Witołdowi, ktorą namową Krol zmiękczony, nie bronił tego, wszakże pod tą condicią, iesliby Senat koronny Polski na to zezwolił" (139, 559–560; „Būdamas aršus, bet slaptas Jogailos ir lenkų priešas, imperatorius Zigmantas pirmiausia negailėjo didžių pastangų tam, kad Vytautą ir lietuvius galėtų sukiršinti su Jogaila ir lenkais ir jų sąjungą visiškai išardyti. Dėl to jisai Vytauto ir karaliaus Jogailos prašė bendro suvažiavimo bei tam tikros vietos pokalbiams, o šitai jis lengvai išprašė, nes Vytautas jam pasiūlė susirinkti Voluinės Lucke 1429 metų sausio 6 dieną [...]. Pagal susitarimą imperatorius Zigmantas nustatytu laiku Luckan atvyko su žmona Barbora bei daugybe Vokiečių Sąjungos kunigaikščių, taip pat Vengrijos, Kroatijos, Čekijos, Austrijos ir t. t. ponų, kartu su imperatoriumi atvykusių veikiau dėl Vytauto garbės, o ne dėl suvažiavimo. Ir karalius Jogaila pasirodė su karaliene, Mozūrijos kunigaikščiais, Karalystės ponais bei Legnicos, Bresto ir Pamario kunigaikščiais. [...] Kai susiėjo pokalbiui, imperatorius, karalius Jogaila ir Vytautas atvirai į akis kalbėjosi apie bendras skriaudas ir priešiškumo priežastis [...]. Vis dėlto slaptomis jisai [imperatorius Zigmantas – S. N.] pradėjo tartis su Vytautu bei rengti su juo slaptus susitikimus, pastarajam kaip be galo didžiam, narsiam ir šlovingam kunigaikščiui žadėdamas Lietuvos karaliaus karūną, ir taip piršosi jam į draugus,

bendrus ir sąjungininkus, kad tik jį sukiršintų su karaliumi Jogaila ir lenkais. Būdamas ambicingas ir šlovės trokštantis vyras, Vytautas irgi neatsakė to imperatoriui, tik pareiškė, kad karūnos negali priimti, nes to be Jogailos sutikimo jam nederą daryti; tada imperatorius gudriai ir lipšniai kartu su žmona ėmė įkalbinėti Jogailą, kad šis dėl savo tėvynės garbės, pasididžiavimo ir šlovės leistų Vytautui priimti karūną. Paveiktas tokių įkalbinėjimų, karalius nedraudė šito, tačiau iškėlė sąlygą, kad tam turi pritarti Lenkijos karalystės senatas").

Abiejų istorikų pasakojimą apie 1429 m. Lucko suvažiavimą skiria keli labai svarbūs dalykai. M. Bielskio tvirtinimu, mintis jį sušaukti kilo Vytautui, kuris tuo metu siekęs karaliaus vainiko. Pasak M. Strijkovskio, suvažiavimo iniciatorius buvęs imperatorius Zigmantas. Be to, cituotasis fragmentas rodo, jog pastarasis istorikas nepraleidžia progos netikėta detale, pastebėjimu ar pasakojimu apie gausius reikšmingus svečius, neregėtą ištaigą ir kitus dalykus pabrėžti Lietuvos valdovo didybę.

Apie Vytauto paveikslą „Kronikoje" būtų galima daug kalbėti, tačiau pasitenkinsime, nurodę, mūsų nuomone, svarbiausią dalyką. M. Strijkovskiui Vytautas yra savas; istorikas didžiuojasi juo kaip didžiu savu istoriniu veikėju. Tuo tarpu M. Bielskiui ir kitiems lenkų autoriams Vytautas yra svetimas, nes svetimi, netgi priešingi Lenkijai buvo Lietuvos valdovo siekiai bei jo puoselėtieji valstybės idealai.

Darbas prie rašomojo stalo, apkrauto dešimtimis rečiausių brangių knygų bei rankraščių, Livonijos karo metais atliktos kelionės po aprašysimų įvykių vietas, 1573–1580 m. triūsas Krokuvos, Slucko, Medininkų ir galbūt Vilniaus archyvuose mums kalba apie dar vieną svarbų dalyką. „Kroniką" mūsų istorikas Medininkuose veikiausiai ne kūrė, o tik redagavo, t. y. pildė, derino su greitai kintančiu gyvenamojo meto literatūriniu skoniu bei nauja

politine konjunktūra kokį nors jau parašytą tekstą. M. Strijkovskio gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojo Z. Wojtkowiako nuomone, tokiu tekstu galėjusi būti Slucke parašytoji Lietuvos istorija (167, *195*; žr. taip pat *209–210*).

Palyginus veikalą „Apie lietuvių, žemaičių ir rusų šlovingos tautos pradžią" ir „Kroniką" matyti, kad M. Strijkovskis pastarąją pildė epizodais, kurie bylojo apie lietuvių narsumą karuose su Rusios valdovais, Lenkijos karaliais, totoriais ir kryžiuočiais. Be to, jis šalino iš ankstesnio teksto Lietuvos valdovų kilmę „temdžiusius" kitataučių istorikų liudijimus ir jais paremtas savo pastabas, dailino didžiųjų kunigaikščių ir jų karvedžių paveikslus naujomis detalėmis, aukštinusiomis karžygių dorybes. Trumpiau tariant, M. Strijkovskis dar labiau pabrėžė tuos savo sukurto pasakojimo apie Lietuvos senovę bruožus, kuriuos anksčiau pavadinome patriotine Slucko veikalo tendencija[1].

[1] Dedikacijos Steponui Batorui pradžioje M. Strijkovskis rašo: „Historia enim imprimis instruit SENATOREM, quomodo optime consulat Reipub[licae] maiorum leges, mores, euentus, et instituta prosequendo, quae plurimum ad sententias ferendas, ac arduos quosuis nodos in rebus dijudicandis soluendos ualent. Eadem quoque IMPERATOREM exercituum, ad bellum fortiter foeliciter gerendum, uarijs praeteritorum euentuum exemplis adiuuat, cum ueluti in tabula picta potentissimorum Regum, bellicosissimorum Ducum, et uariarum *nationum* ortus et *res gestas, mutationes* imperiorum, deletos uirtute doloue hostili multiplices exercitus, artes, insidias, stratagemata, quibus maxime falluntur hostes, urbium munitionumque expugnandarum rationem proponit. [...] Atque utinam et nostri milites eorumque praefecti aliquando resipiscant, et illud temporis quod interdum Marte respirante, Baccho ac prodigendis alea stipendiarijs pecunijs tribuunt, perscrutandis praestantium Heroum gestis, ac lectioni Historiarum impendant" (139, *f.*)(' *recto–verso*; „Mat istorija pirmiausia išmoko senatorių, kaip jam geriausiai pasirūpinti valstybe, sekant tėvų įstatymais, papročiais, nutarimais ir [ankstesniais] atsitikimais, [o] tai geriausiai padeda jam priimti sprendimus ir išpinti svarstomuose dalykuose visus painius mazgus. Ji taipogi padeda įvairiais ankstesnių įvykių pavyzdžiais kariuomenės vadui narsiai bei sėkmingai vesti karą, tarsi kokiame paveiksle jam parodydama galingiausių karalių, narsiausių karvedžių bei įvairių tautų atsiradimą ir istoriją, valstybių pasikeitimus, [pavaizduoja] gausybę kariuomenių, sunaikintų narsumu arba priešų klasta, [parodo] būdus, pinkles ir gudrybes, kuriomis užvis labiau ap-

Šią mintį pagrįsime keliais pavyzdžiais[1]. Vaizduodamas „Kronikoje" Gedimino vainikavimo iškilmes, M. Strijkovskis Vilniaus įkūrėją vadina Vytenio sūnumi (139, *387*). O Slucko veikale istorikas perpasakoja lenkų tvirtinimus apie tai, kad Gediminas buvęs Vytenio arklininkas ir savo valdovą nužudęs (140, *226*).

Slucko istorijos Kęstutis – mažai kuo įsimenantis lietuvių kunigaikštis. Skaitytojo atmintyje žymę galėjo palikti nebent trys sėkmingi jo pabėgimai iš kryžiuočių nelaisvės ir tragiška mirtis Krėvos pilyje. Štai kaip apie pastarąją M. Strijkovskis rašo šiame veikale:

Kiejstuta piątej nocy udawił podczaszy,
Proksa Kuczuk Lisica w pierwszego snu czasy.
Tak zacne książę, które swej miłej ojczyzny
Bronił jak Troi Hektor, dokonał siwizny.
Kiejstut, który fortelem Niemców łowił zawżdy,
Sam ułowion, bo szczęściu podległ człowiek każdy.

(140, *298*;

O penktą naktį vos įmigusį Kęstutį
pasmaugė pataurininkis Proksa, Kučiukas
ir Lisica. Taip mirė kunigaikštis, gynęs
kaip Hektoras koks Troją mylimą tėvynę.
Nors vokiečiams tiek pinklių spendė, pats pateko
į jas, nes pavaldus kiekvienas savo daliai.)

gaunami priešai, ir planą, kaip užimti miestus bei įtvirtinimus. [...] O, kad taip mūsų kareiviai ir jų vadai ateitų kada nors į protą ir tą laiką, kurį karui trumpam paliovus paskiria vynui ir algų pralošimui kauliukais, sunaudotų tyrinėdami žymiųjų didvyrių žygius ir skaitydami istoriją!"). Taigi istorikas senovės lietuvių didvyriškus žygius ir valdovų asmenybes raiškiau vaizdavo, pabrėždamas istorijos taikomąjį pobūdį. Tik vargu ar M. Strijkovskio amžininkai labai naudojosi tokio pobūdžio „kariniais patarimais". Ir jie, ir jų ainiai „Kronikoje" regėjo visų pirma didingą Lietuvos senovę. Apie tai plačiau žr. 124, *249–251*; 55, *81*.

[1] Lietuvos eiliuotosios istorijos ir „Kronikos" tekstų kruopštus palyginimas, gili filologinė ir istorinė analizė iki šiol neatlikta ir yra, Z. Wojtkowiako žodžiais tariant, pati aktualiausia M. Strijkovskio kūrybos tyrinėtojams. Apie tai daugiau žr. 167, *210*, 227.

„Kronikoje" Kęstutis iškyla kaip viena iš įspūdingiausių senosios Lietuvos asmenybių, pasižymėjusių visokeriopomis karvedžio ir mylinčio šeimą žmogaus dorybėmis. Kęstučio paveikslas čia sukurtas, pasitelkus legendomis virtusius liaudies pasakojimus apie Trakų valdovo pabėgimus iš kryžiuočių nelaisvės, vestuves su Palangos vaidilute gražuole Birute ir pavaizdavus jį talentingu oratoriumi, raginančiu lietuvius į mūšį, jautriu Tėvynės orumo sergėtoju, su ašaromis atskleidžiančiu sūnui nedorą Jogailos sandėrį su kryžiuočiais. Suprantama, kad ir apie Kęstučio mirtį „Kronikoje" papasakojama kaip apie didžiulę visos tautos nelaimę: „Piątey potym nocy Kieistut Gediminowic Xiążę przesławne dzielne, mężne, w fortelach y w staczaniu rozmaitych bitew przeważne, przemyslne, bo y z więzienia Niemieckiego trzy kroć poimany w roznych bitwach, trzy kroć fortelem vszedł, a czwarty raz z Polskiego więzienia vbiegł, murem Litewskim nieprzebitym y basztą mocną przeciw najazdom Niemieckim będąc, drugi Achilles, Hector, Aiax, Vlisses y Hercules Litewski, y Zmodzki, udawion iest na Krewskim zamku w wieży murowaney, z roskazania Jagełowego, przez Prorę nijakiego, ktory był Podczaszym v Wielkiego Xiędza Jagęła, y przez Brata iego Bilgena, y Mostewa Getka, Krewlanina, y przez Kiszycę ktory miał vrząd v Jageła Swiece zapalać, y ogień na kominie składać, zwano go Zibintą, y przez Kuczuka, y inszych, ktorym to był Jageło zlecił, złamawszy przysięgę y prawo ludzkie, nieprzystoynie był z Swiata Kieistut miły tak gwałtowną Smiercią zgładzony" (139, 467; „O paskui penktą naktį Kęstutis Gediminaitis, tasai įžymus, narsus, drąsus, karinėse gudrybėse bei visokeriopose kautynėse išradingas ir sumanus kunigaikštis, kuris, triskart įvairiuose mūšiuose patekęs vokiečiams į nelaisvę, triskart gudriai pabėgo iš jų kalėjimo, o ketvirtąsyk – ir iš lenkų nelaisvės, [tasai kunigaikštis, kuris kaip koks] nepramušamas lietuviškas mūras ir galingas kuoras atsilaikė prieš vokiečių puldinėjimus, [tasai kuni-

gaikštis, kuris] buvo antruoju lietuvių ir žemaičių Achilu, Hektoru, Ajantu, Odisėju ir Hėrakliu, [taigi tasai] mielasis Kęstutis Jogailos įsakymu buvo mūriniame Krėvos pilies bokšte nederamu būdu iš pasaulio prievartine mirtimi pašalintas kažkokio Proros, tarnavusio didžiojo kunigaikščio Jogailos pataurininkiu, taip pat to Proros brolio Bilgeno, krėviškio Mostevo Getko, Kišicos, ėjusio Jogailai tarnystę įžiebiant šviesą bei užkuriant krosnyje ugnį (jį vadino Žibinčiumi), dar tokio Kučiuko ir kitų žmonių, kuriems tai padaryti pavedė Jogaila, sulaužęs priesaiką ir nusižengęs žmogiškosioms teisėms").

Ilgesnę „Kronikos" ištrauką pateikėme, norėdami ne vien parodyti M. Strijkovskio-redaktoriaus darbą. Frazės sandara, epitetai ir palyginimai, įterptiniai sakiniai ir pati jos intonacija liudija autoriaus pastangas rašyti pagal literatūros, retorikos, o ne istorijos kanonus. „Kronikos" kalbos literatūrines ypatybes specialioje studijoje yra išsamiai aptarusi M. Karpluk (44), todėl čia apsiribosime nurodę, kad ir šiam – kalbos, ir kitiems šio kūrinio lygmenims būdingesnė poezijos, o ne istorijos veikalo dvasia.

Visiškai sutinkame su jau minėtu S. Nieznanowskiu, tvirtinusiu, kad viena iš „Kronikos" dominančių yra episkumas, būdingas Homėro „Iliadai" ar Vergilijaus „Ėneidai" (*87, 405, 408*). Kaip suprastume tokią mintį? Imkime kad ir „Ėneidą". Kurdamas romėnų epą, Vergilijus pasinaudojo mitais ir legendomis apie romėnų tautos pradininką Trojos karalaitį Ėnėją. Poetas niekur tiesmukai neaukštino nei Romos galybei pamatus padėjusio Gajaus Julijaus, nei Cezario politiką tęsusio ir tokiu epu suinteresuoto dieviškojo Augusto. Užtat Vergilijus plačiai pavaizdavo Ėnėjo bėgimą iš degančios Trojos, nelaimes jūrų platybėse, pragaištingą aistrą Afrikos pakrantėje statomoje Kartaginoje ir kraują, pralietą naujojoje tėvynėje – Italijoje. „Ėneidos" kompoziciniame-semantiniame centre, svarbiausioje kūrinio vietoje (VI giesmė), poetas pasiuntė Ėnėją į

požemių pasaulį, kad ten sužinotų apie naujosios tėvynės ateitį. Tąja pranašyste Vergilijus ne tik sujungė legendose paskendusią senovę ir savus laikus, bet taip pat suteikė kūriniui epinės erdvės: Romos skaitytojas pajuto amžinybės alsavimą ir tapo tautai reikšmingų įvykių nuo seniausių laikų iki gyvenamojo meto dalyviu.

„Kronikos" pabaiga, kurioje M. Strijkovskis papasakojo Livonijos karo įvykius, gerokai skiriasi nuo likusios dalies – yra nepalyginamai glaustesnė, o vietomis – net fragmentiška[1]. Be to, ne vienas tyrinėtojas yra atkreipęs dėmesį, kad kai kurios šio kūrinio knygos ar paskiri skyriai dedikuoti LDK didikams ir bajorams. Pastarąją „Kronikos" ypatybę išsamiau aptarusio Z. Wojtkowiako nuomone, suminėtieji Lietuvos žmonės rėmė mūsų istoriko darbą ir galbūt davė „Kronikos" leidimui pinigų (167,

[1] Tarytum jausdamas šį „Kronikos" trūkumą, M. Strijkovskis eiliuotos biografijos pabaigoje teisinosi:

Bo cokolwiek sie teraz prętko napisało,
Gdy sie w mdłey ręce pioro ledwo kołysało,
Mogłbych był dostateczniey wszystkiego poprawić,
Y dzieie Oyczyzny swey gruntownie wystawić,
(Woyny Krolow y Xiążąt, Wodzow starodawnych,
Y przygod zwyciestw swieżych za STEPHANA *sławnych,*
Y Rycerstwo przeważne cney sławie zalecić,
Mogłyby ich potomkom wiecznie sprawy swiecić)...

(139, *f.)(–)(*[v] *recto;*

Nes ką tik plunksna greitomis dabar parašė,
kai vos ne vos krutėjo posilpnėje rankoj,
aš būčiau viską žymiau nuodugniau pataisęs,
savos tėvynės praeitį smulkiau atskleidęs
(tai būt karai senovės karvedžių: karalių
ir kunigaikščių, šaunios pergalės nesenos,
ir narsūs Stepono laikų bajorai išgarsėję,
tai būtų ainiams amžini jų žygiai švietę!..)

Manytume, jog trečioje šios ištraukos eilutėje esantis žodis *poprawić* irgi iškalbingai byloja, kad M. Strijkovskis „Kroniką" redagavo, o ne rašė iš naujo.

... tym nigdy świá-
tłá nie widźiáłá.

Kronika Pol-
ska Litewska / Zmodzka / y wszy-
kiey Rusi Kijowskiey / Moskiewskiey / Siewierskiey / Wol-
hinskiey / Podolskiey / Podgorskiey / Podláskiey / etc. Y rozmáite przypadki
woienne y domowe / Pruskich / Mázowieckich / Pomorskich / y inszych kráin
Krolestwu Polskiemu y Wielkiemu Xięstwu Litewskiemu przyległych /
Według istotnego y gruntownego zniesienia pewnych dowodow z rozmái
tych Hystorikow y Autorow postronnych / y domowych / y Kijowskich / Mo-
skiewskich / Sławáńskich / Liflantskich / Pruskich stárych / Dotąd ciemnością wiecz-
ną nocą zákrytych Kronik / y Látopiszczow Ruskich / Litewskich / y DLVGO-
SZA Oycá dzieiow Polskich z inszymi / z wielką pilnością y węzłowátą
pracą (Osobliwie około Dzieiow Litewskich y Ruskich od
żadnego przedtym niekuszonych) Przez

MACIEIA OSOSTEWICIVSA STRY-
kowskiego dostátecznie nápisána / złożona / y ná pierwsze świádło z wy-...
...nym prawdziwie dowodney stárodawności włásnym wynálezieniem /
przeważnym dowćipem / y nakłádem nowo wydźwigniona
przez wszystki stárożytne wieki / áż do dzisiey-
szego Roku 1582.

A naprzod wszystkich ile ich kolwiek iest ludzkich ná
Swiecie Narodow gruntowne wywody.

Z łáską y Priwileiem Kro: I. M:

Drukowáno w Krolewcu v Ierz... ...bergerá.

M. D. LXXXII.

M. STRIJKOVSKIS,

Niekada anksčiau šviesos nemačiusi Lenkijos, Lietuvos, Žemaitijos ir visos: Kijevo, Maskvos, Seversko, Voluinės, Podolės, Podgorjės, Palenkės ir t. t., Rusios kronika

Karaliaučius: J. Osterbergerio spaustuvė, 1582

142). Neatmesdami šios galimybės, vis dėlto turime pabrėžti ir kitą šių žmonių paminėjimo „Kronikos" puslapiuose aplinkybę: visi jie buvo M. Strijkovskio *ginklo broliai*, Livonijos karo dalyviai. Iš trisdešimt dviejų „Kronikos" adresatų aštuonis: Mikalojų Radvilą Rudąjį, Kristupą Radvilą Perkūną, Mikalojų Radvilą, Joną Glebavičių, Jurgį Zenavičių, Mikalojų Sapiegą, Joną Valmą (Valminskį), Joną Abramavičių, vėliau sutiksime „Radviliados" puslapiuose.

Neišsamus Livonijos karo vaizdavimas, nepakankamas Stepono Batoro ir jo pergalingos *lenkų, vengrų, samdytų vokiečių ir galop lietuvių* kariuomenės žygdarbių (tik puse lūpų apie Zamoiskį, Bekešus ar Farensbeką!), dedikacijos LDK didikams M. Strijkovskio amžininkų lenkų akyse turbūt buvo didžiuliai „Kronikos" trūkumai (žr. jau minėtą 124, *249–251*). Tačiau tai, kuo pasižymi ydingas istorijos veikalas: įvykių, dalyvių bei aplinkybių nutylėjimu, autoriaus šališkumu, pasakojimo emocingumu ir kt., taigi visa tai yra literatūros kūrinio meniškumo šaltinis. Jame viena detale ar vardu įstengiama pasakyti daugiau ir įtaigiau nei visa mokslinga knyga.

Tad kas gi leidžia kalbėti apie „Kronikos" episkumą? Fragmentiškas pounijinės valstybės vaizdavimas mus orientuoja mažiausiai į dvi šio kūrinio ypatybes: pačią „Kronikos" temą, didingą Lietuvos senovę, ir dar nuo Aristofano Europos literatūroje paliudytą autorinę pastabą. Šio skyriaus pradžioje plačiau aptarę „Kronikos" temą, čia turime dar kelis žodžius tarti apie M. Strijkovskio remarkas bei jų funkcijas.

A part „Kronikoje" esama dvejopų. Kad ir labai senus, stačiai legendinius laikus vaizduodamas, mūsų istorikas dažnai pertraukia neskubrų pasakojimą įspūdžiais iš aplankytų minimų vietų arba samprotavimais apie pasakojamus įvykius bei žmones. Be to, „Kronikos" tekste daug kur minimi lietuvių, Livonijos karo dalyvių, sentėviai, ir tada autorius emocingai pareiškia, kad šitų protėvių dory-

bes paveldėję jų ainiai: Radvilos, Chodkevičiai, Sapiegos, Glebavičiai, Kiškos, Pacai, Valavičiai ir kiti. Visos šios M. Strijkovskio pastabos tarsi kokios Anchiso pranašystės Ėnėjui susieja karžygišką senovę su herojišku gyvenamuoju metu, leidžia skaitytojui pasijusti legendinių įvykių dalyviu ir taip patirti amžinybės alsavimą, tą epinio laiko dominantę. Na, o dedikacijos LDK didkams ir bajorams parodo, kad autorius šią tautų, sukūrusių Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, *epopėją* paskyrė šventam Livonijos karo aukų atminimui ir pergalingai tą karą užbaigusiųjų garbei.

Tad nebeturėtų niekam kelti nuostabos, kad štai tokia – patriotiška –„Kronika" padarė poveikį J. Radvanui. Šitai parodo „Radviliados" kalba ir turinys. Iš abejonių nekeliančių liudijimų minėtinas J. Radvano pavartotas prūsų epitetas *veteres* („senieji", Radiv. I, *82* ir kitur; tai pastovus prūsų apibūdinimas „Kronikoje", žr. 139, *13, 19, 25, 31, 32, 36* ir toliau), alanų narsumą nusakanti frazė *fortia pectora* („narsios krūtinės", Radiv. I, *82*; ta pačia fraze alanai apibūdinami 139, *18*), jotvingį apibūdinanti frazė *intrepidus mortis* („nebijąs mirties", Radiv. I, *81*; beveik tais pačiais žodžiais M. Strijkovskis charakterizavo jotvingius „Kronikoje", žr. 139, 339 ir kitur). Iš turinio „skolinių" pažymėtinos herojinės giesmės, apie kurias J. Radvanas rašė Radiv. III, *113–114*. Šias giesmes M. Strijkovskis paminėjo daugelyje „Kronikos" vietų (139, *338, 396, 423, 470*), pacitavo priedainio žodžius „Lado, lado". Tik „Kronikoje" *istorikas ir poetas* aprašė Kijevo kunigaikštienės Olgos kerštą Iskorostenio gyventojams (139, *124*; jį J. Radvanas mini Radiv. III, *180–181*), kunigaikščio Sviatoslavo mirtį nuo lietuvio Kureto rankos ir taurę su įrašu, kurią iš Sviatoslavo kaukolės liepęs padirbdinti Kuretas (139, *127–129*; Radiv. III, *182–185*). J. Radvano paminėtą „Narimanto raitelį" (Radiv. III, *275-276*), t. y. LDK herbo Vytį, irgi surandame „Kronikoje" (139, *364*): joje M. Strijkovskis plačiai aprašė, kaip Traidenio sūnus Lauras, nugalėjęs Daumantą ir atkeršijęs už tėvo nužudymą,

pasiūlė susirinkusiems į Kernavę lietuvių didikams didžiuoju kunigaikščiu išsirinkti Vytenį, sakydamas: „Mano dėdės Narimanto herbe buvo pavaizduotas šarvuotas raitelis, kuris reiškia tėvynės gynėją. Lietuvą iš visų pusių supa priešai, tad reikia, kad jos valdovu būtų išrinktas žmogus, galintis tėvynę apginti kardu, kaip kad herbe esantis Vytis". J. Radvano primintas (Radiv. III, *284–285*) 1406 m. įvykis[1] beveik tais pačiais žodžiais aprašytas „Kronikoje" (139, *515–516*). Šios ir galbūt kitos „Radviliados" vietos parodo, kad J. Radvanas skaitė M. Strijkovskio „Kroniką" ir ja rėmėsi, kurdamas herojinį lietuvių epą.

Taigi apibendrindami galėtume prieiti prie tokių išvadų. Pirma, tuometinių europiečių akyse Kunigaikštystė užėmė savitą vietą: ji buvo atokiausia Senojo Žemyno valstybė, o jos istorinėmis sienomis – Dono upe – kitados ėjo Europos ir Azijos riba. Dėl tokios geopolitinės padėties LDK tarsi koks, M. Strijkovskio žodžiais tariant, „nepramušamas lietuviškas mūras ir galingas kuoras" gynė Europą nuo mirštamos nuolatinės grėsmės iš Azijos. Livonijos karo metais toji grėsmė pasireiškė visiems suprantamais pavidalais – Ivano IV Rūsčiojo, opričnikų ir reguliariosios maskviškių kariuomenės žygiais prieš Kazanę, Astrachanę, Livoniją, Lietuvą, galop prieš Novgorodą bei Pskovą ir visur parodytu iki tol neregėtu žiaurumu.

Antra, rūsčiais andainykštės grėsmės metais įvairūs užsienio autoriai daug rašė apie Europos civilizaciją gynusią LDK ir šią valstybę sukūrusius lietuvius. Toje dėmesio Lietuvai aplinkoje susiformavo ir atsiskleidė pirmos mūsų spausdintinės istorijos autoriaus M. Strijkovskio talentas. Filosofinėje-istorinėje poemoje „Dorybės šauklys" (1574) jis kreipėsi į valstybės gynėjus bajorus ir kitų luomų žmones, parodė amžiną dorybingumo reikšmę, savitai atskleidė ba-

[1] Vytautas, sužinojęs, kad Lietuvos pasienyje maskviškiai nuskriaudė jo valdinius, nieko nelaukdamas surengė žygį prieš Maskvą.

joriškumo, daug kur autoriaus tiesiog tapatinto su dorybingumu, esmę, taip pat pavaizdavo šlovingą Lenkijos istoriją ir apdainavo Lietuvos kunigaikščių žygius, praeities pavyzdžiais raginte ragindamas Abiejų Tautų Respublikos gynėjus ir jų naująjį karalių Henriką atremti Maskvos agresiją. Veikiai jo kūryboje visas kitas temas nusvėrė lietuviškoji tematika. Autorius atsidėjo vien LDK praeities studijoms ir 1576–1578 m. Slucke baigė kurti Lietuvos istoriją, pavadintą „Apie lietuvių, žemaičių ir rusų šlovingos tautos pradžią, giminių kilmę, galybę ir didvyriškus darbus kovų laukuose ir namie". Keičiantis geopolitinei bei kultūrinei Lietuvos padėčiai, taip pat gyvenimo ir kūrybos sąlygoms, M. Strijkovskis šį kūrinį 1578–1580 m. veikiausiai suredagavo iš naujo Medininkuose ir po dviejų metų baigė spausdinti Karaliaučiuje, dedikavęs naujajam Respublikos valdovui Steponui Batorui. „Kronikoje" sporadiškai minimi sarmatai laikytini ne ženklu apie autoriaus siekimą reikšti „sarmatų vienybės" ar dar kokias kitas tos teorijos idėjas, bet veikiau noru įsiteikti pergalingajam karaliui. Kur kas daugiau faktų įrodo, kad šiame kūrinyje Rytų Europos valstybių praeitis aptariama su aiškiu prolietuvišku tendencingumu. Nors ir stokojame nuodugnesnės filologinės-istorinės abiejų pastarųjų veikalų analizės, vis dėlto, palyginę abu tekstus, drįstame tvirtinti, kad M. Strijkovskis kai kuriuos LDK istorijos epizodus „Kronikoje" nušvietė su dar aiškesne Lietuvos praeities patriotiško traktavimo tendencija nei tai padaryta veikale „Apie lietuvių, žemaičių ir rusų šlovingos tautos pradžią".

Trečia, tokia – patriotiška – „Kronika" tapo vienu iš pagrindinių „Radviliados" šaltinių. Tai atsispindi herojinio lietuvių epo kalboje: J. Radvanas pilna sauja iš jos sėmė M. Strijkovskio epitetus, tropus, frazes ir motyvus.

Cerne, quibus patria est innixa columnis

Lietuvos protestantų kūrybos atspindžiai herojiniame epe

Lotyniški žodžiai, kuriais pavadinome šį skyrių, priklauso poeto Andriaus Rimšos plunksnai. „Žvelk, į kokius stulpus pasirėmusi mūsų tėvynė!" – taip šis narsus karys, aukštas valstybės pareigūnas ir poeto šlovės siekęs žmogus kvietė malonųjį skaitytoją pirmuose poemos „ΔΕΚΕΤΗΡΟΣ ΑΚΡΟΑΜΑ, tai yra Dešimtmetis pasakojimas apie šviesiojo kunigaikščio ir pono, pono Kristupo Radvilos karo žygius" puslapiuose (116, *f. A*[ij] *recto*). Be A. Rimšos poemos, šioje knygoje esama ir vieno eilėraščio, pasirašyto *Ioannis Raduuanij*. Antrindamas A. Rimšai, J. Radvanas eleginiu distichu parašytame ketureilyje sveikina Vilniaus vaivadą K. Radvilą ir džiaugiasi, jog šis – karo perkūnas, nedraugų pražūtis bei Tėvynės išganymas – įvarė šitiek baimės visai Maskvos valstybei (116, *f. (?)(?)(?) recto*).

Kad ir kokia nesvarbi J. Radvano kūryboje, ši publikacija leidžia „Radviliados" autorių susieti ne tiktai su A. Rimša, bet ir su kitais „Dešimtmečio pasakojimo" poetais: J. Kazoku, taip pat autoriumi, pasirašiusiu inicialais M. J. (125, 22). Pratarmėje „Savo maloningam šeimininkui, šviesiajam kunigaikščiui ir ponui, ponui Kristupui Radvilai" A. Rimša su neslepiamu pavydu mini, jog apdainuoti Vilniaus vaivados žygius jį paskatinęs P. Gradausko kūrinys (116, *f. B*[iij] *recto–verso*), todėl prie dviejų aukščiau minėtų poetų dar pridėtume ir „Žygio

prieš Maskvą" autorių. Na, o baigdami brėžti ratą asmenų, kurie, kaip spėjame, veikė J. Radvano pasaulėvaizdį ir ne mažiau už J. Abramavičių skatino kūrybines jo aspiracijas, privalome nurodyti taip pat ir P. Gradausko giminaičius: Venclovą Mikalojaitį, Venclovą Agripą ir Eliją Pilgrimovijų – gabius literatus, įžvalgius politikus, narsius karius ir ryžtingus Lietuvos nepriklausomybės kūrėjus.

Žinių apie P. Gradausko giminystės saitus su minėtais valstybės ir kultūros veikėjais pateikė nesenas E. Rimšos straipsnis, pavadintas „Venclovas Agripa ir jo giminė" (117). Literatūros istorikams lenkams ši publikacija, regis, nežinoma, lietuviai, aprašydami XVI a. LDK kultūros raidą, ja mažai remiasi, todėl čia nurodysime svarbiausius šio, be abejonės, labai reikšmingo atradimo teiginius. LDK sekretorius V. Mikalojaitis (apie 1490–1560), traktato „De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum libri tres"[1] autorius, turėjo tris vaikus: Venclovą Agripą, Venclovą ir Joną. V. Agripa buvo V. Mikalojaičio ir Kotrynos Stanislovaitės sūnus, o likusieji – jo vaikai su antraja žmona Darata Bilevičiūte. LDK raštininkas, vėliau Smolensko pilininkas V. Agripa (apie 1527–1597), veikalo „Oratio funebris de illustrissimi principis et domini domini Iohannis Radzivili vita et morte" ir kai kurių kitų kūrinių autorius, buvo irgi du kartus vedęs: pirmąjį – Magdaleną Pilgrimovskienę, o antrąjį – Reginą Manvydaitę-Dorohostaiskytę. Nors su abiem žmonomis vaikų neturėjo, užtat užaugino Magdalenos sūnų ir dukrą iš pirmos santuokos: Eliją ir Esterą. Be kitų kūrinių, LDK raštininkas E. Pilgrimovijus (1564–1605) sukūrė esė „Panegyrica apostrophe", kurioje taip pat aprašė garsųjį K. Radvilos žygį į Maskvos žemių gilumą, ir „De heroibus in Dei ecclesia liber unus", kuri gali būti laikoma pirmuoju mūsų literatūros istorijoje apsakymų rinkiniu. Jo sesuo Estera buvo ištekėjusi už LDK sekretoriaus,

[1] Tai spėjamas veikalo pavadinimas, žr. 119, 24.

HODOEPORICON MOSCHICVM ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS AC DOMINI: DOMINI CHRISTOPHORI RADIVVILONIS, DVCIS IN BIRZA ET DVbinga, Castellani Trocensis, Vicecancellarij & campiductoris in magno Ducatu Lituaniæ, Capitanei Borissouiensis & Solecensis &c.

Scriptum
A Francisco Gradouio.

VILNAE
Typis Illustriss. Principis ac Domini D. Nicolai Radiuilonis, Palatini Vilnensis. &c. &c.

Per Danielem Lanckium.
Anno. D. 1582.

P. GRADAUSKAS,

Šviesiausio didiko bei pono,

pono Kristupo Radvilos... žygis prieš Maskvą

Vilnius: M. Radvilos Rudojo spaustuvė

spausdino D. Lenčickis, 1582

o vėliau maršalko P. Gradausko (m. 1595), minėtos poemos „Hodoeporicon Moschicum" kūrėjo. Su pastaruoju ji susilaukė mažai istoriografijoje dar žinomo Jono Gradausko.

Įdomios medžiagos apie dvasinius giminaičių saitus randame jų testamentuose. V. Mikalojaitis tokį paskutinės valios dokumentą surašė 1559 m. balandyje, o žinią apie tai „pats įrašė į Vilniaus vietininko knygas V. 11" (117, *66*). Kad ir kaip gaila, tačiau šio svarbaus dokumento turinys, regis, nežinomas. Užtat daugiau žinių turime apie V. Agripos testamentus. Pirmasis buvo surašytas 1564 m. Vilniuje, o antrasis – daugiau kaip po trisdešimties metų (žinomas tik iš užuominų; 117, *68*). 1564 m. dokumente V. Agripa užrašė E. Pilgrimovijui visas dideles ir mažas knygas lotynų ir vokiečių kalbomis (117, *68, 70*). Sprendžiant iš E. Pilgrimovijaus testamento, surašyto 1605 m. vasario 19 d. Jurbarke, minėtos knygos kartu su likusia biblioteka, taip pat nebaigta kronikėle, žirgu ir kuriais ne kuriais smulkesniais daiktais atiteko sesers Esteros ir P. Gradausko sūnui Jonui (117, *70*).

Apibendrindamas surinktus faktus, E. Rimša pastebi: „Genealoginiai tyrinėjimai išryškino iš tiesų unikalų šeimos kultūrinį potencialą, kurį ryškiausiai atspindi 3 trijų kartų atstovai – Venclovas Mikalojaitis iš Maišiagalos (Mykolas Lietuvis), jo sūnus Venclovas Agripa ir pastarojo posūnis Elijus Pelgrimovskis. Tai įgalina ateityje ieškoti paralelių jų literatūriniame palikime, giliau suprasti feodalinės šeimos tradicijas, jos auklėjimo ir lavinimo sistemą" (117, *71*).

Kuo E. Rimšos atradimas svarbus literatūros istorikams? Manytume, kad tuo, jog parodė tą patikimą kelią, kuriuo viena karta kitai perduodavo sukauptą patirtį ir aspiracijas politinei, konfesinei bei kultūrinei veiklai. O juk epocha buvo itin nepalanki tokiam perdavimui. Nuo XVI a. vidurio iki pabaigos Lietuvoje įvyko be galo daug svarbių permainų, kuo stipriausiai veikusių tautos savimonę ir užvis labiau keitusių tos savimonės reiškimosi lytis. Čia paminėtume paskutinio Jogailaičio vedybas su Goštautiene su

visais tos sąjungos padariniais ir Livonijos agoniją bei jos prijungimą prie LDK, Liublino uniją ir Livonijos karą, per kurį Lietuva ne tiktai patyrė dar neregėtą Maskvos valdovo žiaurumą, bet ir apraudojo Žygimantą Augustą, apkalbėjo karalių Henriką ir priėmė Steponą Batorą, taip pat šitokį kruviną naujos – Vazų – dinastijos pradininko kelią į Krokuvą ir pirmųjų rokošų bei naujo karo pašvaistes pačioje XVI a. pabaigoje. O kur dar karingų reformatų pastangos Lietuvos valstybei suteikti tvaresnius modernaus gyvenimo pavidalus, ne mažiau karingos katalikų bažnyčios ir jėzuitų bandymai atgauti, išlaikyti ir sustiprinti konfesinę, politinę bei kultūrinę įtaką – juk pirmųjų pastangos, o antrųjų bandymai dažniau reiškėsi brutaliomis formomis?.. Vis dėlto šios permainos ne tik neslopino kūrybinių visuomenės galių, o jas netgi skatino, kartu įvairindamos raiškos pavidalus. Be abejo, tokia padėtis darosi įmanoma, jei visuomenė atmainingą laiko srautą įstengia pakreipti beveik nekintančia, taigi gana tvaria kultūrinės patirties, arba tradicijos, vaga. Kadangi būtent šeimoje senoms patyrusioms rankoms būna lengviau tradicijų aruodą suberti į jaunus, bet dėl giminystės patikimus delnus, tai galime drąsiai tvirtinti, kad E. Rimšos atradimas kaip tiktai nubrėžė vienos tokios vagos, pagrįstos dar ir giminystės saitais, kontūrus.

Vienos, tik ar vienintelės? Be abejo, ne. Kita „grindžiamoji medžiaga" tradicijai palaikyti anuo metu buvo konfesinis žmonių bendrumas. Kartais toks bendrumas reiškėsi įvairių kartų sugyvenimu netgi kokioje nors nedidelėje bendruomenėje, pavyzdžiui, vienuolijoje ar vienuolyne. Antai XVI a. Vilniaus bernardinai turėjo, taigi saugojo ir iš kartos į kartą perdavinėjo rašymo lietuviškai tradiciją. Apie tai mums kalba bernardinų knygose: 1501 m. mišiole, 1503 m. veikale kunigams „Tractatus sacerdotalis" ir 1530 m. „Homilijose" esantys lietuviški įrašai (84, *341*; 83, *58–59*; 172, *239*; 173, *62–64*). Na, o mūsų anksčiau minėtus autorius: V. Agripą, E. Pilgrimovijų, P. Gradauską, A. Rimšą ir J. Radvaną, irgi sieja tam

tikras konfesinis bendrumas. Mat visi šie žmonės priklausė protestantų sąjūdžiui: V. Agripa buvo liuteronas (146, 33), E. Pilgrimovijus – protestantas (kol kas jo konfesinę priklausomybę sunku tiksliau apibūdinti: E. Pilgrimovijaus biografas A. Przybośis nurodo, kad jo būta kalvinisto, žr. 109, *85*, o E. Rimša – kad liuterono, žr. 117, *71*), P. Gradauskas – protestantas (taip apie „Žygio prieš Maskvą" autorių kalba H. Baryczas, žr. 5, *529*; E. Rimšos nuomone, jis buvo galbūt kalvinistas, žr. 117, *71*), A. Rimša – kalvinistas (72, 532), J. Radvanas – turbūt kalvinistas (69, 4). Stiprėjanti kontrreformatų veikla ir kitos gerai žinomos aplinkybės visus šiuos kultūrininkus vertė ne tiktai sugyventi, bet ir aktyviai bendradarbiauti. Tai liudija protestantų susirinkimai, kuriuose įvairių konfesijų išpažintojai bandė ieškoti pagrindo tikėjimų vienybei, ir, savaime aišku, jų knygos.

„Radviliada" taip pat yra puikus tokios – sudėtinės – knygos pavyzdys. Jos pradžioje puikuoja Biržų ir Dubingių kunigaikščio M. Radvilos Rudojo herbas bei dvi J. Radvano epigramos Ragų ir Erelio temomis (114, *f.* $+^{2}$ *recto–verso*). Grakščioje kalboje, dedikuotoje Rudojo sūnui Perkūnui, mūsų poeto mecenatas J. Abramavičius iškelia literatūros reikšmę, primena tėvo dorybes bei nuopelnus Tėvynei ir prašo K. Radvilos palankia širdimi priimti ainių atminimui sukurtą tėvo žygių apdainavimą (*f.* $+^{iij}$ *recto*–$++^{ij}$ *recto*). Toliau vėl J. Radvanas kreipiasi į savo mecenatą, prašydamas apginti jo kūrinį nuo pavyduolių (*f.* $++^{ij}$ *verso*), ir į Radvilaičius: Jurgį, Joną ir Kristupą, – ragindamas juos sekti tėvų bei protėvių pavyzdžiu ir savo gyvenimą bei darbus skirti Lietuvai (*f.* $++^{iiij}$ *recto–verso*). Panašias mintis toliau reiškia ir J. Kazokas lenkiškai parašytuose bei tiems patiems Radvilaičiams dedikuotuose eilėraščiuose (*f.* +++ *recto–verso*). Tada grakščiu lotynišku eilėraščiu J. Ruckis (Ioannes Rutski) J. Abramavičiui dėkoja už puikų sumanymą bei pastangas įamžinti M. Radvilos gyvenimą, dorybes bei žygius (*f.* $+++^{ij}$ *recto*), o J. Radvanas įvertina mecenato jam skirtos užduo-

ties sunkumą ir didybę (*f.* +++ij *verso*–+++iij *verso*). Tiktai po klaidų atitaisymo (*f.* +++iiij *recto–verso*) prasideda mūsų herojinis epas, užimantis didesnę šios knygos dalį (*f. a recto–p* iiij *verso*). Po jo perspausdinti įvairūs prozos ir poezijos kūriniai, kuriuos autoriai greičiausiai parašė ne specialiai 1592 m. „Radviliadai", o 1561–1584 m. sukūrė įvairioms su M. Radvila Ruduoju susijusioms progoms. *F. q recto–r* ij *recto* įdėta A. Volano kalba, kurią anas didysis reformatas pasakė per M. Radvilos Rudojo laidotuves, *f. r* ij *verso–r* iiij *recto* išspausdinti šeši sunkiau nustatomos autorystės eilėraščiai apie didžiojo etmono mirtį, o vienas – apie P. Šuiskio žūtį Ulos mūšyje. Toliau, *f. r* iiij *verso–s verso*, J. Radvanas dviejose odėse apdainuoja Tarvastos paėmimą (ankstyviausi mūsų poeto kūriniai?), *f. s* ij *recto* P. Roizijus aukština Ulos kautynių nugalėtoją M. Radvilą, *f. s* ij *verso* dviejose epigramose J. Radvanas apdainuoja tas pačias kautynes ir Radvilų giminę. Knyga baigiama J. Kazoko poemėle apie Cėsių mūšį ir jo nugalėtoją, M. Radvilos Rudojo kariuomenės vadą A. Sapiegą (*f. s* iij *recto–s* iiij *verso*).

J. Radvano knygos pradžioje išspausdintų kūrinių autoriai: J. Abramavičius, J. Ruckis ir J. Kazokas, iki 1592 m. patys nieko neišleido, todėl beveik neįmanoma ką nors tikra pasakyti apie jų poveikį mūsų poetui. Užtat „Radviliadoje" pėdsakų paliko kiti kūriniai, kurių autorius su J. Radvanu kaip tiktai siejo priklausymas Lietuvos protestantų sąjūdžiui. Kol kas galime nurodyti bent keturias tokias knygas: V. Agripos „Laidotuvių kalbą apie šviesiausio kunigaikščio ir pono, pono Jono Radvilos gyvenimą ir mirtį" (2), P. Gradausko „Žygį prieš Maskvą" (29), A. Volano „Laidotuvių kalbą, pasakytą pagerbiant šviesiausiąjį didiką Mikalojų Radvilą" (164) ir P. Oderborno „Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimą" (90).

Išvykęs studijų į Vokietiją, V. Mikalojaičio sūnus V. Agripa Vitenberge 1553 m. išleido kūrinį, su kuriuo galime sieti Lietuvos grožinės literatūros pradžią. Minėtoje

„Laidotuvių kalboje apie Jono Radvilos gyvenimą ir mirtį" jis pavaizdavo idealų žmogų. Juo šiame kūrinyje grožimasi pabrėžiant ypatingus saitus su valstybe bei visuomene ir tobulą dvasios sanklodą: gausias dorybes, sektinus polinkius ir pan. V. Agripos teigimu, J. Radvila buvęs dviejų tėvynių – dangiškosios ir žemiškosios – sūnus. Dangiškąja tėvyne autorius vadina tikrąją Bažnyčią, t. y. liuteronų tikėjimą (2, *f. A^3 verso–A^4 recto*). Žemiškoji J. Radvilos tėvynė buvo Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Šios valstybės gyventojai daug kuo pranokstą kitas Europos tautas: „Nam in clarissima Lithuanorum gente natus est, de qua etsi homines non procul a suis nidulis peregrinati in his regionibus aliam opinionem habent, tamen vere affirmare possum, eam et coeli temperie, et soli fertilitate, et rerum necessariu[m] copia, tum hominum moribus, ingeniis, virtutibus, nulli fere Europae nationi postponendam esse" (2, *f. A^4 verso*; „Mat jis [J. Radvila – S. N.] gimė garsiausioje lietuvių tautoje. Nors dėl jos šiuose kraštuose žmonės, netoli nuo savo gimtųjų vietų tekeliavę, ir laikosi kitos nuomonės, bet aš galiu tvirtinti, jog ji beveik jokiai Europos tautai nenusileidžia nei dangaus tinkamumu, nei žemės derlumu, nei reikalingų išteklių gausa, nei gyventojų papročiais, talentais ir dorybėmis"). Toliau pateikiamoje Lietuvos apologijoje autorius ypač pabrėžia lietuvių kilmę iš romėnų (2, *f. A^5 recto–A^6 recto*) ir savo pasakojimą pagrindžia kalbos bei papročių panašumu (2, *f. A^6 recto–A^7 verso*). Užtat nenuostabu, kad šitokioje valstybėje gyvena Radvilų giminė, neseniai Šventosios Romos Imperijos valdovo Karolio V pagerbta Imperijos kunigaikščių titulais. V. Agripa atskirai pamini J. Radvilos dėdę Jurgį (2, *f. A^8 recto–verso*), brolį Mikalojų Radvilą Juodąjį ir pusbrolį Mikalojų Radvilą Rudąjį (2, *f. A^8 verso–B recto*), taip pat pusseserės Barboros vedybas su karaliumi Žygimantu Augustu (2, *f. B verso*).

Dažnai atsitinka, toliau pasakoja V. Agripa, kad didikų ir kunigaikščių sūnūs užtraukia giminei gėdą, nes mokslu, darbais ir žygiais nesiekia pranokti tėvų. J. Radvi-

la buvęs kitoks. Jaunystėje jis godžiai siekęs žinių Italijoje (2, *f.* B^2 *recto–verso*), todėl, grįžęs po studijų namo, galėjęs puikiai pasitarnauti karaliui ir Tėvynei. Pasiekęs brandaus amžiaus, V. Agripos herojus pasižymėjęs kūno grožiu (2, *f.* B^3 *recto*), polinkiu muzikai bei gebėjimu groti muzikos instrumentais (2, *f.* B^3 *verso*), giliomis mokslų, visų pirma teisės, žiniomis (2, *f.* B^5 *recto*), teisingumu (2, *f.* B^5 *verso*), taikingumu bei atlaidumu (2, *f.* B^6 *recto* ir toliau), blaivumu (2, *f.* B^7 *recto–verso*), dosnumu ir maloningumu (2, *f.* B^7 *verso–* B^8 *recto*). Taigi tokio žmogaus netektį skaudžiai išgyveno Lietuva, kuri „hoc seculo ita fere habet, vt ei externorum hostium et plurimorum et potentissimoru[m] vis atq[ue] impetus, vt quaedam imminentes tempestates, pertimescendae sint. Premunt hinc Mosci, illinc Scytharum incursus metuitur, alia parte etiam vicini et amici suspecti sunt" (2, *f.* C^2 *verso–*C^3 *recto*; „Šiame amžiuje laikosi maždaug taip, kad jai tenka bijoti kuo gausiausių ir kuo galingiausių užsienio priešų smurto bei puolimo tarsi kokių gresiančių audrų. Iš vienos pusės spaudžia maskviškiai, iš kitos gasdina totorių antpuolis, o iš trečios kelia įtarimą kaimynai ir draugai").

Nekelia abejonių tai, kad autorius šiame kūrinyje nutapė ne konkretaus žmogaus paveikslą, o išdėstė mintis apie žmogaus idealą. Mat nuo J. Radvilos mirties 1551 m. rugsėjo 27 d. buvo praėję dveji metai, todėl skelbti laidotuvių kalbą, pasakytą prie šio didiko karsto, buvo nebeaktualu. Tačiau to negalime pasakyti apie šią „Laidotuvių kalbą", kurioje autorius prabyla apie aktualius visuomenės gyvenimo dalykus. Jos turinys kalbėte kalba apie V. Agripos pastangas duoti tokį pavyzdį, kuriuo sekdami jo tėvynainiai pajėgtų įveikti visuomenines negeroves ir asmenines ydas. Veikale „Apie totorių, lietuvių ir maskviškių papročius" V. Mikalojaitis valstybę siūlė reformuoti taisant įstatymus. Jo sūnus „Laidotuvių kalboje" nurodė dar vieną kelią valstybės ir visuomenės gerovei pasiekti – žmogaus ugdymo, fizinio ir dvasinio asmenybės tobulėjimo kelią.

„Radviliados" pradžioje yra vienas epizodas, kiek disonuojantis su patetišku herojinio epo skambėjimu. Jame pavaizduotas sužeistas jaunuolis, pranešantis karaliui Žygimantui Augustui apie totorių antpuolį ir priekaištaujantis ponams dėl nerūpestingo gyvenimo, per kurį tiems nei Tėvynės kančios dar rūpinčios, nei dar imanti gėda dėl josios negandų (Radiv. I, 586–644). Tarsi koksai Tersitas jaunasis karys didikams prikiša abejingumą išvaromų į nelaisvę tėvynainių nelaimėms, piešia kraupų totorių antpuolio ir turkų vergovės vaizdą, o pabaigoje netgi apkaltina diduomenę bailumu.

Vargu ar jo kalbą mes galėtume laikyti įkvėpta „neregėto plepio, kairiąja kiek raišo ir kupron sutraukto" Tersito žodžių, puikiai žinomų iš Homėro (Il. II, 225–242). To daryti mums neleidžia jau vien tai, kad Homėro širdis aiškiai yra Tersitą sudraudusio ir paskui prilupusio Odisėjo pusėje (tai matyti iš kalbos, kurioje „kažkoks achajas" pritaria Odisėjo poelgiui, žr. Il. II, 272–277). Tuo tarpu J. Radvanas į jaunojo kario lūpas įdėjo tokius žodžius, kurie puikiai išreiškia Tėvynės nelaimėms neabejingo žmogaus nuostatą, būdingą visam mūsų herojiniam epui:

Nos animae viles infleta, et inulta caterua
Euxinum trahimur, vos hic convivia luxu
Ingenti struitis: vos gazam effunditis omnem
In coenas, hostes equitant acuuntque sagittas:
Nulla mali finis, patresque senesque cruentant
Maturos aevi, pueri innuptaeque puellae
Matribus Asophidum ducuntur munera belli.
....
Quin agite, o si quid patrii nunc Martis habetis,
Imus in aduersos hostes, et sumimus arma,
Nec tantis mora consiliis, en vivida bello
Turba hominum, DEUS ipse viros
animumque ministrat.

(Radiv. I, *621–627, 641–644;*

Mus, nelaimingus, miniom, nei atkeršytom, nei apraudotom,
varo prie Juodmarių nūn, o štai jūs prabangoj dideliausioj
pokylius keliat ir vien tik puotoms sueikvojate turtą;
priešai galanda strėles tuo metu ir balnojasi žirgus.
Galo nelaimėms nėra: totoriai galabija tėvus,
vyrus, senius, o vaikai, netekėjusios mūsų mergaitės
vedamos motinoms jų dovanų iš grobikiško karo.

....

Ko nežygiuojat? O gal nebeturite protėvių narso?
Pulkim, pastvėrę ginklus, ir užgriūkim nekenčiamą priešą:
tartis ne metas dabar, anava pasirengusi karui
vyrų minia, o patsai Visagalis kariams vadovauja!)

Tokia pati nuostata būdinga minėtai V. Agripos „Laidotuvių kalbai apie šviesiausio kunigaikščio ir pono, pono Jono Radvilos gyvenimą ir mirtį". Piešdamas idealaus žmogaus – išsilavinusio, doro ir teisingo Olykos ir Nesvyžiaus kunigaikščio portretą, V. Mikalojaičio sūnus teigiamus velionio bruožus išryškina, nurodydamas ydingus kitų didikų papročius. Ypač iškalbinga yra toji „Kalbos" vieta, kurioje V. Agripa, pagyręs J. Radvilos pomėgį muzikai, priduria: „Honestius existimare debemus, Musica sese Principes recreare, quam alea interim miserorum subditorum bona perdere. Iam enim aliquibus ad aleam et luxum reditus non sufficiunt, et nisi ex alieno rapiant, non possunt suum otium et sumptus tolerare. Ideo vel rapto vivere, vel alia machinari, vel in suos miserabiliter grassari coguntur. Tam crudeles hisce temporibus in quorundam Principum terris fieri expilationes videmus, ut non mirum sit, multos una cum liberis fame perire. Sed eiusmodi Principes aliquando Deo graues daturos esse poenas non est dubium" (2, *f.* B^3 *verso*–B^4 *recto*; „Turime galvoti, kad kunigaikščiams kur kas daugiau garbės teikia atsigaivinimas muzika, o ne vargšų valdinių turto pralošimas kauliukais. Mat, neužtekdami pajamų kauliukams ir prabangai, kai kurie [aukštakilmiai], neidami valstybinių pareigų, nebeįstengia pragyventi iš savo lėšų, jeigu

ORATIO FVNEBRIS IN LAVDEM ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS, NICOLAI RADIVILI DVcis in Dubinki ac Birze, Palatini Vilneñ. & exercituum, Magni Ducatus Lituaniæ supremi Præfecti, Vilnæ defuncti 27. die Aprilis. Anno 1584.

ab Andrea Volano cōscripta.

VILNAE.

Per Danielem Lancicium: Anno D.

1584.

A. VOLANAS,

Gedulinga kalba, pasakyta pagerbiant
šviesiausiąjį didiką
MIKALOJŲ RADVILĄ...,
mirusį
Vilniuje 1584 m. balandžio 27 d.

Vilnius: D. Lenčickio spaustuvė, 1584

neatiminėja iš svetimo. Užtat jie būna verčiami arba gyventi iš prisiplėšto, arba griebtis kitokių klastų, arba apgailėtinu būdu kelti ranką prieš saviškius. Kai kurių kunigaikščių žemėse netgi šiais laikais mes matome tokių žiaurių plėšikavimų, kad nebesistebime nė tuo, jog [ten] daugybė žmonių kartu su vaikais numiršta iš bado. Betgi neabejojame, kad tokius kunigaikščius Dievas kada nors sunkiai nubaus").

Suprantama, rūstaus V. Agripos žodžio negalėtume sieti su didikų kritika „Radviliadoje", jeigu neturėtume V. Mikalojaičio raštų. Dar 1967 m. M. Ročka įžvalgiai pastebėjo, kad V. Agripos „Kalba" kai kuo primena „Tris knygas apie totorių, lietuvių ir maskviškių papročius" (120, *61*, *63–64*). Išlikusiuose šio veikalo fragmentuose, išspausdintuose Bazelyje 1615 m., mes irgi surasime pakankamai medžiagos, paaiškinančios aukščiau minėtą sužeisto jaunuolio kalbą. Pavyzdžiui, V. Mikalojaitis viename „Papročių" epizode (80, *37–38*) pasakoja apie Kafoje matytą tėvynainį, apverkiantį į turkų vergovę išvaromų žmonių dalią ir kaltinantį didikus dėl prabangos ir nesirūpinimo valstybės gynimu[1]. Žinodami apie šių dviejų autorių giminystės ryšius, V. Agripos subarimą

[1] Įdomiai „Papročius" aptarusio H. Zabulio nuomone, vergo epizodas laikytinas literatūrine V. Mikalojaičio išmone, o ne tikro įvykio aprašymu (119, *191* ir toliau). Kitaip tariant, „Papročių" autorius čia pasitelkė kūrybinę išmonę ir literatūrinėmis priemonėmis, puikiai žinomomis Antiką dievinusiam Renesanso skaitytojui, įtaigiai išreiškė kritišką savo paties požiūrį į valstybę žlugdančių nelaimių priežastis. J. Radvanas sužeisto jaunuolio lūpomis be galo panašiai vaizduoja tėvynainių nelaimes ir nurodo tokias pačias kaip ir V. Mikalojaitis priežastis. Vargu ar „Radviliados" autorius skaitė „Papročių" rankraštį, kurį Lietuvos kalvinistai apie 1581–1582 m. išsiuntė kartu su J. Lasickio veikalu „Apie žemaičių, kitų sarmatų ir netikrų krikščionių dievus" į Bazelį spaustuvininkui P. Pernai (119, *16*, *17*). Šią mintį grįstume tuo, kad mūsų herojinis epas veikiausiai buvo sukurtas kuriuo nors metu tarp 1584 ir 1592 m. (plačiau apie tai žr. 115, *xxxii–xxxiii*). Jeigu teisingas šiame skyriuje esantis spėjimas, kad pirmą eilėraštį J. Radvanas sukūrė 1561 m., pagerbdamas Tarvastos pilį užėmusį M. Radvilą Rudąjį, tai manytume, kad J. Radvanas apie visuomenę jaudinusias problemas, susijusias su totoriais, galėjo išgirsti ir iš paties V. Mikalojaičio lūpų. Jei ne, tai apie tėvo pažiūras jam galėjo papasakoti V. Agripa ar kuris kitas iš V. Mikalojaičio palikuonių, J. Radvano amžininkų.

didikams turime laikyti jau nebe vienišo idealisto sielojimusi, o jo šeimoje ir galbūt netgi aplinkoje plitusių pažiūrų dėl politinio, teisinio bei dorinio valstybės taisymo išraiška.

Yra dar viena aplinkybė, verčianti mus V. Agripos „Kalbą" laikyti vienu iš „Radviliados" šaltinių. Apraudodamas M. Radvilos Rudojo mirtį, J. Radvanas epo pabaigoje pastebi:

Nempe etiam cervis, nempe alitibusque, ferisque,
Longior annorum series conceditur: vni
Vni hominum generi tanta est injuria vitae.
Heu fragiles hominum vitas, ah ferrea iura!
An fragiles hominum vitae? num ferrea fata,
Nescia flebilibus mansuescere fata querelis?
Ferrea fata, sed et vitae fragilesque, brevesque.

(Radiv. IV, 366–372;
Leidžia likimas rūstus ilgėliau gyventi net gyviams:
elniams, paukščiams, žvėrims... Ir tiktai vienintelė žemėj
vargšė žmonių giminė tą gyvenimo skriaudą patyrė.
O, koks traputis žmogaus gyvenimas! Griežtas likimas!..
Negi traputis žmogaus gyvenimas? Negi paveikti
mums graudžiomis raudomis neįmanoma griežto likimo?!.
Griežtas likimas, deja! Ir gyvenimas – trumpas, traputis!...)

Apie žmogaus būties trapumą panašiai rašo Seneka veikale „Apie gyvenimo trumpumą" (De brev. vitae I, 2 ir toliau). Savo nuomonę romėnų filosofas pagrindė citata iš Aristotelio mokinio Teofrasto traktato. Joje mokytasis graikas lygino gyvūnų ir žmonių gyvenimo trukmę ir priėjo pastariesiems nepalankios išvados.

Panaši nuostata reiškiama P. Melanchtono epicedijuje, pridėtame prie V. Agripos „Kalbos":

Hei quam uita fugax hominum est et plena dolorum
Exigui quamquam temporis ista mora est.

(2, *f.* *C*[4] *recto;*

Ak, ir koks tas žmonių gyvenimas greitas, vargingas,
nors ir šitaip trumpa būna jų amžiaus trukmė!)

Nors tolesnėse eilutėse vokiečių humanistas reiškia įsitikinimą, kad žmogus turi paklusti Kūrėjo nustatytai mirties valdžiai, todėl privalo be ašarų pasitikti neišvengiamą dalią, tačiau taip pat nurodo, kad dėl dievobaimingo, doro bei teisingo piliečio mirties sielvartaujančios šeimos ir valstybės gedulas yra pateisinamas[1]. Manytume, jog būtent tokia nuostata yra paremtas visas ganėtinai nesantūrus paskutinių M. Radvilos Rudojo valandų ir gedinčios Lietuvos apdainavimas „Radviliadoje" (IV, 353–474).

Kelios literatūrinės paralelės „Radviliadą" sieja su V. Agripos įsūnio žentu P. Gradausku. Antai herojinio epo pradžioje J. Radvanas pavaizdavo jaunojo karžygio ir jo tėvo J. Radvilos pokalbį. Čia M. Radvila pirmąsyk pareiškė norįs žengti garsiųjų protėvių pėdomis ir pats pelnyti nemarią šlovę, nes „šitaip herojai, žmonėms ir tėvynei tarnaudami, liko / jų atminty amžinai; į žvaigždes tekylama šitaip!" (Radiv. I, 431–465). Panašiai M. Radvilai Rudajam kalba ir K. Radvila Perkūnas P. Gradausko „Žygyje prieš Maskvą":

Nil mihi vincendum ergo tua virtute relinquis
Care parens? quoniam sub te tolerare magistro
Militiam, et graue Martis opus tua cernere facta
Assuescam, primis et venerabor ab annis.

(29, *f.* *B* [iij] *recto;*

Pergalės siekti nejau man neleis tavasis šaunumas,
Tėve brangus? Kaip ištvert sunkumus kariniuose žygiuos,
Mokysiuos vien iš tavęs, apie sunkią Marso tarnybą
Spręsiu iš tavo darbų, nuo jaunystės dienų tave gerbsiu.

I. SKARŽINSKAITĖS VERTIMAS)

[1] Tokias pačias pažiūras „Kalbos" pradžioje dėsto ir P. Melanchtono mokinys V. Agripa, žr. 2, *f. A* *recto–verso.*

Turbūt neatsitiktinai abu mūsų poetai sūnaus ir tėvo pokalbiuose cituoja tą pačią Vergilijaus frazę *sic itur ad astra* (Aen. IX, 641; Hodoep. 138; Radiv. I, 444). Mat šiuos žodžius Apolonas pasako Ėnėjo sūnui Jului, mūšio prie trojėnų stovyklos metu paprašiusiam dievų pagalbos. Vėliau dievas nusileidžia žemėn ir, pasivertęs Anchiso ginklanešiu Butu, senuoju Askanijo, arba Julo, globėju, atkalba jaunuolį nuo dalyvavimo mūšyje. Matyt, šiuo epizodu sekdamas, P. Gradauskas sukūrė savąjį sūnaus ir tėvo dialogą, o J. Radvanas sumaniai pasinaudojo ir romėnų dainiaus sumanymu, ir tą sumanymą savo reikalui pritaikiusiu P. Gradausku.

Apskritai „Radviliadoje" apstu tokių vietų, kurias galėtume aiškinti abiejų poetų: Vergilijaus ir P. Gradausko, poveikiu: Radiv. I, 254 esanti frazė *O lux Sarmatiae, spes o praeclara tuorum* primena ir Vergilijų (Aen. II, 281: *O lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum*), ir „Žygio prieš Maskvą" autorių (Hodoep. 135–136: *gentis clarissima nostrae / Lumina*), Radiv. I, 314–316: *sub hoc tolerare magistro / Militiam, et graue Martis opus, uerosque labores / Assuesces* atskamba ir iš „Ėneidos" (VIII, 515–517: *sub te tolerare magistro / militiam et graue Martis opus, tua cernere facta / adsuescat*), ir iš „Žygio prieš Maskvą" (132–134: *quoniam sub te tolerare magistro / Militiam, et graue Martis opus tua cernere facta / Assuescam*), tą pačią frazę iš Radiv. I, 362: *bella horrida bella* rasime „Ėneidoje" (VI, 86) ir „Žygyje prieš Maskvą" (175), žodžiams iš Radiv. II, 42, 44: *Quis cladem vestram? quis funera dira, Liuones / ... / Explicet? aut possit lachrymis aequare dolores?* antrina Vergilijus (Aen. II, 361–362: *quis cladem illius noctis, quis funera fando / explicet aut possit lacrimis aequare dolores?*) ir P. Gradauskas (Hodoep. 676–677: *quis funera fando / Explicet, immitis quae dat fera dextra Tyranni?*), Radiv. II, 435: *Venit ab extremis habitator finibus Ocae* primena ir „Ėneidą" (X, 719: *Venerat antiquis Corythi de finibus Acron*), ir „Žygį prieš Maskvą" (586: *concurrunt vndique Neuri*), Radiv. II, 693-694: *et secli nascitur ordo / Aureus* atskamba iš Vergilijaus (E IV, 5: *magnus ab integro saeclorum nascitur ordo*) ir P. Gradausko (Hodoep. 148: *Interea ecce nouus seclorum nascitur*

ordo), o frazė iš Radiv. III, *843*: *Vnum adeo penitusque fuit mirabile monstrum* panėši į Vergilijaus Aen. VIII, *81*: *Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum* ir P. Gradausko Hodoep. *179–180*: *augurio admirabile monstrum / Obijcitur cunctorum oculis.*

„Radviliadoje" yra ir tokių vaizdų, kuriuos galėtume aiškinti vien P. Gradausko poemos įtaka. Pavyzdžiui, vaizduodamas Starodubo paėmimą, J. Radvanas šitaip apdainavo šios tvirtovės žūtį:

Stat contra: insultus querceta ingentibus omnes
Expectant animis, eademque e turribus altis
Bella tonant, vomit arx ferrum, sonituque tremiscunt
Ardua terrarum, donec VIS FLAMMEA NITRI
INTIMA TELLURIS RIMATA ERUMPIT IN AURAS,
FUNDAMENTA RUENS IMIS RADICIBUS, *unde*
Littora dissultant, et maximus insonat aether.
Fit via vi: nigroque vndantem pulvere flammam
Terra sinu glomerans voluit, penitusque patescunt
Heu malefidae arces: LITaui *per tela, per ignes*
Praecipites ivere, oriturque miserrima coedes,
Donec in extremos cineres Starodubia praestans
Sedit, et aequa solo fumat, flos ille Seuerum.

(Radiv. I, *171–183*;
Stovi tvirtai ir visus puolimus ąžuolinė galybė
atmuša drąsiai; piktai iš padanges remiančių bokštų
griaudžia pabūklais pilis ir liaukoja metalą, o mūšio
garsas kiloja skardžius, kol galiausiai ugninė galybė
parako žemėj landas padarytas plačiai atidaro,
pilį pačiuos pamatuos suardydama taip, kad net upė
šoka iš savo krantų, ir aukštybės padangių subilda.
Savo padaro jėga. – Per krūtinę voliodama, žemė
dulkėse plukdo liepsnas, ir pilis prieš visus kaip ant delno
štai, pasirodo. Tada per šūvius ir per ugnį lietuviai
puola pirmyn urduliais, įsižiebia niūriausios kirstynės,
kol pagaliau iš puikaus Starodubo telieka degėsiai,
ir severiečių puošmuo, sumaišytas su žemėm, parūksta.)

„Žygyje prieš Maskvą" P. Gradauskas apdainavo, kaip K. Radvilos Perkūno vyrai išsprogdino kito maskviškių miesto – Urdomos – sienas. Ir čia urdomiečiai iš pradžių atmušinėja lietuvių atakas, ir čia neviltis apima karvedį, ir čia jis suranda išeitį: liepia vyrams pasikasti po neįveikiama tvirtove ir padėti sprogmenų po jos pamatais, ir čia parako jėga į orą iškelia sienas, o per žemę nueina ugnies bei dūmų kamuoliai:

Protinus ABRUPTA TERRARUM MOLE SUB AURAS
ERUMPIT RAPIDUS FLAMMANTI SPIRITUS IGNI,
SULPHUREOQUE OMNEM SUBUERTIT PULUERE
MOLEM.
Absiliunt laterum nexus, tectique trementis
Vincula rupta labant, disiectoque aggere culmen
Fumat, et ingentem lato dedit ore fenestram.
Ilicet occultae vento spirante favillae
Accipiunt vires, inopinaque flamma coruscat,
Atque ignes totis miscent incendia campis:
Vulcanusque domos superat, furit aestus ad auras.

(Hodoep. *538–547;*
Dirvos klodus sunkius staigus tuoj perskrodžia gūsis,
Liepsnos ugnies iš gelmių prasiveržia lig žemės paviršiaus,
Visa, kas buvo viršuj, smiltimis sieros išblaškyta.
Sąsajos šonų vienur ir kitur ima irti, svyruoja,
Skečiasi stogas ir jo sujungimai, jau rūksta viršūnė
Pylimui griuvus, anga didžiule iš šono žiojėja.
Žiežirbos kyla aukštyn, užsislėpę, kol nedvelkė vėjas,
Vėlei įgauna jėgos ir liepsna netikėta sušvyti.
Šėlsta laukais aplinkui ugnis, sukėlusi gaisrą,
Apima liepsnos namus ir tvoskia kaitra lig padangių.

I. SKARŽINSKAITĖS VERTIMAS)

Cituodami didžiosiomis raidėmis užrašėme tas J. Radvano ir P. Gradausko kūrinių vietas, kurių pana-

šumas beveik nekelia abejonių. Pažymėtosios frazės mums leidžia ne tik susieti abu šiuos didelius epizodus, bet ir paaiškinti susprogdinamo Starodubo vaizdą. Vargu ar mūsų poetas dalyvavo apdainuojamuose įvykiuose, todėl jis nieku būdu negalėjo nei pats matyti J. Radvilos veiksmų, nei vėliau jų aprašyti iš savo prisiminimų. Manytume, kad Starodubo užėmimą jis pavaizdavo, pasirėmęs dešimtmečiu anksčiau K. Radvilos žygį prieš Maskvą apdainavusio P. Gradausko kūriniu[1].

Neabejotinas turinio panašumas „Radviliadą" sieja su A. Volano „Laidotuvių kalba, pasakyta pagerbiant šviesiausiąjį didiką Mikalojų Radvilą" (164). Mat herojiniame epe apdainuojami tik kai kurie M. Radvilos Rudojo biografijos faktai ir darbai: žygis į Voluinę prieš totorius 1549 m. spalio mėn. (Radiv. I, *645–727*), veiksmai prieš Livonijos ordiną 1557 m. (Radiv. I, *806–901*), Tarvastos užėmimas 1561 m. liepos mėn. (Radiv. II, *134–294*), Ulos mūšis ir po jo sekę įvykiai 1564 m. sausio 26–vasario 8 d. (Radiv. III, *13–728*), A. Kurbskio pasitraukimas į Lietuvą 1564 m. balandžio mėn. (Radiv. III, *729–788*), Danijos princo Magno perėjimas į Lietuvos pusę (Radiv. III, *912–923*), Cėsių kautynės 1578 m. spalio 21 d. (Radiv. III, *924–963*), Polocko, Ozeriščės, Sokolo ir Usviatų užėmimas 1579 m. (Radiv. IV, *1–98*) ir dalyvavimas paskutinėse karaliaus Stepono Batoro kampanijose 1580–1581 m. (Radiv. IV, *99–192*).

1584 m. balandžio 27 d. mirus M. Radvilai Rudajam į laidotuves susirinko ne tik giminės, bet taip pat buvę bendražygiai ir gausus būrys žmonių, kuriems kitados velionis padėjo. Apie tai minėtoje kalboje byloja buvęs M. Radvilos Rudojo sekretorius A. Volanas.

A. Volanas gimė apie 1530 m. Silezijoje, vakarinėje Lenkijos dalyje. Jo motina Sofija Kwilecka buvo kilminga

[1] Nurodytoji P. Gradausko kūrinio vieta galėjo įkvėpti ir dar vieną „Radviliados" epizodą, kuriame J. Radvanas apdainavo Tarvastos užėmimą, žr. Radiv. II, *193–205* ir toliau.

lenkaitė, o tėvas Jonas Wołanas veikiausiai priklausė miestelėnų luomui. Tai buvo apsišvietęs žmogus, jaunystėje studijavęs Vokietijos universitetuose, tad nieko nuostabaus, kad jo sūnus irgi išvyko studijuoti į Frankfurtą prie Oderio. Pasimokęs jame 1546–1548 m., A. Volanas pasinaudojo dėdės J. Kwileckio kvietimu ir atvyko į Lietuvą, kurioje dėdė tvarkė karalienės Bonos turtus. Čia giminaitis jaunuolį rekomendavo būsimajam Vilniaus vaivadai M. Radvilai Rudajam, o šis A. Volaną išsiuntė baigti mokslų į Prūsiją. 1550 m. birželio 5 d. įsirašęs į Karaliaučiaus universitetą, jaunasis M. Radvilos rūmininkas maždaug per ketverius metus baigė aukštąjį mokslą ir sugrįžo į Lietuvą, šįkart jau visam laikui. Nuo tada A. Volanas ištikimai tarnavo savo globėjui: buvo nepakeičiamas M. Radvilos sekretorius, vykdė ne tiktai asmeninius, bet ir svarbius valstybinius Vilniaus vaivados pavedimus, be to, skleidė, aiškino ir gynė evangelikų reformatų tikėjimą bei daug rašė įvairiomis visuomeninio gyvenimo temomis. Remiamas M. Radvilos, A. Volanas 1564–1568 m. gavo LDK bajoro teises ir Bijutiškių dvarą, kitaip sakant, tapo LDK piliečiu (A. Volano gyvenimas aprašytas pagal 166, *6–7, 28* ir toliau).

Apžvelgdamas savo labdario gyvenimą, A. Volanas „Laidotuvių kalboje" iškėlė tuos M. Radvilos Rudojo biografijos faktus, kurie geriausiai rodė tarnavimą Tėvynei. Trumpai papasakojęs apie velionio šeimą ir priminęs, kad imperatorius Karolis V jam suteikė kunigaikščio titulą (164, *f. Aⁱⁱⁱ recto*), toliau A. Volanas kalbėjo apie tėvo Jurgio nuopelnus ir jaunojo Mikalojaus karjerą Žygimanto Augusto rūmuose (164, *f. A^{iii} recto–A^{iii} verso*). Didysis kunigaikštis neapsirikęs, kai veikiai suteikė Mikalojui Trakų vaivados ir LDK etmono urėdus (164, *f. A^{iii} verso*). Mat prasidėjus Livonijos karui (164, *f. A^{iv} recto*) Mikalojus pasižymėjęs, kai užėmė Tarvastos pilį (164, *f. A^{iv} verso*) ir Ulos kautynėse sumušė Polocko vaivadą P. Šuiskį (164, *f. A^{iv} verso–B recto*). Mirus pusbroliui M. Radvilai Juodajam, Žygimantas Augustas pa-

ORATIO FVNEBRIS IN LAVDEM ILLVSTRISS: PRINCIpis, Nicolai Radiuili Ducis in Dubinki ac Birze, Palatini Vilneñ: & exercituũ Magni Ducatus Lituaniæ supremi præfecti, Vilnæ defuncti 27 die Aprilis, Anno 1584. ab ANDREA VOLANO. conscripta.

SI in omnibus Rebuspub: benè moratis, benèq; institutis hic mos fuit semper obseruatus, vt viros illustres, & de patria optimè meritos ex hac vita excedentes, publico laudum præconio nobilitarent, hocq; quasi debitum virtuti præmium illis tribuerent, ne mihi quidem in obitu & hoc funere viri clarissimi Nicolai Radiuili tacendum esse putaui, & quam virtus eius meretur laudem, hac ipsum afficere non dubitaui. Ad hoc verò præstandum ac persolvendum debitum illi officium, cum multæ me permoueant causę, vel sola tamen beneficiorum eius memoria, quæ in me alumnum suum ad extremum vsq; vitæ finem conferre non destitit, hoc à me requirit, vt hoc postremum obseruantiæ meæ studium nomini illius declarem, & cum fatum illius me alio iam munere meritorum defungi non sinit, hoc saltem vocis meæ officio memoriam illius prosequar. Quamvis autem ita natura comparatum est, vt ad præclaram nominis laudem consequendam, in sola virtute satis cuiq; homini præsidij sit constitutum, ipsa experientia tamen edocet omnes, nobilitati & clarissimorum natalium splendori ita fauere omnes, vt quibus fato divinæ prouidentiæ eximia generis dignitas tributa est, nescio quid præclarum ab illis homines expectent, & magnopere suspiciendos iudicent. Ea nimirum in mentibus hominum opinio hæret, non

A. VOLANAS,

Gedulinga kalba,

pasakyta pagerbiant šviesiausiąjį didiką

MIKALOJŲ RADVILĄ...,

mirusį

Vilniuje 1584 m. balandžio 27 d.,

išspausdinta

J. RADVANO

RADVILIADOJE

Vilnius: J. Karcano spaustuvė, 1592

kėlęs Mikalojų Vilniaus vaivada ir LDK kancleriu (164, *f. B verso*). Kai 1577 m. karalius Steponas I kariavo prieš Gdanską, o Ivanas IV užpuolė Livoniją, Mikalojus su kariuomene nuskubėjęs livoniečiams į pagalbą ir ties Sėlpiliu persikėlęs per Dauguvą, ketindamas susigrumti su Ivanu IV (164, *f. B verso*). 1578 m. jis pavedęs savo karvedžiui A. Sapiegai sumušti Cėsis apgulusius maskviškius (164, *f.* B^{ii} *recto*), 1579 m. įtikinęs Polocko ir Ozeriščės gynėjus pasiduoti karaliui Steponui (164, *f.* B^{ii} *verso*) ir dalyvavęs Pskovo apguloje 1581 m. (164, *f.* B^{ii} *verso*). Kai po pergalingai užbaigto karo karalius apsilankė Vilniuje, Mikalojus kreipėsi į jį, prašydamas ypatingos globos Lietuvai bei jos žmonėms (164, *f.* B^{ii} *verso*–B^{iii} *recto*). Mirties patale jis išpažinęs savo nuodėmes ir troškęs nusimesti kūniškąją naštą, o sielą patikėti dangui (164, *f.* B^{iii} *recto*). Jo sūnūs Mikalojus ir Kristupas paveldėję tėvo dorybes, todėl Tėvynė puoselėjanti šviesias viltis dėl ateities (164, *f.* B^{iv} *verso*–B^{iv} *recto*).

„Laidotuvių kalboje" išaukštintas M. Radvilos Rudojo gyvenimas nuo „Radviliadoje" apdainuotos jo biografijos skiriasi tik kai kuriomis nesvarbiomis detalėmis. Pavyzdžiui, epe papasakoti kai kurie kiti Jurgio ir Mikalojaus Radvilų žygiai: Starodubo užėmimas 1535 m., žygis į Voluinę 1549 m., 1557 m. įvykiai ir A. Kurbskio pasitraukimas į Lietuvą 1564 m. Svarbiausia, kad abu literatus sieja vienodas herojaus gyvenimo vertinimas: M. Radvila veikia, gindamas Tėvynę ir paisydamas vien jos interesų. Šią svarbią abiejų kūrinių ypatybę nurodyti mus verčia kai kurios detalės, būdingos tik „Kalbai" ir „Radviliadai". Antai ir A. Volanas, ir J. Radvanas 1578 m. Cėsių pergalę priskiria ne A. Sapiegai, o M. Radvilai; tik šie autoriai liudija, kad Polockas ir Ozeriščė karaliui pasidavė po to, kai didysis etmonas įtikino maskviškius sudėti ginklus ir atsiduoti karaliaus malonei.

Įdomu, kad abiejų autorių – A. Volano ir J. Radvano – kūriniuose pavaizduotas M. Radvilos gyvenimas

tapo tarsi kokiu pavyzdžiu nežinomam didžiojo karvedžio epitafijos kūrėjui. M. Radvilos Rudojo anūko, Vilniaus pilininko J. Radvilos įsakytas, nežinomas literatas sukūrė įrašą, kuriuo buvo papuoštas Ulos mūšio nugalėtojo sarkofagas. XVII a. pradžioje šią epitafiją nurašė S. Risinskis. Įraše minimi tie patys M. Radvilos Rudojo biografijos faktai: 1549 m. žygis į Voluinę, 1557 m. laimėjimai, privertę Livonijos ordino magistrą V. fon Fiurstenbergą pasirašyti Pasvalio sutartis, Tarvastos užėmimas 1561 m., 1564 m. sausio 26 d. pergalė prie Ulos, 1578 m. spalio 21 d. pergalė prie Cėsių ir dalyvavimas karaliaus Stepono Batoro kampanijose 1579–1581 m. Antkapinis M. Radvilos Rudojo įrašas išliko S. Risinskio sudarytame „Įvairių paminklų" rinkinyje[1], saugomame Baltarusijos valstybiniame archyve. Štai jo tekstas:

NICOLAO RADZIVILO,
GEORGII RADZIVILI, CASTELLANI
VILNENSIS, E BARBARA ILLVSTRIS
KOLORVM PROSAPIAE FILIO, DUBIN=
CORUM ET BIRZARVM DVCI, PALATI=
NO VILNENSI, EXERCITVVM MAG.
DVC. LIT. SVPREMO PRÆFE=
CTO, ETC.
IANVSSIVS RADZIVIL
DVBINCORVM AC BIRZARVM, IN SLVCKO
ET KOPYL DVX, CASTELLANVS VIL=
NENSIS ETC. AVO MERITISSIMO NEPOS
H. M. P.
PAVLVM MORARE HOSPES, ET MIRARE,
QVANTA DVCIS PARVO LATEAT SVB MARMORE V[IS]
HEIC ILLE SITVS,

[1] Variorum monumentorum a Solomone Rysinio conscriptorum decas altera (F. 694, op. 1, d. 145, l. 2–4). Autorius širdingai dėkoja paminklotyrininkui ir restauratoriui G. Kazlauskui už leidimą publikuoti šią epitafiją.

CVIVS ADVENTANTIS CVM IMPERIO MILITARI FA[MA]
INGENTES CRIMENSIVM TARTARORVM HORDA[S]
E VOLINIA FVGAVIT, ATQ PROVINCIAM, MA[XI=]
MO HOSTIVM TERRORE PERCVLSAM, PERICVL[O]
LIBERAVIT.A.D.(I).I).XLIX.
HEIC ILLE SITVS,
QVI VILHELMVM VORSTENBERGIVM LIVONIÆ
MAGISTRVM, TRIGINTA HOMINVM MILLIB. SV[B]
POSVOLIA TVMENTEM, MAGISTERIALES FASCE[S]
REGIIS FASCIBVS SVBMITTERE COEGIT .A.D.(I).I).L[VII.]
HEIC ILLE SITVS,
QVI TAVRO MVNITISSIMO LIVONIÆ PRÆSIDIO,
SVMMA VI MOSCHIS EREPTO, CONCVSSVM LIVO[NIÆ]
STATVM PACE CONFIRMAVIT, ET LEGIBVS STABILIV[IT]
A. D. (I). I). LXI.
HEIC ILLE SITVS,
QVI TYRANNI MOSCHOVIÆ EXERCITVM XL.
HOMINVM MILLIB. INSTRVCTVM, AVSPICIISQ P[E=]
TRI SVISCII, LITVANIÆ FINES POPVLANTEM,
AD VLÆ FL. RIPAS, IN AGRO IEVANSCIO, INTER[=]
NECIONE DELEVIT, NEC NON IPSVM COPIARVM
DVCEM, VITA EXVTVM, OPIMIS DENVDAVIT SPO[=]
LIIS.A. D. (I). I). LXIV. XXIII. IAN. [1]
HEIC ILLE SITVS,
QVI SVB VNA VENDA HAVD IGNOBILI LIVONI[Æ]
MVNICIPIO, QVATVOR ET VIGINTI MIL. MOSC[HO=]
RVM, LEGATO SVO, ANDREA SAPIHA STRENVE
REM GERENTE PROSTRAVIT, CIVITATEM OBSIDI[O=]
NE SOLVIT, AC XX. TORMENTIS BELLICIS OPER[E]
ET MOLE INSIGNIBVS, E CASTRIS PROFLIGATORV[M]
ABDVCTIS, ARMAMENTARIVM MAG. DVC. LIT.
AVXIT.A. D. (I). I). LXXIIX. XXIV. OCTOB. [2]

[1] Turi būti XXVI. IAN.

[2] Turi būti XXI. OCTOB.

HEIC ILLE SITVS,
QVI STEPHANO REGE POL. ARMA IN MOSCHOV[=]
IAM MOVENTE, VT AMISSA SVPERIORVM TEMPORV[M]
IN CVRIA, BELLO REPETERET, POLOTIÆ VRBIS A[M=]
PLISSIMÆ DEDITIONEM PERSVASIT. OZERISCI[AM]
ET VSVIATAM, NON OBSCVRI NOMINIS CIVITATES, [IN]
FIDEM SVAM RECEPIT. SVB PLESCOVIA, NON SOL[VM]
QVA IMPERATOR, SED ETIAM QVA MILES, GRAVE[S]
MILITIÆ MOLESTIAS, QVIN ADEO RIGIDISSIMI IN[=]
IVRIAS COELI, SEXAGENARIO [1] MAIOR, FORTITER
ET PATIENTER TVLIT.A. D. (I). I). LXXIX. (I[ )].
I). LXXX. ET (I). I). XXCI.
ET HÆC QVIDEM BELLI,
DOMI VERO,
IN IVDICIIS ÆQVVS, IN AMICITIIS INTEGER,
ERGA VICINOS TRACTABILIS, ERGA FAMILIA=
RES AFFABILIS, DEMVM PRIVATI BONI NEGLI[=]
GENTIOR, PVBLICI PERQVAM STVDIOSVS, IN
NOXIOS CLEMENTIA, IN INDIGNOS MVNIFICEN=
TIA, IN SINGVLOS HVMANITATE, IN OMNES LI=
BERALITATE CLARVS VIXIT.
REGIA AFFINITATE, PER SOROREM
BARBARAM SIGISMVNDO II. REGI
POL. MATRIMONIO IVNCTAM,
FELIX.
NICOLAO ET CHRISTOPHORO FILIIS, SE
VIVO, IN SENATORIVM ORDINEM
COOPTATIS, FORTVNATVS.
DECESSIT VILNÆ, XV. CAL. MAI [2] .A.D.
(I). I). XXCIV. ÆTA=
TIS SVÆ LXIV. [3]

[1] Turi būti SEPTVAGENARIO.

[2] Turi būti V. CAL. MAI, t. y. balandžio 27 d.

[3] Turi būti LXXIV.

(„Mikalojui Radvilai, / Vilniaus pilininko Jurgio / Radvilos ir Barboros iš šviesiausios / Kolų giminės sūnui, Dubingių / ir Biržų kunigaikščiui, Vilniaus / vaivadai, didžiajam Lietuvos Didžiosios / Kunigaikštystės kariuomenės etmonui / ir t. t., / Jonušas Radvila, / Dubingių ir Biržų, Slucko ir Kopyliaus / kunigaikštis, Vilniaus pilininkas / ir t. t., anūkas užvis labiau nusipelniusiam seneliui / šį paminklą pastatė. / Trumpam sustok, svetimšali, ir nusistebėk, / kad po šitaip menku marmuru slepiasi tokio reikšmingo kunigaikščio palaikai. / Čia palaidotas tas, / kuris, turėdamas karinius įgaliojimus, vien tik gandu apie savo / atvykimą iš Voluinės išvijo / didžiules Krymo totorių ordas ir provinciją, / apimtą didžiulės priešų baimės, išvadavo / iš pavojaus 1549 Viešpaties metais; / čia palaidotas tas, / kuris Livonijos magistrą Vilhelmą Fiurstenbergą, / Pasvalio apylinkėse besididžiuojantį / trisdešimčia tūkstančių kareivių, privertė / nusilenkti karaliaus valdžiai 1557 Viešpaties metais; / čia palaidotas tas, / kuris, su didžiausia įstanga iš maskviškių išplėšęs / stipriausią Livonijos tvirtovę Tarvastą, taika / sutvirtino ir įstatymais sustiprino nusilpusią Livoniją / 1561 Viešpaties metais; / čia palaidotas tas, / kuris prie Ulos upės krantų, Ivansko lauke, naikinte / sunaikino Maskvos tirono kariuomenę, sudarytą / iš keturiasdešimties tūkstančių vyrų, vadovaujamą / Piotro Šuiskio ir niokojusią Lietuvos žemę, / o iš paties užmušto tos kariuomenės vado / paėmė turtingą karo grobį / 1564 Viešpaties metų sausio 26 d.; / čia palaidotas tas, / kuris prie garsaus Livonijos miesto, tokių / Cėsių sumušė apsukriai vadovaujant savo skirtajam karvedžiui / Andriui Sapiehai dvidešimt keturis tūkstančius maskviškių, / išvadavo iš apgulimo miestą / ir, iš sumuštųjų stovyklos išgabenęs / dvidešimt įstabaus darbo ir dydžio karo pabūklų, / padidino Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės / arsenalą 1578 Viešpaties metų spalio 21 d.; / čia palaidotas tas, / kuris, Lenkijos karaliui Steponui nukreipus ginklus / prieš maskviškius, idant kare susgrąžintų tai, kas praėjusiais

laikais / buvo prarasta senate, įtikino pasiduoti / didžiausią Polocko miestą; savo globon paėmė / ne tokius jau negarsius Ozeriščės ir Usviatų miestus; / prie Pskovo ne tiktai kaip karo vadas, bet ir kaip / paprastas kareivis narsiai ir kantriai kentė sunkius / kareivystės vargus, o taip pat kuo šalčiausio klimato nepatogumus, / būdamas septyniasdešimties metų amžiaus, / 1579, 1580 ir 1581 Viešpaties metais; / ir šitoks jis buvo per karą, / o taikos metu / jis buvo teisingas teismuose, tvirtas bičiuliškuose santykiuose, / sukalbamas santykiuose su kaimynais, o su šeimynykščiais – / lipšnus, abejingesnis kaip tik nuosavam turtui, / o ypač rūpestingas – visuomeniniam, / jis gyveno, garsėdamas atlaidumu kaltiesiems, dosnumu – / nevertiesiems, žmonišku elgesiu – su kai kuriais / ir gailestingumu – su visais. / Buvo laimingas / dėl giminiavimosi su valdovu / per sesers Barboros vedybas su Žygimantu II, / Lenkijos karaliumi. / Patyrė laimę, / kai prie gyvos galvos sūnūs Mikalojus ir Kristupas / buvo priimti į senatorių luomą. / Mirė Vilniuje 1584 Viešpaties metų / balandžio 27 d., turėdamas / septyniasdešimt ketverius metus".)

Panašiai M. Radvilos Rudojo gyvenimą aprašė M. Strobiczius „Kunigaikščių Radvilų genealogijoje ir giminėje" (141, *f.* N^2 *recto*) ir A. Kojelavičius-Vijūkas Lietuvos herbyne (47, *260*).

Ankščiau minėtoji V. Agripos šeima „Radviliadą" sieja su dar viena knyga, kurią su tam tikromis išlygomis galėtume pavadinti pirmuoju romanu lietuvių literatūroje. Tai P. Oderborno „Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas", išėjęs tais pačiais metais kaip ir minėta A. Rimšos poema (90). P. Oderborno gyvenimas ir kūryba yra glaudžiai susijusi su Lietuva, tačiau mūsų literatūros istorikų netyrinėta ir dar neaptarta, todėl čia privalu bent trumpai pristatyti šį įdomų autorių. Gimęs apie 1555 m. Vakarų Pamario krašte, Barto vietovėje, jis 1570–

IOANNIS BASILIDIS MAGNI MOSCOVIAE Ducis vita,

A

PAVLLO ODERBORNIO tribus libris conſcripta.

AD

HENRICVM IVLIVM EPISCOpum Halberſtadenſem, Brunoniſuicanorum & Luneburgenſium Ducem magnanimum & illuſtriſsimum.

Centr. Biblioteka

ANNO M. D. LXXXV.

P. ODERBORNAS,

Didžiojo Maskvos kunigaikščio

IVANO VASILJEVIČIAUS

gyvenimas,

PAULIAUS ODERBORNO

aprašytas trijose knygose

Vitenbergas: J.Kratono įpėdinių spaustuvė, 1585

1574 m. studijavo Rostoko universitete. 1578 m. P. Oderborną jau sutinkame Vilniuje. Čia jis buvo liuteronų pamokslininkas, galbūt dalyvavo 1578 m. birželio 20 d. įvykusiame Lietuvos protestantų sinode, globojamame M. Radvilos Rudojo. Tų pačių metų pabaigoje P. Oderbornas buvo ordinuotas Karaliaučiuje ir tapo karo kapelionu, o vėliau dalyvavo karaliaus Stepono Batoro 1579 m. karo kampanijoje. 1579–1580 m. sąvartoje jis užėmė liuteronų pastoriaus vietą Kaune. Regis, čia jis praleido nemažai laiko, nes tik 1587 m. persikėlė į Rygą, kur tapo Šv. Petro bažnyčios pastoriumi. P. Oderbornas aktyviai reiškėsi šio miesto politiniame ir konfesiniame gyvenime. Galbūt kokia nors tokio gyvenimo būdo nesėkmė nulėmė tolesnį „Ivano Vasiljevičiaus gyvenimo" autoriaus likimą, kadangi 1593 m. jį surandame jau Kuršo kunigaikščio Frydricho rūmuose Jelgavoje. Čia, Jelgavoje, P. Oderbornas ir mirė 1604 m. (85, 533–535).

P. Oderborno kūrybinį palikimą sudaro dvejopi raštai: teologinio turinio veikalai ir grožinė literatūra. Bene reikšmingiausias jo kūrinys yra jau minėtas „Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas", aprašytas lotyniškai. XVI a. šios knygos leidimas buvo kelis kartus pakartotas: „Gyvenimas" 1594 m. dar išėjo Vitemberge, o 1600 m. – Frankfurte (rinkinyje, pavadintame „Rerum Moscovitarum auctores varii"). Ši knyga veikiai buvo išversta į vokiečių kalbą ir taip pat kelissyk išspausdinta (1585, 1588, 1589, 1596 ir 1698 m.; 85, 533).

„Ivano Vasiljevičiaus gyvenimą" P. Oderbornas parašė Kaune[1], pasirėmęs savo paties įspūdžiais, taip pat kitų Livonijos karo dalyvių pasakojimais[2]. Turinio įtaigu-

[1] Apie tai kalba knygos pratarmė, datuota 1584 m. gruodžio 1 d. (Caunae Lithuanorum Calend. Xbris. Anno 84), žr. 90, *f. A*[v] *recto*, taip pat P. Oderborno biografas J. Narzyński's, žr. 85, 533.

[2] Turinyje autorius mini dviejų talkininkų pavardes: E. Pilgrimovijaus (*f. E*[3] *verso*) ir M. Tolvaišos (*f. H*[3] *verso*), ir šiems žmonėms dėkoja už suteiktas žinias apie Maskvą.

mas, pasakojamų įvykių autentiškumas, puiki lotynų kalba užvaldo skaitytojo dėmesį nuo pat pirmų knygos puslapių. Autorius vaizduoja ne tik skandalingas Ivano IV tėvų asmenybes, Maskvos kunigaikščio rūmų intrigas, opričninos baisenybes, paties Ivano IV tragišką ir šiurpų gyvenimą. Šioje biografinėje apybraižoje mes randame žinių apie Maskvos kunigaikštystės kaimynus, apie šios valstybės sudėtingą ir įdomią istoriją, religiją bei gamtą, kasdienį Ivano IV valdinių gyvenimą ir maskviškių papročius. Nemažai vietos knygoje skiriama Livonijos karui, ypač jo pradžiai (Tartu vyskupystės niokojimui, Polocko užėmimui) ir pabaigos įvykiams (mūšiui prie Cėsių 1578 m., Stepono Batoro karinėms kampanijoms 1579–1581 m.). Autorius taip pat vaizduoja žymesniuosius LDK karvedžius: A. Sapiegą, J. Biūringą, M. Radvilą Rudąjį ir K. Radvilą Perkūną, pasižymėjusius šiame kare kvapą gniaužiančiais žygiais ir neįtikėtinomis pergalėmis.

Įspūdingas „Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas" patraukė ir J. Radvano dėmesį. Kai kurie įvykiai, aprašyti tik šioje P. Oderborno knygoje, atsispindi keliose „Radviliados" vietose. Ypač iškalbinga yra herojinio epo trečios giesmės pabaiga (*796–882*), kurioje J. Radvanas apdainavo Dievo perspėjimus Ivanui IV prieš 1578–1581 m. Maskvą ištikusias nelaimes. Dauguma šioje vietoje paminėtų dangaus ženklų gali būti siejami su Antikos tradicija, tačiau vienas neabejotinai byloja apie P. Oderborno įtaką. Radiv. III, *843–874* J. Radvanas pavaizdavo antkapinį akmenį, kuris 1577–1578 m. žiemą nukrito iš dangaus ir sukėlė tikrą sumaištį Maskvos valdovo rūmuose bei valdinių pirkiose. Kartu su kitais Dievo perspėjimais šį atsitikimą P. Oderbornas irgi aprašė „Ivano Vasiljevičiaus gyvenime", tik pavaizdavo jį kur kas plačiau: nurodė aukų skaičių, suminėjo žmones, kurie mėgino Ivanui IV išversti akmenyje iškaltą įrašą, ir turbūt teisingiau už J. Radvaną aprašė įspūdį, kurį šis įvykis padarė Maskvos valdovui (90, *f.* O^6 *recto*–O^7 *verso*; žr. dar 82).

Taigi, apibendrindami surinktą medžiagą apie Lietuvos protestantų raštus, kuriais J. Radvanas rėmėsi, kurdamas herojinį epą, galėtume tvirtinti, jog „Radviliadoje" atsispindi kai kurių žymesniųjų reformacijos sąjūdžio narių kūriniai. Tai V. Agripos „Laidotuvių kalba apie šviesiausio kunigaikščio ir pono, pono Jono Radvilos gyvenimą ir mirtį", P. Gradausko poema „Žygis prieš Maskvą", A. Volano „Laidotuvių kalba, pasakyta pagerbiant šviesiausiąjį didiką Mikalojų Radvilą" ir P. Oderborno „Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas". Manytume, kad J. Radvanas šiais kūriniais sekė neatsitiktinai. Nors ir neturime pakankamai duomenų, kurie leistų tiksliau nustatyti šio poeto vietą minėtame sąjūdyje, bet neabejojame vienu: J. Radvanas buvo to sąjūdžio dalyvis.

Nesistebėtume, jei ilgainiui paaiškėtų, jog mūsų dainius asmeniškai pažinojo žymiausius Lietuvos protestantus, liuteronų ir kalvinistų „kūrybinės sąjungos" narius: V. Agripą, E. Pilgrimovijų, A. Rimšą, P. Gradauską, A. Volaną, J. Kazoką, K. Volodkavičių, T. Jevlaševskį ir kitus. Kai kurie iš jų buvo ypač veiklūs: kūrė patys, skatino kitus ir įvairiopai padėjo talentingiems, bet menkiau Lietuvos bei kaimyninių kraštų gyvenimą pažinusiems kitakilmiams, kurie pasiryždavo savo gyvenimą ir kūrybą susieti su Lietuva. Kol kas konstatuojame, kad tokiais kūrybinio protestantų gyvenimo skatintojais buvo kai kurie V. Mikalojaičio šeimos nariai (ypač E. Pilgrimovijus). Manytume, kad tai nebuvo atsitiktinis reiškinys: giminyste ir konfesiniu bendrumu paremtas bendravimas buvo toji būtina anais laikais vaga, kuria lengviau tekėjo idėjų, patyrimo ir veiklos srautas, genamas rūpesčio dėl Tėvynės.

Žmogaus ir valstybės tema „Radviliadoje"

I. Epo kompozicijos ypatybės

„Radviliados" siužetą sudaro ne vien M. Radvilos Rudojo gyvenimas. Herojinis epas pradedamas didingais Lietuvos vaizdais, o baigiamas K. Radvilos Perkūno pašlovinimu, todėl galime tvirtinti, kad „Radviliadoje" pavaizduotas mūsų istorijos tarpsnis nuo I a. po Kristaus (mitinio Publijaus Libono, arba Palemono, kelionės į Lietuvą) iki 1592 m. Įvykių daugybė, gausūs mitinių bei istorinių asmenybių paveikslai ir kitos epo ypatybės verčia mus aptarti „Radviliados" kompozicijos ypatybes ir šitaip nustatyti tuos epizodus, kuriuose autorius sutelkė kūrinio prasmių visumą. Dėl šios priežasties juose mes pirmiausia ieškosime medžiagos aptarti pasirinktą epo meninio pasaulio dalį, t. y. žmogaus ir valstybės vaizdavimą, jį kol kas hipotetiškai laikydami svarbiausia „Radviliados" tema.

Epo kalba orientuoja mus daugiausia į vieno senovės romėnų poeto – Vergilijaus – kūrybą, todėl galime spėti, kad jo komponavimo principais ir rėmėsi J. Radvanas. Sunku pasakyti, kiek originalus buvo Vergilijus, komponuodamas savo kūrinius, nes kai kada jis rėmėsi neoterikų, visų pirma Katulo, patyrimu (170, *86–87* ir toliau), kai kada galbūt sekė senovės graikų poetais (170, *149*). Kad ir kaip yra iš tikrųjų, jo kūrinių kompozijos savitumas apskritai mokslininkams abejonių nekelia. Mat dažniausiai herojinio

romėnų epo autorius naudojasi rėmine kompozicija, leidžiančia suteikti giesmėms pasakojimo simetriją. Tokia kompozicija būdinga kai kuriems Katulo eilėraščiams (ypač ilgesniesiems), tačiau jos ne visuomet paisė helenistinio laikotarpio graikų poetai, kuriais sekė ir neoterikai, ir žymiausieji Romos aukso amžiaus dainiai. Taigi laikydamasis rėminės kompozijos reikalavimų, Vergilijus giesmės arba giesmių rinkinio viduryje įkomponuoja svarbiausią prasminį kūrinio epizodą. Toks epizodas, arba kompozicinis-semantinis kūrinio centras, tampa tarsi kokia ašimi, apie kurią sukasi įvairios temos, kuo nors susijusios su pagrindine, keliama kompoziciniame-semantiniame centre. Štai ką šia proga apie „Bukolikas" – kūrinį, kuriuo J. Radvanas ypač sekė, – rašo M. Gasparovas: „Prieš mus – į akis nekrintanti, bet neabejotina pasakojimo simetrija: kraštinė eklogų pora, I ir IX, – apie žmogų ir žemę, sekanti pora, II ir VIII, – apie žmogų ir meilę, sekanti, III ir VII, – apie žmogų ir muziką, dar sekanti, IV ir VI, – apie praeitį ir ateitį; vidurinė, V, – apie žmogiškus ir dieviškus dalykus; baigiamoji, X, – tai sintezė: joje ir gamta, ir meilė, ir muzika, ir dievai. [...] Nieko panašaus nebuvo Vergilijaus mėgdžiojamuose Teokrito pavyzdžiuose: juose daugiau betarpiškumo ir gyvumo, bet mažiau darnumo bei visuotinumo" (26, *14*). Panašią pasakojimo darną šis tyrinėtojas pastebi kitame Vergilijaus kūrinyje – „Georgikose" (26, *23*; jų kompozicijos simetriškumą anksčiau įtikinamai atskleidė H. Zabulis, žr. 169), o rėminę kompoziciją įžvelgia „Eneidoje" (26, *28*).

Viena vieta „Radviliadoje" (I, *51*) galbūt leidžia kalbėti apie lenkų humanisto M. Husoviano poveikį J. Radvanui. Mat čia mūsų poetas apdainuoja stumbrą ir pastebi, kad šis Lietuvos girių galiūnas yra įpratęs šiurkščiu liežuviu sutureti žmogų. O M. Husovianas „Giesmėje apie stumbrą" vaizduoja, kaip šis žvėris išmeta oran raitelį su žirgu (eil. *591–594* ir toliau) arba kaip jis vien tik liežuviu nužudo medžiotoją (eil. *962* ir toliau).

GEORGIUS I. PRINCEPS RADZIWIL Cognomentō VICTOR, HERCULES Litvanicus,
In Birze et Dubinki DOMINUS et HÆRES. ā 1508 Anno CAMPIDUCTOR Exercit: M. D. L.
1519 PALATIN; Kioviensis. ā 1522 CASTELLAN: Trocensis. 1527 CASTELL. Vilñ: et MARESCHAL Curiæ.
ā 1531 SUPREM; DUX Exercituum M. D. L. Grodnensis, Bielscen: ac Lideń Capitane, EQUES Torquatus
De Scythis, Turcis, Moschis, Ensiferis Livōn: Crucigeris Borussis, TRIGINTA VICTORIIS CLARUS,
NICOLAI, II De Musniki Cognito PRISCI, et SOPHIÆ, Ducissæ MONIWIDOWNA Consobrinæ Regis Iagiellonis,
PRINCIPUM RADIVILIORUM PALATINOR: Vilnén: CANCEL: Supremor M. D. L.
FILIUS IV.
ECCLESIÆ et PAROCHIÆ in SZCZUCZYNO, Plurimarumq; aliarum
FUNDATOR.
Nat, A. D. 1480. Vitā funct, 1541 post Pascha. Consors Barbara Kolanska De Daleov Dicta Wolska.

JURGIS RADVILA,

LDK DIDYSIS ETMONAS,

BARBOROS RADVILAITĖS

ir

M. RADVILOS RUDOJO TĖVAS

Portretas

iš

knygos

ICONES FAMILIAE DUCALIS

RADIVILIANAE...

Sankt Peterburgas:
Imperatoriškosios mokslų akademijos
spaustuvė, 1875

Visiems lenkų poeto kūriniams būdinga rėminė kompozicija, todėl galime tvirtinti, kad labai anksti, XVI a. pradžioje, Sarmatijos dainiams buvo žinomi Vergilijaus komponavimo principai. Pavyzdžiui, eilėraščio „Ad reverendissimum Plocensem consolatoria" kompozicinį-semantinį centrą sudaro keturios eilutės (*18–21*), kuriose M. Husovianas išdėsto pagrindinę šio kūrinio mintį: kuo daugiau žmogui lemta kentėti, tuo labiau grūdinasi jo narsumas, arba dorybė, o jis pats vėliau pelno didesnę garbę:

Utitur hoc stimulo tendens super ardua virtus,
Hoc exercitio constabilita manet.
Quae nisi livoris morsu lanietur iniquo,
Nequaquam summos posset adire gradus.

(20, 256;

Džiaugiasi tąja pagalba narsumas, įveikdamas kliūtis,
dėl išmėginimo to lieka stipresnis jisai.
Jei pragaištinga tulžim nekamuotų pavydas, neveikiai
jis sugebėtų prieit laimės aukščiausios ženklų.)

Eilėraštis pradedamas prologu, kuriame atskleidžiama šio kūrinio parašymo priežastis: M. Husoviano globėjas Plocko vyskupas E. Vitelijus gavęs laišką. Jame bičiuliai iš tėvynės vyskupui pranešė, kad jo nedraugas Gnezno arkivyskupas rezgąs prieš jį intrigas (eil. *1–8*). Pirmąją epizodų porą (eil. *9–12* ir *26–28*) sieja mintis apie tai, kad vienintelę žmogaus atsparą sudarančios įgimtos dorybės. Antrojoje poroje (eil. *13–15* ir *23–25*) poetas duoda šią mintį patvirtinančių pavyzdžių: eil. *13–15* – E. Vitelijaus darbus, o eil. *23–25* – Antikos herojų žygius. Trečiojoje poroje lenkų humanistas retoriškai kreipiasi į globėją, prašydamas pritarimo (eil. *15–16*) ir tvirto apsisprendimo (eil. *21–22*).

Rėminė kompozicija būdinga ne tiktai M. Husoviano eilėraščiams bet ir poemoms: „Naujai ir nuostabiai pergalei prieš turkus liepos mėnesį", „Giesmei apie Šv. Hiacinto gyvenimą ir darbus" ir „Giesmei apie stumbro išvaizdą, žiaurumą ir medžioklę". Pastarasis kūrinys pasižymi sudėtingesne kompozicija, bet ir joje galėtume įžvelgti sekimą Vergilijaus komponavimo principais. Dėl tam tikrų priežasčių[1]

[1] Jas veikiausiai nulėmė poemos parašymo aplinkybės. Kas ne kas atsispindėjo dedikacijoje karalienei Bonai. Čia poetas rašo: „Kada buvau Romoje, Šviesiausioji Karaliene, Popiežius Leonas X, kartą užsiminęs apie šiaurės medžiokles ir žvėrių didumą, išsamiai kalbėdamas, paragino Didžiai Gerbiamą Poną Erazmą, Plocko vyskupą, tuo laiku Jūsų Didenybės pasiuntinį, padaryti, kad šienu iškimštas kailis stumbro (bisons), kurį mes vadiname zubru, būtų eksponuojamas Romoje. Kada Plockietis pažadėjo šitai padaryti, be to kailio, kurį kuo greičiausiai turėjo gauti, parašęs laišką Vilniaus vaivadai Radvilai, o mane, tuo laiku savo tarną, įpareigojęs parašyti ką nors apie šio žvėries medžioklę, norėdamas parodyti jį Pontifikui ir kaip eksponatą, ir žodžiais pavaizduoti" (37, 11–12; iš lotynų kalbos vertė B. Kazlauskas). Taigi poema buvo pradėta dar prieš popiežiaus Leono mirtį (popiežius mirė 1521 m. gruodžio 1 d.). Dėl baigimo datos literatūros istorikai iki šiol nesutaria: vieni (J. Krókowskis, I. Goleniščevas-Kutuzovas) mano, kad „Giesmė apie stumbrą" užbaigta Krokuvoje, o kiti (B. Kazlauskas, V. Doroškevičius) – kad Romoje tarp 1522 m. sausio 10-osios (naujo popiežiaus Hadriano VI išrinkimo dienos) ir rugpjūčio 29-osios (Hadriano VI atvykimo į Romą). Manytume, kad antroji nuomonė teisingesnė: „Giesmės" pabaigoje poetas prašo Dievo Motinos padėti naujajam popiežiui laimingai pasiekti savąjį Sostą.

Taigi rašant šį kūrinį M. Husovianą ištiko skaudi nelaimė: netikėtai miręs Leonas X buvo ne tik poemos užsakovas bet ir įtakingas poeto globėjas. Tai privalėjo kokiu nors būdu atsispindėti ir kūrinyje. Iš tiesų eil. 386 nutrūkęs pasakojimas toliau tęsiamas kitaip: iki šios vietos poetas išsamiai piešė egzotiškos paslaptingos Sarmatijos vaizdus, atkreipdamas skaitytojo dėmesį vis į kitas gimtojo krašto įdomybes, o paskui jis jau akcentavo tuos dalykus, kuriuos geriau suprato tėvynainiai ir kurie pilietinės pozicijos atžvilgiu buvo artimesni poeto mecenatui E. Vitelijui, karalienės Bonos pasiuntiniui Romoje. Kaip ir E. Vitelijui, M. Husovianui rūpėjo tėvynės ateitis, todėl jis užsibrėžė, nekeisdamas temos, pavaizduoti idealų valdovą, kuriuo galėtų sekti jaunieji nelaimių varginamos tėvynės dinastai. Turbūt dėl daugelio priežasčių tokiu valdovu buvo pasirinktas didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas, ir jo paveikslas tapo kūrinio formalųjį bei semantinį laukus vienijančia ašimi, apie kurią buvo išdėstyti artimesni pagal turinį epizodai.

M. Husovianas „Giesmę apie stumbrą" padalijo į tris nelygias dalis (eil. *1–50*, *51–386* ir *387–1072*). Turinio atžvilgiu jos yra gana savarankiškos. Mat eil. *1–50* poetas pasakoja apie „Giesmės" sukūrimo aplinkybes ir būdus, eil. *51–386* jis tapo egzotiškus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaizdus, o eil. *387–1072* vaizduoja stumbro medžioklę ir kelia aktualius anų laikų visuomenei klausimus. Kompozicinis-semantinis šio kūrinio centras – tai 167 trečios dalies eilutės (*659–825*), kuriose piešiamas idealaus valdovo portretas. Tokiu valdovu lenkų humanistas laikė didįjį kunigaikštį Vytautą (galime spėti, kad poetas šitaip stengėsi įsiteikti „Giesmės" adresatei karalienei Bonai, kuri žavėjosi Lietuvos galybės kūrėju). Glaudžiai su Vytauto epizodu susiję stumbro medžioklės vaizdai (eil. *477–658* ir *826–984*) supa kompozicinį semantinį „Giesmės" centrą. Du vaizduose esantys epizodai leistų tvirtinti, kad poetas jais siekė ne tiek apdainuoti Sarmatijos įdomybes, kiek parodyti visuomenės degradavimą. Mat viename iš jų (eil. *559–582*) pavaizduota nevykusio medžiotojo Lauryno mirtis, o kitame (eil. *887–928*) – vos tragedija nepasibaigusi karaliaus Aleksandro medžioklė [1]. Dar vienoje epizodų poroje (eil. *417–476* ir *985–1026*) M. Husovianas piešia tragiškos dabarties vaizdus ir nurodo nelaimių priežastis: musulmonų antpuolius, krikščionių tarpusavio karus ir stiprėjantį protestantų judėjimą. Tikroji poemos pradžia (eil. *387–416*) bei pabaiga (eil. *1027–1072*) irgi tam tikra prasme susietos: pradžioje poetas išdėsto skaitytojui kūrybos nuostatas, o pabaigoje kreipiasi į Dievo Motiną Mariją, prašydamas padėti vargstančiam krikščionių pasauliui.

[1] Gudų literatūros istorikas V. Doroškevičius šia proga taikliai pastebėjo, kad „apnuoginti visuomeninius savos epochos santykius animalistinio žanro kūrinyje ir buvo galima tiktai per medžioklių pobūdžio bei įvairių socialinių grupių santykio su stumbru prizmę" (*22*, *163*).

Vergilijaus komponavimo principais vėliau sekė ir Lietuvos poetai. Pavyzdžiui, rėminė kompozicija būdinga Vilniaus jėzuitų akademijoje dėsčiusio L. Bojerio poemai „Karolomachija", išspausdintai 1606 m. (plačiau apie tai žr. 10, *168–170*).

J. Radvanas taip pat sekė Vergilijaus komponavimo principais, tačiau tai darė ne aklai, bet kūrybiškai. „Radviliadoje" mes nieku būdu negalėtume nurodyti tokio epizodo, kuris pasakojimą telktų apie vieną ašį. Iš tiesų, tai kiekviena iš keturių mūsų herojinio epo giesmių turi bent po vieną kompozicinį-semantinį centrą. Dažniausiai toks centras kiekvienoje giemėje būna ypač reikšminga kurio nors mitinio ar realaus veikėjo kalba (šią „Radviliados" ypatybę pirmas įžvalgiai pastebėjo J. Nowakas-Dłużewskis, žr. 88, *151*). Pavyzdžiui, pirmoje giesmėje pasakojimas telkiasi apie dainiaus Mūsajo pamokymus (eil. *233–378*) bei sužeisto kario pasakojimą (eil. *586–644*), antrojoje – apie Ivano Rūsčiojo grasinimus (eil. *539–570*), trečiojoje – karvedžio sapną (Vytauto kalbą, eil. *239–302*), ketvirtojoje – M. Radvilos Rudojo dorybių apdainavimą (lyrinio herojaus žodžius, eil. *215–352*). Kartais pasakojimas telkiamas ir apie žygių bei kautynių vaizdus. Pavyzdžiui, pirmoje giesmėje trečiasis kompozicinis-semantinis centras yra lietuvių kariuomenės žygis prieš livoniečius (eil. *806–854*), antrojoje – maskviečių kariuomenės siuntimas į Lietuvą (eil. *749–797*), trečiojoje – paskutinis Ivano Rūsčiojo žygis į Livoniją (eil. *875–911*). Apskritai visą „Radviliados" kompoziciją galėtume pavaizduoti tokia schema[1]:

[1] Kairėje pusėje žymimos eilutės (skliaustuose įrašyti eilučių numeriai pagal ištisinę numeraciją), per vidurį – epizodo pavadinimas pagal turinį, o dešinėje – fragmento apimtis eilutėmis. Kompoziciniai-semantiniai centrai apvesti juoda linija.

PIRMOJI GIESMĖ

1–30	Įžanga	30
31–96	Lietuvos apdainavimas	66
97–204	M. Radvilos Rudojo šeima. J. Radvilos žygiai	108
205–232	M. Radvilos Rudojo mokslų pradžia	28
233–378	Kelionė prie Kastalijos versmių. Dainiaus Mūsajo pamokymai	146
379–428	M. Radvilos mokslų pabaiga	50
429–521	Pokalbiai su J. Radvila ir Žygimantu Augustu. Gyvenimo kelio ieškojimai ir valstybinės karjeros pradžia	93
522–531	Penkeri metai taikos	10
532–585	Krymo apdainavimas	54
586–644	Puota Vilniuje. Sužeisto kario pasakojimas	59
645–727	Pirmoji užduotis ir pirmasis apdovanojimas. M. Radvilos žygis prieš totorius	83
728–740	Septyneri metai taikos	13
741–770	Livonijos galingųjų vaidai. Pasiuntinio nužudymas	30
771–805	J. Domanovskio pasiuntinybė. J. V. fon Fiurstenbergo kalba	35
806–854	Antroji užduotis. Žygis prieš livoniečius.	49
855–901	Lietuvių pergalė. M. Radvilos kreipimasis į magistrą	47
902–937	J. V. fon Fiurstenbergas pasiduoda karaliui	36

1–7 (938–944)	Įžanga	7
8–87 (945–1024)	Maskviškių nuožmumas. Livonijos nelaimės	80
88–133 (1025–1070)	Livoniečiai pas karalių. M. Radvila išjoja ginti Livonijos	46
134–294 (1071–1231)	Tarvastiada	161
295–341 (1232–1278)	Lyrinis herojus kreipiasi į Livoniją Karo pragaištingumas	47
342–422 (1279–1359)	Tarvastiados padariniai. Maskviškiai niokoja Lietuvą, o lietuviai – Maskvos valstybę	81
423–456 (1360–1393)	Maskviškių žygis į Polocką	34
457–485 (1394–1422)	Polocko apgulos pradžia	29
486–538 (1423–1475)	J. Glebavičiaus kreipimasis į gynėjus	53
539–570 (1476–1507)	Ivanas Rūstusis koneveikia Šv. Mikalojų ir savo didikus	32
571–618 (1508–1555)	Radvilų pastangos padėti apgultiesiems	48
619–652 (1556–1589)	Polocko apgulos pabaiga. G. Golubickio mirtis	34
653–682 (1590–1619)	Kelias į Maskvos vergovę. J. Glebavičius atsisveikina su Tėvyne	30
683–701 (1620–1638)	Lyrinis herojus perspėja Ivaną Rūstųjį	19
702–748 (1639–1685)	Erinija Alekto Maskvoje	47

BARBARA KOLANSKA De Dalcow Dicta WOLSKA
HÆRES in Szczuczyno Stemmatis Junosza.
IOANNIS Comitis HERBURTH Dobromilski et NICOLAI Comitis SIENIAWSKI, Belzensis,
Deinde Russiæ PALATINI, Exercituum Regni Supremi DUCIS, Ao 1569 Ætat suæ 80 Defuncti,
CONJUGUM SOROR Germana.
Illustris Viri KOLA De Dalcow PALATINI RUSSIÆ EXERCITUUM Regni DUCIS
FILIA
GEORGII Cognomento VICTORIS PRINCIPIS RADIWILII in Birze et Dubinki DOMINI et HÆREDIS
CASTELLANI Vilnen MARESCHALCI ac Supremi DUCIS Exercit: M.D.L. EQUITIS Torquat:
CONSORS
ECCLESIÆ et PAROCHIÆ in Szczuczyno Cum MARITO Suo FUNDATRIX

BARBORA RADVILIENĖ,

BARBOROS RADVILAITĖS

ir

M. RADVILOS RUDOJO MOTINA

Portretas

iš

knygos

ICONES FAMILIAE DUCALIS RADIVILIANAE...

Sankt Peterburgas:
Imperatoriškosios mokslų akademijos
spaustuvė, 1875

749–797 (1686–1734)	Ivanas Rūstusis siunčia kariuomenę į Lietuvą	49
798–835 (1735–1772)	Ruošimasis atremti agresiją	38
836–854 (1773–1791)	Lietuvių kreipimasis į M. Radvilą Rudąjį	19

TREČIOJI GIESMĖ

1–12 (1792–1803)	Įžanga	12
13–77 (1804–1868)	Lietuvos karvedžių apdainavimas	65
78–206 (1869–1997)	M. Radvilos ginkluotė ir ginklanešiai. Skydo vaizdai	129
207–238 (1998–2029)	Lietuvių žygis į Čiašnikus	32
239–302 (2030–2093)	Karvedžio sapnas	64
303–333 (2094–2124)	Pasiruošimas mūšiui	31
334–672 (2125–2463)	Čiašnikiada	339
673–728 (2464–2519)	M. Radvilos Rudojo pašlovinimas	56
729–788 (2520–2579)	Karvedys laimi Lietuvai A. Kurbskį	60
789–874 (2580–2665)	Dangaus perspėjimai Ivanui Rūsčiajam	86
875–911 (2666–2702)	Paskutinis Ivano Rūsčiojo žygis į Livoniją	37
912–923 (2703–2714)	Karvedys laimi Lietuvai Magną	12
924–963 (2715–2754)	Cėsiada	40

KETVIRTOJI GIESMĖ

1–98 (2755–2852)	M. Radvila Rudasis užima Polocką, Ozeriščę, Sokolą ir Usviatus. Velikije Lukų tragedija	98
99–135 (2853–2889)	M. Radvila Rudasis senatvėje	37
136–192 (2890–2946)	M. Radvila žygiuoja į Pskovą. Lietuvos kariuomenės apdainavimas	57
193–214 (2947–2968)	Steponas Batoras sugrąžina į Lietuvą taiką	22
215–352 (2969–3100)	M. Radvilos Rudojo dorybės	138
353–380 (3107–3134)	Parkos nutraukia herojaus gyvenimo giją	28
381–474 (3135–3228)	M. Radvila Rudasis miršta. Nelaimės valstybėje ir gedulas gamtoje	94
475–503 (3229–3257)	M. Radvila Rudasis danguje	29
504–540 (3258–3294)	Herojus tarsi feniksas atgimsta vaikuose. K. Radvilos Perkūno pasveikinimas	37
541–548 (3295–3302)	Pabaiga	8

Taigi užtenka pažvelgti į formalųjį „Radviliados" planą, kad išsisklaidytų abejonės, ar tikrai žmogaus ir valstybės tema yra svarbiausia mūsų herojiniame epe. Medžiagos jai atskleisti mes surastume kiekviename iš devynių kompozinių-semantinių centrų; be to, penki tokie centrai (Radiv. I, *233–378*: Kelionė prie Kastalijos versmių. Dainiaus Mūsajo pamokymai; *586–644*: Puota Vilniuje. Sužeisto kario

pasakojimas; II, 539–570: Ivanas Rūstusis koneveikia Šv. Mikalojų ir savo didikus; III, 239–302: Karvedžio sapnas; IV, 215–352: M. Radvilos Rudojo dorybės) paskirti atskleisti autoriaus pažiūroms į problemas, susijusias vien tiktai su šia tema.

II. Idealaus žmogaus paveikslas

Šitaip apibūdinę „Radviliados" kompoziciją ir nustatę svarbiuosius epo fragmentus, atsiduriame priešais didingą Renesanso žmogų – energingą, titaniškų sumanymų ir nemarių žygių asmenybę. Tačiau kol kas dar nekelkime į ją akių, neglostykime žvilgsniu jos didingo stoto ir remiančios dangaus skliautą galvos. Tai padarysime vėliau. O dabar prisiminkime kitą žmogų – tikrąjį M. Radvilą Rudąjį: juk, kaip taikliai pastebi A. Losevas, „pažinti - reiškia palyginti" (64, 88).

Taigi M. Radvila Rudasis gimė 1512 m. Vilniaus pilininko Jurgio ir Barboros Radvilų šeimoje. Mokėsi tėvų namuose, paskui savo luomui būtinų žinių ir įgūdžių sėmėsi karaliaus rūmuose Krokuvoje. 1534–1535 m. jis dalyvavo karo veiksmuose prieš Maskvos valstybę, ėmė su tėvu Starodubą 1535 m. Veikiausiai po tėvo mirties 1541 m. jis labiau atsidėjo politinei veiklai. Kad ir kaip jam sekėsi, bet štai 1544 m. rugsėjo–spalio mėn. jis jau dalyvauja LDK seime Lietuvos Brastoje. Čia sosto įpėdiniui Žygimantui Augustui buvo uždėta didžiojo kunigaikščio kepurė, o jaunasis Radvila gavo LDK taurininko urėdą. 1546 m. M. Radvila Rudasis tapo LDK medininku, prižiūrėjusiu ir tvarkiusiu kunigaikščio girias bei medžiokles.

Didelės įtakos jo gyvenimui turėjo sesers Barboros ir Žygimanto Augusto meilė. Kartu su pusbroliu M. Radvila Juoduoju LDK medininkas įdėmiai sekė įvykių raidą ir ją kreipė sau bei Lietuvai naudinga linkme. 1547 m. birželio ar liepos mėn. Žygimantas Augustas ir Barbora Goštautienė

Vilniuje slaptomis susituokė. Nuo tos dienos abu Radvilos – Rudasis ir Juodasis – aktyviai veikė, kad santuoką pripažintų Lenkijos ponai, o Barbora būtų vainikuota Lenkijos karaliene. 1547 m. gruodžio 10 d. pusbroliai iš imperatoriaus Karolio V gavo kunigaikščių titulus, kuriuos gruodžio 14 d. jiems dar patvirtino Romos karalius Ferdinandas I.

1548 m. balandžio 17 d. Barbora buvo oficialiai pristatyta Vilniuje susirinkusiems LDK ponams kaip Žygimanto Augusto žmona. Didžiajam kunigaikščiui išvykus į seimą Piotrkove, M. Radvila Rudasis su seserimi liko Lietuvoje ir ruošėsi būsimai sunkiai kelionei į Lenkiją. Rugsėjo mėnesį abudu, lydimi didelės puošnios palydos, iškeliavo į Karalystę.

Su Žygimanto Augusto žmona apsistojęs Radome, Rudasis Radvila darė viską, kad į savo pusę palenktų lenkų ponus. 1549 m. pradžioje jis pats nuvyko pas vieną iš didžiausių karalaičio vedybų su lietuve priešininkų P. Kmitą ir užsitikrino jo paramą. Visų Radvilų pastangas lydėjo sėkmė. 1550 m. gruodžio 7 d. brolis dalyvavo sesers karūnavimo ceremonijoje.

Nuo 1549 m. pradžios vis daugiau dėmesio ir laiko Rudasis Radvila ėmė skirti Lietuvos reikalams. Tų metų rugsėjo mėn. į Voluinę įsiveržė totoriai, ir jis buvo paskirtas vadovauti LDK kariuomenei, išskubėjusiai atremti priešų antpuolio. Tačiau susikauti su totoriais neteko, nes lietuvių pulkai Voluinę pasiekė spalio mėn., kai totorių ir pėdos buvo ataušusios. Karinė sėkmė (vis dėlto totoriai kurį laiką LDK nebegrasino) ir turbūt artimi ryšiai su Žygimantu Augustu tų metų gruodžio pradžioje pelnė Rudajam Radvilai Trakų vaivados urėdą (ši jo gyvenimo dalis aprašyta pagal 70, 321–323).

1556 m. Livonijos Ordino magistras J. V. fon Fiurstenbergas suėmė Rygos arkivyskupą Vilhelmą ir apkaltino išdavyste. Giminystės saitai arkivyskupą siejo su Žygimantu Augustu, tad šisai podraug su kitu arkivyskupo giminaičiu, Prūsijos kunigaikščiu Albrechtu, įsikišo į Livonijos galingųjų konfliktą.

Trakų vaivada buvo aktyvus visų įvykių dalyvis. 1556 m. jis buvo paskirtas LDK kariuomenės etmonu (70, 323) ir su lietuvių pulkais patraukė prie sienų su Livonija (151, 152). Etmonas laikėsi nuomonės, kad konfliktą reiktų spręsti ginklu. Tuo tarpu Vilniaus vaivada M. Radvila Juodasis (71, 339), Žemaičių vyskupas J. Domanovskis (40, 298) ir turbūt kai kurie kiti LDK ponai patarė Žygimantui Augustui nuo karinės akcijos susilaikyti ir ginčą išpinti taikiai. Jų nuomonė nusvėrė, ir 1557 m. Pasvalyje Žygimantas Augustas ir J. V. fon Fiurstenbergas sudarė tris sutartis. Viena iš jų, pasirašyta rugsėjo 14 d., skelbė apie LDK ir LO karinę sąjungą prieš galimą Maskvos agresiją (plačiau apie ją žr. 23, *168–169*).

Ši sutartis Ivanui IV tapo dingstimi pradėti Livonijos karą, trukusį dvidešimt penkerius metus, nusinešusį tūkstančius gyvybių Livonijoje, Lietuvoje ir Maskvos valstybėje, sunaikinusį turtingąją Livoniją ir sugriovusį daugel Lietuvos bei Maskvos valstybės miestų.

Į 1558 m. sausio pradžioje prasidėjusius karo veiksmus Lietuva įsikišo tik 1561 m. rugpjūčio mėn. Etmono M. Radvilos Rudojo vadovaujami lietuvių pulkai puolė ir po kelių savaičių apgulties rugsėjo pradžioje užėmė Tarvastos tvirtovę. 1562 m. Ivano IV kariuomenė, vedama kunigaikščio A. Kurbskio, nusiaubė LDK pasienio sritis. Vadovaujama paties Ivano IV, Maskvos kariuomenė 1563 m. vasario 15 d. užėmė Polocką, kurį gynė vaivada S. Davaina ir lietuvių bei lenkų įgula.

Karvedžio gyvenime turbūt būna vienas, bet pats svarbiausias mūšis, kurį laimėjęs jisai pelno nemarią nugalėtojo šlovę, šimtmečiais gyvenančią žmonių lūpose. Rudojo Radvilos gyvenime toks buvo Ulos mūšis, įvykęs 1564 m. sausio 26 d. netoli Čašnikų. Pergalė šiose svarbiose kautynėse buvo pasiekta neatsitiktinai: M. Radvila Rudasis viską darė, kad įvykiai klostytųsi jam palankiai.

Užėmęs Polocką, Ivanas IV rengėsi tolesniam Lietuvos žemių nukariavimui. Į Maskvos kunigaikščio stovyklą

dar 1563 m. vasario 20 d. atvyko LDK pasiuntinybė, įgaliota tartis dėl paliaubų ilgesniam laikui. Ivanas IV sutiko karo veiksmus atidėti keliems mėnesiams, tačiau ilgesniam laikui sudaryti paliaubų sutartį atsisakė. Nieko nepešė dar viena lietuvių pasiuntinybė, kuri tų pačių metų vasarą ir rudenį Maskvoje vedė derybas su Ivanu Rūsčiuoju. Tuo metu Maskvos didysis kunigaikštis jau telkė kariuomenę Viazmoje ir Polocke (104, *329*). Pagal jo planus viena Maskvos kariuomenės dalis, vadovaujama vaivados P. Serebriano[1], turėjo iš Viazmos žygiuoti Oršos link; kita dalis, vadovaujama vaivados P. Šuiskio, turėjo žygiuoti iš Polocko ir susijungti su pirmąja Oršos apylinkėse[2]. P. Serebrianas vedė keliasdešimt tūkstančių vyrų (M. Strijkovskis mini 50, žr. 139, *772*, o T. Bredenbachas – 60 tūkst., žr. 11, *f. 52 verso*), o P. Šuiskis turėjo apie 20 tūkstančių (11, *f. 50 verso*; vėlesni autoriai nurodo kiek didesnį skaičių, pavyzdžiui, M. Strijkovskis mini 25, žr. 139, *771*, o A. Kojelavičius-Vijūkas – 30 tūkstančių, žr. 47, *15, 28, 45, 260, 297*) kareivių. Ši karinė galybė vasario mėnesį būtų puolusi LDK sostinę Vilnių (139, *772*).

1564 m. sausio 5 d. lietuvių kariuomenė susitelkė Lukomlyje (spėjame, kad būtent šią vietovę paminėjo T. Bredenbachas, nurodydamas: „Ab hac [arce dominae palatinae Vitefski (Orsza ?) – S. N.] septem milliaribus situm est oppidum quod Loikoulnia dicitur", žr. 11, *f. 50 verso*), kur laukė lenkų dalinių[3]. M. Radvila Rudasis per savo žvalgą, buvusį Polocke, perdavė P. Šuiskiui žinių (164, *f. B recto*) apie negausią lietuvių kariuomenę (Lukomlyje buvo apie 4 tūkstančius vyrų, žr. 139, *771*; 47, *15, 28, 45, 260, 297*). Užtat

[1] Lietuvių, lenkų ir vokiečių šaltiniai mini vieną šią pavardę. Rusų metraštis nurodo du Viazmos grupuotės vadus: Piotrą Semionovičių Serebrianą ir Vasilijų Semionovičių Serebrianą, žr. 104, *329*.

[2] M. Strijkovskis nurodo: „na Druckich polach", žr. 139, *771*.

[3] M. Strijkovskis mini lenkus aprašomuose įvykiuose dalyvavus apskritai, o T. Bredenbachas nurodo, kad pagalbiniai lenkų daliniai į M. Radvilos Rudojo stovyklą atvyko po Ulos mūšio prieš P. Serebriano grupuotės pasitraukimą, žr. 11, *f. 50 verso*.

sausio 23 d. (11, *f. 50 verso*) pajudėjęs iš Polocko, P. Šuiskis pernelyg nesirūpino žygio saugumu: jo pulkai skaičiumi mažiausiai penkis kartus viršijo M. Radvilos Rudojo kariuomenę; be to, prie Oršos jo jau laukė P. Serebrianas (139, *771*).

Sausio 26 d. P. Šuiskio daliniai pasiekė Ivansko (dab. Evanės ?) kaimą ir čia ėmė ruoštis nakvynei. Šią vietą mūšiui ir buvo greičiausiai numatęs Radvila Rudasis: lauką iš visų pusių supo giria (11, *f. 50 verso*; 104, *329*), tad lietuviai prie maskviškių galėjo prisiartinti nepastebėti.

Ir štai, vakarėjant iš girios į lauko pakraštį išjojo M. Radvilos vyrai. Maskviškiai juos pastebėjo tada, kai sunkiai ginkluotų raitelių eskadronai (70, *325*) jau rikiavosi kautynėms. Sukalbėję maldą (11, *f. 51 recto*), lietuviai it viesulas užgriuvo prie ginklų puolusius P. Šuiskio kareivius. Užvirė įnirtingos kautynės. Maskviškių pusėje buvo didžiulė kariuomenės persvara, lietuvių – netikėtumas ir tas šventas jausmas, kuris kareiviui, ginančiam tėvynę, suteikia trigubai jėgų ir narsumo.

Jau kautynių pradžioje žuvo arba buvo paimti į nelaisvę beveik visi P. Šuiskio karo vadai (Radiv. III, *392*: Ivanas Vasiljevičius Šeremetevas; III, *436*: Semionas Vasiljevičius Jakovlevas; III, *437*: Timofejus (Ivanovičius Teterinas-Puchovas?); III, *438*: priešakinio pulko vaivada Aleksandras Porozovskis; III, *515*: artilerijai vadovavęs Osipas Fiodorovičius Bykovas; III, *516*: Davidas Vasiljevičius Skuntorovas; III, *524*: šeštojo pulko vaivada Semionas Dimitrijevičius Paleckis; III, *527–530*: didžiojo pulko vaivada Mikita Romanovičius Odojevskis; III, *535–541*: Sila ir Mikita Kuntorovičiai; į nelaisvę paimti vaivada Zacharijus Ivanovičius Pleščejevas, kunigaikštis Ivanas Petrovičius Ochliabininas ir kai kurie kiti karvedžiai[1]). Pats P. Šuiskis leidosi bėgti, su juo – ir visa maskviškių kariuomenė. Skaisčiai švietė mėnuo, tad

[1] T. Bredenbachas *f. 51 verso–52 recto* nurodo dar keturias pavardes, tačiau jos neatpažįstamai užrašytos, todėl sunkiai identifikuojamos. Z. Pleščejevą ir I. Ochliabininą tarp patekusiųjų į nelaisvę mini rusų metraštis, žr. 104, *329*.

lietuviai ir naktį persekiojo priešus (139, *771*); tik kas penktas maskviškis tesugrįžo į Polocką (M. Strijkovskis ten pat nurodo, kad Polocką pasiekė iki 5000 P. Šuiskio kareivių). Mūšio lauke krito apie 9000 P. Šuiskio vyrų (11, *f.* *51 recto*). Maskviškių vadą kirviais užkapojo kaimiečiai girioje[1]; jo palaikai su priderama pagarba netrukus buvo palaidoti Vilniuje (139, *772*). Lietuvių žuvo apie dvidešimt; dar kelis šimtus maskviškiai sužeidė (11, *f.* *51 verso*).

Remdamasis rusų metraščiais, taip pat oficialiais Maskvos valstybės dokumentais, rusų istorikas R. Skrynikovas panašiai aprašė šias kautynes (132, *163–165*). Pasak jo, P. Šuiskio kariuomenę sudarė iki 14 tūkstančių kareivių, daugiausia „šarvuotoji kariauna" („kovannaja ratj") iš Novgorodo, taip pat Pskovo ir Toropeco bajorų sūnūs[2]. Pajudėję iš Polocko, Maskvos pulkai po varginančio trijų dienų žygio priartėjo prie Ulos upės. Kariuomenė žygiavo keliu per girią, todėl daliniai sekė vienas paskui kitą trijų–penkių kilometrų ruožu. Kai sausio 26 dienos pavakare Maskvos avangardas išėjo į laukymę, jį pirmiausia užpuolė Lietuvos kariuomenė. Kautynės su permaininga sėkme truko kelias valandas. Kai lietuviai sutriuškino priešakinį pulką, iš mū-

[1] Tokias P. Šuiskio žuvimo aplinkybes nurodo J. Radvanas Radiv. III, *618–634* ir M. Strijkovskis 139, *772*. Vis dėlto M. Radvila Rudasis oficialiame pranešime karaliui apie pergalę paminėjo, kad maskviškių vadą jo kariai suradę šulinyje su peršauta galva, žr. 11, *f.* *51 recto*.

[2] Viename laiške, rašytame 1572 m. vasario 29 d., M. Radvila Rudasis taip įvertino priešo pajėgas: „Woiewoda Throcki ij Hetman w on czas będącij wijrwawszij się z dijmu nie spełna ze czterma tijsięcmi woijska porazil z łaski bożeij sprawą ij staraniem swijm woijsko nieprzijiacielskie kilkanaście tijsięcij przednieijszą radę ij Hetmana nieprzijiacielskie[g]o zabił drugich woiewod Hetmanow żijwo w powrozie [!] panu podał" (XXXVIII laiškas, p. *89*; dokumentas iš Radvilų archyvo, saugomo Varšuvoje, Vyriausiajame senųjų aktų archyve, IV skyriuje, 34 aplanke, 496 voke; „Išsiveržęs iš rūko, andainykštis Trakų vaivada ir etmonas su nepilnais keturiais tūkstančiais kareivių Viešpaties valia, o savo darbu ir pastangomis sumušė keliolikos tūkstančių priešo kariuomenę, užmušė priešo etmoną, o kitus vaivadas ir etmonus gyvus sugrįžęs atidavė valdovui").

NICOLAUS V RADZIWIL Cognito RUFUS D.G. DUX in Birze et Dubinki S.R.I. PRINCEPS,
a CAROLO V. ROM: IMP. absens Creat, Aó 1547 Die 10 Decemb: Augustæ Vindelicor. Pocillator M.D.L. 1544
PALAT. Trocens à 1551 Campiductor 1557 DUX Supr Exercit: M.D.L. 1561 PALAT. Viln: et CANCELL. sup: M.D.L. à 1565
Livoniæ Gubernat. Osmian Mozyr: Liden Borisov Somilis Vasilis Bielic: et Koidanov Capitane, EQUES balthei Militaris
Ensiferorum Livon: TERROR Tartarorum HORROR Moschorum DOMITOR
GEORGII Cognito VICTORIS et BARBARÆ KOLANSKA De Daleow Palatinidis Russiæ Dictæ WOLSKA
PRINCIPUM RADIVILIORUM CASTELLANOR Vilnen MARESCHAL ac Supr DUCUM Exercit: M.D.L.
FILIUS
TEMPLI Bierzensis FUNDATOR
Nat, Aó 1512 Denat, Vilnæ 1584 die 27 April Ætatis suæ 72 Sepult, Dubinkis 15 Calend: May 1588 Aó
Consors Catharina Tomicka

M. RADVILA RUDASIS,

LDK DIDYSIS ETMONAS

Portretas

iš

knygos

ICONES FAMILIAE

DUCALIS RADIVILIANAE...

Sankt Peterburgas:
Imperatoriškosios mokslų akademijos
spaustuvė, 1875

šio lauko pabėgo P. Šuiskis, o paskui jį – ir likusi maskviškių dalis. M. Radvilos vyrai priešus persekiojo kokias penkias mylias, kol pasiekė gurguolę. Etmono žodžiais tariant, joje buvo daugiau kaip 5000 vežimų su ginklais ir kitais „karo įnagiais". Pasak Maskvos metraščio, kuriuo rėmėsi R. Skrynikovas, kautynių lauke krito arba į nelaisvę pakliuvo ne daugiau kaip kaip 150 didikų ir bajorų sūnų.

Po mūšio lietuvių kariuomenė patraukė į Dubrovną[1], kur vasario 7 d. sulaukė lenkų pastiprinimo (11, *f.* 52 *verso*). Iš čia M. Radvila Rudasis prie Oršos pasiuntė F. Kmitą ir J. Astiką su 500 (11, *f.* 52 *verso*; M. Strijkovskis 139, 772 mini „ne daugiau kaip du tūkstančius") vyrų išžvalgyti P. Serebriano pozicijų (11, *f.* 52 *verso*). Sužinojęs, kur stovyklauja maskviškių kariuomenė, M. Radvila su lietuvių ir lenkų pulkais patraukė Oršos link, pirma savęs pasiuntęs žygūną pas F. Kmitą. Pastarajam buvo įsakyta pulti P. Serebriano stovyklą, paskui nuduoti, kad bėga, ir atvilioti maskviškius į M. Radvilos Rudojo rankas (11, *f.* 52 *verso*–53 *recto*). Tačiau žygūnas pakliuvo į P. Serebriano nelaisvę (11, *f.* 53 *recto*; 139, 772). Pranešimo turinys sukėlė tikrą sumaištį priešų stovykloje. Padegę gurguolę (11, *f.* 53 *recto*) ir metę ginklus (139, 772), maskviškiai leidosi bėgti. F. Kmita ir J. Astikas su savo vyrais bėgančius persekiojo iki pat Dnepro. Kaip rašo rusų metraštis, vasario 9 d. P. Serebriano kariuomenė „Dievui leidus laimingai sugrįžo į Smolenską" (104, 330).

Abi šios pergalės ne tiktai dvylikai trylikai metų atstatė jėgų pusiausvyrą Lietuvos–Maskvos karo frontuose. Jos taip pat turėjo įtakos Lietuvos–Lenkijos santykių raidai. Sužinojęs apie pusbrolio laimėjimus, M. Radvila Juodasis nutraukė tuo metu Varšuvos seime vykusias diskusijas dėl unijos. Svarstymų šiuo klausimu vengė ir M. Radvila Rudasis: kalbinamas Žygimanto Augusto atvykti į LDK seimą,

[1] T. Bredenbachas *f.* 52 *verso* nurodo sunkiai identifikuojamą vietovardį *Descha*. Tuo tarpu M. Strijkovkis 139, 772 mini, kad F. Kmita savo žygūną siuntęs į M. Radvilos Rudojo stovyklą Dubrovnoje.

sušauktą 1564 m. gegužės pradžioje Belske, didysis etmonas atsisakinėjo tai daryti, teisindamasis Maskvos grėsme. Vis dėlto netgi už M. Radvilą Rudąjį stipresnės pasirodė aplinkybės, nulėmusios Liublino unijos sudarymą. 1565 m. gegužės 28 d. mirė Radvila Juodasis. Po jo mirties pusbrolis tapo Vilniaus vaivada, o didžiojo etmono lazdą atidavė G. Chodkevičiui. Lietuvių pusėje jungimosi su Lenkija klausimu nebebuvo taip reikalingos vienybės. Dar 1564 m. seimo Belske metu išryškėjusi nežymi unijos šalininkų persvara smarkiai padidėjo unijos pasirašymo išvakarėse. Didžiulę reikšmę čia turėjo Jono ir Grigo Chodkevičių bei jų šalininkų unijinės nuotaikos. Tuo tarpu Žygimantas Augustas irgi darė viską, kad užbaigtų šį didįjį *opus vitae*: unijiniais saitais susaistytų abi valstybes. Karaliaus ir unijos šalininkų balsas Maskvos nuolatinės grėsmės akivaizdoje, brolių lenkų žvanginimas ginklais Liublino seimo metu pasirodė stipresnis už M. Radvilos Rudojo pastangas apginti Lietuvos nepriklausomybę: 1569 m. liepos 1 d. unijos aktas buvo pasirašytas.

1570 m. trejiems metams buvo sudarytos paliaubos su Maskva. 1572 m. liepos 7 d. mirė Žygimantas Augustas, bet Ivanas IV tuo metu susilaikė nuo karinių akcijų prieš Lietuvą ir Livoniją: jis pats buvo vienas iš kandidatų į Lenkijos karaliaus sostą pirmojo ir netrukus, po Henriko Valua išvykimo į Prancūziją, antrojo tarpuvaldžio metu. 1575 m. gruodžio 14 d. Lenkijos karaliumi išrinktas Steponas Batoras 1576 m. birželio 29 d. buvo paskelbtas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Praradęs visas viltis atsisėsti į Lenkijos karaliaus bei Lietuvos didžiojo kunigaikščio sostą, kitais metais Ivanas IV su didžiule kariuomene įsiveržė į Livoniją ir ją nusiaubė iki pat Rygos.

Steponas Batoras nuo pat valdymo pradžios aptarinėjo su Radvila Ruduoju būsimų karo veiksmų rytuose planus. 1578 m. kovo 3 d. karaliaus rūpesčiu M. Radvila Rudasis buvo nominuotas LDK didžiuoju etmonu ir daly-

vavo visuose Livonijos karo pabaigos įvykiuose: 1579 m. su karaliumi ėmė Polocką, 1580 m. – Velikije Lukus, o 1581 m. dalyvavo Pskovo apgultyje. Karui pergalingai pasibaigus, didysis etmonas iš aktyvios valstybinės veiklos pasitraukė. Mirė M. Radvila Rudasis Vilniuje 1584 m. balandžio 27 d.

Lygindami M. Radvilos Rudojo gyvenimą su „Radviliados" herojaus paveikslu, turime pripažinti, kad poetas neišnaudojo visų galimybių, kurias jam teikė didžiojo etmono biografija. Turbūt neatsitiktinai herojiniame epe beveik nevaizduojamas asmeninis M. Radvilos Rudojo gyvenimas: žmona, vaikai, taip pat sesuo Barbora Goštautienė, svainis Žygimantas Augustas ir pusbrolis M. Radvila Juodasis. Manytume, kad taip atsitiko dėl kelių priežasčių. Veikiausiai J. Radvanui rūpėjo pavaizduoti Tėvynės gynėją, kuris jai aukojo netgi asmeninius interesus ir šeimą. Be to, mūsų poetą galėjo veikti ir tam tikra literatūrinė tradicija, pavyzdžiui, M. Radvilos Rudojo sekretoriaus A. Volano „Laidotuvių kalba" (164), kurioje irgi buvo nutylėta visa, kas susiję su šeimyniniu didžiojo etmono gyvenimu.

Šia prasme „Radviliada" gerokai nusileidžia Vergilijaus „Eneidai", kurios herojės ne tik įvairiomis sodriomis spalvomis papildo Enėjo paveikslą, bet ir leidžia pajusti vaizduojamos epochos pilnatvę. Praradęs liepsnojančioje Trojoje žmoną, Enėjas Afrikos pakrantėje patiria didįjį išbandymą meile: susitinka Kartaginos karalienę Didoną, pamilsta ją, tačiau dievų valia turi palikti mylimąją, nes likimas jam lėmęs kitoje vietoje pradėti tautą, ilgainiui valdysiančią visą pasaulį. Nelaiminga Didonos ir Enėjo meile Vergilijus atskleidė vidinį epo herojų pasaulį (tai romėnų literatūroje buvo nauja) ir parodė tokius jų dvasios bruožus, kurie štai jau du tūkstančius metų pelno skaitytojų supratimą, žadina užuojautą ir kelia jų simpatijas kenčiantiesiems.

M. Radvilos Rudojo žmona ar kita moteris būtų puikiai tikusi J. Radvanui, pasišovusiam nutapyti įtikinamesnį, įvairesnį psichologinį herojaus portretą. Iš šykščių

užuominų apie M. Radvilos ir K. Radvilos Perkūno motiną žinome, kad ji iš vyro patyrė nemažai nuoskaudų (70, 334). Taigi tarp sutuoktinių būta gyvo, bet, deja, negatyvaus vidinio ryšio. Prisiminę, ką apie prabangos besivaikančias amžininkes rašė V. Mikalojaitis, M. Strijkovskis ar A. Volanas, turbūt galėtume beveik tiksliai nuspėti Radvilienės paveikslą „Radviliadoje": tarsi kokia biblijinio Jobo žmona ji būtų raginusi mūsų herojų išsižadėti Dievo ir pagarbinti šėtoną, tai yra nusilenkti Ivano Rūsčiojo galybei. Na, bet Kotryna Radvilienė vis dėlto buvo Radvilos Perkūno gimdytoja, ir poetas veikiausiai atsikratė minties ją tokią pavaizduoti tą pačią akimirką, kai tik ši mintis jam šovė į galvą. Žinia, jei iš viso šovė.

Didelių galimybių prakilniai meilei pavaizduoti teikė Barboros Goštautienės ir Žygimanto Augusto vedybų istorija. Kai kurių istoriografų liudijimu, Barbora švelniai mylėjusi brolį (53, *14*, 59–60), o šis jai padėjęs tuo sunkiu metu, kai ji siekė Lenkijos karalienės vainiko. Be abejo, Barboros meilė jaunajam Žygimantui teikė J. Radvanui daug puikios medžiagos, tačiau šios temos mūsų poetas irgi nepalietė. Turbūt J. Radvanas numatė, kad, skirdamas daugiau dėmesio Žygimantui Augustui, jis bus priverstas prabilti apie kitus, ne tokius malonius patriotiškajai visuomenės daliai dalykus, ypač Liublino uniją, todėl sąmoningai atsisakė visko, kas nebuvo tiesiog susiję su M. Radvila Ruduoju. Taip galvoti mus verčia paskutiniojo Jogailaičio paveikslas „Radviliadoje": juk Žygimantas Augustas čia vaizduojamas tik tuose epo epizoduose, kuriuose apdainuojamas M. Radvilos Rudojo kopimas šlovės laiptais ir iš valdovo gautieji garbingi būsimojo etmono urėdai. Galime spėti, kad mūsų poetą taip pat galėjo paveikti ir bendra lietuvių literatų, Liublino unijos amžininkų, nuostata apskritai nutylėti viską, kas buvo susiję su Lietuvos ir Lenkijos sąjunga.

Toks kurių ne kurių M. Radvilos Rudojo gyvenimo tarpsnių praleidimas būtų stačiai nesuprantamas, jeigu

mes, priėmę mokslingojo J. D. A. Janockio nuomonę, J. Radvaną laikytume kūrėju be fantazijos. Eiliakalys J. Radvanas būtų sueiliavęs visus bent kiek reikšmingus mūsų herojaus biografijos faktus, apdainavęs ne tiktai Tarvastos ir Ulos kautynes, bet ir visas karaliaus Stepono kampanijas bei K. Radvilos Perkūno žygius. Tuo tarpu mes, atsižvelgę į „Radviliados" turinį, turbūt nesuklysime tvirtindami, jog poetui J. Radvanui rūpėjo ne tiek sueiliuoti karvedžio biografiją, kiek pavaizduoti idealų herojų, kuris galėtų uždegti Zigmanto karaliavimo pradžioje nerimą dėl valstybės išgyvenusios visuomenės širdis bei protus. Juk mūsų poetas ne tik apskritai pavaizdavo Tėvynės gynėją, bet ir bendrais bruožais nušvietė tokio Gynėjo ugdymo programą bei pasaulėžiūros metmenis. Todėl vargu ar galime, sekdami minėtu J. D. A. Janockiu ir daugeliu XIX a. lenkų literatūros istorikų, prikišti J. Radvanui išmonės stoką, o „Radviliadą" laikyti vien M. Radvilos Rudojo biografija.

Ryškiausiai tos ugdymo programos bruožai ir pasaulėžiūros metmenys atsiskleidžia pirmajame kompoziciniame-semantiniame centre (Radiv. I, *233–378*), kurį anksčiau pavadinome dainiaus Mūsajo pamokymais. Kas gi tas Mūsajas ir kaip jis pateko „Radviliadon"? Daugumas Antikos autorių jį laiko mitinio Antifėmo ir mėnulio deivės Selėnės sūnumi, gyvenusiu kažkuriuo metu prieš Homėrą ir Hėsiodą (122, *758–759, 762*). Nors kelių išlikusių vazų piešiniuose pavaizduota, kaip Terpsichora, Meledosa arba Linas moko jaunąjį Mūsają, tačiau Antikoje šis poetas paprastai buvo laikomas kito mitinio dainiaus Orfėjo mokiniu (122, *760, 761*). Užtat nieko nuostabaus, kad įvairiuose šaltiniuose šiedu kūrėjai ne tik kartu minimi, bet ir vieno nuopelnai (rašto, skaitmenų, galbūt poezijos metrų išradimas) dažnai priskiriami kitam (122, *761*). Šios žinios leistų galvoti, jog Mūsajas buvo vienas iš kultūrinių herojų, žinomų visoje senovės graikų oikumenėje.

Ypač Mūsają garbino Atikos gyventojai, tikėję, jog kitados jis giedodavęs ant Mūzų kalvos prie Atėnų, kur jį vėliau žmonės ir palaidoję (122, *760*). Be to, nemažai šaltinių nurodo jį susilaukus sūnaus Eumolpo, kuris paskelbęs po mirties tėvo kūrinius (122, *761*). Šią žinią antikinės kultūros tyrinėtojai laiko didžiai reikšminga, nes joje Mūsajas susietas su garsiąja Eleusyno žynių Eumolpidų gimine. Tokioje šviesoje darosi aiškesnės ir įvairiuose šaltiniuose išbarstytos žinios, kad dainius buvęs ne paprastas ποιητής (t. y. kūrėjas), bet χρησμολόγος (t. y. pranašautojas; 122, *762*, *766*). Taip pat yra žinoma, kad, be epinės poezijos, Mūsajas kūrė himnus dievų garbei (mums išliko dviejų tokių šventų giesmių Dėmėtrai ir Dionisui fragmentai, žr. 122, *765*) ir sakė pranašystes, kurias vėliau sutvarkęs žynys Onomakritas (122, *765*). Be to, Mūsajui buvo priskiramas vadovavimas tam tikroms misterijų dalims (senieji autoriai mini παραλύσεις, τελεταί ir καθαρμοί t. y. išlaisvinimus, įšventinimus ir apvalymus), taip pat gebėjimas gydyti žmones užkalbėjimais (122, *766*). Taigi jau nuo senų senovės Mūsają lydėjo ypatingomis pranašautojo ir užkalbėtojo savybėmis apdovanoto poeto, savotiško Atikos kultūrinio herojaus šlovė, kuri jau pati savaime galėjo patraukti J. Radvano dėmesį. Juk kas kitas, jeigu ne dieviškos kilmės dainius, gebėjęs dievų valią perduoti žmonėms, be to, už poezijos kūrinius ir kitokias geradarystes pelnęs nemarią šlovę, galėjo geriau atverti jaunajam M. Radvilai visatos paslaptis, atskleisti gyvenimo prasmę ir išpranašauti būsimojo Ulos mūšio nugalėtojo likimą?

Teisybė, J. Radvanas galėjo M. Radvilos Rudojo mokytoju pasirinkti ne Mūsają, o kurį nors kitą Antikos poetą. Žinodami apie didžiulę Vergilijaus įtaką mūsų dainiui, galbūt turėtume stebėtis, kodėl jis nepasekė, pavyzdžiui, Dante Alighieri'u: neįvedė į „Radviliadą" genialiojo mantujiečio. Mat Renesanso žmogaus akyse Vergilijus buvo ne tik

„Bukolikų", „Georgikų" ir „Ėneidos" autorius, bet ir „krikščioniškas poetas, išpranašavęs Kristų" (118, 22), o pagrindinį „Ėneidos" herojų M. K. Sarbievijus netgi laikė „teologu, filosofu, geometru, matematiku, chronografu, optiku, astrologu, astronomu, fiziku, metafiziku, gamtos magu, kosmografu, mediku, etiku, ekonomu, politiku, išmintingu, teisėje išmanančiu, žyniu, oratoriu, istoriku, poetu, tapytoju, architektu, jūreiviu, žemdirbiu, medžiotoju ir t. t." (118, 23). Regis, panašiai Vergilijų vertino ir „Dieviškosios komedijos" kūrėjas, tiesa, pirmon vieton kėlęs jo poetinį genijų, o ne pranašautojo ar stebukladario savybes („Pragaras" I, 82–87; A. Churgino vertimas):

Didingoje tavų eilių srovėj
Poetai semiasi jėgų iš seno.
Argi ne tu jiems pavyzdį davei,

Geriausias, mylimiausias dainiau mano, –
Argi ne iš tavęs lig šios dienos
Aš mokausi garbingo žodžių meno?

Pasiųstas Beatričės, Vergilijus lydi poetą per pragarą, skaistyklą ir rojų, parodo įgyvendintą Dievo teisingumą ir pranašauja apie šviesesnę poeto bei nelaimingos jo tėvynės ateitį. Šitaip „Dante, pasirėmęs antikinėmis tradicijomis, sugrąžino poetui (vates) teisę atskleisti visatos paslaptis. Tuo pasireiškė revoliucinė Dante's poemos, atvėrusius naujus kelius pasaulinei poezijai, reikšmė" (28, 273).

Vis dėlto manytume, kad Vergilijus ne taip puikiai tiko J. Radvanui kaip Dante'i. Dantologo I. Goleniščevo-Kutuzovo tvirtinimu, genialiajam florentiečiui ypač imponavo Vergilijaus pažiūros apie Romą – pasaulio valdovę, todėl jomis jisai grindęs savo mintis bei siūlymus, kaip suvienyti pilietinių karų alinamus Italijos miestus-valstybes ir vėl išaukštinti tėvynę (28, 51–52). O J. Radvanas dėl įvairių priežasčių nenorėjo savo kūriniuose skelbti

mesianistinių idėjų, vengė kalbėti apie ypatingą Lietuvos likimą, o valstybės gerovę ir šviesesnę Tėvynės ateitį siejo su piliečių, visų pirma Lietuvos gynėjų kartos ir jų palikuonių, doroviniu tobulėjimu.

Vergilijus kartą irgi pamini Mūsają (Aen. VI, *667*). Į šį dainių mirusiųjų pasaulyje kreipiasi Ėnėjo palydovė Sibilė, prašydama palydėti juodu pas Anchisą. Na, o „Radviliadoje" būtent Mūsajas tarytum koksai „Ėneidos" Anchisas išdėsto lyriniam mūsų epo herojui kosmologines, religines ir etines pažiūras, kurių, kaip tvirtina J. Radvanas, Ulos mūšio nugalėtojas laikėsi visą gyvenimą. Taigi pasaulį valdąs Dievas, kuriam nesą nieko slapta: Jo žvilgsnis pasiekiąs netgi mirusiųjų pasaulį, Jis matąs kaltuosius ir nubaudžiąs juos, jų vaikus ir vaikaičius (Radiv. I, *261–265*). Kadangi žmogaus tik kūnas esąs mirtingas, o siela nemari, tai žmogui privalu gyventi taip, kad nekentėtų už nuodėmes po mirties, o džiaugtųsi danguje su palaimintaisiais ir šventaisiais (I, *266–271*). Visa, kas žemiška: minios rodoma pagarba, turtai, valdžia, esą laikina (I, *272–273*). Žemė tesanti mažytė sala pasaulio vandenyne (kaip aukštai turėjo pakilti J. Radvano mintis, kad išvystų šitai!), o žmogaus garbė žemėje – dar menkesnė (I, *296–306*). Vis dėlto žmogaus šlovė danguje esanti nemari ir amžina (I, *307–310*). Ją galima pelnyti, nuveikus didvyriškus darbus: išvadavus tarsi Hėrakliui žemę nuo pabaisų ar kaip tėvui Jurgiui apgynus Tėvynę nuo priešų (I, *311–316*). Be to, jaunasis Radvila galįs pelnyti Dievo palankumą, gindamas senąjį, t. y. evangelikų reformatų, tikėjimą (taip suprastume Radiv. I, *327* esančius žodžius *Cana Fides*). Kilmingas žmogus negalįs ilsėtis ant protėvių laurų, turįs pats siekti dorybės bei amžinos šlovės (I, *322–324*, *331–335* ir toliau). Tačiau vaikytis garbės ir kelti vaidus savanaudiškais sumetimais nevalia: Lietuvą netrukus užgriūsiąs baisus karas, kuriame Radvilaičiui lemta išgelbėti Tėvynę (I, *357–370*).

Akylesnis skaitytojas pastebės, kad šiame svarbiame epizode išdėstytos pažiūros yra ganėtinai eklektiškos. Pavyzdžiui, epizodo pradžioje (I, 261–265) imituojama ta „Eneidos" vieta (Aen. VI, 724–729 ir toliau), kurioje irgi aptariama pasaulio sandara. Romėnų poetas čia pasakoja apie visa persmelkiančią dievišką dvasią (*spiritus*), o J. Radvanas pasaulio sandarą apibūdina beveik tais pačiais žodžiais, tik stoikiškąją Vergilijaus dvasią pakeičia Dievu. Be to, pavyzdžiai, kuriais savo kosmologines, religines ir etines pažiūras čia iliustravo mūsų poetas, taip pat nėra originalūs: senojoje lietuvių literatūroje pirmąsyk jie buvo pavartoti M. Strijkovskio „Dorybės šauklyje" (daugiau žr. „Radviliados" komentaruose 115, 258–259).

Kad ir daug kuo J. Radvano Mūsajas nusileidžia Vergilijaus Sibilei ar Dante's Vergilijui, manytume, kad vienu dalyku jis pranoksta romėnų dainių – tikrą ir menamą. Parinkęs savo herojaus sielovedžiu būtent šį Parnaso įnamį, J. Radvanas parodo kur kas daugiau pasitikėjimo laisvėjančiu išlavintuoju protu (neužmirškime, kad religingiems mūsų poeto amžininkams Mūsajas buvo visų pirma pagonis, pagoniškos Graikijos dainius ir žynys) ir šitaip kur kas labiau pabrėžia asmenybės lavėjimą bei visuomenės progresą skatinusio žinojimo bei mokslų reikšmę. Regis, tokia žingeidumo, troškimo visa pačiam ištirti aistra iš tikro nebuvo svetima nė pagrindiniam „Radviliados" herojui. Antai jau minėtas A. Volanas veikale „Idololatriae Loiolitarum Vilnensium oppugnatio" (Vilnius, 1583, p. 20–22) ir juo sekęs protestantų istorikas A. Węgierskis pasakoja, kaip M. Radvila Rudasis išsižadėjo katalikybės (152, 145). Prieš Ulos mūšį davęs įžadą aplankyti Švenčiausią Dievo Motiną Čenstochovoje, etmonas po kautynių nuvykęs Lenkijon. Norėdami sustiprinti Rudojo katalikų tikėjimą, Čenstochovos vienuoliai suradę žmogų, sutikusį apsimesti velnio apsėstuoju. Taigi etmono akyse kunigai sėkmingai iš žmogaus išvarė piktąją dvasią, tačiau

etmono tikėjimo nesustiprino. Įtardamas apgaulę, M.Radvila Rudasis susirado tą žmogų, sužinojo iš jo visą teisybę, o sugrįžęs namo perėjo į protestantų pusę.

Laikydamasis Mūsajo patarimų, mūsų herojus nugyveno ilgą gyvenimą ir atliko daug garsių žygdarbių. Jų apdainavimas sudaro epo turinį. Tuo tarpu „Radviliados" pabaigoje J. Radvanas vėl daugiau dėmesio skiria M. Radvilos Rudojo asmenybei ir viename svarbiame epizode: paskutiniame kompoziniame-semantiniame „Radviliados" centre (IV, *215–352*), iškelia tuos savo herojaus bruožus, kuriais jis „lenkė kare ir taikoj" (Radiv. IV, *217*) savo amžininkus. Epizodas pradedamas nuo etmono dievobaimingumo (IV, *224–226*):

Numinis aetherei vix hoc metuentior ullus,
Aut Evangelii cultor reverentior, ex quo
Prisca Fides iterum dignata invisere terras.

(*Viešpaties niekas labiau už jį nebijojo, ir niekas negerbė taip, kaip jisai, Evangelijos, tad malonėjo grįžti dar kartą dėl jo Senoji Religija žemėn.*)

Pasakodamas apie kitas jo dorybės „sudedamąsias dalis", poetas nurodo jį aukščiau už viską gyvenime kėlus Tėvynės interesus (IV, *230–244*), gerbus priesaiką ir duotąjį žodį (IV, *245–248*), pripažinus įstatymų viršenybę ir gynus jų nuostatas (IV, *254*), buvus ištikimu savo karaliui, o negailestingu – pilietinių suiručių bei karų kėlėjams (IV, *255–259*). Nors specialiai nesimokęs teisės, epo herojus neblogai gaudęsis teisės dalykuose: jis buvo sukaupęs didelę gyvenimo patirtį ir garsėjęs sumanumu (IV, *261–265*). Be to, perpratęs svarstomus dalykus, M. Radvila Rudasis gebėjęs iškalbingai aptarti reikalo esmę, duoti naudingų patarimų ir netgi žodžiu suvaldyti auditoriją (IV, *265–279*; čia cituojamos eil. *271–275*):

Ille regit dictis populos, fas omne, nefasque
Discernit, verbis augusta senacula mulcens.
Sarmatiae ille foro cum dulcia solveret ora,
Nec vox illa hominem, nec lingva diserta sonabat,
Orabat Pylias ęquans dicendo loquelas.

(*Valdė minias kalbomis ir atskirdavo gėrį nuo blogio,*
tildyti ėmęs žodžiu Senato posėdį aukštą.
Kai jis Sarmatų seime atverdavo žavinčią burną,
balsas ir raiški kalba išduodavo kalbant ne žmogų –
šičia jis dėstė mintis, prilygdamas Pilo senoliui.)

Tarsi prikišdamas amžininkams godumą bei asmeninės naudos vaikymąsi, toliau J. Radvanas primena dar vieną Rudojo bruožą, apie kurį kitados gražiai atsiliepė etmono biografas A. Volanas[1]: kai tik Tėvynei iškildavęs pavojus, etmonas aukodavęs karaliui Augustui brangenybes, už jas samdydavęs kariuomenę ir leisdavęsis atremti priešų (IV, *280–287*). Be to, epo herojus ne tik turtų nešykštėjęs, bet ir savo sūnų paaukojęs Tėvynei, o šis, įsiveržęs į Maskvos valstybę, išgarsinęs Lietuvą iki pat tolimosios Volgos (IV, *298–304*). Tačiau M. Radvila Rudasis nebuvęs karingas: užvis labiau jam rūpėjusi taika, o jeigu ir prisieidavę kariauti, tai į mūšius jodavęs vien tik dėl taikos (IV, *305–311*). Jos metu etmonas tarsi koksai rūpestingas artojas dirbo „darbus, kuriuos su giedra reikėtų skubiai padaryti" (IV, *312–318*). Užtat nieko nuostabaus, kad epo herojus švelniai mylėjęs ben-

[1] „At vero Radiuilus, qui animum ab omni auaritia alienum semper habuit, nullis hic sumptibus parcere decreuit, et magno rei domesticae dispendio, egregium semper ac splendidum equitatum instruxit, vt ad Regias adiunctas copias, hoc robore virium hostem perterrefaceret, et praelium ubivis acer ac intrepidus cum eo capesseret" (164, *f. A*[ii] *verso*; „O Radvila, kurio sielai visada buvo svetimas visoks godumas, šiomis aplinkybėmis nusprendė negailėti jokių išlaidų ir, išpardavęs daugybę namų apyvokos reikmenų, įsitaisė visada rinktinę puikią kariuomenę, idant, sujungęs ją su karaliaus pajėgomis, šita galybe įvarytų priešams baimės ir bet kur ryžtingai bei drąsiai stotų su jais į mūšį").

dražygius, buvęs teisingas ir pakantus net su savo pavaldiniais bei klientais (IV, 319—327; čia cituojamos eil. 321–327):

Ille nec oppressit violenta lege clientem,
Nec dulces agros patrii monimenta laboris,
Eripuit Litvano Equiti, mitissimus Heros.
Externique etiam dextram sensere benignam.
Non ostentator: veluti Sol aureus exit
Arce poli summa, tenues nec duplicat umbras:
Sic tibi conscia mens fuerat praelustre theatrum.

(*Pats nei spaudė žiauriu įstatymu savo klientą,*
nei – atlaidžiausias Žmogus! – nuo sukrauto tėvų palikimo –
žemės sklypelio brangaus – nuvarė lietuvį bajorą.
Net svetimšaliai visad šio labdario dešinę jautė.
Ne pagyrūnas buvai! – Nes kaip saulė, kuri į visatos
skliautą vis kopia ir vis sutrumpina menką šešėlį,
taip spindulingu veiklos teatru tau sąžinė buvo.)

M. Radvilos Rudojo dorybių apdainavimą poetas užbaigia neilga grakščia panegirika, kurioje etmono gyvenimas ir darbai prilyginami didingai kolonai, pastatytai Amžinajame Mieste ant Kapitolijaus kalvos (IV, 328–352).

Beje, panašų įspūdį kelia išlikę M. Radvilos Rudojo laiškai. Vis dėlto, pradedant jų aptarimą, norisi kelis žodžius apskritai tarti apie didžiulį žingsnį, kurį Renesanso asmenybė žengė iš Viduramžių link Naujųjų laikų. Ar skaitysime Livonijos magistro pranešimus Vokiečių ordino vadovybei, ar Šventojo Tėvo kreipimąsi į Gediminą, ar šio kunigaikščio laiškus, rašytus Hanzos miestams ir vienuolių ordinams, visuose dokumentuose regėsime pagarbą Viešpaties valiai ir Jo dešinės galybei. Ja bus aiškinama susiklosčiusi situacija, iš jos išvedami valdovų ir pavaldinių reikalai, galop ja bus grasinama arba su ja linkima sėkmės. Viduramžiais veik visas gyvenimas buvo matuojamas dangiškuoju matu, ir jo kiekvienas autorius griebdavosi, rašydamas kokia nors tema.

CHRISTOPHORUS I. Nicolaus RADZIWIL Cognito BELLI FULMEN D.G. DUX in Birze et Dubinki S.R.I. PRINCEPS.
Legionu Tribun9 contra Moschos Aó 1564. Deinde Incisor. Pocillator M.D.L. CAMPIDUCTOR ab Aó 1572.
CASTELL: Trocens: ā 1579. Pro Cancellario ā 1580. CANCELL: Suprem9 M.D.L. et PALATIN9 Vilnens: ā 1584.
Suprem9 DUX Exercituum M.D.L. ā 1588. Solecensis. Urzędoviens. Borisoviens. Coconhaus. CAPITANEUS.
Moschoviticus. Sueticus. Profligator Vastator Repressor Triumphator Patriæ Libertatis Defensor Fortissimus.
NICOLAI V. Cognito RUFI et CATHARINÆ de Iwno et Tomici TOMICKA Castellanidis Gnesnensis.
DUCUM RADIVILIORUM PALATINOR: Vilnens: CANCELL: ac Supr: DUCUM Exercit: M.D.L.
FILIUS.
Nat9 Aó Dñi 1547. Obyt Losoniæ 20 Novemb: 1603. Sepult9 Vizunis die 8 April: 1604.
Consortes 1ma Catharina Sobkowna. 2dâ Catharina Ducissa de Ostrog. 3tia Catharina Comitissa de Tęczyn.
4tâ Elisabeth Sophia Ducissa de Ostrog Soror 2dæ.

K. RADVILA PERKŪNAS,

LDK DIDYSIS ETMONAS,

M. Radvilos Rudojo sūnus

Portretas

iš

knygos

ICONES FAMILIAE DUCALIS RADIVILIANAE...

Sankt Peterburgas: Imperatoriškosios mokslų akademijos spaustuvė, 1875

M. Radvilos Rudojo laiškuose apie Viešpatį kalbama pagarbiai, tačiau ten ir tiek, kur ir kiek liečiami religijos reikalai, be to, gausiuose pertaruose. Užtat laiškuose dėmesį patraukia žemiškojo pasaulio įvairovė. Pirmas krintąs akysna dalykas yra pagarbūs draugiški autoriaus saitai su adresatais. 1571 m. balandžio 19 d. M. Radvila rašo laišką Trakų pilininkui E. Valavičiui ir adresuoja jį „Wielmożnemu panu, panu Ostafieiowi Wołowiczowi kasztelanowi Throckiemu podkanclierzemu Wielkie[g]o Xięstwa Litewskiego etc. etc. panu a pzrÿiacielowi mnie łaskawiemu" (VIII laiškas; Radvilų archyvas, 34 aplankas, 495 vokas, p. *44*; „Gerbiamam ponui Eustachijui Valavičiui, Trakų pilininkui, LDK vicekancleriui ir t. t., savo maloningajam bičiuliui"). 1576 m. gegužės 12 d. iš Vilniaus jis lygiai taip pat kreipiasi į LDK viceiždininką L. Vainą: „Jego m[ilosz]czi panu panu Lawrÿnowi Woÿnie podskarbiemu dworn[emu] Wielkiego [Xięstwa Litewskiego] panu przÿa[cielowi] mnie łaskaw[iemu]" (XII laiškas; ten pat, p. *62*). Ta pačia bičiulystės dvasia alsuoja ne tik šie, bet ir daugelis kitų laiškų, M. Radvilos rašytų įvairiems amžininkams, LDK pareigūnams. Be abejo, tokia rašymo maniera kalba, matyt, apie anuomet galiojusią korespondavimo praktiką. Vis dėlto J. Radvanas anksčiau minėtame epizode skyrium užsimena apie šiltus žmogiškus M. Radvilos santykius su aplinkiniais (Radiv. IV, *319–320*). Taigi poeto liudijimas leidžia galvoti, kad laiškų autorius buvo nuoširdus, kreipdamasis į amžininkus ir vadindamas juos bičiuliais.

Laiškuose iškyla asmenybė, neabejinga artimųjų ir giminaičių reikalams. Apie 1550 m. mirus motinai M. Radvila pranešė liūdnąją žinią karaliui Žygimantui Augustui ir, rūpindamasis seserimi Barbora, prašė: „Aliecz bi dobrze pukÿ tho V. K. M. szam iesth przÿ jeÿ K. M. a nie radzisz odiechacz na ssÿem abisz V. K. M. raczil tho jeÿ K. M. odkricz abi jeÿ K. M. thego zalÿu snadnieÿ przi V. K. M. sÿe powszcziągnela j od niego przesthala bo gdzie przez

V. K. M. bi tho skąth jeÿ K. M. doicz mÿalo pewnÿe bi od placzu wÿe bog kiedÿ jeÿ K. M. przesthala a iam swiadom iako w kazdem odiechanÿu V. K. M. jeÿ K. M. jesth thrudna na uhamowanÿe throskÿ" (XXXI laiškas; ten pat, 496 vokas, p. 47; „Vis dėlto gerai, kol Jūsų Karališkoji Malonybė pats esi prie jos Karališkosios Malonybės, o ne teikiesi išvykti į seimą. Kad tiktai Jūsų Karališkoji Malonybė [pats] teiktumeisi tai jos Karališkajai Malonybei atskleisti, idant jos Karališkoji Malonybė tą liūdesį lengviau prie Jūsų Karališkosios Malonybės suvaldytų ir nuo jo susilaikytų, nes jei ta [žinia] per Jūsų Karališkąją Malonybę iš kur [kitur] jos Karališkąją Malonybę turėtų pasiekti, tai Dievas žino, kada išties jos Karališkoji Didenybė liautųsi raudojusi, – o jau ašen tai žinau, kaip sunku jos Karališkajai Malonybei liautis sielvartavus [netgi tada], kai Jūsų Karališkoji Malonybė [kur nors] išvažiuoji"). 1565 m. gegužės 31 d. rašytame laiške karaliaus sekretoriui M. Naruševičiui, gerai pažinojusiam M. Radvilą Juodąjį, M. Radvila Rudasis pranešė apie pusbrolio mirtį ir kartu paprašė pasirūpinti velionio vaikais: „A thę czucz swą ÿ miloscz braterską, ktorąs W. M. ku iego M[ilosz]czi mial, ku dzÿathkam iego obroczÿcz raczÿsz" (VI laiškas; ten pat, 495 vokas, p. 33; „O tą savo rūpestį ir brolišką meilę, kurią Jūsų Malonybė jautei jo Malonybei, teikis nukreipti į jo vaikelius").

Iš kai kurių laiškų galima spręsti apie stiprų M. Radvilos Rudojo teisybės jausmą. Pavyzdžiui, laiške dėl sesers Barboros karūnavimo aplinkybių jis atkreipia karaliaus Žygimanto Augusto dėmesį į vieną neteisybę: valdovas aukštomis pareigomis apdovanojęs tuos žmones, kurie priešinęsi karūnacijai. Tuo tarpu tie, kurie jam ištikimai tarnavę, likę neatlyginti: „Na czom ÿ dusse szwą obligowal thobÿe panu swemu j z laski V: K: M: thom powinien ÿ s nurthÿ [?] moieÿ remota adulacione prawde znacz j ziebÿe pana swego przessthrzegacz s thego czobÿ boze uchowaÿ mÿalo nÿesscz zlą slawe abo upad rzeczÿ

pospolitheÿ abo nÿemilosscz poddanich, jakosz themu dossicz czinÿącz tho oznaÿmuÿe jsz wielÿe lÿudzi thak w koronÿe iako ÿ sząm w kxiessthwie Lÿthewskÿem poddanich V: K: M: jessth, kthozi barzo a barzo sÿe themu dziwuÿą j thego zaluÿą, isz czÿ kthorzi prawÿe na czolo bÿlÿ szikowanÿ przecziw sprawąm V: K: M: ze dzisz znaÿą laske V: K: M: s powisseniem stanow swich z opathrzeniem dosthoÿenssthw niemalich, a czÿ kthorzy sluzÿlÿ et in mortem parati za V: K: M: panÿe swem bilÿ, snacz o nÿm sÿe klanÿacz ÿ zabiegacz muszą do lasskÿ V: K: M: pana swego M:" (XXIV laiškas; ten pat, 496 vokas, p. 12; „Tuo reikalu ašen ir savo sielą tau, savo valdovui, atidaviau, ir Jūsų Karališkajai Malonybei leidus privalau [ne tiktai pats], pašalinęs iš savo gelmių pataikavimą, tiesą žinoti, [bet taip pat] tave, savo valdovą, persergėti dėl to, kas, Dieve sergėk, gali užtraukti piktą šlovę ar valstybės nuopuolį, ar pavaldinių nemeilę. Taigi norėdamas tai padaryti, aš pareiškiu, kad yra daug žmonių, Jūsų Karališkosios Malonybės pavaldinių, tiek Karalystėje, tiek ir Lietuvos Kunigaikštystėje, kurie labai ir labai tuo stebisi ir dėl to gailisi, kad [asmenys], kurie iš pradžių buvo nusistatę prieš Jūsų Karališkosios Malonybės reikalus, dabar patiria Jūsų Karališkosios Malonybės malonę, [pasireiškiančią] jų padėties paaukštinimu, nemažų urėdų parūpinimu, o tie, kas tarnavo ir už Jūsų Karališkąją Malonybę, savo valdovą, buvo pasiruošę numirti, turi dėl jų lankstytis ir prašinėti Jūsų Karališkosios Malonybės, savo maloningojo valdovo"[1]). Toliau M. Radvila ragina karalių atitaisyti skriaudą ir apdovanoti vertuosius. Apskritai teisybės ir teisingumo gynimas yra dažna M. Radvilos laiškų tema.

Iš jo korespondencijos sužinome apie neabejotiną autoriaus patriotizmą. Pilietinį apsisprendimą M. Rad-

[1] Už pagalbą verčiant šį ir kitus toliau cituojamus M. Radvilos laiškų fragmentus širdingai dėkoju LLTI bendradarbei Birutei Mikalonienei.

vilai teko pareikšti anksti – dar anomis nelengvomis sesers karūnavimo dienomis. Viename prieš šį įvykį rašytame laiške karaliui M. Radvila taip apibūdino save: „Prosze swego M. pana aby to moie pisanie sąm [...] raczeł przeccic, bo acz pisarze W. K. M. dobrzy [podda]ni ale Polacy a ia to Litwin ku W. K. M. piszę" (XXIII laiškas; ten pat, 496 vokas, p. 8; „Prašau savo Maloningojo valdovo paties šį raštą perskaityti, nes nors Jūsų Karališkosios Malonybės sekretoriai yra geri pavaldiniai, bet – lenkai, o aš tai lietuvis rašau Jūsų Karališkajai Malonybei"). Vėliau rūpinimasis Lietuva tapo M. Radvilos gyvenimo bei veiklos pagrindu ir viena iš pastoviųjų korespondencijos temų. Štai minėtame laiške apie pusbrolio mirtį jis prašo M. Naruševičiaus stebėti „qua fronte Krol, iego m[ilosz]cz, przÿÿącz będzie raczÿl then sskrÿpth moÿ, ÿ o smierczÿ bratha mego, ÿ o Woiewotsthwo Wÿlienskie o ktore bog mi swÿadek nie propter me [pisz]ę do pana naszego [...], ÿedno ob rempublicam orbatam Księsthwa Wielkiego Lÿthewskiego, bo ÿ W. m. pan a przÿacziel moÿ, et ceteri poznają tho Werime [?] ze sobię thego niezyczę, abÿch na tho miescze, takim Konikiem Lÿthewskim iechacz mial s ktorego bÿ boze uchowaÿ nieÿedno zepchnącz mial mię Orlÿk Polskÿ alÿe tez ÿ iednym paznokcziem drapnącz etc. etc. czo wierze ze przÿ W. m. zosthanie" (VI laiškas, p. 34; „kokiu veidu jo malonybė Karalius teiksis priimti šį mano raštą ir apie mano brolio mirtį, ir apie Vilniaus vaivadiją, dėl kurios, Dievas [mano pusėj] paliudys, ne dėl savęs rašau mūsų valdovui [...], o dėl [šitokį] sūnų praradusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, nes ir jūsų malonybė, ir kiti garantuotai [?] sužinos, kad aš sau to nelinkiu, idant į tą vietą aš turėčiau joti tokiu Lietuvių Arkliuku, nuo kurio, Dieve sergėk, mane Lenkų Ereliukas ne tik kad turėtų numesti, bet netgi nagu įdrėksti ir t. t. – tikiu, kad šitai pasiliks tarp mūsų").

Lietuvos interesų paisymas ir turbūt išgyvenimas dėl Liublino unijos padarinių atsispindi 1571 m. balandžio 12 d. rašytame laiške E. Valavičiui dėl Lenkijos kanclerio V. Dembinskio sūnaus vedybų su lietuve: „A to WM wiedzÿeć dobrze raczÿsz, co Liachowÿe gdzie oziną, zwłaszcza u nas biedneÿ Litwÿ, umieÿą to mocnie dzierżeć. Wÿęnc przÿ tÿm umisliłem o tym tak do WM pisać, co proszę przÿmi WM z łaską, a nie rozumieÿąc tego o mnie, żem na zbÿt zÿczliw sąsiadom naszÿm niż swÿm. Alie ta mię dwoÿa rzecz do tego przÿwodzi, ÿż to WM piszę, jedna przÿpowiesć dawna: Gdzie nieprzeskoczÿć, tam nachÿliwszÿ sÿę podliesć, zwłaszcza pod dzisieÿszÿm nieszczęsciem naszym, ktorego zewsząnd Litwa uzÿwamÿ, co od Boga, tego sÿe wolia niechaÿ dzieie, co od czlowÿeka żal. A coż czÿnić, iedno Boga zań prosić, aby mu pan Bog dał uznanÿe. Druga. A ktoż z nas nie widzi, a nie iedno mÿ sami miedzÿ sobą, alie ÿ postronni narodowÿe, iesli na to nie patrzą, tedy o tÿm pewnie słÿszą, co sÿę s nami Litwą dzieÿe, a bes zadziałania wżdÿ chwala Bogu naszego. A iako się prawa, wolnośći, przÿwileÿe, dawne ÿ nowo nadane, przÿsięga, dzierży wszÿtkim ÿ wszÿtkieÿ naszeÿ Rzeczÿpospoliteÿ, niegdÿ będąceÿ, to sliepÿ na maru [?] rękoma. A iesli wszÿtkieÿ Rzeczÿpospoliteÿ ważono sÿę rogi nastawić, a dÿabla Boże odpusć ma sÿe dzierzeć nam kilkiem co, jego M[ilosz]czi panu Throckiemu, panu Ciwunowi Wilienskiemu ÿ Woiewodzie Wilienskiemu" (VII laiškas; ten pat, 495 vokas, p. 37–38; „O tai, Jūsų Malonybe, teikis gerai žinoti, kad ką lenkai kur pasisavina – pirmiausia, iš mūsų, vargšės Lietuvos, – tai moka tatai stipriai laikyti. Bet mane du dalykai veda prie to, kad aš rašau Jūsų Malonybei, [pirmas] – viena senovinė patarlė (kur neperšoksi, ten susilenkęs palysi), [tinkanti] dėl dabartinės mūsų nelaimės, kurią mes, Lietuva, patiriame iš visų pusių, – kas iš Dievo, tai Jo valia, tegu būna, bet kas iš žmo-

gaus, tai gaila[1]. (O ką daryti? – Lieka prašyti Dievo, kad Jis jam įpūstų supratimą.) Antras. Kas gi iš mūsų nemato (ir ne tiktai mes tarpusavyje, bet taip pat ir kitos tautos, na, jeigu nežiūri, tai tikriausiai girdi), kas su mumis, Lietuva, vyksta, ir be [mūsų] dalyvavimo, vistik garbė mūsų Dievui. Tik kaip mūsų teisės, laisvės, senos ir naujai suteiktos privilegijos, priesaika valdo visa ir visą mūsų valstybę, niekada nebebūsiančią, tai aklas laiko pamėną [?] rankose. Tik jei ketinama visai valstybei ragus įtaisyti, o nelabąjį paleisti, Dieve, turime laikytis mes keli: jo malonybei Trakų ponui, Vilniaus seniūnui ir Vilniaus vaivadai").

Čia pacituoti laiškai liudija M. Radvilos iškalbingumą, sąmojingumą, taip pat svetimų kalbų mokėjimą (laiškai rašyti lenkiškai, juose esama lotyniškų ir rusiškų frazių). Vadinasi, J. Radvano sukurtasis herojaus portretas gali būti labai ir labai artimas tikrajam M. Radvilai Rudajam.

Tačiau ne tiktai dėl to epinėje „Radviliados" drobėje nutapytas dorybingo žmogaus paveikslas mums yra įdomus ir reikšmingas. Atsižvelgus į Lietuvos Renesanso literatūros raidą, lengva pastebėti, kad J. Radvanas tuo paveikslu tarsi apibendrino kelių kartų mintis apie idealų žmogų ir tarsi užbaigė vieną svarstymų šia tema tarpsnį. Remdamiesi kol kas žinomais šaltiniais, manytume, kad

[1] Ne vienas poetas, apdainavęs Liublino uniją, pabrėžė, kad lietuviai susidūrę su dviem neįveikiamais priešininkais: Dievu ir karaliumi, todėl galop turėję nusileisti. Pavyzdžiui, lemtingomis unijos pasirašymo dienomis P. Roizijus šitaip guodė Vilniaus pilininką J. Chodkevičių:

Na, o kad klojas ne taip gerai, tu nekaltas, ne trukdo
dviese: Augustas – žemai, o Visagalis – aukštai.
Ta'gi ar reikia dejuot dėl savo liūdno likimo
tam, kas karaliui, juoba Dievui negali prilygt?

Manome, kad cituojamame laiške M. Radvila užsimena kaip tiktai apie šitokį amžininkų vertinimą.

pradžią tokiems svarstymams lietuvių literatūroje davė jau minėtas V. Agripa, sukūręs ir 1553 m. publikavęs „Laidotuvių kalbą apie šviesiausio kunigaikščio ir pono Jono Radvilos gyvenimą ir mirtį" (2). Šio autoriaus nuopelnu reikėtų laikyti visapusiškos asmenybės: turtingos dvasios, išlavinto proto ir kūno žmogaus, išaukštinimą. Dėl lemtingo atsitiktinumo tokiu idealu visuomenei buvo nurodytas M. Radvilos Rudojo pusbrolis Jonas.

Prasidėjus Livonijos karui, visuomenės puoselėti tobulos asmenybės idealai tarsi grūdinosi kautynių liepsnose ir greit besikeičiančių, todėl sunkiai nuspėjamų įvykių audrose. Tuo metu dorybės, be kurių nebuvo įsivaizduojamas idealus žmogus, pamažu tarsi išsirikiavo pagal svarbą. Kaip ir anksčiau, reikšmingiausiu doro žmogaus bruožu laikytas dievotumas, arba dievobaimingumas, bylojęs apie neprarastą išganingą Livonijos karo nugalėtojų kartos ryšį su Dievu. Tai liudytų garsusis „Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu" (1564). Jame randame tokį idealaus žmogaus apibūdinimą, beje, pasakomą Lietuvio lūpomis: „Zasię miedzy ludźmi ten człowiek jest nadoskonalszy, nazacniejszy, nachwalebniejszy, który sprawami swemi ku stworzycielowi swemu Bogu, u którego nie masz jutra, nabliżej przystępuje, nie odkładając na jutro, dziś wszytko sprawuje a wczorajsze, to jest przeszłego czasu rzeczy, rozpamiętawając, jutrzejsze przeglądając, dziś wszytko miarkuje, rządzi, rozbiera i rozumu, rady, mądrości swej światłością w ludzkich ciemnościach świeci" (121, 56; „Tas žmogus yra tobuliausias, prakilniausias ir garbingiausias, kuris savo darbais labiausiai yra panašus į savo Sutvėręją Dievą, kuris nežino rytojaus, viską atlieka šiandien ir, apmąstydamas vakardienos, arba pereitojo laiko, reikalus ir įspėdamas rytdienos rūpesčius, viską seikėja, tvarko ir savo proto, valios ir išminties skaistumu šviečia žmonėms tamsumuose"; J. Avižonio vertimas).

Po dešimties metų kitas autorius, Livonijos karo dalyvis, tobulos asmenybės problemoms paskyrė visą

kūrinį ir iki smulkmenų aptarė kilmingo žmogaus, t. y. tėvynės gynėjo, dorybes. Teoriniai M. Strijkovskio samprotavimai yra tokie įdomūs, kad čia pateiksime ilgesnę ištrauką iš mažai mūsų literatūros istorijoje dar žinomo „Dorybės šauklio":

A s tych się naprzód ci slachcicy sstają,
Którzy w bojaźni Pana Boga znają,
I miłując go strzegą słowa jego,
Z nieba danego.

Straszliwych sądów jego nie sięgają,
Krzywoprzysięstwem Boga nie gabają,
Strzegących zakonu Bożego bronią,
Od złości stronią.

I ci co czynią bliźniemu krzywdy,
Ani chytrości pod nim myślą nigdy,
Szkód jego jak swych pilnie przestrzegają,
Sidł niestawiają.

Którzy sądzą sprawiedliwie siroty,
Person nie patrząc, ni na łańcuch złoty,
Dary wzgardzają, boją się sędziego,
W niebie zwierzchniego.

O prawdę się złym zastawują mężnie,
A bronią krzywdy ubogich potężnie,
Złą lichwą mamonu nie pomnażają,
Pychę wzgardzają.

Wichrowatej się rady nie trzymają,
A zwierzonych dóbr sprawnie używają,
Na Lazarza wzgląd znędzonego mając,
Gdzie trzeba dając.

Ustawnie w pracy poczciwej ci trwają,
Daru zwierzonego w gnój nie kopają,
Radą patriej ratują w pokoju,
A mieczem w boju.

Privatę gardzą dla dobra spólnego,
A nie żałują gdy czas gardła swego
Dla ojczyzny dać w poczciwej potrzebie,
K spólnej ozdobie.

Stali w przygodach jak skała kamienna,
Myśl w nich od wiatrów namniej nie odmienna,
Nie boją się strzał szczęścia przewrotniego,
I odmiennego.

A gdy sami cnot świętych naśladują,
Drugich też do nich przywodząc pracują,
Chcąc aby wszyscy pięknie lsnęli w cnocie,
W tym mdłym żywocie.

A rozumu się na wszystkim trzymają,
Nauki poczciwe za wodze mają,
Które ludzi czynią różnych od zwirząt,
Oświecając błąd.

(137, *f. C*^{ij} *verso–C*^{iij} *recto;*
čia cituota pagal 138, 2, 477–478;
Pirmiausia tie kilmingais vyrais virsta,
kas baimėj poną Dievą išpažįsta
ir paiso, Jį mylėdami, Jo žodžio,
dangaus mums duoto;

kas vengia stot į baisų Dievo teismą,
kas priesaikom kreivom Jo neįžeidžia,
kas Jo įstatymų gynėjus saugo,
nuo pykčio traukias.

Ir tie – kas savo artimo neskriaudžia,
kas nerezga klastų prieš savo draugą,
kas jo skriaudų kaip savo nuolat paiso,
pinklių netaiso.

Kas ne asmens, blizgučių, o teisybės
žiūrėdamas, našlaičius teisia, šlykštis
kyšiu ir bijosi paties aukščiausio –
dangaus – teisėjo.

Kas tiesą narsiai prieš piktus užstoja,
kas stipriai gina skriaudžiamą varguolį,
piktom palūkanom mamonos sau nekrauna,
nuo puikės traukias.

Kas nesilaiko patarimo sukto –
tiksliai naudoja patikėtą turtą;
kas, Lozorių vargingą paregėjęs,
duoda, kur reikia.

Įgulę į garbingą triūsą nuolat,
gabumų nekasa į srutų duobę:
taikoj tėvynę patarimais remia,
mūšyje – kardais.

Aukoja sava jie visų gerovei,
garbingam reikalui dėl bendro grožio
savos galvos padėti nepagaili
jie, kai tam laikas.

Jie nutikimuose – tvirti kaip uolos,
jiems vėjai nepamaino niekad proto,
strėlių klastingo atmainaus likimo
jie nesibijo.

O kad šventom dorybėm patys seka,
tai rūpinas kitus prie jų atvesti
iš noro, kad gyvenimo tamsybėj
šviestų dorybėj.

Visuos dalykuos žiūri sveiko proto,
ir seka lyg vedliais garbingais mokslais,
kurie, apšviesdami klaidas, žmoniją
skiria nuo gyvių.)

Šis epizodas iš „Dorybės šauklio" labai primena anksčiau aptartą M. Radvilos Rudojo dorybių „sąrašą" paskutiniame kompoziciniame-semantiniame „Radviliados" centre. Nors abu kūriniai ir skiriasi, tarkime, jau vien tuo, kad pirmasis parašytas lenkiškai, o antrasis – lotyniškai, vis dėlto galėtume surasti daugybę juos abu siejančių semantinių ir stilistinių panašumų. Pavyzdžiui, J. Radvanas Radiv. IV, *220–223* nurodo lyrinį herojų žengus keliu, „vedančiu į didingą Olimpą", nes siekus šlovės. Panašią vietą rasime „Dorybės šauklyje". Čia M. Strijkovskis pažymi, jog kiekviena iš dešimties Dorybės dukterų: Religija, Viltis, Meilė, Teisybė, Nuosaikybė, Nuovoka, Tvirtybė, Jėga, Kantrybė ir Ištvermė, pati savaime yra kelias dangun: „Jest każda s córek moich napewniejszą / Drogą do nieba" (137, *f.* B^{ij} *recto;* čia cituota pagal 138, *2, 470*). Radiv. IV, 224 eilutei „Numinis aetherei vix hoc metuentior ullus" veik pažodinį atitikmenį surandame jau cituotos ilgesnės ištraukos pradžioje: „A s tych się naprzód ci slachcicy stają, / Którzy w bojaźni Pana Boga znają" (137, *f.* C^{ij} *verso*). Radiv. IV, *280–287* mintį apie epo herojaus nesavanaudiškumą gražiai atliepia tos pačios ištraukos žodžiai: „Prywatę gardzą dla dobra spólnego, / A nie żałują gdy czas gardła swego" ir toliau (137, *f.* C^{iij} *recto*), taip pat panašios mintys iš „Dorybės šauklio" pabaigos, neperspausdintos 1846 m. leidime kartu su „Kronika": „Spolnemu dobru nie chciwey priwacie / Pomożcie s chęcią, gdy k temu czas macie / Bo gdyć to mdleie, zginieć y priuatka / Złać to więc siatka" (137, *f.* U^{ij} *verso*). Radiv. IV, *288* eilutėje „Vicino facilis, non fraus innexa clienti" paliesta tema irgi išplėtota „Šauklyje": „I ci co czynią bliźniemu krzywdy, / Ani chytrości pod nim myślą nigdy, / Szkód jego jak swych pilnie przestrzegają, / Sidł niestawiają" (137, *f.* C^{ij} *verso*), o Radiv. IV, *305–308* „Consiliis pectus, virtus spectata per arma" ir toliau gražiai papildo eilutės iš tos „Šauklio" vietos, kuri irgi nepateko į 1846 m. leidimą: „Zaś wam Hetmana

takiego potrzeba / Ktoryby szczęscie miał od Boga z nieba / By znał Rycerskie rzemiosło skutecznie / A żył statecznie" ir toliau (137, *f.* T^{iii} *recto–verso*). Šioje vietoje M. Strijkovskis pažymi, kad geras karvedys turi pasižymėti teisingumu, autoritetingumu, tvirtybe, nuovokumu ir budrumu, ir priduria: „Męstwa, smiałości by podbierał Radą / Pzed każdą zwadą".

Galvotume, kad šie ir dar kiti, čia neaptarti, semantiniai bei stilistiniai panašumai gražiai parodo svarbiausią dalyką: antros XVI a. pusės lietuvių visuomenėje būta tam tikro vaizdinio, koks turi būti idealus žmogus. Tobulos asmenybės idėją konkrečiais pavyzdžiais iš pasaulio istorijos 1585 m. įkūnijo E. Pilgrimovijus jau minėtame novelių rinkinyje, pavadintame „De heroibus in Dei ecclesia liber unus" (101). Na, o J. Radvanas pirmasis visomis idealaus žmogaus dorybėmis apdovanojo lietuvį – herojinio epo karžygį, išgelbėjusį pergalingai pasibaigusiame Livonijos kare Tėvynę.

Pasitikdamas mirtį, epo herojus šitaip kreipiasi į Aukščiausiąjį (IV, *389–399*):

O Pater aequaevae Sobolis, qui sydera nutu
Ardua, tellurem que tua ditione gubernas,
Es bonus, haud sensum, famamue fovemus inanem,
Accipito hunc animum, meque hoc exolve labore,
Da deinde egregium decus, aeternamque Salutem,
Quam nisi das tu, nulla dabit spes divum, hominumue.
Vixi, et quos dederas cursus hucusque peregi,
Defendi patriam, poenas ex hoste recepi,
Et nunc linquo libens curas, hominumque labores.
At tu magne Parens, Litavos miserate, potenti
Annue Littaviae sceptrum, laudemque, decusque.

(*Tėve vienmečio sūnaus, kuris ir aukštiesiems žvaigždynams*
valdžią turi, ir esi vienatinis Žemės valdovas!
Būk maloningas – Tave netuščiai juk mylim ir gerbiam! –
šitąją sielą priimk ir išlaisvink nuo šitojo vargo,

NICOLAUS VII RADZIWIL D.G. DUX in Birze et Dubinki S.R.I. PRINCEPS
ab Aō 1562 CHILIARCHUS contra Moschos in Exercitu M.D.L. LEGATUS ex Ordine Ducum et Baronu M.D.L.
Aō 1563 ad Comitia Regni Varsaviensia Deinde VENATOR Tum SUCCAMERARIUS M.D.L. Tandem ab Aō 1574
PALATINUS NOVOGRODENSIS Mozyrens. et Merecensis Capitane, EQUES Balthei Militaris.
Plescoviensis Territory DEPOPULATOR Castrorum Moschoviticor. et Vissohradi EVERSOR Aō 1568.
NICOLAI V. Cognito RUFI et CATHARINÆ De Iwno Et Tomici TOMICKA Castellanidis Gnesnensis
DUCUM RADIVILIORUM PALATINOR. Vilnen CANCELLARIOR ac Supremor DUCUM exercit. M.D.L.
FILIUS.
Summus VIR VIRTUTUM Æmulatione FAMILIÆ suæ DECUS et Ornamentum
Nat. Aō 1546 Denat. 1589
Consortes 1ma Alexandra Ducissa Wisniowiecka 2da Sophia De Ducib. Monvidis Chibowiczowna

M. RADVILA,

NAUGARDUKO VAIVADA,

M. Radvilos Rudojo sūnus

Portretas

iš

knygos

ICONES FAMILIAE DUCALIS RADIVILIANAE...

Sankt Peterburgas:
Imperatoriškosios mokslų akademijos
spaustuvė, 1875

grožį nepaprastą skirk ir suteik man išganymą amžiams:
jeigu ne Tu, tai ar kas tarp dievų ir žmonių jį suteiktų?!
Pagyvenau ir kelius, kuriuos Tu man skyrei, išmyniau;
gyniau Tėvynę, baudžiau, atmokėdamas nuostolius, priešą,
dartės palieku žmonių vargus ir rūpesčius noriai.
Tik, Visagali, prašau: pagailėjęs lietuvių, galingai
Lietuvai dar dovanok ir skeptrą, ir garbę, ir šlovę!..)

Šiame – paskutiniame – M. Radvilos Rudojo atodūsyje poetas skaitytojams priminė ne tik herojaus dievobaimingumą, bet ir svarbiausią žemišką jo būdo bruožą – patriotizmą. Manytume, kad patriotizmas – tasai gyvas herojaus ryšys su tėvų žeme ir joje gyvenančiais žmonėmis, pasiryžimas atiduoti Tėvynės labui gyvybę ir galiausiai nuolatinis aukojimasis dvidešimt penkerius metus trukusiame kare – galėtų netgi būti laikomas pagrindiniu bruožu, skiriančiu teigiamus ir neigiamus „Radviliados" personažus. Patriotizmu alsuoja bevardžių medkirčių žodžiai, pasakyti pralaimėjusiam Ulos kautynes P. Šuiskiui (III, *622–626*), jo kupinas J. Glebavičiaus kreipimasis į Polocko gynėjus (II, *500–509*), pasakotojo – į G. Golubickį (II, *633–643*), M. Radvilos Rudojo – į bendražygius (III, *462–464*) ir Ulos upės dievo – į M. Radvilą Rudąjį (III, *579–590*). Patriotizmu alsuoja ir su Tėvyne atsisveikinančio J. Glebavičiaus žodžiai antros giesmės pabaigoje (*665–679*):

Talibus ingemuit: iam iam salvete penates
(Quis scit an ęternum) Litavi: neque enim reor unque
Perfidiae reus esse volam, sacra numina testor.
Non me pro dulci patria, non terruit hostis,
Libavitue et Fidem, nec me pellacia Moschi
Praecipitem vertit, nunc, heu, toleranda tyranni
Taedia mista minis o crudelissime Regum,
Mene Polottiacis pugnantem occumbere campis
Non potuisse, tuisque animam hanc amittere telis?
Turbine stratus ubi moriens Holubicius ingens

Occubuit, galaeque virum per laevia murmur
Saxa cient, et clara iacent spectacula Martis
Indomiti, et natis fleti cecidere parentes.
Non ego nunc Moschi fastus, atque ora viderem
Laeta parum, non facta trucis praefanda tyranni.

(*Jis sudejavo: „Sudie, Tėvyne, Lietuva brangi!*
Gal amžinai, kas dabar pasakys?.. Tik visai nenorėčiau
kaltas palikti dėl tos išdavystės, prisiekiu šventaisiais!
Nei dėl Tėvynės brangios mane išgąsdino priešai,
pakenkė jausmui šventam pareigos, nei paguldė vylingi
žodžiai mane ant menčių... O dabar, ak, turiu to tirono
grasymus kęsti perpus su keiksmais! O, žiaurusis karaliau!
Ko negalėjau patsai su ginklu prie Polocko kristi?
Ko gi nuo ginklų tavų neatidaviau Viešpačiui sielos?
Būtų paguldžius audra, kur narsus Golubickis padėjo
galvą, ir vyrų šalmai su triukšmu per akmenis lygius
ritosi; kur prieš akis pasirodo siaubingų kautynių
ryškūs vaizdai, ir tėvai, vaikų apraudojami, guli.
Tai nereikėtų dabar man Maskviečio didybės, jo linksmo
veido, tirono žiauraus visų nedorybių matyti!")

Turimi amžininkų liudijimai leidžia galvoti, kad šių ir kitų „Radviliados" herojų meilė Tėvynei nebuvo J. Radvano prasimanyta. Drįstume netgi tvirtinti, jog patriotizmu vadovavosi didesnė to karo nugalėtojų kartos dalis. Mat apie daugelį lietuvių kariuomenės karvedžių žmonės pasakojo stačiai legendas. Karo metais ir vėliau, iki pat XVI a. pabaigos, iš lūpų į lūpas sklido pasakojimai apie neįtikėtinus Jurgio Astiko, Grigo ir Jono Chodkevičių, Petro Dorohostaiskio, Filono Kmitos, Bogušo Koreckio, Korsako Borkolabo, Alberto Oborskio, Romano Sanguškos, Mikalojaus Sapiegos, Jurgio Sokolinskio, Alberto Stabrovskio, Jurgio Tiškevičiaus, Jono Valmos (Valminskio), Jurgio Zenavičiaus ir daugybės kitų bajorų žygius. Dar daug ko apie juos nežinome, tačiau įpūdį daro netgi tai, kas paskelbta įvairių autorių knygose. Štai, kad ir minėto J. Glebavičiaus pavyzdys. A. Kojelavičius-Vijūkas

Lietuvos herbyne pasakoja: „An. 1562[1] strenue defendit Połociam: cum autem contra eius consilium Dowoyna ciuitate 20 mill. agrestium expulisset, atque ciuitatem exussisset, cum arce et Palat. Dowoyna in Moschorum potestatem venit. In captiuitate diu detentus est. Anno 1565 cum forte e carceribus per quendam Moschum scripsisset in patriam de conatibus Moschi contra Lituaniam, interceptis literis, coram Tyranno aperte fassus est, se etiam captiuum plus Reip. in qua natus esset fauere. Hinc etiam ab Hoste et Tyranno laudem meritus est. In colloquio quodam cum Car deprehensus quod Caluinisticam sectam profiteretur, veneno extingui debuit, sed a fidis praemonitus periculum euasit. Tandem circa an. 1569 liberatus eo maxime nomine, quod spem fecisset allaboraturum se, vt Car mortuo Sigism. Aug[ust]o in Regem eligatur. Permutatus est, pro captiuis Pleszko, et Olechin" (47, *125*; „1563 m. jis uoliai gynė Polocką, o kai prieš jo siūlymą Davaina iš miesto išvarė dvidešimt tūkstančių kaimiečių ir sudegino miestą, jis su pilimi ir vaivada Davaina pateko maskviškių valdžion. Kai 1565 m. kartą iš kalėjimo jisai per kažkokį maskviškį parašė į Tėvynę apie Maskvėno pasiruošimus prieš Lietuvą, tai perėmus raštą Tirono akivaizdoje jis atvirai pareiškė, kad, būdamas belaisviu, dar labiau padeda tai valstybei, kurioje gimė. Per vieną pokalbį su Caru demaskuotas, jog išpažįsta kalvinistų tikėjimą, turėjo būti nunuodytas, tačiau pavojaus išvengė, įspėtas patikimų žmonių. Pagaliau apie 1569 m. jis buvo išlaisvintas vien tuo pretekstu, jog suteikė [Maskvėnui] viltį [viską] padarysiąs, kad po Žygimanto Augusto mirties Caras būtų išrinktas karaliumi. Jį iškeitė į du belaisvius: Pleškąir Aliochiną"). Šį faktą: J. Glebavičiaus tarpininkavimą tarp Ivano IV ir Lietuvos didikų, mini rusų istorikas R. Skrynikovas (132, *307*). Juo Ivano IV epochos tyrinėtojas pagrindžia tvirtinimą, jog Maskvos valdovas kartais į savo pusę patraukdavęs

[1] Turi būti 1563.

įtakingų lietuvių, kurie imdavę ginti jo interesus LDK. Tačiau tokiai nuomonei prieštarauja ir „Radviliada", ir kiti XVI a. šaltiniai: J. Glebavičius iki gyvenimo pabaigos ištikimai tarnavo Tėvynei. Na, o aiškinant A. Kojelavičiaus minimą „vilties suteikimą" į galvą ateina panašus romėno Marko Atilijaus Regulo poelgis[1]. Žinia, po pasikeitimo belaisviais J. Glebavičiui nebereikėjo sugrįžti į Maskvą, antraip jį būtų ištikęs toks pat likimas. Mat 1569 m. parsiradęs iš priešų nelaisvės, jis aktyviai dalyvavo Livonijos karo įvykiuose, o vėliau ištikimai tarnavo karaliui ir Tėvynei. Testamente, surašytame 1590 m. liepos 28 d. Vilniuje, jisai prisakė savo sūnums laikytis kalvinistų tikėjimo, mylėti ir ginti Lietuvą, gerbti karalių ir senatą, tačiau akylai žiūrėti, kad karalius nekenktų Tėvynei (daugiau žr. 3, 66–67). Dar pridėsime, kad M. Strijkovskis jam dedikavo „Kronikos" VI knygos dešimtą, VIII knygos pirmą ir XVIII knygos ketvirtą skyrių.

Ryšių su Dievu ir tėvyne buvimas nuspalvina „Radviliados" herojų paveikslus šviesiomis ir šiltomis spalvomis, o jų tų ryšių stoka kitų personažų veidus padaro atšiaurius ir tamsius. Šitaip J. Radvanas sukūrė įsimenančius neigiamų epo herojų portretus. Ypač dėmesį patraukia du iš jų: priešpaskutinis Livonijos ordino magistras J. V. fon Fiurstenbergas ir didysis Maskvos kunigaikštis Ivanas Vasiljevičius. Pastarojo paveikslas herojiniame epe yra toks tamsus, kad tamsesnį surasime tik minėtoje P. Oderborno biografijoje. Štai, kaip šiame kūrinyje apibūdintas Maskvos valdovas: „Anno enim aetatis vigesimo secundo aut circiter imperio potitus tanta agrestium ac popularium omnium gratulatione ac laetitia exceptus est, vt cuncti eius aduentum se vel fructuosißi-

[1] 255 m. pr. Kr. patekęs į kartaginiečių nelaisvę, šis kilmingas vyras ieškojo būdų sugrįžti į tėvynę. Po penkerių metų kartaginiečiai išsiuntė į Romą delegaciją, turėjusią tartis dėl apsikeitimo belaisviais. Davęs žodį sugrįžti, į ją įsiprašė ir Atilijus. Romos senate pasisakęs prieš tokį apsikeitimą ir paraginęs romėnus kovoti iki pergalingos karo pabaigos, romėnas sugrįžo į Kartaginą, kur buvo žiauriai nužudytas.

mis meßibus fertiliorem sentire faterentur, vtpote qui senibus ac pueris puellisque in viam effusis, ac rustica munera paßim offerentibus, non modo pecuniam lagißima [sic!] manu rependeret, sed etiam appellando humaniter ac sciscitando, beneuolentiam prae se ferret admirabilem et singularem. Non autem diuturnum miseris hoc gaudium fuit. Nam paullo post in summos ac infimos quacumque et leui de caussa ita crudelitatem aspere admodum exercuit, vt sontes pariter ac insontes acerbißimis poenis et cruciatibus vexaret; Quippe auaritia coecus bonis ciues spoliabat: inque libidinem procliuis coniuges principum ad stuprum rapiebat, virgines ante nuptias vitiatas sponsis reddebat; locupletes quosque aut ciuitate pellebat, aut occidi imperabat, bonaque eorum inuadebat. Remp. quidem vt postea dicemus, legibus ordinabat, sed nihil eorum, quae constituerat, ipse faciebat: Iniustitia, libidinibus et furore maioribus suis longe superior, ita vt omnia ea, quae de peßimo Principe Pollux scripta reliquit, de nostro Basilide commodißime poßimus interpretari. Fuit enim tyrannicus, crudelis, efferus, violentus, occupator alieni, auidus pecuniarum, rapax, populi deuorator, superbus, elatus, difficilis aditu, incommodus ad conueniendum, durus ad congressum, incomis ad colloquium, male iracundus, irritabilis, terribilis, turbulentus, voluptatum seruus, intemperans, immoderatus, inconsideratus, inhumanus, iniustus, inconsultus, iniquus, impius, mente carens, leuis, inconstans, male facilis, immitis, adfectibus deditus, incorrigibilis, contumeliosus, bellorum author, grauis, molestus, incoercibilis, intolerabilis. Pacis artes apud illum contemptae fuere, odium beneuolentiae, saeuitiam, violentiam, rapacitatem, dementiae, comitati et benignitati semper praetulit, libidinibus, vinolentiae, commessationibus, aleae, morionibus, scurris, stultiae [sic!] socordiae deditus" (90, *f.* D^5 *verso*–D^6 *verso*; „Mat dvidešimt antraisiais gyvenimo metais arba maždaug apie tą laiką atsisėdęs į sostą, jisai buvo su tokiu kaimiečių bei miestelėnų džiaugsmu ir su tokia linksmybe sutiktas, kad vi-

si prisipažino jo pasirodymą dar turtingesniu laiką, nei būna per derlingiausią pjūtį. Jisai ne tik labai dosnia ranka dalindavo pinigus pasipylusiems į kelią ir jam kaimo dovanas vienas per kitą dovanojantiems seniams, berniukams ir mergaitėms, bet netgi jiems rodė nuostabų ypatingą palankumą, vadindamas juos vardais ir žmoniškai kalbindamas. Tačiau neilgai nelaimingiesiems truko šis džiaugsmas. Veikiai jisai dėl menkų menkiausios priežasties savo kilmingiausiems ir niekingiausiems valdiniams ėmė rodyti tokį žiaurumą, kad ant jų: kaltų ir nekaltų, galvų pasipylė rūsčiausios bausmės bei kankinimai. Apakęs nuo godumo, jisai atiminėjo iš gyventojų jų labą. Linkęs prie paleistuvystės, grobė ir prievartavo kunigaikščių žmonas, o mergaites, išniekinęs prieš sutuoktuves, grąžindavo sužadėtiniams. Turtinguosius arba išvarydavo iš miesto, arba liepdavo nužudyti, o jų turtus pats užvaldydavo. Nors valstybę tvarkė, kaip vėliau pasakosime, įstatymais, bet patsai jokios jų nuostatos nesilaikė. Neteisingumu, ištvirkimu ir pasiutimu jis taip toli pranoko savo protėvius, kad apie jį kuo puikiausiai galėtume papasakoti visa, ką apie blogiausią valdovą rašė Polūkas. Mat buvo Vasiljevičius tironiškos prigimties, negailestingas, sulaukėjęs, nuožmus, svetimo grobėjas, godus pinigų, plėšrus, žmonių rijikas, išdidus, išpuikęs, baugus prieiti, nemalonus susitikti, sunkus bendrauti, grubus kalbėtis, labai nervingas, irzlus, siaubingas, besikarščiuojantis, aistrų vergas, nesantūrus, nesaikingas, neišmintingas, nežmoniškas, neteisingas, neapdairus, priešiškas, nedoras, stokojantis sveiko proto, lengvabūdiškas, nepastovus, negeranoriškas, nemeilus, pasiduodantis nuotaikoms, nepataisomas keikūnas, karų sukėlėjas, sunkaus būdo, įkyrus, nesusivaldantis ir nepakenčiamas. Taikos normų jisai nesilaikė visiškai, neapykantą vertino labiau nei palankumą, o žiaurumą, smurtą ir plėšimą – labiau nei bepročiavimą, linksmumą bei maloningumą, tad buvo atsidėjęs ištvirkavimams, girtuoklystei, lėbavimams, kauliukams, juokdariams, šventpaikšiams, kvailystei bei apsileidimui").

Palyginę su šia ištrauka tas „Radviliados" vietas, kuriose poetas pasakoja apie Ivaną Vasiljevičių (II, *14–31, 349–379, 423–431, 724–762* ir kitur), nesunkiai pastebėsime daugybę panašių stilistinių šio personažo detalių. Tačiau J. Radvanas ne tik pakartojo tai, ką cituotame P. Oderborno kūrinyje perskaitė apie Maskvos valdovą, bet ir sukūrė tokių epizodų, kurie skaitytojui turėjo liudyti neabejotiną tikybinį ir moralinį šito herojaus nuopuolį. Ypač iškalbingas yra antrasis antros giesmės kompozicinis-semantinis centras (*539–570*). Epizoduose, gaubiančiuose šį centrą, pasakojama apie didvyrišką Polocko gynybą. Poetas pamažu didina pasakojimo įtampą, vaizduodamas, kaip lietuvių narsa ir patriotizmas vieną po kitos sulaiko nesibaigiančias maskviškių atakas. Veiksmas pasiekia kulminaciją, kai Polocko apgulai vadovavęs Ivanas Rūstusis praranda kantrybę ir iškoneveikia savos valstybės globėją Šv. Mikalojų (II, *546–554*):

Siccine me patriis abductum deseris oris
Proditor? o pro me, pro Moscha gente precator
Futilis! an potius vis res curare Latinas.
Idcircone tuis Panchaea adolemus acerris
Munera thuricremis, ceramque liquamus, et ignem
Vrimus aeternum, Regnis penetralia nostris
Te numerosa manent, festoque a nomine Soles
Indicit nobis tua picta ante ora sacerdos?
Disce juvare tuos, et nos reverere vicissim.

(*Negi toli nuo namų taip apleidi mane, išdavike?*
O, tu, daugių už mane ir maskviškių tautas užtarėjau
bergždžias! Gal trokšti verčiau jau lotynišką reikalą remti?
Argi už tai mes tavuos smilkytuvuos smilkom Panchajos
smilkalus, liejam žvakes ir deginam amžiną ugnį?
Argi po mūsų valdas tau nestovi gausios šventyklos?
Argi ne priešais tave, pavaizduotą ikonose, popas
mums iškilmingai dienas šventaisiais vardais pavadina?
Nagi, paremk saviškius ir pagerbdamas mus atsilygink!)

Sunku netgi įsivaizduoti, kokį įspūdį dievobaimingam Europos skaitytojui galėjo padaryti toksai herojus, kuris išdrįso užsimoti lazda prieš dieviškąjį savos valstybės globėją!.. Amžininkų liudijimu, Ivanas Vasiljevičius buvęs dievotas, netgi prietaringas žmogus (90, *f. E^7 recto, O^6 recto* ir toliau, *X^4 verso*), todėl ši J. Radvano išmonė geriausiai kalba apie tas mūsų aukščiau minėtas spalvas herojų paveikslams nupiešti, kurias mūsų poetas laikė, regis, pačiomis tamsiausiomis.

Priešpaskutinio LO magistro portretas įdomus dėl baltams ypač suprantamo Vokiečių Ordino vertinimo. Pradėdamas pasakoti apie Livoniją, mūsų poetas keliais potėpiais pavaizdavo jos istoriją: priminė apie kryžininkų atėjimą į latvių žemę[1] ir nurodė, kad būtent dėl Ordino, t. y. „vyrų bjaurios padermės, kurios krūtinės nepaisė / nei sutarčių, bent menkos pagarbos karaliui, nei baimės" (I, *748–749*), kilo visos nelaimės. Taigi magistro portretą temdo žiloje senovėje Kristaus vardu Ordino padaryti nusikaltimai: ir jis, ir visi kryžiuočiai laikomi svetimais lietuviams gimininingoje latvių žemėje.

Vis dėlto Fiurstenbergo paveikslas epe nėra toks juodas, kaip Ivano Vasiljevičiaus. Mat nė vienas amžininkas negalėjo magistrui prikišti bailumo ar neištikimybės savai Ordino valstybei: šis vyras taikos derybose ir kautynių laukuose nuosekliai ir atkakliai gynė Livonijos nepriklausomybę. Prasidėjus karui, jis organizavo krašto gynybą, tik, žinia, nesėkmingai. 1560 m. rugpjūčio 21 d. kapituliavus Viljandžio pilies įgulai, buvęs magistras pateko maskviškiams į nelaisvę ir gyvenimą pabaigė Maskvos vergijoje. Užtat nuostabos nebekelia nė tai, kad toliau jo tragiškas likimas netgi apraudamas kartu su kitomis Livonijos nelaimėmis (II, *73–85*):

[1] Paraštėje vienoje vietoje jis stačiai pareiškia: „Germani Balthico mari venientes Lotauos populos longo bello oppressere" (114, *f. d^{ii} verso*; „Atvykę per Baltijos jūrą, vokiečiai ilgame kare pavergė latvių žmones").

Forsitan et magni fuerint quae Fata Magistri,
Posteritas seris posthac mirabitur annis:
Vt validas arces sub leges misit iniquas
Moschus, et infando prolapsa Liuonia casu,
Nescio quae mentem turbauit inutilis Ate
Furstembergiadae, ut sese committeret uni
Felino, et parua vellet tutarier arce
Spes gentis, propriumque caput: sed perfidus hostis
Dejicit horrendis muros, turresque procellis.
Heu quo non aurum penetrat, mox panditur hosti
Arx Moscho: irrumpunt illi, primusque Magister
Canitiem immundo foedatus puluere prorsus,
Infelix patriis aeternum abducitur oris.

(*Regis, skirtosios dalios ir Didysis Magistras sulaukė.*
Amžiais žila ateitis dar stebėsis, kaip privertė Rusas
sau pasiduot nelygiom sutartim galingas tvirtoves,
kaip atsidūrė baisioj pražūty Livonijos žemė.
Kas man paniškins, kokia pragaištinga Atė sutrikdė
Fiurstenbergui mintis, kad į Viljandį traukės ir šitai
menkai tvirtovei visos giminės viltis ir gyvybę
pavedė savo?.. Aiman, sutarčių nesilaikantis priešas
mūrus ir bokštus pilies viesulais baisingais išvartė.
Varge tu mano! Į ten, kur nė auksas kelio neranda,
rusų kareivis vartus atidaro... Anie įsiveržia,
pirmą Magistrą žila, negarbingai dulkina galva
randa ir išveža jau amžinai iš tėvynės bedalį.)

Kad ir labai tamsiai nutapyti, Fiurstenbergo ir Ivano Vasiljevičiaus paveikslai tarsi atsveria nesuskaitomas Radvilos dorybes. Abiejų personažų veiksmai prieš Lietuvą leidžia pasireikšti pagrindiniam herojui ir taip gimdo šio kūrinio intrigą. Ji teikia epui gyvybės, be kurios šis kūrinys nepasižymėtų šitokiu meniškumu ir tikroviškumu. Teisybė, šios dvi ypatybės būdingesnės trims „Radviliados" giesmėms iš keturių. Nors tiek Ivano IV asmenybė, tiek jo literatūrinis portretas, kurį nutapė

P. Oderbornas, ir teikė J. Radvanui puikios medžiagos, tačiau poetas ja paskutinėje giesmėje beveik nesinaudojo ir Maskvos valdovo nevaizdavo. Tad praradusi intrigą, paskutinė „Radviliados" dalis virto negyva panegirika Ulos mūšio nugalėtojui. Tuo tarpu bent jau paskutinių Ivano IV gyvenimo dienų ar jo nedorybių apdainavimas ir šią giesmę būtų padaręs lygiai tikroviška ir įtikinama.

Vis dėlto galvotume, kad perdėm šviesūs teigiamų ir perdėm tamsūs neigiamų herojų paveikslai bei paskutinės giesmės panegirizmas neturi stebinti. Tuo metu kurta ne lietuvių, o daugiausia lotynų, lenkų ir gudų kalba, nacionalinė literatūra dar tik brendo ir mokėsi. Tad ją reikia vertinti už pirmus svarbius žingsnius, kuriuos ji Renesanso epochoje žengė į žmogaus pasaulį. Jie – tie žingsniai – ir laikytini didžiu J. Radvano bei jo amžininkų nuopelnu.

Na, o J. Radvano dėmesys aukščiau minėtiems žmogaus bruožams: dievotumui, arba dievobaimingumui, ir patriotizmui kelia ir kai kurių kitų minčių. Gyvenimas Abiejų Tautų Respublikoje ir kitos aplinkybės smarkiai veikė dvasinę lietuvio būklę, jo pasaulėžiūrą bei pasaulėraišką, ir galop Vytauto ainis ištarė iškalbingus žodžius: „Sum gente Lituanus, natione Polonus". Turbūt nesuklystume tvirtindami, jog tie žodžiai pirmiausia reiškė tikybinio ir politinio bendrumo su likusiais tos pačios valstybės gyventojais jutimą. Taigi tokiame – daugiatikybiškumo nusileidimo katalikybei ir patriotizmo virtimo etatizmu – kontekste J. Radvano kūrinys kalba ne tik apie žmones, galvojusius apie čia minėtų procesų perspektyvą, bet ir apie tam tikrą tautiškai susipratusią visuomenės dalį, kuri negailėjo pastangų kokiomis nors priemonėmis tuos procesus stabdyti. Iki šiol istorikų surinkti ir aprašyti faktai iškalbingai byloja, kad šitie žmonės, karaliaus Zigmanto Vazos amžininkai, tai darė visomis įmanomomis kultūros formomis: įstatymų leidyba, švietimu, knygomis, pastoracine veikla ir t. t. Turbūt neatsitiktinai paskutinį XVI a.

dešimtmetį išėjo ne tiktai mūsų herojinis epas, bet ir pirmosios LDK lietuviškos knygos. 1595 m. pasirodė M. Daukšos parengtas J. Ledesmos katekizmo vertimas į lietuvių kalbą, o 1599 m. – „Postilla Catholicka", kurią, kaip spėjama, tas pats M. Daukša išvertė 1582–1595 m. (57, 66). 1598 m. M. Petkevičius išspausdino kalvinišką katekizmą, pavadintą „Polski z Litewskim katechism, albo Krotkie w iedno mieysce zebrane wiary y powinośći Krześćiańskiey" (57, 77), o 1600 m. J. Morkūnas išleido kalvinišką „Postillą Lietuwiszką". Pastaroji buvo išversta „iš lenkų reformato Mikalojaus Rejaus postilės penktojo leidimo, išėjusio Vilniuje 1594 m." (57, 78). „Radviliados" herojų paveikslai rodo, kad J. Radvanas irgi priklausė tiems susipratusiems lietuviams, kurie, įvertindami konfesinio, politinio ir karinio dviejų tautų bendradarbiavimo naudą, ieškojo būdų apsaugoti tautinį identitetą. Užtat galvotume, kad J. Radvano ir kitų pasauliečių kūrėjų surastieji keliai, o būtent estetinis visuomenės lavinimas aukštosiomis kultūros formomis bei dvasinis tautos ugdymas literatūros kūriniais, tebėra aktualūs ir šiandien.

III. Valstybės samprata

Teigiamų „Radviliados" herojų patriotizmas verčia mus pasvarstyti, kas yra toji epo Tėvynė, kurioje gyvenimo ir žygių prasmę regi Polocko gynėjai, dėl kurios prie Čašnikų menkutė lietuvių kariuomenė ryžtasi pastoti priešams kelią į Lietuvos sostinę Vilnių ir kuri paskui šitaip apraudа mirusį savo Gynėją – Vilniaus vaivadą, Biržų ir Dubingių kunigaikštį M. Radvilą Rudąjį. Mat nekelia abejonių tai, kad tas Tėvynės paveikslas, kuriuo po keturių šimtų metų žavisi netgi kitataučiai, turėjo remtis tam tikra valstybės samprata. Jos bruožus mes nūn ir pabandysime atskleisti šiame knygos skyriuje.

Livonijos karas, karaliaus pastangos suvienyti abi valstybes ir lenkų, visų pirma S. Orzechowskio, kritika bei užgauliojimai privertė lietuvius sutelkti intelektų elito pajėgas ir daugiau dėmesio skirti nebe teisės dalykams, o svarstymams apie valstybę apskritai. Užtat veikiai po V. Mikalojaičio siūlymų, kaip pertvarkyti valstybę (plačiau apie juos žr. 119, *125* ir toliau), lietuvių intelektualai vėl pabandė įvertinti LDK politinės santvarkos ypatumus, atskleisti gerąsias tos santvarkos ypatybes ir numatyti savos valstybės perspektyvas. Daugiausia šiems klausimams ir buvo skirtas pirmas spausdintinis politinis traktatas, pavadintas „Lenko pasikalbėjimu su Lietuviu" (121).

Kokie būdingieji „Pasikalbėjimo" autorių[1] koncepcijos bruožai? Pirmiausia į akis krinta tai, jog pagrindinis šio pokalbio dalyvis, arba tiesiog Lietuvis, stengiasi aptarti teorinius valstybės bei valstybingumo pagrindus, pelnyti savoms mintims Lenko pritarimą, o tada savo koncepcija tarsi kokiu padidinamuoju stiklu ištirti, kuo geri, o kuo blogi įvairūs konkretūs valstybiniai dariniai, visųpirm Lenkijos karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Pokalbyje ne kartą pareiškiama, jog valstybė esanti tokia žmonių bendruomenė, kuri laikosi vieno tikėjimo, paklūsta vienai teisei, turi vieną valdovą ir rūpinasi visuomenės gerbūviu: „Rzecz pospolita jest zjednoczenie ludzi pod jednym Bogiem, prawem, panem, na pospolity pożytek patrzących i oń się sam starających" (121, *59*; „Respublika yra žmonių susivienijimas vieno Dievo, teisės ir valdovo valdžioje, kur visi bendros gerovės žiūri ir jąja rūpinasi", J. Avižonio vertimas. Žr.

[1] Šio kūrinio autorystė yra gan problemiška. Sprendžiant iš D. Kuolio monografijos, kurioje „Pasikalbėjimo" turinys plačiau aptartas kitu: renesansinio kultūros modelio, arba idėjų, aspektu šio kūrinio autoriumi buvęs Vilniaus vaitas, abiejų teisių daktaras A. Rotundas (55, *39–51*). Mes čia laikomės „Pasikalbėjimo" vertėjo J. Avižonio, priėmusio pagrįstą prof. J. Lappo nuomonę, įžvalgų, kad šio kūrinio autorius – kolektyvinis (59, *XXV–XXVI*).

NICOLAUS VI RADZIWIL De Musniki Cognito NIGER D.G. DUX in Olyka, Nieswiez et Kleck à CAROLO V.
Rom Imperat Cum Legatione pro Repub. fungeretur SRI PRINCEPS Aō 1547 Creat. inprimis apud SIGISMUND.
AUGUST Regem Pol Prætorianor PRÆFECT. ab Aō 1544 ARCHIMARSCHALC. M.D.L. Aō 1549 PALAT. Trocen
Aō Eod. 22 Decembr GENERALIS Exercit M.D.L. CAPITANE. Aō 1550 CANCELL. Suprem. M.D.L. Aō 1551 PALATIN.
VILNEN Aō 1553 Denuo ORATOR ad CAROL V Imperat Et FERDINAND I Rom Regem, a quo COMITIS in Szydlowiec
Titulo ornat. Ejusd Filiam CATHARIN Regi Suo Sponsam Cracoviam Deduxit ERNESTUM Maximiliani
Bohem Regis Fil Sacro Fonte Levavit Livoniam et Curlandiam Aō 1559 Regno Pol adjunxit, ac REGIS VICE
à Vilhelmo Archi Episc Rig. et Gothardo Magistro Theutonum Aō 1560 Homagium excepit Aō 1561 Livoniæ
Gubernator Bresten Borisov Caunen Szawlensis Capitane. EQUES Bathei Militaris
IOANNIS II Cognito BARBATI + 1522 et ANNÆ De Ciechanowiec KISZCZANKA Stem Dabrowa Palatinid Smolensk
PRINCIPUM RADIVILIORUM CASTELLANOR Trocen MARSCHALCOR Supr ac DUC Exercit M.D.L. FILIUS
CASTELLI Olycensis et SACELLI Palaty Vilnen FUNDATOR ARCIS Bresten RESTAURATOR
Nat. Nesvisy 4 Febr 1515 Obyt in Lukiszki 28 May 1565 Fun. Vilna translatum Dubinkos Conjunx Elisab Szydlowiecka

M. RADVILA JUODASIS,

VILNIAUS VAIVADA

Portretas

iš

knygos

ICONES FAMILIAE DUCALIS RADIVILIANAE...

Sankt Peterburgas:
Imperatoriškosios mokslų akademijos spaustuvė, 1875

taip pat 121, 2). Kadangi S. Orzechowskis tvirtinęs, jog Kunigaikštystėje viešpataujanti vergovė, kurią jis kildinęs iš paveldimo ir nieko aukščiau savęs neturinčio kunigaikščio (121, 5, 58), tai toliau Lietuvis daugiausia dėmesio skiria vienai – valdovo – temai. Aptaręs gausius empirinius duomenis ir apžvelgęs pripažintų autoritetų nuomones, Lietuvis sugeba įtikinti Lenką, kad iš dviejų – renkamo ir paveldimo – valdovų, geresnis būna tasai, kuris valstybę valdo paveldėjimo teisėmis (121, 62). Mat „pan z przyrodzenia ty poddane więcej miłuje, miedzy którem siępoddani tego pana, z którym się w jednej ojczyznie pospołu urodzili, jaśnie to zatym widziemy, iź rzeczy pospolitej poźyteczniejszy pan on, który się jej rodzi, niź z inąd nabyty, bo charitas civium, to jest miłość, czyni zjednoczenie, a rzeczy pospolitej jest zjednoczenie, jako z jej definicyej pamiętasz; teź gdzie zjednoczenia, które z miłości płynie, nie będzie, tam rzecz pospolita zginie" (121, 65; „Valdovas labiau myli iš prigimties tuos savo valdinius, kurių tarpe jis yra gimęs, o valdiniai tą savo valdovą, su kuriuo vienoje bendroje tėvynėje yra gimę; iš to aiškiai matome, kad valstybei kur kas naudingesnis yra tas valdovas, kuris jai gimęs, nei tas, kuris būtų iš svetur gautas, nes charitas civium – piliečių meilė jungia žmones, o valstybė, kaip atsimeni jos definiciją, yra žmonių susivienijimas; ten, kur nėra iš meilės trykštančios vienybės, valstybė žūsta", J. Avižonio vertimas). Toliau Lietuvis aiškina, jog pavaldinių meilė, o kartu su ja ir vienybė bei pati valstybė kylanti dėl tokio valdovo dorybių, kurias jisai paveldįs iš garbingų savo protėvių. Įrodinėdamas šią tiesą, Lietuvis pasitelkia ne ką kita, kaip tiktai Lietuvos dinastų istoriją, ir pirštu prikišamai parodo tiek Lietuvos valdovų, tiek ir pačios lietuvių valstybės garbingą kilmę bei pelnytai pasiektą didybę (121, 67–71). Baigdamas Lietuvis išdidžiai pareiškia: „Nad ten ród, pewienem tego, iźbyście i wy, bracia nas-

zy, na inego, ze wszytkiego świata niewiem jako zacnego, nie frymarczyli i radzi przyznawami, iź się nam z tego świętego plemienia pan rodzi a wam się stawa" (121, *71*; „Esu tikras, kad šitos giminės [Jogailaičių – S. N.] ir jūs, mūsų broliai, nepakeistute į jokią kitą, kad ir kažin kaip garbingą, bet svetimą, ir mums be galo džiugu, kad iš to švento šaltinio mums gimsta, o jums parenkamas valdovas"; J. Avižonio vertimas).

Sunku atsispirti žaviam Lietuvio patriotizmui, kalbančiam apie iš tikro labai aukštą etnopolitinę „Pasikalbėjimo" autorių savimonę. Atsižvelgdami į tuometinių Europos valstybių raidą, tą jo patriotizmą – nacionalizmo gerąja prasme išraišką – laikytume progresyviausiu šio traktato reiškiniu. Mūsų čia visai netrikdo nė tai, kad Lietuvis, iškeldamas paveldimąjį, arba prigimtinį, valdovą prieš renkamąjį, kartą (121, *62*) pasirėmė netgi N. Machiavelli'u, kuris „Kunigaikštyje" irgi buvo priėjęs prie tokių pačių išvadų. Juk „nė vienas to meto žmogus taip aiškiai neįžvelgė, kokia linkme vyksta politinė evoliucija Europoje. Niekas geriau už jį nežinojo, kokios archaiškos buvo tuo metu keičiamos institucijos; niekas taip mielai nepritarė vaidmeniui, kurį šiame procese vaidino atvira jėga. Bet drauge nė vienas tuo metu taip labai nevertino besimezgančio nacionalinės vienybės jausmo, kuriuo nepastebimai rėmėsi toji jėga" (123, *357*; panašiai N. Machiavelli vertina A. Losevas, žr. 64, *558*).

Tokiame kontekste „Pasikalbėjimo" autorių mintys apie valstybę atrodo didžiai svarbios dar dėl vienos priežasties. Lietuvio pabrėžtoji abipusė valdinių ir paveldimojo valdovo meilė, sustiprinta istorinės atminties, laikytina ne kuo kitu, kaip tiktai pirmą kartą lietuvių literatūroje pareikštu nacionalinės vienybės jausmu. Daugelio Livonijos karo dalyvių poelgiai, aprašyti įvairiuose Respublikos autorių kūriniuose, liudija, kad būtent šis jausmas vertė stipriau plakti į žygius išjojančių ar Maskvos belangėse ken-

čiančių vyrų širdis. Galima netgi galvoti, jog karo metais nacionalinės vienybės jausmas buvo tas stiprusis saitas, kuris padėjo apsaugoti valstybę nuo vidaus ir užsienio priešų.

Vis dėlto ir valstybės veikėjai, ir intelektualai puikiai suprato, kad prireikus sudaryti uniją ar stojus taikai to jausmo valstybės vienybei gali nebepakakti, todėl rūpinosi kuo skubiau aptarti, įtvirtinti ir garantuoti kitų tokių „saitų" veikimą. Iš kurių ne kurių „Pasikalbėjimo" užuominų (121, 35, 50) sprendžiame, kad įstatymų įtaką visuomeninei bendrijos būčiai jo autoriai laikė ne mažiau svarbia už nacionalinę vienybę. Tačiau 1564 m. jiems dar ganėjo vien nurodyti įstatymų reikšmę apskritai ir neaptarinėti sudėtingų teisinės valstybės problemų. Kodėl? Manytume, kad „Pasikalbėjimo" autoriai ne tik žinojo apie tuo metu baigiamą tvarkyti Antrojo Lietuvos Statuto tekstą, bet ir patys svariai prisidėjo prie jo skubesnio rengimo. 1565–1566 m. sąvartoje Statutas buvo užbaigtas, o nuo 1566 m. kovo 11 d. jis įsigaliojo visoje Kunigaikštystėje (46, 227). Taigi patsai gyvenimas, tuo laikotarpiu pasižymėjęs didžiule politinių ir visuomeninių santykių dinamika, privertė Lietuvos intelektualus, visų pirma teisininkus, surasti ir Liublino seimo išvakarėse priimti iš pradžių praktinį, o ne teorinį šios problemos sprendimo būdą ir šitaip apsisaugoti nuo bet kokių karaliaus ir lenkų egzekucionistų pastangų inkorporuoti LDK į Lenkijos karalystę.

Ką konkrečiai šis Statutas, pradėtas kurti dar prieš Livonijos karą (58, *XIV*), nustatė? Įvertindami „Pasikalbėjimo" vertėjo J. Avižonio triūsą bei jo įžvalgas, pacituosime ilgesnę ištrauką iš pratarmės minėtam veikalui, parašytos dar 1939 m. Taigi šiuo Statutu LDK buvo paskelbta esanti „visiškai laisva, nepriklausoma ir savarankiška „respublika"; ji sutvarkyta „laisvų krikščioniškų valstybių pavyzdžiu ir pavidalu"; ji luominė, tuometinio Europiško tipo, valstybė, kurios valdovas, didysis kunigaikštis, įgyja savo valdžią tik po to, kai Did. Lietuvos kunigaikštystės

visuomenė jį pripažįsta ir patvirtina ir kai jis iš savo pusės prisiekia ir „valdovišku žodžiu" pasižada gerbti ir laikyti nepaliestas „laisvųjų Lietuvos žmonių – svietiškų ir dvasiškų kunigaikščių, ponų tarybininkų, žemės ir dvaro urėdų, ponų vėliavininkų, bajorų-riterių, miestiečių ir visų nebajoriškos kilmės žmonių – laisves ir teises". Tai yra aiškus ir konkretus atsakymas į lenkų reikalavimą inkorporuoti Lietuvą.

Did. Lietuvos kunigaikštystės valdovas valdo visą valstybę ir teisia savo valdinius, „pradedant aukštu luomu ir baigiant žemu", tiktai pasirėmęs Antruoju Lietuvos Statutu, rašytu ir jo paties patvirtintu įstatymu. Tuo pačiu įstatymu turi būti teisiami ir visi Did. Lietuvos kunigaikštystėje gyveną svetimšaliai.

Did. Lietuvos kunigaikštystės valdovas įpareigojamas ne tik nemažinti jos teritorijos, bet dar ją didinti, prijungiant prie jos tas sritis, kurios kada nors buvo atplėštos ir atiduotos kitoms valstybėms – „Karūnai, Prūsams, Infliantams". Jei būtų kuriam „svetimšaliui" duoti dvarai, tai jis turi tarnauti Did. Lietuvos kunigaikštystei, kitaip tie dvarai turi būti iš jo atimti.

Did. Lietuvos kunigaikštystės teisės ir privilegijos turi būti išlaikomos neliečiamos. Sava nuožiūra, be ponų tarybos žinios ir „visų valstybės žemių" pritarimo jis „nieko naujo" negali valstybėje įvesti.

Lietuvos urėdų kompetencija ir reikšmė negali būti valdovo nei siaurinamos, nei keičiamos, bet amžinai turi pasilikti tokioje galioje ir teisėje, kaip iš seno nustatyta. Duoti bet kokius urėdus Lietuvoje valdovas gali tik Did. Lietuvos kunigaikštystės čiabuviams – ne svetimšaliams, užsieniečiams ar kaimynams.

Lietuvos valstybė nei savo teritorija, nei karo tarnyba, nei kuriuo kitu atžvilgiu neprivalo nukentėti ir tuo atveju, jei didysis kunigaikštis gautų valdyti kitą valstybę ar „karalystę".

[...] Lenkai nebegalėjo dabar sugundyti lietuvių šlėktiškomis savo teisėmis ir laisvėmis, nes ir Lietuvos bajorams naujuoju Statutu buvo duotos ir užtikrintos politinės teisės ir luominės laisvės.

[...] Vienu žodžiu, nieko geresnio nebegalėjo pasiūlyti lietuviams lenkų egzekucionistai, ir jų kalbos apie inkorporaciją Naujojo Statuto akivaizdoje nebeteko reikšmės. Lietuvos santykiai su Lenkija negali susiklostyti taip, kad prieštarautų ar pažeistų pagrindinius Did. Lietuvos kunigaikštystės įstatymus, kurie paties valdovo patvirtinti ir jo valdovišku žodžiu amžiams garantuoti. Abiejų valstybių siekiamoje unijoje Lietuvos „respublika", šalia Lenkų Karūnos, privalo pasilikti laisva ir savarankiška valstybe, nes jos teisės ir laisvės, kodeksu garantuotos, yra neatimama nuosavybė. Apie susiliejimą į vieną valstybinį organizmą nėra nė kalbos; galima tik federatyvinė dviejų lygių ir savarankiškų valstybių sąjunga" (59, *XVIII–XX*).

Pagrindinių Statuto punktų, garantavusių valstybės suverenitetą, apžvalga parodo, jog šio teisės sąvado kūrėjai tvirtą įstatymų galią vertino aukščiau už abstrakčią valdovo meilę pavaldiniams. Regis, tuo metu jie nebeturėjo vilčių, kad toji meilė, kurios jie nebematė iš to paties „kaulo ir kraujo" kilusiame savo kunigaikštyje, dar gali išgelbėti LDK, todėl su stipriu sveiko pragmatiškumo jausmu, regis, taip nebūdingu lietuviams, valdovą ir valstybę susaistė galingais nepermaldaujamų įstatymų saitais. Ir teorinė Antikos filosofų bei įstatymdavių mintis, ir ilga Europos karalysčių istorija juos buvo įtikinusi, jog geriau už bet kokius įtvirtinimus valstybę apsaugo jos įstatymai. Tad seimą Liubline Lietuva pasitiko, tarsi kokiu skydu prisidengusi Antruoju Statutu. Ir tam tikra prasme apsigynė, kad ir patirdama žymių nuostolių.

Ne tiktai Lietuvos valstybingumas tada patyrė išbandymų. Reikalaujant lenkų pusei tame pačiame seime buvo patvirtinta komisija, privalėjusi peržiūrėti Antrąjį

Lietuvos Statutą ir jo įstatymus suderinti su „Lenkijos Statuto" normomis. Lietuviai pernelyg nesispyriojo, kadangi į komisiją įėjo vien LDK piliečiai (56, t. 1, d. 1, 378–380). Be to, atlikti savų įstatymų reviziją juos vertė esamų teisinių normų ir gyvenimo kolizija: vos patvirtinus Antrąjį Lietuvos Statutą pasirodė, kad kai kuriuos jo straipsnius sunku taikyti greit besikeičiančio gyvenimo sąlygomis. Na, ir dėl valstybės institucijų bei teismų pertvarkos, taip pat dėl kitų svarbių aplinkybių tuoj po unijos Lietuvoje ėmė rastis naujų svarbių reiškinių, neaptartų 1566 m. Statute. Tad pastarąjį komisija taisė: šalino pasenusius straipsnius, tikslino, aiškino pernelyg bendras formuluotes, taip pat kūrė naujus straipsnius, ir beveik po dvidešimties metų pateikė tvirtinti naujam valdovui – Zigmantui III Vazai. 1588 m. Trečiasis Lietuvos Statutas įsigaliojo.

Abiejų – Antrojo ir Trečiojo – Statutų turinys vienodas: juos sudaro keturiolika skyrių. Tačiau skiriasi abiejų apimtis: Antrasis Lietuvos Statutas turi 367 straipsnius, o Trečiasis – 488. Straipsnių skaičiumi sutampa tik vienas abiejų teisės sąvadų skyrius – tryliktasis, ir tik vienas Trečiojo Statuto skyrius – antrasis – pagal straipsnių skaičių nusileidžia atitinkamam Antrojo skyriui. Visi kiti Trečiojo Statuto skyriai buvo daugiau ar mažiau pataisyti ir papildyti (56, t. 1, d. 2, 5). Vis dėlto, nepaisant daugelio skirtumų, pati 1566 m. Statuto dvasia Trečiajame Lietuvos Statute buvo visiškai išsaugota. Komisijos nariai neatsižvelgė nei į unijos aktų reikalavimus, nei į pasikeitusią valstybės padėtį ir sukūrė tokį įstatymų sąvadą, kuris tiktų ir esamomis, ir bet kuriomis kitomis sąlygomis, pavyzdžiui, Lietuvai sudarius konfederaciją su kita valstybe ar apsisprendus vėl gyventi atskirai. Apskritai palyginęs Antrąjį ir Trečiąjį Statutą, teisės istorikas J. Lappo taip įvertino komisijos nuveiktą darbą: „Apie uniją su Lenkija nėra nė menkiausios užuominos visame kodekso tekste. Didysis Lietuvos kunigaikštis gali būti ir nebūti Lenkijos karalius. Lietuvos Didžiosios Kuni-

gaikštystės seimas nėmaž nesuprantamas kaip bendras seimas su lenkais. Lietuvos valstybės Taryba nelaikoma suvienyta su Karalystės senatu. Lenkai ne tik kad nelaikomi viena tauta su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės „gimtaisiais žmonėmis" [taip verčiame Statuto ir cituojamos vietos terminą *rodiči* – S. N.], bet netgi labiau pabrėžiamas skirtumas tarp teisių, kuriomis naudojosi vieni ir kiti. Lietuvos valstybės konstitucija lieka tokia pati, kokią nustatė 1566 m. Statutas. Tą valstybę Trečiasis Statutas pripažįsta tokia pat nepriklausoma, kokia ją laikė ir 1566 m. Statutas; abiejuose sąvaduose vienodai kalbama apie didžiojo Lietuvos kunigaikščio „laisvą valdymą", t. y. apie visišką valdovo nepriklausymą nuo bet kurios kitos valstybės. [...] Kurdama Trečiąjį Lietuvos Statutą, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų „tauta" savo įstatymų sąvadui suteikė tokį pavidalą, kokiu jos valstybė galėjo vadovautis ir kokio veikimą galėjo išsaugoti kaip tuo atveju, kai Lietuvą federacijos saitai sieja su Lenkija ar kita valstybe, taip ir tuo atveju, kai ji gyvena, nestodama į jokią federaciją" (56, t. 1, d. 2, *143–144*).

Priversti sveiko proto ir kultūrinės patirties reikalavimais matuoti kiekvieną kuriamo teisės sąvado normą, lietuviai savo turėtoje valstybės sampratoje ypač pabrėžė teritorijos ir sudarytos iš tam tikrų luomų politinės tautos dimensijas, o mažiau dėmesio skyrė religijos dalykams, arba „Pasikalbėjimo" autorių žodžiais tariant Dievui, taip pat valstybės kalbai, kultūrinei atminčiai ir kai kuriems kitiems dalykams. Žinia, kasdieniame gyvenime ne jie tuo sudėtingu laikotarpiu turėjo didžiausios praktinės naudos, o įstatymai, tačiau dėl taikomojo pastarųjų pobūdžio joks teisės normų sąvadas niekad visuomenei neatstoja filosofinio įstatymų reikšmės, teisinių tobulos valstybės santykių ir kitokių žmogaus visuomeninės būties problemų apmąstymo. Lietuvos intelektualai šitai puikiai suprato, ir labai greit viena po kitos pasirodė kelios knygos, kuriose buvo pratęsta ir išplėtota teorinė „Pasikalbėjimo" autorių refleksija.

Regis, po Liublino unijos kurį laiką Lietuvos visuomenė buvo ištikta šoko; be to, joje sustiprėjo įvairūs neigiami reiškiniai, liudiję apie piliečių nepagarbą tam svarbiajam valstybės saitui – jos įstatymui[1]. Įrodyti teisės normų reikšmę, sugrąžinti visuomenės pagarbą įstatymams pasišovė vienas iš spėjamų „Pasikalbėjimo" autorių, o būtent A. Volanas. 1572 m. Krokuvoje jis paskelbė veikalą „Apie politinę arba pilietinę laisvę" (159), kurį dedikavo ne kam kitam, kaip tiktai Vilniaus vaivadai bei savo globėjui M. Radvilai Rudajam.

Tenka tik stebėtis, kaip sumaniai autorius parinko šiai knygai pavadinimą. Dėl suprantamų aplinkybių laisvės tema buvo itin svarbi tiek ano meto visuomenei, tiek savo vertę jautusiam ir ją įvairiomis formomis reiškusiam individui. Be to, dauguma šią sąvoką vartojo įvairiomis reikšmėmis, kartais ir nieko bendra neturėjusiomis su pačiu „politinės laisvės" fenomenu. Užtat pirmajame skyriuje išaukštinęs laisvės teikiamą naudą ir jautriai aprašęs au-

[1] Nurodysime keletą iškalbingų pavyzdžių iš toliau aptariamos A. Volano knygos „Apie politinę arba pilietinę laisvę": „Nec longe earum rerum petenda sunt exempla, cum quantam secum afferat calamitatem licentia, omnes fere in his regionibus nostris magno suo malo experiuntur homines. Nam cum milites officij sui parum memores, omne fere legum excusserint iugum, et sola animi libidine ferantur praecipites, tot tantasque his proximis annis animadvertimus ab his factas esse caedes, tot violatas matronas, tot euastatas non modo iam villas, sed integras etiam prouincias, vt ab hoste vix maiorem posset haec Respub. capere cladem" (159, *f.* C^{ii} *recto*; „Ir nereikia ieškoti tokiems dalykams pavyzdžių kur nors toli, kai beveik visi mūsų kraštų žmonės didžiai savo nelaimei iš savo patirties žino, kokį vargą atneša jiems tokia savivalė. Pavyzdžiui, kai kariai, užmiršę savo pareigas, beveik visai nusimetė įstatymų varžtus ir, tik savo širdies geidulio vadovaujami, kiek įkabindami skraido po kraštą, mes savo akimis įsitikinome, kiek daug ir kokių baisių žudynių jie įvykdė tik šiais pastaraisiais metais, kiek išniekino garbingų moterų, kiek nusiaubė ne tik kaimų, bet ir ištisų provincijų, taip kad mūsų valstybė vargu ar galėtų patirti daugiau žalos nuo priešo", M. Ročkos vertimas). Apie neįtikimai išaugusį žmogžudysčių skaičių kalbama šios knygos *f.* H^{ii} *recto-verso* ir toliau, apie svetimoteriavimą ir dėl jo vykdomus sunkiausius nusikaltimus – *f.* I^{ii} *recto* ir toliau, apie girtuoklystę bei jos nešamas nelaimes – *f.* K^{iii} ir toliau.

kas, kurias jos vardu sudėjo senovės tautos, A. Volanas toliau aptarė josios priešybę – savivalę ir akivaizdžiai parodė, jog vienintelis būdas pastarąją pažaboti esąs įstatymas: „Nam cum omnes hae societates hominum quas Respublicas vocamus, in hunc coierint finem, vt communi consilio et auxilio vitam foeliciter ac beate degere possent: non aliam tamen recte et commode degendae vitae rationem inuenire potuerunt, nituerunt, nisi vt in medio sui coetu, pacem, hoc est tranquillam et liberam vnicuique bonis suis vtendi facultatem constituerent. Quorsum enim bonorum possessio, nisi adsit fruendi illis facultas, aut quis rectus eorum potest esse vsus, cum conceditur nullus? Ergo vt recte quis omnibus bonis suis vtatur, libere quoque eum vti oportet. Atque sic foelicitas omnis humana, vt in recto ita et in libero bonorum vsu constitit. Verum vt haec libertas in Repub. vnicuique salva et integra constaret, nec cupiditati et libidini hominum improborum exposita pateret, hic modus et ratio inuenienda fuit, quo pacto omnis hominum improbitas et insolentia coerceretur. Inuentae ergo sunt leges, quibus omnis officij honesti doctrina contineretur" (159, *f.* C^{ij} *verso*–C^{iij} *recto*; „Ir tikrai, nors visos tos žmonių bendruomenės, kurias vadiname valstybėmis, visos siekia vieno tikslo, kad, pasinaudodamos bendrąja išmintimi ir kits kito pagalba, galėtų gyventi tikrai laimingai, vis dėlto tam, kad gyventų teisingai ir tinkamai, nerado kito būdo, kaip tik tą, kad savo bendrame gyvenime džiaugtųsi taika, t. y. kad sudarytų galimybę kiekvienam ramiai ir laisvai naudotis savo gėrybėmis. Juk kuriam galui tasai gėrybių turėjimas, jei negali jomis naudotis, arba koks gali būti teisingas jomis naudojimasis, jeigu negali naudotis jokia? Taigi tam, kad bet koks žmogus galėtų naudotis savo gėrybėmis, būtina, kad jis jomis naudotųsi laisvai, ir dėl to visa žmogaus laimė glūdi teisingame ir laisvame naudojimesi gėrybėmis. Tačiau, kadangi ši laisvė valstybėje kiekvienam žmogui turėjo priklausyti visa ir nevaržoma ir, aišku, neturėjo būti atiduota

nedorų žmonių norams bei įgeidžiams, tai reikėjo rasti tokį būdą ar sandėrį, kad būtų pažabotas bet koks žmonių nedorumas bei įžūlumas. Todėl buvo išrasti įstatymai, kurie visais atvejais nustatytų doro elgesio ribas, taip pat skirtų bausmę tiems, kurie nusižengia, o tuo atveju, jeigu jie savo valia nesirūpina viešąja ramybe, kad būtų priverčiami ją saugoti iš baimės būti nubaustam", M. Ročkos vertimas). Taip nepastebimai perėjęs prie svarstymų apie įstatymus apskritai, mūsų autorius toliau aptaria jų kilmę bei pobūdį (*f.* *D^{ij} recto–D^{iij} recto*), įstatymų ir triluomės visuomenės (*f.* *D^{iij} recto–E^{ij} recto*), kilmingumo ir dorybės (*f.* *E^{ij} recto–F verso*), kilmingųjų luomo ir laisvės (*f.* *F^{ij} recto–G^{iiij} recto*), neteisingų įstatymų poveikio visuomenės būviui (*f.* *G^{iiij} recto–M^{iij} recto*), teisingumą vykdančių asmenų ir institucijų (*f.* *M^{iij} recto–P^{ij} recto*) ir kai kurias kitas problemas.

Vertingiausiais šio veikalo teoriniais postulatais laikytume du piliečių lygybės prieš įstatymą aspektus. Nors aiškindamas valstybės sandarą, A. Volanas ir nurodė tris jos sudedamąsias dalis: kilmingųjų, miestelėnų ir žemdirbių luomus, tačiau knygoje vis dėlto daugiausia kalba ne apie luomų, o paskirų individų lygybę prieš įstatymus ir svarbiausiu valstybės teikiamu privalumu nurodo paskirų piliečių, o ne jų grupių visuomeninės laisvės užtikrinimą (68, 62–63). Toks individo, o ne luomo reikšmės pabrėžimas rodo tikrai nemenką mūsų autoriaus įžvalgą svarstant, kurlink krypsta visuomenės raida. Kitas svarbus minėtos lygybės aspektas būtų praktinis. Mat, A. Volano nuomone, visuomeninę laisvę sergstinčios ir teisingumą vykdančios institucijos privalėtų šį principą taikyti kasdieniame gyvenime ir jo laikytis, nepaisydamos nei visuomeninės padėties, nei luominės priklausomybės, nei turto: „Nam legum quidem referente Plutarcho finis est Iusticia: Iusticia autem munus est, honeste viuere, neminem iniuria afficere, vnicuique ius suum tribuere, ac benefacta praemijs, et supplicijs peccata rependere. Qui autem sine omni metu iniuriae viuit, tranquillamque et secu-

ram omnis expers mali ducit vitam, ille vera demum ac solida frui libertate merito dici potest. Sed quia prudenter ac vere illud a Pomponio dictum esse constat, non magni referre ius in ciuitate esse, nisi sint qui iura reddere possint, propterea summa cura ac diligentia in omni Republica adhibenda est, vt certi praesides ac custodes legibus constituantur, qui quidem ea, quae leges honeste sanciunt, atque ex aequo et bono salutaria omnibus praecipiunt, accurate custodiant, ad effectumque deducant" (159, *f.* N^{iiij} *recto*; „Juk įstatymų tikslas, kaip rašo Plutarchas, yra teisingumas, o teisingumas reiškia pareigą dorai gyventi, nieko neskriausti, kiekvienam atiduoti, kas jam priklauso, už gerus darbus atsilyginti apdovanojimais, o už nusikaltimus – bausmėmis. Apie tą žmogų, kuris gyvena, nebijodamas jokios nuoskaudos, leidžia gyvenimą be skriaudos, ramiai ir saugiai, pagrįstai galima pasakyti, kad jis pagaliau naudojasi tikra ir tvirta laisve. Bet dėl to – apie tai, kaip žinoma, protingai ir teisingai pasakė Pomponijus, – kad nedaug reikšmės valstybėje turi teisės, jei nėra tokių žmonių, kurie turėtų galią teisti, todėl kiekvienoje valstybėje tenka labai uoliai rūpintis, kad būtų pastatyti specialūs įstatymų gynėjai bei saugotojai. Taigi jie duoda tokius nurodymus, kurie tinkamu būdu įtvirtina įstatymus ir, vadovaudamiesi teisingumu bei gėriu, daro juos naudingus visiems, rūpestingai juos saugoja, vykdo, o peržengėjus sudraudžia nustatytomis bausmėmis", M. Ročkos vertimas). Tokią mintį mūsų autorius ne tik įsakmiai kartoja kone kiekviename knygos „Apie politinę arba pilietinę laisvę" skyriuje, bet taip pat šiuo principu siūlo matuoti įvairių visuomeninių darinių bei paskirų individų politinę brandą.

Kaip ir daugelis amžininkų, rašiusių valstybės klausimais, A. Volanas žmonių lygybę prieš įstatymą pagrindžia pačiu įtikinamiausiu argumentu – Šventojo Rašto teiginiu apie žmonių lygybę prieš Dievą. Nors mūsų autorius iš Jo taip pat kildina ir pačius įstatymus, tačiau knygoje jis plačiau Dievo ir įstatymais besitvarkančios „politinės bendruo-

menės" santykio problemų neliečia. Atsižvelgę į tai, jog šiame veikale aptariamos visuomenės sudėtyje nerandame ypač S. Orzechowskio bei kitų lenkų autorių aukštinto kunigų luomo, galėtume netgi tvirtintinti, kad A. Volanas visuomenę laikė savarankiška, gebančia be Dievo įsikišimo toliau tvarkyti savą gyvenimą žmonių bendrija. Regis, tokį mūsų autoriaus radikalumą ir bus nulėmęs anų laikų realybės padiktuotas poreikis pirmiausia aprašyti teisinės valstybės modelį, pirštu prikišamai nurodyti svarbiausią jos privalumą – laisvę ir perspėti savo skaitytojus apie bėdas, gresiančias tiems visuomeniniams dariniams, kuriuose galioja blogi įstatymai ar kurie iš viso nepripažįsta teisės. Taigi galime tvirtinti, kad A. Volanas buvo per žingsnį nuo visuomeninės sutarties teorijos formulavimo. Jo pažiūrose jau buvo „kai kurių šios teorijos elementų: pirminis visuomenės būvis su nekintamomis individo įgimtomis savybėmis, akcentas prigimtinei teisei, karas tarp tų individų dėl blogų žmogaus prigimties savybių ir teisė, atliekanti ryšio tarp atskirų asmenų funkciją, sujungianti individus į visuomenę, teisė – pilietinės taikos saugotoja" (68, *71*).

Po dviejų metų ten pat, Krokuvoje, išėjo dar viena reikšminga knyga. Tai M. Strijkovskio „Dorybės šauklys" (137). Jo turinį mes jau aptarėme anksčiau (žr. p. *16–17*), todėl čia pasitenkinsime kuriomis ne kuriomis pastabomis apie „Šauklio" sąsajas su nagrinėjama tema.

Mums, šio dviejų pasaulinių karų nelaimes patyrusio, tačiau pasitikėjimo, netgi didžiavimosi žmogaus proto galiomis nepraradusio amžiaus gyventojams, turėtų nuostabą kelti šis ilgus metus kareiviavusio žmogaus kūrinys. Juk sugrįžęs iš žygių į priešų valstybę ar žygių prieš maskviškių įgulas užimtuose Livonijos ir LDK miestuose, M. Strijkovskis sėdo rašyti ne, tarkime, istorinės ar politinės apybraižos apie Maskvą, ne karybos vadovėlio, ne panegirikos Lenkijos karaliui ir anaiptol ne liaupsių Lietuvos karvedžiams, bet filosofinės poemos apie... dorybę, tą svarbiausią

Sigismund August, König von Polen.

Verkleinertes Facsimile des Kupferstiches von 1554, von Virgil Solis (1514—1562).

ŽYGIMANTAS AUGUSTAS,

LENKIJOS KARALIUS

ir

LIETUVOS DIDYSIS KUNIGAIKŠTIS

Portretas

iš

Th. Schiemanno knygos

RUSSLAND, POLEN UND LIVLAND

BIS INS 17. JAHRHUNDERT

T. 2, Berlynas: G. Grotės leidykla, 1887

tėvynės gynėjo paskatą būsimiems žygiems ir apskritai garbingam gyvenimui. Štai dėl šio rūpesčio svarbiausios ano karo metais visuomenės dalies – bajorų – dvasiniu ugdymu M. Strijkovskį galėtume drąsiai laikyti įžvalgiu valstybininku, šiek tiek prisidėjusiu prie tolesnio politinės bei socialinės teorijos plėtojimo Lietuvoje.

Abstrakčiai A. Volano valstybei M. Strijkovskis „Dorybės šauklyje" suteikė konkretų pavidalą. Tai – karaliaus Henriko Valua valdoma Abiejų Tautų Respublika. Neskirdamas, kaip, beje, ir A. Volanas, valstybės sąvokos nuo visuomenės, mūsų *istorikas ir poetas* apdainavo tris Respublikos luomus: karių, arba bajorų, kunigų ir žemdirbių. Nurodęs, kad kiekvieno iš jų dorybę sudaro tam tikrų pareigų valstybei vykdymas, toliau M. Strijkovskis daugiausia svarstė apie bajorystės, arba apskritai kilmingumo, reikšmę, kilmę bei pavidalus, arba „dorybes". Svarbiausią autoriaus išvadą galėtume išreikšti jo paties žodžiais, ne kartą pasakytais „Šauklio": taikos metu doras bajoras privalo siekti mokslų, išminties, o karo metais – ginti tėvynę (138, 2, *490, 492–493* ir toliau). Tokį reikalavimą M. Strijkovskis pagrindė tiek Antikos pavyzdžiais, tiek Lenkijos ir Lietuvos istorija.

M. Strijkovskio valstybės sampratai būdingas mokymas apie tris luomus laikytinas veikiau tam tikru būtinu visiems tokios tematikos veikalams atributu, o ne iš kūrinio temos, pobūdžio ar stiliaus išplaukusiu motyvu. Kaip A. Volano knygos „Apie politinę arba pilietinę laisvę", taip ir M. Strijkovkio poemos apie dorybę objektas yra individas, šiuo kartu – tėvynės gynėjas, bajoras. Į jį, o ne į jo luomą dažnusyk kreipiasi šis *istorikas ir poetas*, mąstydamas apie dorybę ir rūpindamasis naująja tėvyne – Abiejų Tautų Respublika:

Dla Patriej swej pracować nie żałuj,
Gdzie widzisz dziurę tam życzliwie tamuj,
Pracąć czas ulży, ty zostaniesz w sławie,
Zyjąc cnotliwie.

Boć z zacnej pracy rada sława wstawa,
Za dzielność godną, ta koronę dawa,
Lecz gdy w roskoszy co sprosnego zrobisz,
Nie rychło zgoisz.

Za sprośną sprawę sromota zostanie,
A roskosz zginie, aż ty w łykach panie,
Praca podjęta dla ojczyzny słynie,
Nigdy nie zginie.

Tej tedy według potrzeby jej pilnej,
Radą, mieczem, s chęci pomoc usilnej,
Nie żałuj czasu, zdrowia, majętności,
Dla jej miłości.

Sprawy uczciwe mieć przed sobą zawżdy,
Cnot naśladować, by miał przykład każdy,
Pospolitą rzecz, mnożyć i chędożyć,
Nie dać jej trwożycz.

Tak już zostaniesz przez dzieność slachcicem,
I prawym herbów ojcowskich dziedzicem,
Gdy w cnocie będziesz ojczyznę miłował,
Dla niej gardłował.

(138, 2, 511;

Tėvynei savai netingėk darbuotis:
matai, kur striuka, ir pridurk maloniai;
skirk triūsui laiką: jei dorai gyvensi,
šlovės užteksi.

Juk doras triūsas gimdo mielą garbę,
ji už veiklumą karūna pagerbia;
iš malonumo ką bjauraus padirbsi –
negreit ištrinsi.

Už bjaurų darbą liksi tu su gėda;
dings malonumas, o tau – vienos dėmės.
Garsėja darbas, dirbamas tėvynei –
niekad nedingsta.

Tad jeigu jai jau skubinai prireikia,
protu ir kardu trokšdamas padėti
neskųsk sveikatos, laiko, nuosavybės
mielai tėvynei!

„Visad matyti dorą triūsą priešais
ir – kad turėtų pavyzdį kiekvienas –
dorybėm sekti, didinti, tvarkyti,
ginti valstybę!"

Taip per veiklumą bajoru, tikruoju
senolių herbų įpėdiniu stosi,
jei tik dorybėj tėvynę mylėtum –
jai atsidėtum!)

Kelissyk nuskambėjęs šioje poemoje raginimas mokytis greičiausiai parodo, kad *istorikas ir poetas* ne tik susidūrė su kilmingų amžininkų tamsumu, bet ir siejo su švietimu naujos tėvynės ateitį. Todėl veikiausiai didaktiniais sumetimais jis tolesniuose posmuose apdainavo atskirai Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės praeitį, turėjusią „Šauklio" skaitytojus kreipti protėvių išmintu dorybės keliu. Sykiu visuomenei vėl buvo primintas ir labai įtaigiai pavaizduotas andainykštę valstybę, o ne tik jos bajorus vienyje išlaikąs saitas – jos kultūrinė atmintis. Šią mintį mes pagrįstume tam tikra demokratine tendencija, kuri kaip tiktai geriausiai ir atsiskleidžia toje „Šauklio" dalyje, kuri skirta Lietuvos istorijai. Mat M. Strijkovskis bene pirmasis apdainavo ne tiktai didžiųjų kunigaikščių bei bajorų giminių, bet taip pat liaudies – tos iki tol bebalsės ir bevardės lietuvių dalies – kilmę:

Jeden to był lud, Lotwa, Prussy, z Litwą,
Gepide, Jaczwingi, i równą bitwą,
S Połowcy, Polskę, Mazowsze, drapili,
Tym się żywili.

Spólne granice, jeden język mają,
Ubiór, zwyczaje, tegoż poświadczają,
Tylko się książęty i granicami,
Dzielili sami.

Potym Palemon z narodu Włoskiego,
S kilkiem set Włochow ludu rycerskiego,
W ty strony przypłył, gdzie dziś morze Kurskie,
Liflandskie, Pruskie.

....

Slachty Rzymskiej cztery domy s herbami,
Z nim przyszło, Cezarinus s Kolumnami,
Ursin, Kitaurus, Roża domów sławnych,
I starodawnych.

S tych domy slacheckie w Litwie urosły,
I herby które dziś mają z nich poszly,
A lud ten prosty co dziś jest z lat dawnych,
Jest z Gottów sławnych.

Stądże słów wiele włoskich i łacińskich.
W litewskiej mowie, a z Gottów niemieckich,
Lecz gdy się z Rusią, z Jaczwingi złączyli,
Język zmienili.

(138, 2, 537–538;

Lietuviai, latviai, prūsai, polovięčiai,
gepidai, jotvingiai sudarė viena,
dagojo lygiai mozūrus ir lenkus –
iš to gyveno.

Tą pačią kalbą, kraštą ir drabužį,
vienodus papročius ir dvasią turi, –
juos tik valdovai ir dar ribos skiria
vieną nuo kito.

Kelis šimtus Italijos bajorų
jau daug vėliau italas Palemonas
atplukdė ten, kur šiandien Kuršių, Latvių
ir Prūsų marios.

....

Ten buvo keturių šeimų bajorai
su herbais, tai – Lokys, Kentauras, Rožė
ir Cezarinas su Stulpais, vis senos
ir garsios šeimos!

Iš jų ir Lietuvos bajorų kiltys,
ir dabartiniai jųjų herbai kilo;
o ten gyvenanti nuo seno liaudis –
iš gotų kraujo.

Tad jų kalboj – daug vokiečių (iš gotų)
ir daug italų bei lotynų žodžių;
su jotvingiais bei rusais susimaišę,
dar kalbą mainė.)

„Dorybės šauklyje" pavaizduota Respublikos praeitis rodo, kad tuo metu M. Strijkovskis stovėjo tarsi kryžkelėje. Šiame kūrinyje jis dar save didžiuodamasis vadina lenku ir dar apdainuoja tėvynės istoriją. Lygia greta jį tarytum kokį Naujojo Pasaulio atradėją traukia ir žavi Lietuvos praeitis. Regis, toji trauka *istoriko ir poeto* širdyje veikiai pergalėjo ketinimus atsidėti tėvynės reikalams, ir M. Strijkovskis vieną po kito sukuria du jau nauju – lietuvišku – patriotizmu alsuojančius kūrinius: veikalą „Apie lietuvių, žemaičių ir rusų šlovingos tautos pradžią, giminių kilmę, galybę ir didvyriškus darbus kovų laukuose ir namie" (140) bei „Kroniką" (139; apie tai plačiau žr. p. 31–53).

Mūsų *istoriko ir poeto* mintį apie gimtąją lotynų kalbą veikiai išplėtojo vienas iš spėjamų „Pasikalbėjimo"

autorių, o būtent A. Rotundas. Karaliui Steponui Batorui įsakius, jis išvertė į lotynų kalbą Antrąjį Lietuvos Statutą, prie vertimo pridėjo dedikacinį laišką ir Lietuvos istorijos apžvalgą (55, *66*). Nors pastaroji buvo veik pažodinis „Pasikalbėjimo" pabaigoje esančio pasakojimo apie didžiųjų kunigaikščių kilmę iš romėnų vertimas, tačiau šiame Statuto vertime ja jau buvo grindžiama ne tik idėja apie garbingą Lietuvos valdovų praeitį, bet taip pat siūlymas tos garbingos praeities pagrindu gaivinti gimtosios, t. y. lotynų, kalbos saitais jungiamos lietuvių tautos kultūrą. Taip tvirtinti leistų kultūrinės restitucijos programa, išdėstyta minėtame dedikaciniame laiške karaliui. Plačiai bei įžvalgiai tuodu raštu aptarusio D. Kuolio liudijimu, šitaip „lietuvių šalis, sugrįžusi lotynų kalbos prieglobstin, A. Rotundo nuomone, vėlei įgysianti prarastą kultūrinę bendrystę: lietuvių tauton galėsią įsilieti „kilmingiausieji rusai", kurie, nors būdami vienos su lietuviais kilmės, kadaise „panoro tapti graikų tikėjimo" ir lig šiolei gyveną nuo gentainių atsiskyrę. Sykiu lotyniškosios lietuvių kultūros gynėjai, lygu M. Mažvydas, M. Daukša, su pagarba žvelgė į liaudį – ją ne tik įjungė tautos sampraton, bet ir pabrėžė jos išskirtinę ištikimybę lietuvystei. Pasak A. Rotundo, vieninteliai kaimiečiai dar esą išsaugoję tautos pamatą – protėvių kalbą. Lotyniškosios lietuvių kultūros teorija nesikėsino į dvasios aristokratų ir liaudies santykių darną, laiduojančią tautinės kultūros sveikatą ir ilgaamžiškumą. Lotynų kalba tapo lietuvystės skydu" (55, *69–70*).

Taigi J. Radvano amžininkų kūriniai įtikinamai rodo, kad anuo metu Lietuvoje visokeriopai svarstytos įvairios valstybės ir valstybingumo problemos. Nors tada išbaigtos teorijos apie valstybę jie nesukūrė, tačiau tam tikrą valstybės sampratą turėjo. Kokia ji? Apibendrindami J. Radvano amžininkų pažiūras politiniais ir socialiniais klausimais, sakytume, kad jų valstybė, arba Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, yra triluomė visuomenė, arba etno-

politinė tauta, kurią vienija tas pats valdovas, vienodi visiems įstatymai, ta pati kultūrinė atmintis, viena – lotynų – kalba, religija ir, drįstume sakyti, tas pats priešas, t. y. stiprėjanti Maskvos valstybė[1]. Toji tauta gyvena Kunigaikštystės teritorijoje, turinčioje įstatymais bei sutartimis nustatytas sienas, ir siekia gerovės, kurią užtikrina pilietinė laisvė, gimdoma visų lygybės prieš įstatymus.

Žinia, tokia valstybės samprata laikytina visų pirma tam tikra vizija. Mat įvairūs autoriai valstybę dažniausiai aptardavo kuriuo nors vienu požiūriu, todėl tokios visumos, kaip aukščiau pateiktame apibūdinime, regis, niekas anuo metu nė nepateikė. Vis dėlto turėti tokią viziją mums būtų svarbu, nes ji atstotų tam tikrą matą, savotišką kanoną, su kuriuo galėtume lyginti J. Radvano valstybės sampratą, esančią herojiniame epe.

Kaip ir amžininkai, J. Radvanas griežtai neskyrė tautos, valstybės ir visuomenės sąvokų, todėl dažnąsyk sunku pasakyti, ką jis turi galvoje, sakydamas *tibi surgit opus LITVANIA PRAESTANS* (Radiv. I, *30*; „Lietuva, tau, įžymioji, šis veikalas randas"), *Salue magna parens, Littauum clarissima tellus* (III, *673*; „Mote didžioji! Sveika, lietuvių garsiausioji žeme!") arba *Qui Vilnae invectus laetanti tecta triumpho, / Aurea condebat Lituanae saecula genti* (IV, *195-196*; „Perėjęs Vilniaus gatves su džiaugsmingu triumfu, Batoras / Lietuvai ir jos žmonėms dovanojo aukso epochą"). Vis

[1] Čia nurodyta savos valstybės samprata kiek skiriasi nuo tos, kurią turėjo Trečiojo Lietuvos Statuto autoriai. Pastarųjų darbą aptarusio J. Lappo nuomone, „pagal pagrindinius Trečiojo Statuto įstatymus Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė yra valstybė, turinti atskirą teritoriją ir gyventojus, kurie, būdami jos autochtonai, nesimaišo su Lenkijos karalystės gyventojais. Iš visų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų tik jos bajorų „tauta" užima vadovaujamą vietą, bet iš visų jos bajorų visas teises teturi tiktai jos „gimtieji žmonės". Tačiau valstybė turi ne tik savą teritoriją ir gyventojus. Ji privalo turėti ir savą valstybinę valdžią" (*56*, t. 1, d. 2, *117*). Jos subjektais nurodomas savas valdovas, Ponų Taryba, atskiri seimai ir kt. Kaip viena iš valstybės dimensijų taip pat nurodoma sava – gudų, arba kanceliarinė slavų, – kalba (*56*, t. 1, d. 2, *137–138*).

dėlto kai kurios epo vietos leistų tvirtinti, kad čia ir kitur esantis Lietuvos – taip jautriai apdainuotos lyrinio herojaus Tėvynės – vardas suprastinas valstybės, o ne tautos reikšme. Mat poetas „Radviliadoje" Lietuvą apibūdino tam tikromis dimensijomis, būdingomis veikiau politiniams ir socialiniams, o ne etniniams dariniams.

Pirmąja tokia epo Lietuvos dimensija laikytume teritoriją, sutampančią su pounijinės Kunigaikštystės sienomis[1]. Apie tai mes sprendžiame iš tos epo vietos, kurioje poetas apdainuoja Lietuvos kariuomenę, po karaliaus Stepono Batoro vėliavomis besirenkančią į lemiamą žygį prieš Maskvą:

Armantur prompti pedites, equitumque procellae:
Qui Vilnam, qui culta tenent tua rura Cunasse,
Et qui littora habent, qua Nerys conditur ingens
In vada Chrononis valles diffusa per imas,
Et qui Trocorum campos, fortesque Vitebas
Late habitant, qui sunt Orsae florentis in arvis,
Qui nemorum saltus densos, agrosque frequentant,
Qua Beresina nitens praetexit arundine ripas,
Quosque vetus pascit fortissima corda Polottus.
Qui priscam Gartyna viri, quique aequora Minsci
Lata colunt, Lidamque legunt, Vacamque liquentem,
Erdivilonios et qui (gens Martia) campos,
Qui terras Mohilaee tuas, vicinaque vertunt
Aequora, despectant et quos Orsanscia tecta,
Atque quaterdenis Ozeriscia turribus audax,
Fluctus inaccessam late hanc circumsonat undis.
Non ego transierim felicis moenia Brestae,

[1] „Radviliados" pasirodymo metais LDK sudarė Vilniaus (Vilniaus, Ašmenos, Vilkmergės ir Breslaujos pavietai), Trakų (Trakų, Gardino, Kauno, Lydos ir Upytės pavietai), Naugarduko (Naugarduko, Slonimo ir Volkovysko pavietai), Bresto (Bresto ir Pinsko pavietai), Palenkės (Drohičino, Belsko ir Melniko pavietai), Minsko (Minsko ir Rečicos pavietai), Mstislavlio (Mstislavlio pavietas), Polocko (Polocko pavietas) ir Vitebsko (Vitebsko ir Oršos pavietai) vaivadijos.

Et priscos tractus, et parvae tecta Recitzae.
Quos Homella viros alit, et quos Moseris, et quos
Duratos pugnis belli videt Oster amoenus.
Quid loquar Osmenios populos? Lastaya legentes
Littora, qui procul hinc flavi Nemenis ad altas
Rura colunt valles, Cobriniaque aequora, pulchrum
Axiacenque bibunt, ubi sunt pinguissima rura.
Egregiis pascit quos agris Mscislaus, et quos
Vla viros, iam tum Moschorum sanguine inundans,
Ossibus humanis campusque Ivanscius albens,
Keystutique necis Crevus vestigia servans:
Slonimiique viri, Volcoviscumque colentes,
Et Russi, et mortem haud metuentes Iazyges, olim
Caniciem galea premere, armis pectora sueti.
Qui vitreae valles exercent vomere Suentae,
Et quos dives apum, et Cereris Samogetia misit,
Volcomeraeque manus, nec non Braslavia pubes.
Multae praeterea gentes, populique feroces,
Quos tunc Batthorheus magna ditione regebat.

(IV, *143–178;*

Gauna ginklus ir veržli pėstija, ir raitelių audros:
vyrai iš Vilniaus ir tie, kas, Kunai, tavo derlingoj
žemėj gyvena ar ten, kur į Nemuno seklumas kelio
ieško didinga Neris, tekėdama kloniais versmėtais,
kilę iš Trakų šalies ir iš narsiojo Vitebsko žemių,
tie, kas gyvena laukuos aplinkui klestinčią Oršą,
kas gūdžiuose miškuose ir dirvonuose tankiai buvoja
ten, kur pakrantes meldais Beržūna išvaizdinga apaudė,
ką su narsuolių širdim užaugino Polockas senas...
Gauna ginklus, kas žilam Gardine, neaprėpiamuos Minsko
tyruos gyvena, ir tie, kas aplanko Lydą ir sraunią
Vokę, ir – Marso gentis! – Erdivilo laukų namininkai;
kas, Mogiliove, tavas ir kaimynines lygumas aria,
tie, į kuriuos iš aukštai stebeilija Oršos pastogės
ir keturiom dešimtim kuorų garsi Ozeriščė –
plustura vandenys šią neprieinamą pilį aplinkui.
Argi apeiti galiu aš laimingojo Bresto tvirtovę

*ir jo senus kvartalus bei mažytės Rečicos stogus?
Gomelio žemės karius ir tuos, ką Mozyrius peni,
ką – ištvermingus kare! – žavingasis mato Ostioras?
Ko dar miniu Ašmenos piliečius? Ar Lastojos pakrantėm
jodančius žirgus? Ar tuos,
kas gyvena sodžiuos prie drumsto
Nemuno klonių žemų ir Kobrino tyruos, ar geria
iš Aksiako gražaus, kur laukai derlingiausieji driekias?
Kam apdainuoju dar tuos, ką peni garsios Mstislavlio
dirvos, ar tuos, ką – Ula, nuo maskviškių kraujo ištvinus,
baltas nuo kaulų žmonių Ivansko laukas ir mūrai
Krevo, išlaikę lig šiol Kęstučio nužudymo žymę?..
Gauna ginklus ir tasai, kuris Volkovyske gyvena,
Slonimo vyrai, gudai ir drąsūs jotvingiai, pratę
garbanas baltas šarvais, o krūtinę – ginklais pridengti.
Gauna ginklus ir slėnių žydravilnės Šventosios artojai,
tie, ką Žemaičių šalis, medumi ir duona turtinga,
pasiuntė, ir karžygiai iš Vilkmergės bei iš Breslaujos –
daugel narsių giminių ir tautų, kurias tik karalius
Steponas valdė tada neaprėpiamoj savo valstybėj.*)

Kai kurios stilistinės ir leksinės šios ištraukos ypatybės verčia galvoti, kad mūsų poetas ją sukūrė, imituodamas garsųjį žygin prieš Ėnėją kylančių karžygių ir genčių sąrašą, apdainuotą Vergilijaus „Ėneidoje" (Aen. VII, *641–817*). Pavyzdžiui, Radiv. IV, *145–146: qua Nerys conditur ingens / In vada Chrononis valles diffusa per imas* atliepia Aen. VII, *801–802: qua Saturae iacet atra palus gelidusque per imas / quaerit iter vallis atque in mare conditur Vfens* („Traukia nuo pelkių Saturos juodų, kur šaltas Ufentas / Ieško sau kelio versmėtais slėniais ir skuba į jūrą"; A. Dambrausko vertimas), Radiv. IV, *151: Quosque vetus pascit fortissima corda Polottus* sukurta pagal Aen. VII, *684: quos dives Anagnia pascit* („ką Anagnijos derliai maitina"; A. Dambrausko vertimas), Radiv. IV, *156: despectant et quos Orsanscia tecta* imituoja Aen. VII, *740: et quos maliferae despectant moenia Abelae* („Arba ką regi po kojų paskendusi soduos Abela"; A. Dambrausko vertimas), Radiv. IV, *164–166: qui procul hinc flavi Nemenis ad altas / Rura colunt valles, Cobriniaque aequora, pulchrum / Axia-*

cenque bibunt atliepia Aen. VII, 712–715: *qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini, / qui Tetricae horrentis rupes montemque Seuerum / Casperiamque colunt Forulosque et flumen Himellae, / qui Tiberim Fabarimque bibunt* („Kas iš Nomento atėjo, iš Rožių laukų prie Velino / Ar nuo Tetriko skardaus ir kas prie Severo kalno / Arba Kasperijoj skursta, Feruluos ar prie Himelos, / Tibro ar Falario vandenį geria"; A. Dambrausko vertimas; daugiau pavyzdžių žr. 115, 326–327). Nors „Eneidoje" italikų gentys minimos ne tiktai be išankstinės lyrinio herojaus nuostatos prieš Ėnėjo priešus, o netgi su vos slepiamu pasididžiavimu, vis dėlto romėnų epo skaitytojas neatsikrato tam tikro juodo jausmo ir sunkiai išreiškiamo grėsmės pojūčio. Mat kad ir kokiais sumetimais visi šie žmonės būtų kilę į karą prieš trojėnus, tačiau iš tikrųjų jie stojo ne prieš atvykėlius, o prieš likimo ir nemirtingųjų dievų valią, kurią vykdė Ėnėjas. Tuo tarpu „Radviliadoje" ši „Ėneidos" vieta pasirinkta ne, sakykim, totoriams, livoniečiams ar maskviškiams apdainuoti, bet pavaizduoti visos Lietuvos kariuomenei. Vadinasi, šitaip mūsų poetas elgėsi, siekdamas ne aklai imituoti herojinį romėnų epą, bet norėdamas kūrybiškai pritaikyti Vergilijaus poeziją saviems tikslams. Iš tiesų, tai minimoje „Ėneidos" vietoje didysis romėnų dainius vienintelį kartą taip išsamiai apdainavo gimtąjį kraštą, kad ir priešiškai likimui bei dievams nusiteikusį. Tokia – patriotinė – Vergilijaus nuostata buvo artima J. Radvanui, ir jis pasirinko minėtą epizodą modeliu, pagal kurį apdainavo iš visų Lietuvos valstybės žemių karan prieš Maskvą kylančius vyrus.

Cituotos ištraukos pabaigoje mūsų poetas paminėjo karalių Batorą, kuris Lietuvoj, „neaprėpiamoj savo valstybėj", valdęs „daugel narsių giminių ir tautų". Šitoks autoriaus požiūris į bendrą Lenkijos ir LDK valdovą gana netikėtas. Mat amžininkai, pasakodami apie Livonijos karą, Steponą Batorą dažniausiai vaizdavo Lenkijos ar bent jau Abiejų Tautų Respublikos karaliumi, gynusiu jos inte-

resus Livonijoje ir Maskvos valstybėje. Be to, į Lietuvą naujasis elektas irgi ėjo kaip nepageidaujamas valdovas (46, 279): „pasauliečių didikų dauguma laikė jį lenkų primesta kreatūra, o katalikų vyskupai abejojo jo tikėjimo tvirtumu" (31, *61*). O herojiniame epe Steponas Batoras pavaizduotas kaip Lietuvos karalius, kuris Kunigaikštystei sugrąžino Livonijos karo pradžioje prarastas žemes, išgarsino lietuvių ginklo šlovę ir Lietuvoje pradėjo aukso amžių:

EN NOVA *progenies coelo manare profundo*
Incipiet Chrisostephanos Magnusque Bathorheus.
Iamque alii Soles, et secli nascitur ordo
Aureus, et priscum mos omnis abibit in aurum,
Protinus atque dies ostendent fata benignos.
Qui simul ac Litauum regnandum acceperit orbem,
Sistet res lapsas, spoliis insignis ab hoste,
Restituet captas vrbes, Diumque Polottum,
Sarmatiamque tua victor formidine solvet.

(Radiv. II, *691–699;*

Žvelk, aukštame danguje ne po ilgo pradės spindulinoti
Aukso Vainikas naujos giminės – Didysis Batoras!
Aukso amžius ateis, ir kiti šviesuliai pasirodys,
akins visi papročiai senovinio aukso skaistybe,
ir palaimingas dienas be perstojo rodys likimas.
Kai tik lietuvių žemes pradės valdyti Batoras,
žuvusią galią gaivins ir garsės paimtaisiais trofėjais,
priešų sugriautus miestus atstatys ir išgelbės nuo baimės
tau, nugalėtojau, vėl Sarmatus ir Polocką šventą, –

tvirtina lyrinis epo herojus ką tik užėmusiam Polocką Maskvos kunigaikščiui Ivanui IV. Tą patį lyrinis herojus kalba ir tose epo eilutėse, kuriomis užbaigia ir tarsi apibendrina savo pasakojimą apie Livonijos karą laimėjusią Lietuvą, žr. Radiv. IV, *193–214*.)

Amžininkai, ypač J. Radvano aplinkos žmonės, puikiai suprato Stepono Batoro nuopelnus Lietuvai. Juk dėl jo

ELOGIVM MAGNI STEPHANI

I. POLONIAE REGIS, QVI GRODNAE, MVLTIS REBVS PRAECLARE GESTIS, PACEQVE PVBlica relicta, mortuus est Anno Domini 1585. Die 12. Decembris.

STEPONAS BATORAS,

LENKIJOS DIDYSIS KUNIGAIKŠTIS

Portretas

iš

M. Kromerio knygos

POLONIA, SIVE DE ORIGINE

ET REBUS GESTIS

POLONORUM LIBRI XXX

Kelnas: Birkmanų spaustuvė, 1589

žygių buvo pašalintas beveik šimtą metų Lietuvą varginęs Maskvos pavojus. Jo nuopelnas buvo ir Vilniaus jėzuitų akademijos įkūrimas. Be to, karalius Batoras nuolat rūpinosi ekonominiais šalies reikalais; jam netgi buvo kilęs sumanymas Vilniuje steigti valstybės banką. Nepaisydamas Liublino unijos nuostatų, jis dažnai šaukdavo atskirus Lietuvos seimus ir visada elgėsi su Lietuva kaip su atskira valstybe (61, 294). Įtikinamų tokio elgesio pavyzdžių apsčiai pateikė istorikas E. Gudavičius per jo 460-osioms gimimo metinėms skirtą konferenciją. „Steponas Batoras niekur nepažeidė Liublino akto raidės, tačiau rado būdus patenkinti Lietuvos pusės konfederacinės unijos koncepcijos interpretavimui. Tai buvo realizuota praktiškai. 1578 m. Varšuvos seime sudaryta mišri ribojimo komisija gavo įgaliojimus su Lenkijos ir Lietuvos valstybių antspaudais. Dviem antspaudais buvo patvirtintas karaliaus aktas apie Jono Chodkevičiaus atleidimą iš Livonijos administratorių. Dviejų antspaudų principas įsigalėjo. Lietuvos ir Lenkijos santykiai nuėjo dualistine konfederacijos linkme. Abiejų kraštų kariuomenės Livonijos karo metu veikė savarankiškai. Siunčiamos pasiuntinybės atstovavo abiem tautom. Valstybinis suvažiavimas (net ir nevykstant į bendrą seimą) įgavo funkcionuojančios institucijos pavidalą – jis vyko 1577, 1578, 1580, 1582, 1584 m.", – tada lenkų, vengrų ir lietuvių auditorijai dėstė mūsų istorikas (31, 65). Taigi tokių valdovo žygių ir darbų šviesoje jau nebeatrodo keistas nė jo portretas „Radviliadoje". Maža to, Stepono Batoro veikla ir palankumas Lietuvai parodo netgi tam tikrą amžininkų: R. Heidensteino (32), A. Trzecieskio (147) ir daugelio kitų, tendencingumą. Užtat suprantama, kad ir J. Radvanas, matydamas vien prolietuvišką karaliaus Batoro veiklą, jį pavaizdavo tendencingai. Vis dėlto ne autoriaus šališkumas mums būtų didžiausia sukurtojo portreto vertybė. Kur kas svarbesniu dalyku mes turime laikyti tą aplinkybę, kad, nutapęs gynusio LDK teritorinį integralumą ir valstybinį savarankiškumą Lietu-

vos karaliaus paveikslą, autorius suteikė epo valstybei dar vieną svarbią dimensiją, o būtent josios valdovą.

Pergalingus lietuvių kariuomenės žygius, apdainuojamus trečioje ir ketvirtoje „Radviliados" giesmėje, poetas M. Radvilai Rudajam išpranašavo legendinio kunigaikščio Vytauto lūpomis (Radiv. III, 239–302). Šis epizodas yra vienas iš dviejų trečios giesmės kompozicinių-semantinių centrų, todėl jame ieškotume konceptualių idėjų, ne tiktai telkiančių siužetą, bet ir atskleidžiančių autoriaus sampratą apie valstybę.

Karvedžio sapne pasirodęs Vytautas XVI a. lietuvių kitakalbėje literatūroje jau buvo bevirstąs Lietuvos „nuo jūrų iki jūrų" kūrėjo ir tikro valstybininko simboliu. Beje, taip Žalgirio mūšio nugalėtoją mes dažniausiai įsivaizduojame ir dabar, todėl tokiam valdovo įvaizdžiui atsispirti analizuojant „Radviliadą" nėra taip jau paprasta. Vis dėlto manytume, kad ne idealaus valdovo apdainavimas būtų pati svarbioji šio kompozinio-semantinio centro mintis. Ne apie legendinį kunigaikštį ar jo žygių tęsėją, bet apie Lietuvos valstybę, kaip svarbiausią praeities ir dabarties valstybininkų veiklos tikslą ir jų gyvenimo matą, kalba šios epo eilutės:

Cum subito tales Radivilo effundere voces:
Sedibus Elisiis fortuna indigna meorum
Exciit, ac Litauae movit me injuria gentis:
Sensimus haec dudum, sed facta an ficta putarem
Haud scivi, damnis contraria fata rependens,
Quae sine fine meis, sine meta et tempore sceptra
Annuerant: hoc occasus tristemque ruinam
Solabar Litauum, fore post voluentibus annis
Hunc populum late Regem, qui Balthica quicquid
Littora, et Euxinum, Volgaeque interjacet undas,
Imperio, et magna semper ditione tenerent,
Et ferrent Litauum sublimia nomen in astra.
Nunc haud antiquae laudis mihi fama sub imos
Pervenit manes, hostem crebrescere nostro

Imperio, et Moschis victos parere nepotes,
Quos ego sub Pontum Mithridatęumque pelorum
Extuleram, exiguis Litavos equitare per agros.
Idcircone sumus bellando vulnera passi,
Et frustra spoliis cives patriamque triumphis
Ah infelices atavi decoravimus? eheu
Dissimiles nobis, ignavi sanguinis aetas:
At non idcirco Narimuntius emicat armis
Acer eques, sic ut cessent in bella minores.
At non ille minas ulcisci Olgerdus inanes
Distulerat: vobis gens haec tot bella per annos
Terroresque feros, cladesque incussit inultas?
Non talis pubes hostes, vicinaque regna
Contudit, et fama sublimia sydera adivit.
Non arces, non vallus erat, sed fortia corda
Murus erant, quibus egregias disjecimus arces.
Pro tunicis aliquot, totidemque securibus olim,
Gessimus in Moschos ingentia bella, nec unquam
DESIDIA in bellum me distulit IMPROBA SIREN.
Hostis habet vestras urbes impune, colitque
Nec vos accendit vel laus, vel dedecus ingens.
AT TV SPES Litauum, lux o fidissima nostri
Imperii, qui res fluxas, sublapsaque prompte
Restituis, quantumque potes tam noxia secla
Diffingis: succurre tuis, et sterne ruina
Imbelles Moschos: solus qui vincere possis
Et reor, et si quid certi mens augurat, opto.
Crastina lux cernet Moschorum funera campo.
O mihi quam blande, quam molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim cum sustentabit honores
Virtus, egregiasque animas, laudesque parentum.
Nunc vince, haec summa est: at te post vltima fata
Fama sepulchri expers longo dignabitur aeuo,
Perge libens, quo te VIRTVS agit ALMA, iubetque
Consulere Historiae Litauum, decorique parentum.

(Radiv. III, 254–302;

Tokiu žodžiu nelauktai į Radvilą kreipias pamėnas:
– Mano tautiečių dalia negarbinga Elisijo soduos
sukrėtė, o Lietuvos nelaimės mane sugraudino.
Šitai numanėm anksčiau... Bet kad vėjais žygiai nueitų?!
To nežinojau, kada bėdomis už bėdas temokėjau:
lėmė jos mano žmonėms neaprėpiamą amžiną valdžią.
Aš Lietuvos pražūties, jos griuvėsių akivaizdoj šituo
guodžiausi, laukiau, kad štai, karaliaus dar, keičiantis metams,
mano tauta visuose kraštuose nuo Baltijos jūros
ligi Juodosios krantų ir toliausių Volgos pakrančių,
jai priklausys amžinai didžiulė valdžia ir valstybė
ir lig žvaigždynų aukštų ji lietuvių dar vardą išaukštins.
Na, o dabar ne šlovės senovinės aidas atėjo
ligi manęs pas vėles, o žinia, kad jau priešas užpuola
mūsų valstybę dažnai ir kad ainis, įkurdintas mano
prie Mitridato kalvos ir Juodosios jūros pakrančių,
įveiktas klauso Maskvos, per silpnos Lietuvoj jodinėti.
Argi dėl to kažkada mes žaizdas kariaudami kentėm,
argi dėl to piliečius grobiu, o Tėvynę savosiom
pergalėm grąžinom mes, nelaimingi jūsų senoliai?!
Ak, neprilygstantys mums ištižusio kraujo vaikaičiai!
Tik jau visai ne dėl to užsimoja Narimanto tvirtas
raitelis kardu, kad jūs, menkesni, nenorėtumėt karo!..
Ar atidėjo kada už tuščius grasinimus kerštą
Algirdas? Ar ši tauta su jumis nekariavo tiek metų,
argi nesuruošė jums tiek pirčių kruviniausių be keršto?
Ne, ne tokia vyrija kaimynų valstybes ir priešus
triuškino, o garsumu lig aukščiausių žvaigždynų iškilo!
Narsios krūtinės, o ne kazematai, kuorai ir ne sienos –
toji galybė, kuria mes išgriovėm stipriausias tvirtoves.
Kitąkart dėl kelerių marškinių ir kirvių užpuoliau
Maskvą baisingu karu, nes manęs niekada nesutrukdė
karą pradėti jokia begėdė žavi Tinginystė. –
Šlykščiai lietuvių miestus užvaldo ir juos apgyvena
priešai, tik jau nei šlovė nebeuždega jūsų, nei gėda.
Tujai, viltie Lietuvos, atsidavusi mūsų valstybės
saule, kuri ir bėdas, ir pašlijusius reikalus greitai
vėl pataisai ir kuri visomis jėgomis pragaištingo
amžiaus paveikslą mainai! Tu saviškiams padėk ir iškirsdink
mūšy bailius maskviečius, nes tik vienas gali nugalėti –
taip aš galvoju ir to, jei nepvilia nuojauta, laukiu!

Saulė rytoj pamatys laukuose maskviškių lavonus. O, kaip man kaulams tada bus saldu ir lengva ilsėtis, kai prie manosios garbės ir šlovingos jūsų senolių dvasios ir pergalių dar prisidės ir jūsų narsumas! Štai kas svarbu: nugalėk! Ir tada nepažįstantis kapo gandas tave po mirties per ilgus šimtmečius garsins. Ženk, kur žindyvė Drąsa tau rodo, ir vykdyk, ką dirbti liepia ji garbei tėvų ir lietuvių istorijos labui!)

Atidesnis skaitytojas pastebės nemažai leksinių, sintaksinių ir stilistinių ypatybių, kurios šį epizodą sieja su Vergilijaus „Eneida" (Aen. I, 254–296). Pavyzdžiui, Radiv. III, 252–253: *Qualis erat quando Grinvaldo victor, onustus / Almannis spoliis, Litavas veniebat in oras* atliepia Aen. I, 289–290: *hunc tu olim caelo spoliis Orientis onustum / accipies secura* („Jį tu įvesi tada, nugalėjusį Rytus sėkmingai, / Širdžia ramiausia į dangų"; A. Dambrausko vertimas), Radiv. III, 258: *Haud scivi, damnis contraria fata rependens* imituoja Aen. I, 239: *solabar fatis contraria fata rependens* („Laukiau, kad negandas jos atsvertų gerovė ir laimė", A. Dambrausko vertimas), Radiv. III, 259–260: *Quae sine fine meis, sine meta et tempore sceptra / Annuerant* sukurta pagal Aen. I, 278–279: *his ego nec metas rerum nec tempora pono: / imperium sine fine dedi* („Šiųjų galybei aš, vietos nei laiko ribų nežymėjęs, / Valdžią bekraštę daviau"; A. Dambrausko vertimas), Radiv. III, 260–261: *hoc occasus tristemque ruinam / Solabar Litavum* panėši į Aen. I, 238–239: *hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas / solabar* („Jais aš guodžiausi tuomet ant žuvusios Trojos griuvėsių"; A. Dambrausko vertimas), o Radiv. III, 261–264: *fore post voluentibus annis / Hunc populum late Regem, qui Balthica quicquid / Littora, et Euxinum, Volgaeque interjacet undas, / Imperio, et magna semper ditione tenerent* atliepia Aen. I, 234–236: *certe hinc Romanos olim volventibus annis, / hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri, / qui mare, qui terras omnis dicione tenerent* („Man tu žadėjai, kad amžiams slenkant iš jų kils romėnai, / Kils galingiau-

si vadai iš atgijusio Teukro kamieno, / Visos ir žemės, ir jūros turės nusilenkti jų valdžiai"; A. Dambrausko vertimas; daugiau pavyzdžių žr. 115, *304–306*). Šiame „Radviliados" provaizdyje romėnų poetas apdainavo anuo metu Romoje viešpatavusios Julijų giminės genealogiją: legendinį tos giminės pradininką Julą, gausius jo įpėdinius iki Gajaus Julijaus Cezario ir šį Romos galybės kūrėją. Pastarasis buvo testamentinis Oktaviano Augusto tėvas, todėl šia genealogija Vergilijus išaukštino ne tik Cezarį, bet ir Augustą ir taip jo įgyvendintos cezarizmo doktrinos siekius paskelbė „visos Italijos istorine misija" (170, *159*).

Veltui šiame „Radviliados" epizode mes ieškotume ko nors panašaus. Kad ir kaip gausiai J. Radvanas skolinosi iš Vergilijaus, vis dėlto romėnų poeto poveikis aptartaisiais poetikos skoliniais iš „Eneidos" ir baigiasi. Mat J. Radvanas Radvilos sapną pagrindė ne kokios nors dinastijos ar jos politinės doktrinos siekiais, bet raginimais Tėvynę nuo Maskvos ginti taip, kaip ją kitados gynė Algirdas, Vytautas ir didžiojo etmono protėviai.

Vytauto žodžiuose Radvilai mes nerandame nieko, kas primintų apie didžiojo kunigaikščio kovas prieš kryžiuočius ar totorius, sėkmingą užsienio politiką ir kitus laimėjimus, kuriais poetas taip pat galėjo įkvėpti ir padrąsinti etmoną prieš rytdienos kautynes. Visi didžiojo kunigaikščio argumentai susiję su lietuvių pergalėmis prieš Maskvos valstybę. Antai Radiv. III, *277–278* Vytautas Radvilai primena pergalingą didžiojo kunigaikščio Algirdo žygį, kuriam lietuvius išprovokavo Maskvos valdovas Dimitrijus Donietis. Mat šis pas Algirdą kartą atsiuntė žygūnus, pranešdamas apie kitais metais rengiamą maskviškių žygį prieš Lietuvą. Algirdas sulaikė pasiuntinius, surinko kariuomenę ir pats per Velykas pasirodė prie Maskvos sienų. Taręs maskviškiui: „Dabar pats matai, didysis kunigaikšti Dimitrijau, kuris iš mūsų anksčiau stoja į karą!", Lietuvos valdovas įsmeigė į medinę Kremliaus sieną ietį, šitaip atgrasin-

damas Donietį nuo sumanymo užpulti Lietuvą. Šią legendą „Kronikoje" vaizdingai papasakojo M. Strijkovskis (139, *421–423*), na, o J. Radvanas ją apdainavo ir čia, ir dar vienoje epo vietoje (Radiv. III, *158–162*). Toliau, Radiv. III, *284–285*, Vytautas primena apie savo paties žygį. Sužinojęs, kad pasienyje iš jo pavaldinių maskviškiai atėmę du kirviu ir tris sermėgas, didysis Lietuvos kunigaikštis 1406 m. karu užgriuvęs Maskvos valdovą ir taip atkeršijęs už padarytą skriaudą. Pats įvykis bei to žygio aprašymas rodo, kad J. Radvanas čia irgi sekė M. Strijkovskiu, kuris „Kronikoje" eilėmis apdainavo šį kunigaikščio Vytauto antpuolį (139, *515–516*).

Be abejo, minėtuose M. Strijkovskio pasakojimuose atsispindėjo tikri istorijos įvykiai. Legendą apie velykinį Algirdo „pasveikinimą" veikiausiai pagrindė žmonių prisiminimai apie kurį nors iš trijų sėkmingų jo žygių, surengtų 1368–1372 m. Na, o Vytauto žygis į Maskvą 1406 m. kilo irgi ne dėl „kirvių ir sermėgų". Mat po 1399 m. Vorsklos katastrofos Maskvos kunigaikštis Vasilijus I organizavo maištų bangą prieš Vytauto vietininkus LDK slavų žemėse, todėl lietuviams prisiėjo netgi karine jėga spirtis prieš Maskvos veiksmus Rytuose. Vis dėlto kodėl šiais istoriniais įvykiais Vytautas drąsino didįjį etmoną? Kodėl didysis kunigaikštis nepriminė Radvilai žymiai garsesnių ir įspūdingesnių lietuvių ginklo pergalių, pasiektų netolimoje praeityje per 1512–1522 ir 1534–1537 m. karus prieš Maskvą? Manytume, kad tokį pavyzdžių parinkimą bus irgi lėmusios J. Radvano pažiūros į valstybę kaip svarbiausią žmogaus gyvenimo ir darbų matą. Mat Žalgirio mūšyje palaužusi kryžiuočių galybę, Lietuva privalėjo atsilaikyti prieš kitą priešą, o būtent Maskvos kunigaikštystę, jau nuo Algirdo laikų, taigi gerus du šimtus metų, puldinėjusią Lietuvą Rytuose. Etmono sapne Vytautas pasirodė toks, „kaip tada, kai po pergalės Griunvaldo mūšy / grobio paėmęs gražaus iš kryžiuočių į Lietuvą grįžo". Vadinasi, į Radvilą kreipėsi valdovas, atlikęs svarbiausią gyvenimo žygį – ap-

gynęs Tėvynę nuo du šimtus metų ją niokojusių kryžiuočių. Tokį patį žygdarbį nūn privalėjo įvykdyti ir „Lietuvos viltis" Radvila: lemiamame mūšyje pastoti kelią interventams ir visiems laikams pašalinti du šimtmečius Tėvynei grasinančių maskviškių pavojų (III, *299–302*):

> *Štai kas svarbu: nugalėk! Ir tada nepažįstantis kapo*
> *gandas tave po mirties per ilgus šimtmečius garsins.*
> *Žengk, kur žindyvė Drąsa tau rodo, ir vykdyk, ką dirbti*
> *liepia ji garbei tėvų ir lietuvių istorijos labui!*

Vargu ar „Radviliada" taip jaudintų skaitytoją, vargu ar mūsų herojinį epą šitaip palankiai vertintų literatūros istorikai, jeigu J. Radvanas būtų vien kalbėjęs apie Maskvos grėsmę, tiktai aukštinęs lietuvių heroizmą ar tik atskleidęs istorinę M. Radvilos Rudojo pergalių reikšmę. Argi mažai XVI a. karvedžių kilnūs tikslai vedė į kautynių laukus? Argi mažai talentingų poetų apdainavo jų pergales ir apraudojo pralaimėjimus? Toli neieškodami pavyzdžių, nurodysime, kad vien karaliaus Stepono Batoro žygius prieš Maskvos valstybę apdainavo tokios anų laikų literatūros žvaigždės, kaip D. Hermannas, S. Wolffas, A. Sarnickis, B. Paprockis, J. Kochanowskis ir kai kurie kiti poetai (plačiau apie juos žr. 88, *110–147*). Tik štai Ivano Rūsčiojo pradėtasai karas J. Radvano kūrinyje kur kas labiau sukrečia skaitytojo vaizduotę, o Radvilos pergalė Ulos mūšyje kur kas labiau pradžiugina nei visos minėtų poetų liaupsės Steponui Batorui ir jo karvedžiams. Kodėl? Manytume, kad taip atsitinka dėl emocingo Lietuvos paveikslo mūsų epe.

J. Radvanas Lietuvą apdainavo du kartus: pirmąjį – „Radviliados" pradžioje (I, *31–96*), o antrąjį – viduryje (III, *89–195*, arba ištisinės numeracijos *1880–1986*). Dėl vietos epe abiejų Tėvynės paveikslų turinys skiriasi. Pirmajame epizode poetas pristato Lietuvą skaitytojui: pavaizduoja jos geografinę padėtį, apdainuoja gamtos turtus, lietuvių tautos kilmę ir istoriją, o antrajame nušviečia lietuvių ko-

vas su gausiais priešais: totoriais, kryžiuočiais, lenkais ir maskviškiais. Kovų vaizdai epo viduryje turėjo paliudyti apie Radvilos protėvių narsą ir savotiškai parengti skaitytoją toliau apdainuojamai kruvino Ulos mūšio panoramai, na, o Lietuvos paveikslas „Radviliados" pradžioje buvo tarsi kokie aukso amžių gyvenančios valstybės vaizdai, kuriuos sunaikino prasidėjęs karas. Štai, kaip šiame epizode poetas apdainavo Lietuvą:

TERRA potens armis est, et notissima fama,
Hic vbi se latis pandit LITuania campis,
Magna parens frugum, studio gens aspera belli,
Quam perhibent Italos olim tenuisse colonos,
Martia corda virum: quis nunc aut forte Libonis
Exsilium nescit, magnosque Palaemonis ausus?
Vnde venit longa serie Lituana propago,
Gens gravida imperiis: etenim sub Balthica fines
Littora, et Euxinum mare, famam extendit Olympo.
Illis Campanos saltus, vbi dona Lyaeo
Legiferae certant Cereris, Panchaia Tempe,
Alcinoi sylvas, biferique rosaria Paesti,
Medorumque volens cultus, rivosque metalli,
Contentis ferro, prudens Natura negauit.
Sed quales, quantasque ferunt sacra Gargara messes,
Et victu facilem esse dedit per secula gentem.
Hic vitreos amnes sylvarum celsa coronant
Tesqua, decus terris, quae quantum vertice in astra
In Stygios manes tantum radice minantur.
Hic ceruis, alcique domus, saeuoque bisonti,
(Setigera captos cui mos est sistere lingua,
Inque leues (tantum robur) iacularier auras)
Virgatisque notis maculoso tegmine lynci,
Et celeri capreae, nec non ingentibus uris.
Quid fluvios, lacuumque canam certantia ponto
Aequora? quid pisces? sunt hic etiam sua cete.

Quid referam albenti canentia iugera lino?
Aut cur enumerem lucis concelsa beatis
Dona? latet magnis ingens opulentia syluis.
Hic sese liquido distendunt nectare quercus,
Arboribus spumant purissima mella, fauisque
Mactant agricolas, iniussaque robora sudant,
Plena Palatinae fragrantia pocula mensae.
An tot diuersis lapsos de fontibus amnes?
Anne Borysthenios cursus? qui rauca fluenta
Vallibus abruptis vasto cum murmure ponto
Praecipitat, salsasque maris praedulcibus undis
Temperat: hinc autem spatiatus flumine Dunas
Vorticibus rapidis interluit arua Polotti,
Et tandem Venedum late prorumpit in aequor.
Nec multum minor hoc Litauum liquidissimus amnis
Iglionum veteres campos, et pinguia stringens
Vilia culta secat, Vilnaque sorore recepta,
Fratris in amplexus ChronI decurrit amaeni,
ChronI quo nobis non est formosior amnis:
Multae illum Nymphae fluviorum, et Querquetulanae
Optauere thoro, sed habet pulcherrima Suenta,
Purior electro, quae per Samogithica labens
Littora, Chrononis foecundo conditur alueo.
Haec eadem Litauos tellus, acresque Sudinos,
Iazygaque intrepidum mortis, Nomadesque Poloucos,
Et veteres PRVSSOS, *et fortia pectora Alanos,*
Cognatosque illis Gepidas, populosque potentes
Extulit, haec Erdiuilum, Troydenaque fortem,
Mingallumque Ducem, Scirmontumque armipotentem,
Romontem, Latioque caput diademate cinctum
Mendogum, Vitenemque bonum, plenumque triumphis
Gedimina patrem, populosae moenia VILNAE
Cuius ab auspicio surgunt: hinc aspice natos
Gediminiadas fratres, fortissima corda,
Kestutum, Olgerdum: quin ista IAGELLONA *tellus,*

Sarmatiaeque dedit Reges, Hunnoque potenti
Imposuit dominos, et Cechi a stirpe Bohemis,
Totque duces genuit praestantia nomina, nec non
Quem canimus MAGNVM RADIVILVM, *nomen et omen*
NICOLEI *cui mens dederat praesaga parentum.*

(Ginklais galinga yra ir šlove išgarsėjusi žemė
čia, plačiuose laukuose, per kuriuos Lietuva nusidriekus –
motina derlių skalsių ir gentis, įgudus kariauti.
Sako, kad ją kitados nukariavo Italijos sūnus –
vyrai karingom širdim. (Ar yra toks žmogus, kurs nežino
šiandien Libono tremties, Palemono didvyriškų žygių?)
Virtine ilga iš jos atsiranda ainybė lietuvių –
šita valdovų gentis; juk nuo Baltijos ligi Juodosios
valdo lietuviai žemes, o šlove ir Olimpą pasiekia.
Ginklais patenkintiems, jiems išmintinga gamta pašykštėjo
klonių Kampanijos, kur Cerera, įstatymų motė,
varžos gausa su Bakchu, nepaskyrė Panchajos Tempėjų
nei Alkinojo miškų, nei derlingojo Pesto rožynų,
nedavė persų laukų ar upokšnių, turtingų metalo.
Derlių, kokį šventi dovanoja Gargarai, skyrė
jiems užtatai ir žemes, kur per amžius lengva išmisti.
Tyras kaip stiklas upes vainikuoja ta žemės grožybė –
girių aukštų karūna; jos viršūnėmis šičia žvaigždynus
remia, o medžių šaknim ligi Stikso vėlių nusileidžia.
Šičia atranda namus sau elniai, briedis ir stumbras
(šitas galiūnas yra sulaikyti, ką nutveria, pratęs
savo šiurkščiu liežuviu ir aukštai į orą išmesti),
šičia ir lūšis dėmėm išmargintu apdaru glaudžias,
randa namus sau žvitri stirnelė ir didelis tauras.
Kam man upes ir vandens didumu prilygstančius marioms
ežerus girti? Žuvis? Čia netrūksta didžuvių irgi.
Kam apdainuoti žilus jugerus baltuojančio lino?
Argi išvardinčiau tai, kas palaimintoms čia dovanota
girioms? – Gūdūs miškai čia turtus neapsakomus slepia.
Čia ąžuolynai pilni bitučių skysto nektaro:
medžiais tyriausias medus putodamas bėga, valstiečiai
gauna korius dovanai; čia rasoja ir patys kamienai,
ir ant vaivados skobnių kvepėdamos sklidinos taurės.
Kiekgi čia upių, kurias vis skirtingi šaltiniai pagirdo?
Štai Boristenis sravus: prasiveržę pro kaukarus, duslūs

vandenys jo su triukšmu neapsakomu krinta į plačią
jūrą ir sūrias bangas vilnimis atmiešia saldžiausiom.
Štai Dauguva, aukštupy upeliu į kelionę išbėgus,
Polocko žemėm veržliais sūkuriais sūkuriuodama skuba,
kol pagaliau taip plati į Venedų marias įsilieja.
Tik ne mažesnė už ją ta lietuvių skaidriausioji upė –
Vilija, tekanti ten, kur kadai iglionams priklausė
žemės ir našūs laukai; pasiėmusi seserį Vilnią,
Vilija leidžias žemyn į brolelio Nemuno glėbį,
Nemuno – to, už kurį gražesnės mes neturime upės!
Daugelis deivių, kurios ąžuolynuos ir upės'gyvena,
geidė jo meilės, tačiau jos sulaukė viena tik gražuolė –
upė Šventoji, kuri – skaistesnė už gintarą – srūva
per Žemaitijos laukus ir į Nemuną įteka našų.
Šitos štai žemės vaikai – lietuviai, ryžtingi sūduviai,
jotvingiai – žmonės, mirties nebiją, poloviečiai klajokliai,
prūsų sena giminė, narsiaširdžių krūtinių alanai,
vieno kilimo su jais gepidai ir kitos dar tautos.
Čia Erdivilo lopšys ir gimtinė narsuolio Traidenio,
Skirmanto, ginklais stipraus, ir narsaus kunigaikščio Mingailos,
Romanto, Mindaugo, kurs ant galvos užsidėjo vainiką
Romos, Vytenio kilnaus ir atšventusio pergalių daugel
tėvo visos Lietuvos Gedimino, kuriam vadovaujant
mūrai iškilo aukšti tirštai apgyvendinto Vilniaus.
Čia pamatysi abu Gedimino vaikus narsiaširdžius –
Algirdą su Kęstučiu; ši Jogailą pagimdžiusi žemė
davė sarmatų kraštams karalius, valdovus dovanojo
hunui galingam, taip pat ir bohemams iš Čeko šeimynos.
Šitiek šlovingų vadų čia gimė!.. Ir vienas jų buvo
mūsų giesmės Radvila Didysis, kuriam Mikalojaus
vardą ir lemtį tėvų pranašingas numanymas davė.)

Leksinės, stilistinės ir kompozicinės šio epizodo ypatybės veda prie minties, kad Lietuvą J. Radvanas apdainavo pagal Italijos paveikslą, sukurtą „Georgikose" (II, 136–176). Pavyzdžiui, Radiv. I, 31, 33: *TERRA potens armis est, et notissima fama, / ... / Magna parens frugum, studio gens aspera belli* atliepia Georg. II, 173–174: *salve, magna parens frugum, Saturnia tellus, / magna virum* („Motina vaisių didžioji ir vyrų, Saturno tu žeme, / būki sveika!"; H. Zabulio vertimas), Radiv. I, 40–44: *Illis Campanos saltus, vbi dona Lyaeo / Legiferae certant*

43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
LITHVANIA.
Maris Baltici pars
CVRLAND
Semigalen
LIVONIAE PARS
Riga
Dunemund
Samotia
MAG
DVCA
LI
TH
Wilna
Grodno
Sabmatia lago
MAZOVIAE PARS
VOL
HINIA
Tur lago
Amadoca lago
Kokenhaus
Luczen
Georgenburg
Insterburg
Pregel fl.
Memel fl.
Grodeck
Pinsko
Brzesti
Lublin
Sandomiria
Wistula fl.

LIETUVOS
DIDŽIOJI KUNIGAIKŠTYSTĖ
XVI a.,
Iliustracija
iš
G. Merkatoriaus žemėlapių rinkinio
ATLAS, SIVE COSMOGRAPHICAE MEDITATIONES...

Diuseldorfas: A. Buzijaus spausdinimas, 1595

Cereris, Panchaia Tempe, / Alcinoi syluas, biferique rosaria Paesti, / Medorumque volens cultus, rivosque metalli, / Contentis ferro, prudens Natura negauit imituoja Georg. II, 136–139: *Sed neque Medorum silvae, ditissima terra, / nec pulcher Ganges atque auro turbidus Hermus / laudibus Italiae certent, non Bactra neque Indi / totaque turiferis Panchaia pinguis harenis* („Betgi nei medų šalis, miškų turtingiausia gimtinė, / nei su grožybėmis Gangas, nei auksu sudrumzlintas Hermas / gali Italijos šlovę nurungti, nei Baktra, nei indai, / nei smilkalų smiltimis Panchajos garsėjanti žemė", H. Zabulio vertimas), Radiv. I, 55–56: *Quid fluvios, lacuumque canam certantia ponto / Aequora?* primena Georg. II, 158–159: *an mare quod supra memorem, quidque adluit infra? / anne lacus tantos?* („Ar beminėt rytuos ir vakaruos plūstančias jūras / Arba ežerus mūsų?" – A. Dambrausko vertimas), o Radiv. I, 80–89: *Haec eadem Litauos tellus, acresque Sudinos, / Iazygaque intrepidum mortis, Nomadesque Poloucos, / Et veteres PRVSSOS, et fortia pectora Alanos, / Cognatosque illis Gepidas, populosque potentes / Extulit* ir toliau atliepia Georg. II, 167–172: *haec genus acre virum, Marsos pubemque Sabellam / adsuetumque malo Ligurem Volscosque verutos / extulit* ir toliau („Padermę vyrų narsių – sabelų jaunuomenę, marsus, / pratusį vargti ligurą ir ietimis puolančius volskus / gimdė šita", H. Zabulio vertimas; daugiau pavyzdžių žr. 115, 249–253).

Italijos pašlovinimas iš antros „Georgikų" knygos, mokslinėje literatūroje dažniausiai vadinamas *Laudes Italiae*, yra viena iš pačių svarbiųjų Vergilijaus politinės-socialinės programos dalių. Remdamasis legenda apie Saturno laikus Italijoje bei Lukrecijaus išdėstyta žmonijos raidos teorija, romėnų poetas šiame kūrinyje tėvynę apdainavo kaip tokį kraštą, kuris iki jo laikų išsaugojo aukso amžių kitados išgyvenusios žemės pirmavaizdį. Romos aukso amžiaus literatūros tyrinėtojo H. Zabulio tvirtinimu, to krašto ypatybėmis Vergilijus laikęs pirmapradį Italijos laukų derlingumą, sodininkystės bei gyvulininkystės atsiradimą, amžino pava-

sario – to gimimui palankiausio laikotarpio – sąlygas, kitiems kraštams būdingų trūkumų: kenksmingų augalų, plėšrūnų žvėrių, nuodingų šliužų ir kitokių kenkėjų, nebuvimą, metalų pritaikymą žmonių gerovei ir galiausiai galingų genčių bei narsių vyrų gimimą (168, *111–120*). „Reziumuodamas savo argumentus, Vergilijus priskiria Italijai žemės gėrybių kilmę (*magna parens frugum*), joje jis įžvelgia ir didžiųjų žmonių ištakas (*magna virum*), o galop pavadina ją Saturno žeme (*Saturnia tellus*). Todėl poetas čia sušunka:

Motina vaisių didžioji ir vyrų, Saturno tu žeme,
būki sveika!

II, *173–174* (170, *120*).

J. Radvano sukurtose *Laudes Lituaniae* legendą apie Saturno žemę atstoja padavimas apie lietuvių kilmę iš romėnų bei duomenys apie europinę Sarmatijos dalį, paimti iš K. Ptolemajo „Geografijos". Itališką lietuvių kilmę poetas pamini vienoje *Laudes Lituaniae* vietoje (Radiv. I, *34–36*) ir dar Radvilos skydo vaizduose (Radiv. III, *90–98*). Trumpas to padavimo turinys, pagal J. Radvaną, būtų toks. Lietuvą kitados apgyvendinę išeiviai iš Romos. Vadovaujami legendinio karvedžio Publijaus Libono, arba kitaip Palemono, jie kažkuriuo metu atplaukę per Baltijos jūrą, išsilaipinę Plateliuose, o paskui Dubysos ir Nemuno santakoje pastatę Naująją Romą. Iš čia po Lietuvą ir visą europinę Sarmatiją paplitusi „lietuvių ainija".

Palyginę su įvairiomis lietuvių kilmės iš romėnų legendomis, pastebėsime, kad J. Radvano pasakojimas panašiausias į M. Strijkovskio pateiktą šios legendos versiją. Pavyzdžiui, Radiv. I, *35* bei III, *90* paminėtą Publijų Liboną M. Strijkovskis irgi laiko Pompėjo laivyno vadu, kuris, bėgdamas nuo Cezario keršto, per Baltijos jūrą atkeliavęs prie baltų apgyventos žemės krantų ir išsikėlęs toje vietoje, kuri ilgainiui nuo jo netgi gavusi Libos vardą (139, *22, 37, 41, 50,*

56, 57–59, 62–77 ir toliau). Be to, *istorikas ir poetas* daug kur Liboną tapatina su kitu legendiniu lietuvių protėviu Palemonu (139, *14, 22, 23, 37, 47, 49–50, 57–59, 62–79* ir toliau). Taip pat M. Strijkovskio poveikiu aiškintinas vienodas jotvingių apibūdinimas (Radiv. I, *81: Iazyga intrepidum mortis*, plg. 139, *339*), poloviečių priskyrimas baltams (139, *13, 24–25, 35, 129, 186–187, 260–261*; žr. taip pat 139, *14, 44*), prūsų epitetas *veteres* (139, *13, 19, 25, 31, 32, 36* ir kitur), alanų bei gepidų laikymas lietuvių protėviais (apie alanus žr. 139, *16, 18, 23, 24, 37–39* ir toliau; apie gepidus žr. ten pat, *16, 18, 23, 24, 25, 27–37* ir toliau) ir dar daug kitų *Laudes Lituaniae* vietų. Taigi manytina, jog mūsų poetas, trumpai apdainuodamas lietuvių kilmės iš romėnų legendą, sekė visų pirma „Kronikos" autoriumi (plačiau apie tai žr. 115, *xx–xxii*; įvairias šios legendos versijas plačiausiai yra aptaręs M. Ročka, todėl skaitytojui daugiau medžiagos patartume ieškoti jo monografijoje apie Mykolą Lietuvį, žr. 119, *44–85*).

Vis dėlto vien šis padavimas apie lietuvių protėvius J. Radvano netenkino, ir jis Lietuvos priešistorę dar papildė žiniomis iš kitų šaltinių. Pavyzdžiui, Radiv. I, *72* poetas paminėjo iglionų gentį, per kurios žemes tekanti Neris. Regis, pirmasis šios genties vardą buvo nurodęs graikų geografas K. Ptolemajas (apie 90–168 m. po Kr.) Sarmatijos europinės dalies aprašyme. Įdomu, kad XVI a. viduryje–XVII a. pradžioje spausdintuose šio aprašymo leidimuose iglionai, arba igilionai (ἰγυλλίωνες), būdavo lokalizuojami maždaug Nemuno–Neries baseine (142, žr. priedo *62, 65, 66, 68, 72, 74, 77* žemėlapius); aukščiau jų K. Ptolemajo „Geografijos" parengėjai nurodydavo galindus (γαλίνδαι), o žemiau – koistobokus (κοιστοβῶκοι). Kadangi tarp kitų genčių, gyvenusių baltų žemėse K. Ptolemajo laikais, M. Strijkovskis iglionų nemini, spėjame, kad J. Radvanas žinių apie juos surado kuriame nors garsiojo graiko „Geografijos" leidime.

Tendenciją papildyti legendas apie lietuvių kilmę mokslo faktais mes pastebime ne tiktai J. Radvano, bet taip

pat kitų jo amžininkų kūryboje. Pavyzdžiui, 1613 m. išspausdintame LDK žemėlapyje svarbiausios upės vadinamos dviem vardais: autentišku ir antikiniu, dažniausiai pirmą kartą irgi paminėtu K. Ptolemajo. Medžiaga šiam žemėlapiui buvo pradėta rinkti 1590 m. (13, *120*), t. y. tuomet, kai dar buvo rašoma „Radviliada". Taigi galima spėti, kad to žemėlapio sumanytojas M. K. Radvila Našlaitėlis, beje, M. Radvilos Rudojo sūnėnas, ir jo aplinkos žmonės buvo linkę Lietuvos priešistorės dalykus grįsti I–II a. po Kr. graikų ir romėnų mokslininkų duomenimis apie Rytų Europą. Gaila, kad šie dalykai tebėra netyrinėti, todėl galime tik konstatuoti, kad XVI a. pabaigos Lietuvos mokslininkai ir menininkai saviems reikalams plačiai naudojosi Antikos geografų žiniomis apie baltų apgyventas teritorijas.

Kad ir kaip buvo iš tikrųjų, *Laudes Lituaniae* liudija labai reikšmingą dalyką: J. Radvanas jungė iš legendų bei mokslinės literatūros žinomus duomenis apie Lietuvos senovę, turbūt puikiai suprasdamas, kad tik šitaip galima Lietuvos valstybės raidą tvirtai susieti su Europos istorija. Regis, to paties bus siekęs M. Strijkovskis, taip pat M. K. Radvila Našlaitėlis ir jam talkinę mokslo vyrai. Vis dėlto J. Radvano lūpose lietuvių proistorės pagrindimas nuskambėjo kur kas įtikinamiau, nes poetas jam suteikė meno kūrinio lytį, kuri būna ir įtaigesnė, ir tvaresnė už bet kurį mokslo veikalą. Na, o svarbiausia yra tai, kad poetas paliudijo kare prieš Maskvą atsilaikiusius lietuvius turint mokslo ir legendų duomenimis pagrįstą Tėvynės istorijos vaizdą, kitaip tariant, epo Lietuvą apibūdino dar viena svarbia dimensija, o būtent kultūrine atmintimi – tuo paskirus individus bendruomenėn telkiančiu bei valstybei diachroninį lygmenį suteikiančiu fenomenu.

Taigi pagrindęs lietuvių valstybės proistorę legendomis ir mokslo duomenimis, toliau J. Radvanas apdainavo Lietuvos gamtą ir valstybę garsinusius žmones. Čia jis labiau sekė Vergilijumi, kuris savąją Saturno že-

mės teoriją rentė kontrasto principu, t. y. priešpriešindamas pirmapradės gamtos sąlygas išsaugojusį Italijos kaimą sugedusiai miesto civilizacijai, sukurtai senesnių už romėnus tautų. Todėl J. Radvanas iš pradžių išvardija, ko lietuviai neturi (I, *40–44*):

Ginklais patenkintiems, jiems išmintinga gamta pašykštėjo
klonių Kampanijos, kur Cerera, įstatymų motė,
varžos gausa su Bakchu, nepaskyrė Panchajos Tempėjų
nei Alkinojo miškų, nei derlingojo Pesto rožynų,
nedavė persų laukų ar upokšnių, turtingų metalo.

Šiuos civilizacijos teikiamų gėrybių vaizdus J. Radvanas sukūrė, irgi pasirėmęs Vergilijaus medžiaga. Pavyzdžiui, Cereros epitetą „įstatymų motė" (I, *41: Legiferae Cereris*) poetas surado Aen. IV, *58*, frazę „derlingojo Pesto rožynai" (I, *42: biferique rosaria Paesti*) – Georg. IV, *119*, o „metalo upelius" (I, *43: rivosque metalli*) – Georg. II, *165*. Vargu ar šitokia Vergilijaus imitacijų bei paslėptų citatų sankaupa nedideliame fragmente galėjo išprususiam Renesanso skaitytojui kelti neoriginalumo ar neskoningumo įspūdį. Veikiau buvo priešingai: juk gi J. Radvanas čia romėnų poeto žodžiais apdainavo tuos kraštus, kuriuos ir minėtasis skaitytojas laikė civilizacijos lopšiais, o būtent Italiją (I, *40–41: Campanos saltus, vbi dona Lyaeo / Legiferae certant Cereris;* I, *42: biferique rosaria Paesti*), Arabiją (I, *41: Panchaia Tempe*), Graikiją (I, *42: Alcinoi syluas*) ir Persiją (I, *43: Medorumque... cultus, rivosque metalli*). Paskutinėje šio epizodo eilutėje J. Radvanas pažymi, kad kaip tiktai šitokių vietų lietuviams gyventi „protinga Gamta" neskyrusi. Dėl Gamtos epiteto būtina pažymėti, kad Vergilijus juo gamtos savo kūryboje nėra nė karto apibūdinęs. Ši aplinkybė leidžia kalbėti apie tam tikrą originalią autoriaus koncepciją. Pagal ją išeitų, jog pati gamta tarytum kokia motina pasirūpino lietuvių gentimis ir apgyvendino jas atsparumą negandoms ugdančiose ir prieraišumą bei meilę

gimtinei žadinančiose žemėse. Kokios tos žemės? Jose savaime „lengva išmisti" (I, *45–46*), kadangi čia kiek užmatai stūkso girios, „viršūnėmis remiančios žvaigždynus, o šaknimis nusileidžiančios iki Stikso vėlių" (I, *47–49*). Giriose pilna žvėrių: elnių, briedžių, stumbrų, lūšių, stirnų, netgi taurų (I, *50–54*), o ežeruose ir upėse – žuvų, netgi didžuvių (I, *55–56*). Lietuvių miškuose gausiai spiečiančios bitės, todėl žemdirbiai gauną turtingą medaus ir korių dovį (I, *60–63*). Toliau poetas pasigroži Lietuvos upėmis: Dnepru, Dauguva, Nerimi, Vilnia, Šventąja ir Nemunu (I, *64–79*), ir, sekdamas Vergilijumi, pabaigoje pasako bene svarbiausia: tik šitokia pirmapradė sveika žemė tegalėjo pagimdyti daugybę nuo senovės žinomų galingų genčių ir narsiausių vyrų, kuriuos ji skyrusi valdyti netgi kaimynines šalis: Čekiją, Vengriją ir Lenkiją (I, *80–94*). Vienas iš tų vyrų buvęs Radvila Didysis, ilgame kare palaužęs Maskvos galybę ir apgynęs Tėvynę nuo sunaikinimo (I, *95–96*). Taigi *Laudes Lituaniae* rodo, jog, sekdamas Vergilijumi, J. Radvanas sukūrė tam tikrą teoriją, kurioje nebe kultūringąją Italiją, o Lietuvą apdainavo kaip tokį kraštą, kuris nuo senų senovės išsaugojo gamtos ir žmogaus dermę ir kuriame Gamta, vykdydama žmogui nežinomus planus, karta po kartos kantriai ugdė žmones, ilgainiui ir ją pačią išgelbėjusius nuo sunaikinimo.

Apie tai veik tais pačiais *Laudes Italiae* pabaigos žodžiais mūsų poetas pareiškia po Ulos kautynių:

Salue magna parens, Littavum clarissima tellus:
Ecce tibi gentes victae spolia ampla dedere
Summisitque manus Moschus, regnumque superbum.
Haec semiplena fidens legione peregit
Nicoleos, quando saevo collisa duello
Moschia Littaviae, persolvit sanguine poenas
Purpureo: testis celer Vla, Borystheneosque
Vnda, lacunantes ingenti sanguine ripae.

Abcontrafactur

Des Herren Quar/ vnd Grosfürsten Iwan

Bassilowitz/aller Reusen ein Monarcha/zu Bladimir/Muscaw vnd Nawgarten/
Czair zu Casan/Czair zu Asbrogan/Herrn zur Pleskaw/Grossfürsten zu Schmalentzky/Twurski/
Joharsky/Jngosky/Brusky/Biasky/Pronisky/Palogarsky/Bulkausky/etc. Vnd anderer Herrschafften Herrn/Gros-
fürsten zu Nawgarten in vnternlanden/Gerinsknusky/Rezonsky/Polensky/Rotonsky/Bilasersky/Odorsky/
Vdorsky/Königinsky/Jaroslaffsky/Resolersky/vnd der gantzen Sebenischen Landschafft/der
Nordenseiten Gebiettern/vnd ein Herrn vieler ander Landen/etc.

Iwan der Schreckliche.

Facsimile eines gleichzeitigen Holzschnittes. Wien, k. k. Hofbibliothek

IVANAS IV RŪSTUSIS,

MASKVOS DIDYSIS KUNIGAIKŠTIS

Portretas

iš

Th. Schiemanno knygos

RUSSLAND, POLEN UND LIVLAND

BIS INS 17. JAHRHUNDERT

T. 2, Berlynas: G. Grotės leidykla, 1887

(III, 673–680;

Mote didžioji, sveika! Sveika, garsiausia mūs žeme!
Didelę pergalę tau dovanojo įveiktos gentys,
ir nusvarino rankas Maskvos išdidžioji valstybė.
Tai Mikalojus, kuris tik pusiau surinktais legionais
rėmėsi, nuveikė vis, kai Maskva į dvikovą žiaurią
stojo prieš Lietuvą, ir su kaupu atmokėjo už bausmę
Maskvai raudonu krauju – greituolė Ula, Boristenio
bangos ir kraujo srovių išnkėtos pakrantės paliudys.)

Simboliška yra šio himno vieta „Radviliadoje". Toks pasveikinimas didesnes už kaimynus aukas sudėjusiai Lietuvai būtų galbūt labiau pritikęs ne pasakojimo apie Livonijos karą viduryje, o pabaigoje. Tačiau karą Lietuva užbaigė jau ne po lietuvių dinasto Žygimanto Augusto ar M. Radvilos Rudojo, o po Lietuvos karaliaus Stepono Batoro vėliavomis. Užtat reikšdamas džiaugsmą stojusia taika J. Radvanas epo pabaigoje vaizduoja iškilmingą karaliaus įžengimą į Vilnių, aukština šio valdovo nuopelnus ir linki, kad lietuviai mylėtų pergalingąjį Batorą tol, kol gyvuos Lietuva ir Lenkija:

Et jam Moschorum lento collisa duello,
Ante pedes Stephani jacuit miserabilis ora:
Qui Vilnae invectus laetanti tecta triumpho,
Aurea condebat Lituanae saecula genti,
Aptabatque pater signum immortale perenni
Vexillum fama, templi laquearibus aureis,
Foedere composito, victae formidine gentis
Clauduntur belli portae: mitescere priscis
Saecula tum primum coeperunt aspera bellis.
Vt cum prospiciens orbis moderator ab alto
Vasta, supercilio ventos et temperat undas,
Aequora tuta silent, tanta est clementia coeli:
Sic, Rex magne, tuo pax est inventa labore.
En unquam placidam longo post tempore Pacem
(Quod nec spes patrum promitteret affore tempus)

Arva redonantem benepinguia vidimus: en jam
Bellorum antiquus cecidit fragor: optime Regum
Ore serenato fera saecula tranquillasti!
Nulla tuum nobis aetas abolebit amorem.
Magnus in aeternum nostra celebrabere mente,
Donec erit Litauum tellus, et Lacchia, donec
Ardescet prisco nostrum Diadema metallo.

(IV, *193–214;*
Ir pagaliau palaužta užsitęsusioj dvikovoj, gailę
keliantį Rusų šalis po Stepono kojom parpuolė...
Perėjęs Vilniaus gatves su džiaugsmingu triumfu, Batoras
Lietuvai ir jos žmonėms dovanojo aukso epochą
ir amžinosios šlovės nemirtinga vėliava Vilniaus
katedros auksu puoštus kesonus padabino lyg tėvas.
Karo vartai, žmonių dėl baimės, kurią nugalėta
kėlė tauta, prakeikti, užsiveria taiką sudarius:
pirmąkart amžius, šiurkštus nuo senovės karų, sušvelnėja.
Lygiai taip pat, kaip audras ir vėjus antakiais rimdo
galvą viršum vandenų iškišęs pasaulio valdovas –
tyli platybės vandens per šitokią oro ramybę, –
lygiai taip taiką pelnei tu per vargą, didysis karaliau!
Ar neišvydom tada (o tėvai nesivylė, kad šitas
laikas iš viso ateis) po tiek metų Taikos maloningos,
vėl dovanojančios mums derlingas dirvas? Ir nejaugi
senas karų dundesys nenumalšo? Geriausias karaliau!
Veidu savo šviesiu tu žiauriuosius amžius sutramdei!
Meilės tau mumyse jokia epocha neišdildys.
Mūsų krūtinėse tu didžiuoju vadinsies per amžius –
tol, kol pasauly gyvuos Lietuva ir Lecho valstybė,
kol spindulius metalu senoviniu mūsų Vainikas.)

Šis epizodas „Radviliados" kompozicijoje užima reikšmingą vietą – yra prieš pat kompozicinį-semantinį ketvirtos giesmės centrą, kuriame apdainuojamos Radvilos dorybės. Pacituotose eilutėse J. Radvanas su karaliumi Batoru susiejo Lietuvos tikėjimą ilgai truksiančia taika ir tuoj prasidėsiančiu „aukso amžiumi", todėl galima tvirtinti, kad poetas taip pat mąstė ir apie šio karaliaus bei jo valdomos Lietu-

vos istorinę misiją. Spėtume, kad J. Radvanas jų misiją suprato kaip taikaus tautų sambūvio sergėjimą ir taikos europinėje Sarmatijos dalyje palaikymą, t. y. sąlygas, grąžinančias į šią Europos dalį „aukso amžių". Na, bet tolesni herojinio epo epizodai tokių mūsų spėlionių nepatvirtina, todėl verčiau remkimės esama, o ne menama „Radviliados" medžiaga.

„Širdys išminčių – kur laikosi sielvartas, o širdys kvailių – kur džiaugsmas", – mokė kitados išmintingasis Ekleziastas (VII, 5). Kas žino, galbūt šituos žodžius minėdamas J. Radvanas sukūrė baigiamąsias „Radviliados" eilutes. Jose mūsų poetas apdainavo paskutines Radvilos gyvenimo valandas. Mirties guolyje Vilniaus vaivada kreipiasi malda į Aukščiausiąjį, prašydamas Tėvynei galybės, šlovės ir klestėjimo (IV, *389–399*). Radvilos malda neatrodo tuščia, nes jo taip mylėtai tėvynei netrukus atėjo juodos nesutarimų ir pilietinio karo dienos (IV, *401–413*). Užtat suprantamas ir tasai didžiulis sielvartas, kuris apėmė Lietuvą mirus Radvilai: jį apraudojo Neris ir Vilnelė, giriomis apaugę upių šlaitai, Gedimino kalnas ir Šventaragio slėnys – švenčiausios kiekvienam lietuviui vietos (IV, *414–474*).

Vis dėlto J. Radvanas ne ašarodamas užvertė paskutinį herojinio epo puslapį. Baigiamosiose „Radviliados" eilutėse kreipiamasi į Lietuvos viltį – Radvilos sūnų Kristupą Perkūną ir linkima jam stiprybės, tęsiant tėvo žygius ir darbus (IV, *521–540*). Epizodas nedidelis, bet iškalbingas: J. Radvanas jame Tėvynės likimą tvirtai susiejo su Biržų ir Dubingių šakos Radvilų likimu. Regis, poeto būta įžvalgaus žmogaus, apdovanoto gebėjimu išpranašauti ateitį, nes po šešiasdešimties metų tos giminės palikuonis vėl akiplėšiškai drąsiu žygiu pamėgino apginti Lietuvą: M. Radvilos Rudojo provaikaitis J. Radvila Lietuvos vardu nutraukė Liublino unijos saitus ir jos likimą susiejo su Švedija. Herojiškus 1655–1656 metus Lietuvoje apdainavo M. K. Šemeta, taip pat kiti poetai. Na, bet jų kūryba – tai jau kitų, Barokui skirtų, tyrinėjimų tema.

Galop užversdami paskutinį šio ilgo skyriaus puslapį, darome tokias išvadas. *Pirma*, sekdamas Vergilijumi ir kitais

Romos aukso amžiaus poetais, J. Radvanas epo turinį tvarkė rėminės kompozicijos principu. „Radviliados" kompozicijos savitumą sudaro tai, kad joje pasakojimas telkiamas ne apie kokį nors vieną, o kelis kompozicinius–semantinius centrus. Paprastai tokiais centrais kiekvienoje giesmėje būna ypač reikšminga kurio nors mitinio arba istorinio veikėjo kalba, o kartais – žygių bei kautynių vaizdai. *Antra*, siekdamas epe pavaizduoti idealų žmogų, J. Radvanas pasitelkė žymiausio XVI a. Lietuvos karvedžio M. Radvilos Rudojo asmenybę. Palyginus tikrąjį didžiojo etmono gyvenimą su epo herojaus žygiais, matyti, kad J. Radvanas nesistengė apdainuoti kiekvieno bent kiek svarbesnio M. Radvilos Rudojo biografijos fakto. Poetui rūpėjo sukurti suidealintą Tėvynės gynėjo paveikslą, taip pat bendrais bruožais nušviesti tokio Gynėjo ugdymo programą bei pasaulėžiūros metmenis. Svarbiausiais epo herojaus bruožais J. Radvanas laikė du – dievobaimingumą ir patriotizmą. Tai pagrindinės visų teigiamų „Radviliados" personažų charakterio ypatybės. Šitų ypatybių stoka ryškiai charakterizuoja neigiamus herojinio epo veikėjus. *Trečia*, J. Radvano amžininkų kūriniai įtikinamai parodo, jog anuo metu Lietuvoje visokeriopai svarstytos įvairios valstybės ir valstybingumo problemos. Tai liudija, kad visuomenė turėjo savos valstybės sampratą. Apibendrintu pavidalu ją galėtume nusakyti štai taip: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė esanti triluomė visuomenė, kurią vienija tas pats valdovas, visiems vienodi įstatymai, ta pati kultūrinė atmintis, viena protėvių kalba (lotynų), viena religija ir tas pats priešas, t. y. Maskvos valstybė. Toji visuomenė, arba etnopolitinė tauta, gyvenanti Kunigaikštystės teritorijoje, kuri turi sutartimis nustatytas ir įstatymais patvirtintas sienas, ir siekianti gerovės, kurią užtikrina pilietinė laisvė, kylanti iš visų lygybės prieš įstatymus. Apdainuodamas „Radviliadoje" Tėvynę, J. Radvanas labiau pabrėžė tiktai kai kurias Lietuvos valstybės dimensijas, o būtent teritoriją, valdovą, priešą ir kultūrinę atmintį – tą stipriausiai paskirus individus bendruomenėn telkiantį bei valstybei diachroninį lygmenį suteikiantį fenomeną.

Vietoje užsklandos

Sava ir svetima Lietuvos Renesanso literatūroje

Galėdamas studijoje apie herojinį epą dėti tašką, autorius vis dėlto norėtų paaiškinti kuriuos ne kuriuos dalykus, galėjusius sukelti lietuvių literatūros istorikų abejones dėl kiek neįprasto kai kurių J. Radvano pirmtakų ir amžininkų kūrybos vertinimo. Pavyzdžiui, knygoje M. Husovianas vadinamas lenkų poetu, o vietoje M. Stryjkowskio visur rašoma M. Strijkovskis, tuo pabrėžiant, kad pirmąjį su Lietuva sieja tiktai keleri metai, praleisti Vilniuje, ir kūrinių temos. Tuo tarpu antrasis laikomas vienu iš svarbiausių Lietuvos Renesanso literatūros kūrėjų, nepaisant to, kad šis *istorikas ir poetas* gimė ne Lietuvoje, o Lenkijoje. Kodėl?

Nėra taip jau paprasta keliais žodžiais atsakyti į šį klausimą. Mat atsakant prisieina paliesti svarbius ir sudėtingus LDK kultūros paveldo dalykus, o dėl jų šiuo metu reiškiamos įvairios, netgi priešingos nuomonės. Beje, jos beveik neatsispindi teoriniuose darbuose ar mokslinėse diskusijose. Dažniausiai tos nuomonės pasireiškia įvairiuose literatūros istorikų, knygotyrininkų, bibliografų ir kitų kultūrininkų darbuose, aptariančiuose ir pristatančiuose XVI–XVIII a. Lietuvos raštiją. Taigi nuo seno (bent jau nuo šio amžiaus pradžios, kai periodikoje pradėta intensyviau reflektuoti LDK kultūros paveldą)

savais laikome visus lietuviškai rašiusius autorius: A. Kulvietį, S. Rapolionį, M. Mažvydą, M. Daukšą, K. Sirvydą ir daugybę kitų. Tuo tarpu tuos, kurie kūrė lotyniškai, gudiškai, lenkiškai ar vokiškai, laikome tarsi ne savais, o svetimais kūrėjais. Užtat bibliografinėse rodyklėse ar parodų kataloguose toliau dažniau pasirodo nebe Mykolas Lietuvis ar Venclovas Mikalojaitis, bet Michalo Lituanus, arba tiesiog Michalonas; ne A. Kojelavičius-Vijūkas, bet A. Wiiuk Kojalowicz; ne Ž. Liauksminas, bet S. Lauxmin ir t.t., ir t.t.[1] Beje, pastarųjų metų spaudoje teko regėti jau ir Martinusą Mosvidiusą, ir Abrahamusą Culvensiusą, ir Stanislausą Rapagelanusą[2]. Šie ir kiti panašūs dalykai turbūt byloja ne tiktai apie kai kurių nūdienos autorių arogancija, bet ir apie tam tikrą LDK raštijos lietuviškosios dalies svetimumą mūsų kultūrai, netikėtai pasireiškusį pačioje XX a. pabaigoje.

Svetimų formų vartojimas rodo ir dar vieną kai kurių nūdienos tyrinėtojų nuostatą. Jų pateikiamos senųjų autorių pavardės paprastai būna paliudytos XVI–

[1] Iš autorių, pastaraisiais metais publikavusių aptariama tema knygų, gražaus žodžio nusipelno V. Vanagas. Jo sudaryto „Lietuvių rašytojų sąvado" (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996) antrajame leidime surandame V. Mikalojaitį (p. 10), A. Kojelavičių-Vijūką (p. 28), Ž. Liauksminą (p. 25) ir daugybę kitų senosios Lietuvos autorių, kūrusių ir puoselėjusių nacionalinę raštiją. Tuo tarpu tais pačiais metais „Baltų lankų" leidykloje išėjusioje E. Ulčinaitės knygoje „Baroque Literature in Lithuania" netgi lietuviškai rašę Renesanso ir Baroko kūrėjai nurodomi kitakalbėmis formomis, pavyzdžiui, Constantinus Szyrwid (p. 18–19), Franciscus Szrubowski (p. 19–20), Michael Olszewski (p. 20). Nuosekliau elgiasi ten pat 1997 m. pasirodžiusio parodos katalogo „Early Books of Lithuania 16th–18th Century" sudarytoja A. Braziūnienė. Ji bent jau nacionaline kalba rašiusių kūrėjų pavardes kitų tautų skaitytojui pristato lietuviškai. Vis dėlto ir šiame leidinyje kitų lietuvių pavardės nurodomos ne nacionaline forma, pavyzdžiui, Michalo Lituanus (p. 45), A. Koialowicz-Wiiuk (p. 8, 44), S. Lauxmin (p. 8, 39) ir t. t.

[2] Šitaip žymiausi lietuvių reformacijos veikėjai pristatomi S. Žuko knygoje „The First Lithuanian Book and Its Cultural Context: Martinus Mosvidius' Catechismus, 1547" (Vilnius: Baltos lankos, 1996).

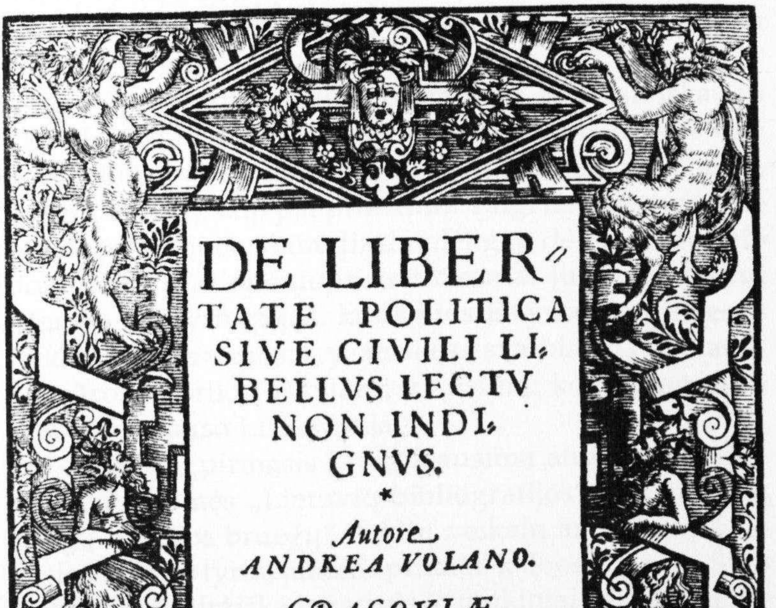

DE LIBER=
TATE POLITICA
SIVE CIVILI LI=
BELLVS LECTV
NON INDI=
GNVS.

*

Autore
ANDREA VOLANO.

CRACOVIÆ
In Officina Matthiæ Wirzbietæ
Thypographi S.R.M.
1572.

ANDRIUS VOLANAS,

Verta skaityti knygelė

apie

politinę arba pilietinę laisvę

Krokuva: M. Viržbentos spaustuvė, 1572

XVIII a. raštuose, taigi yra autentiškos. Taigi jas vartodami, tyrinėtojai apsisaugo nuo nelengvų aiškinimų apie LDK raštijos priklausomybę ir apie jos saitus su nūdienės Lietuvos kultūra.

Neigti tokių saitų buvimą yra beprasmiška jau vien dėl šių dienų Lietuvos valstybės, atsikūrusios tam tikroje Europos vietoje ir savo buvimą joje grindžiančios, be kitų dalykų, taip pat praeitimi. Taigi jie egzistuoja, tie saitai, tačiau juos abibūdinti nelengva dėl jų ezoterinio pobūdžio. Mat apčiuopti ir tinkamai juos abibūdinti įstengia tas tyrinėtojas, kuris juos išvysta, pažvelgęs iš tinkamiausios vietos, t. y. atsakęs į svarbiausią nuolat literatūros istorikui iškylantį klausimą: kokiu pagrindu mums priklauso LDK raštija.

Regis, *pirmasis* į tokį klausimą atsakė V. Biržiška, penkiatomės „Lietuvių bibliografijos", „Lietuviškų knygų istorijos bruožų" ir kitų veikalų autorius. Jis senosios raštijos tyrinėjimams pritaikė kalbos kriterijų. Šiuo pagrindu V. Biržiška ir gausūs jo mokiniai bei sekėjai susiejo A. Kulviečio ir M. Mažvydo laikus su J. Basanavičiaus ir Maironio epocha.

Suprantama, kalbos kriterijus yra labai svarbus dėl ypatingos reikšmės nacionalinei valstybei. Bet ar jis perspektyvus tam senosios literatūros istorikui, kuris tiria įvairiatautės daugiakalbės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldą? Neigiamai atsakyti į šį klausimą verčia jau vien tai, kad netgi lietuviškai rašę XVI–XVIII a. autoriai sukūrė tekstų kitomis kalbomis, nuo seno vartotomis Kunigaikštystėje rašto reikalams. Taigi M. Mažvydo kūrybos vaizdas nebūtų pilnas be jo lotyniškai parašytų laiškų, M. Daukšos – be jo lenkiškos „Prakalbos į malonų skaitytoją" ir t.t., ir t.t. Taikydami kalbos kriterijų, neįstengtume aptarti tokių trimis ar keturiomis kalbomis kūrusių literatų, kaip M. Strijkovskis ar K. Sirvydas, raštų ar tokių penkiomis šešiomis kalbomis parašytų

paminklų, kaip pirmieji mūsų eilėraščių rinkiniai. Be to, vienos kalbos paisymas neleistų apčiuopti nė mūsų Renesanso literatūros proceso: nustatyti, ką lietuviškai kūręs religinės raštijos pradininkas skolinosi iš savo lenkiškai ar vokiškai rašiusio amžininko, kaip lenkiško poleminio veikalo autorius imitavo kurio nors savo bendraamžio lotyniškai parašytą traktatą, kur lotyniško grožinės literatūros kūrinio autorius sekė lenkiškai kūrusiu pirmtaku ir pan.

Dar vieną atsakymą dėl LDK paveldo priklausomybės yra davę V. V. Gidžiūnas, veikalų „De Fratribus Minoribus in Lituania (1245–1517)", „Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV–XVI amž.", „Trečiasis Šv. Pranciškaus ordinas" ir kitų autorius, bei P. Rabikauskas, parengęs šaltinių rinkinį „Relationes Status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae" (d. 1–2), paskelbęs „Medžiagą senojo Vilniaus universiteto istorijai" ir daug kitų studijų, liečiančių krikščionybės ir Jėzaus Draugijos istoriją Lietuvoje. Šie kultūros istorikai pirmieji senosios raštijos tyrinėjimams taikė religijos kriterijų. Šiuo pagrindu jie įžvalgiai aptarė kai kurių vienuolijų, mokyklų, bibliotekų ir kitų kultūros reiškinių raidą nuo Lietuvos valstybės susidarymo iki Antrojo pasaulinio karo.

Be abejo, religijos, tikybinės autorių priklausomybės kriterijus teikia puikią perspektyvą senosios raštijos tyrimams. Kaip jau minėjome aukščiau, kai kurios religinės bendruomenės kūrė ir puoselėjo rašymo lietuviškai tradiciją dar iki M. Mažvydo „Katekizmo", na, o visos kartu ugdė Lietuvos knyginę kultūrą. Tačiau nežiūrint į didžiulį religinių bendruomenių ir didesnių organizacijų indėlį, vien katalikybės, protestantizmo ar stačiatikybės paisymas analizuojant Renesanso literatūrą nieku būdu neleistų nei aprėpti jos visumos, nei visapusiškai ją apibūdinti. Priežastis paprasta: palyginti

taikus įvairių religijų sugyvenimas LDK įtakojo religinį autorių pakantumą, o kai kada netgi tikybinį indiferentiškumą. Rašytojas katalikas imituodavo liuterono parašytą kūrinį, o stačiatikis ar kalvinistas sekdavo kataliko knyga ir ją cituodavo. Nepaisyti tokio bendravimo ir bendradarbiavimo reikštų nesiskaityti su Renesanso literatūros įvairove.

LDK raštijos tyrinėjimams gali būti pasitelkiami ir kiti, pavyzdžiui, turinio, žanrų, kriterijai. Juos taikydama, pastaruoju metu vaisingai darbuojasi senosios literatūros tyrinėtoja E. Ulčinaitė. Ji parengė palankiai skaitytojų sutiktą XVI–XVII a. poezijos antologiją „Dainos pasauliui, saulei ir sau", publikavo studiją „Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra", taip pat nemažai straipsnių apie XVI–XVII a. rašytojų kūrybą. Lituanistinė tematika padėjo mokslininkei atrasti iškilių kūrėjų, nuo XVI a. pradžios įdomiai, savitai ir palankiai apdainavusių Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, o žanrų tyrinėjimai leido jai išsamiai aptarti lituanistinių kūrinių sąsajas su Antikos literatūra. Šios mokslininkės pėdomis šiandien seka nemažai jauniausios kartos literatūrologių, tiriančių įvairių žanrų genezę ir raidą LDK literatūroje (R. Jurgelėnaitė, E. Patiejūnienė, R. Dambrauskaitė ir kitos).

Vis dėlto manytume, kad nė kūrinio tema ar žanras negali tinkamu būdu padėti nustatant LDK raštijos lobyno priklausomybę, dydį ir kitus svarbius dalykus. Mat netgi pati egzotiškiausia tema, netgi pats įmantriausias žanras priklauso ne kurios nors vienos tautos kultūriniam paveldui, o yra bendri ir būdingi daugeliui tautų. Apie Lietuvą Renesanso epochoje rašė ne tik lietuviai, bet taip pat lenkai, vokiečiai, italai, rusai ir kitų valstybių piliečiai. Vieni ją apibūdindavo nedraugiškai (pvz., J. Długoszas, M. Bielskis, M. Kromeris), kiti apie ją atsiliepdavo palankiai (pvz., Jonas iš Vislicos, Motiejus iš Mechovo, J. L. Decijus). Be to, ir patys lietuviai

nevengė rašyti apie kitus. Užtenka prisiminti V. Mikalojaičio veikalą „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius", P. Gradausko „Žygį prieš Maskvą" ar A. Rimšos „Dešimtmetį pasakojimą". Imdamiesi nelituanistinės tematikos, mūsų rašytojai galėjo geriau realizuoti kūrybinius sumanymus jau vien dėl to, kad rašymas apie kitus visuotinai pripažintomis literatūrinėmis formomis tarsi kokia ezopinė kalba saugojo autorius nuo įtakingų, ambicingų, siauražiūrių amžininkų, įtakojusių LDK kultūros procesus. Užtat jau XVI a. Lietuvos rašytojai imdavosi pačių įvairiausių temų. Žinia, jie nebuvo abejingi viskam, kas susiję su Lietuvos valstybe, tačiau Lietuvos vaizdavimas vis tiktai nesudarė viso nacionalinės literatūros turinio, kaip, beje, jo nesudaro ir dabar. Taigi vien dėl šios priežasties jis negali būti laikomas pakankamu pagrindu gilesniems LDK literatūros tyrinėjimams.

Kas dar lieka senosios raštijos tyrinėtojui, ketinančiam nustatyti Renesanso literatūros apimtis? Pamėginsime atsakyti, pasirėmę aukščiau pateiktąja „Radviliados" analize.

J. Radvano ir kitų jo bendraamžių kūriniai atidesnį senosios lietuvių kultūros mylėtoją būtinai veda prie minties, kad svarbiausiomis XVI a. antros pusės mūsų literatūros temomis buvo visa, kas siejosi su Lietuvos valstybe ir jos piliečiais. Įdomiai ir įžvalgiai apie tai savu metu rašė M. Ročka monografijoje apie Mykolą Lietuvį (119), na, o ne taip seniai skaitytojus tuo dar kartą įtikino D. Kuolys, knygoje „Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje" (55) plačiai ir argumentuotai aptaręs mūsų Renesanso ir Baroko autorių knygas. Tuo tarpu čia pateiktoji „Radviliados" kalbos ir turinio analizė įrodo, jog epe atsispindėjo tam tikro laikotarpio LDK rašytojų kūryba. Seniausias iš jų būtų V. Mikalojaitis, apie 1550 m. įteikęs karaliui Žygimantui Augustui knygos „De moribus Tartarorum, Litu-

anorum et Moschorum libri tres" rankraštį, o jauniausias – galbūt E. Pilgrimovijus, 1585 m. publikavęs knygą „De heroibus in Dei ecclesia liber unus", kurią turbūt galima laikyti pirmuoju mūsų literatūroje apsakymų rinkiniu. Šios knygos skyriuje apie LDK protestantų kūrybos reminiscencijas „Radviliadoje" mes suminėjome kai kurias kitas pavardes ir aptarėme daugiau kūrinių, kurie galbūt veikė epo autoriaus kūrybines nuostatas, kurstė jo kūrybines aspiracijas ir įtakojo „Radviliados" kalbą, stilių bei turinį. Užtat spėdami, jog visų suminėtų autorių „dalyvavimas" epo kūrybos procese gali žymėti kai ką svarbiau už literatūrines įtakas, sudarėme sąrašą literatų, kurių poezijos ar prozos knygos paliko pėdsakų „Radviliadoje". Pirmiausia jame surašėme tuos autorius, kurių proza ir poezija sudaro rinktinę, išėjusią 1592 m. ir pavadintą didžiausio bei svarbiausio kūrinio vardu, t. y. „Radviliadą". (Tai būtų J. Abramavičiaus, J. Radvano, J. Kazoko, J. Ruckio, A. Volano ir P. Roizijaus kūriniai.) Antra, į sąrašą įtraukėme ir tuos literatus, kuriais J. Radvanas galbūt sekė, kurdamas herojinį epą. Tai – V. Mikalojaitis, V. Agripa, E. Pilgrimovijus, P. Gradauskas, M. Strijkovskis ir P. Oderbornas. Na, o trečia, sąraše pažymėti ir tie įvairių autorių veikalai, kuriuose esama J. Radvano eilėraščių. Tai – A. Chžonstovskio, A. Rimšos, Grzegorzo iš Žarnovco (Vilniuje išspausdinti veikalai) bei jau minėto A. Volano knygos. Surašę kūrinius chronologine tvarka, gavome štai tokį sąrašą[1]:

[1] Paskutiniame stulpelyje nurodoma literatūra, kurioje esama žinių apie pateikiamus kūrinius. Taip pat čia pateikiamos žinios apie išlikusias knygas (nurodomas vienas geresnis egzempliorius). Sąraše vartojami tokie sutrumpinimai: LNB – Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, BKC – Bibliografijos ir knygotyros centras prie Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos, LLTI – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, LII – Lietuvos istorijos institutas, MAB – Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, VUB – Vilniaus universiteto biblioteka. Nurodant egzempliorius pirmenybė teikiama Lietuvoje saugomoms knygoms.

apie 1550	Venclovas Mikalojaitis	De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum libri tres (spėjamas pavadinimas)	K. Estreicher, XXII, 336.
1553	Venclovas Agripa	Oratio funebris de illustrissimi principis et domini domini Iohannis Radzivili Oliciae et Nesnisi [sic!] ducis vita et morte, scripta a Vvenceslao Agrippa Lithuano ...	K. Estreicher, XII, *78*. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. 0. 113; Rusijos nac. b-ka. Sankt Peterburgas (?) – 6. 6. 2. 154–155, fotokopija MAB L-16/ 1–50.
1553	Petras Roizijus	Ad inclytum atque potentissimum Sigismundum Augustum Sarmatiae regem carmen consolatorium Petri Royzii Maurei Hispani iurisconsulti	K. Estreicher, XXVI, *400*. Atvyko į LDK apie 1552 m. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka. Krokuva – 432 I cim., mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 33309.
1553	Petras Roizijus	Ad proceres Polonos de matrimonio regio Petri Royzii Maurei Hispani iurisconsulti carmen	K. Estreicher, XXVI, *403*. Egz.: VUB – II 4719.
1553	Petras Roizijus	De apparatu nuptiarum inclyti et potentissimi Sigismundi Augusti Polonorum regis carmen extemporaneum Petri Royzii Maurei ...	K. Estreicher, XXVI, *399*. Egz.: Lenkijos MAB. Gdanskas – Cf 820 8° adl. 10, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 34565.

DE HEROIBVS IN DEI ECCLESIA LIBER VNVS.

Ad

SERenissimum & inuictissimum Principem & dñum D. STephanum I. Dei gratia Regem POloniæ, Magnum Ducem Lithuaniæ, Russiæ, Prussiæ, Samagitiæ, Masouiæ, Liuoniæ, necnon Principem Transsyluaniæ, &c.

Scriptus ab

HELIA PILGRIMOVIO,
Sacræ eius M. R. Magni Ducatus Lithuaniæ Secretario & Aulico Lithuano.

Liber Conuent.
SS. Corp. Christi
Canon. Regul.
Casimiriæ
ad Cracoviam
Fr. Lucas Nowacki ...
... C. R. 1606.
Comparat. fl 10.

CRACOVIÆ,
In Officina Iacobi Siebeneycher, Anno Domini 1585.

BIBLIOTEKA

E. PILGRIMOVIJUS,

Viena knyga apie Dievo Bažnyčios herojus

Krokuva: J. Siebeneicherio spaustuvė, 1585

1557	Petras Roizijus	Petri Royzii Maurei, Chiliastichon	K. Estreicher, XXVI, *400*. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 774 adl.
1561	Petras Roizijus	Petri Royzii Maurei carmen funebre, in obitum illustrissimi Joannis comitis Tarnovii, ad illustrissimum Ioannem Tarnovium	K. Estreicher, XXVI, *399*. Egz.: Lenkijos MAB. Gdanskas – Cf 820 8° adl. 3, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 34562.
1563	Petras Roizijus	Decisiones Petri Royzii Maurei Alcagnicen. regii iureconsulti de rebus in Sacro Auditorio Lituanico ex appellatione judicatis, ad Sigismundum Augustum Poloniae regem ...	K. Estreicher, XXVI, *400*. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 303.
1570	Petras Roizijus	Decisiones Petri Royzii Maurei Alcagnicen[sis] regii iureconsulti de rebus in Sacro Auditorio Lituanico, ex appellatione iudicatis, ad Sigismundum Augustum Poloniae regem ...	K. Estreicher, XXVI, *401–402*. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. F. 966.
1572	Petras Roizijus	Decisiones Petri Royzii Maurei Alcagnicen[sis] regii iurisc. de rebus in Sacro Auditorio Lituanico, ex appellatione iudicatis ...	K. Estreicher, XXVI, *402*. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 1475.

1572	Andrius Volanas	De libertate politica sive civili libellus lectu non indignus, authore Andrea Volano	K. Estreicher, XXXIII, *245–246*. Gavo LDK indigenatą 1569 m. Egz.: Jogailos UB. Krokuva – Cim. 5416, mikrofilmas MAB mf. 513.
1573	Andrius Volanas	Oratio ad senatum regni Poloniae, Magnique Ducatus Lituaniae qua boni principis in respublica constituendi modus ostenditur	K. Estreicher, XXXIII, *250–251*. Egz.: VUB – III 15226.
1574	Motiejus Strijkovskis	Goniec Cnothy, do prawych slachciczow przez Matysa Strykowiusa uczyniony ...	K. Estreicher, XXIX, *350–351*. Atvyko į LDK 1563 m. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 285.
1574	Motiejus Strijkovskis	Na herb W. Księstwa Litewskiego Pogonią y ... książąt Słuckich z wielkich księdzow [sic!] Litewskich od Olgerda y Kijowskich od Wlodymierza syna iego idących z krotkim wypisanim [sic!] ich narodu sławnego ... do ... Jurya, Symeona y Alexandra Juriewiczow Olelkowiczow	K. Estreicher, XXIX, *350*. Egz.: Osolinskių nac. inst. b-ka. Vroclavas – XVI. F. 4051 adl., mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 75610.

1574	Motiejus Strijkovskis	Przesławnego wyazdu do Krakowa, y pamięci godney koronaciey Henryka Walezyusa książęcia z Andegawy, z łaski Bożey krola Polskiego ... tudziesz na przodku niektorych postępkow godnieyszych, poslow naszych we Franciey, y drodze s krolem, skutheczne wirszem opisane, przez Mathysa Strykowiusa Prekonidesa ...	K. Estreicher, XXIX, 355. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 549 adl.
1574	Andrius Volanas	Vera et orthodoxa veteris ecclesiae sententia de Coena Domini ad Petrum Skarga, per Andream Volanum	K. Estreicher, XXXIII, *241–242*.
1575	Motiejus Strijkovskis	O wolnosci Korony Polskiey, y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, a o srogim zniewoleniu inszych krolestw pod tyrańskim iarzmem Tureckim, o rokoszu ninieyszego tyrana Tureckiego Amurata, y wszystkich krolow domu Ottomańskiego, krotki a skutheczny wywod ...	K. Estreicher, XXIX, 355. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 544, mikrofilmas ten pat Mf. 4522.

1577	Motiejus Strijkovskis	Zwierciadło kroniki Litewskiey	K. Estreicher, XXIX, 356.
1579	Paulius Oderbornas	Reges Poloni a prima gentis origine usque ad Stephanum I descripti: Poema	K. Estreicher, XXIII, 252. Atvyko į LDK apie 1577 m.
1579	Andrius Volanas	Defensio verae, orthodoxae, veterisque in Ecclesia sententiae, de Sacramento Corporis et Sanguinis Domini nostri Iesu Christi veraque eius in Coena sua praesentia ...	K. Estreicher, XXXIII, 242. Egz.: LNB – C lot. 1/ 579.
1581	Andrius Rimša	Chronologija, sostawlena Andrejem Rymszeju	K. Estreicher, XXVI, 532. Egz.: Rusijos MAB. SanktPetrburgas?
1582	Pranciškus Gradauskas	Hodoeporicon Moschicum illustrissimi principis ac domini, domini Christophori Radivvilonis, ducis in Birza et Dubinga ... scriptum a Francisco Gradovio (D. Lenčickio leidimas)	K. Estreicher, XVII, 319. Egz.: Osolinskių nac. inst. b-ka. Vroclavas – XVI. Qu. 1877, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 4107, kserokopija LLTI 8287.
1582	Pranciškus Gradauskas	Hodoeporicon Moschicum illustrissimi principis ac domini, domini Christophori Radivvilonis, ducis in Birza et Dubinga ... scriptum a Francisco Gradovio (J. Karcano leidimas)	K. Estreicher, XVII, 319. Egz.: LNB – B lot. 1/ 582, fotokopija MAB L–16/ 1–2.

1582	Paulius Oderbornas	De Russorum religione, ritibus nuptiarum, funerum, victu, vestitu, etc. et de Tartarorum religione ac moribus vera et luculenta narratio, ad d. Davidem Chytraeum recens scripta ...	K. Estreicher, XXIII, 252. Egz.: VUB – II 917; Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 6410, mikrofilmas ten pat Mf. 34130, kserokopija LLTI 8282.
1582	Paulius Oderbornas	De Russorum religione, ritibus nuptiarum, funerum, victu, vestitu, etc. et de Tartarorum religione ac moribus vera et luculenta narratio, ad d. Davidem Chytraeum recens scripta ... (Išspausdinta kn.: Jonas Lasickis, De Russorum, Moscovitarum et Tartarorum religione ..., Spirae, 1582, 235–264.)	K. Estreicher, XXI, 75. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 397.
1582	Motiejus Strijkovskis	Ktora przedtym nigdy światła nie widziała, Kronika Polska, Litewska, Zmodzka, y wszystkiey Rusi ..., przez Macieia Osostewiciusa Striykowskiego dostatecznie napisana, złożona, y ... nowo wydźwigniona ...	K. Estreicher, XXIX, 352–354. Egz.: LNB – C lenk. 1/ 582; MAB – L–16/ 2–5; VUB – II 2426 (def.).

1582	Andrius Volanas	Paraenesis Andreae Volani, ad omnes in regno Poloniae Magnoque Ducatu Lituaniae, Samosatenianae vel Ebioniticae doctrinae professores, eiusdemq[ue] ad nova Ebionitarum contra Paraenesin obiecta responsio ...	K. Estreicher, XXXIII, 252. Egz.: LNB – C lot. 2/ 582; Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. 0. 194, mikrofilmas ten pat Mf. 72640.
1583	Andrius Chžonstovskis	Perla z Abakuka Proroka świętego wyięta y za Kolendę wielmożnemu panu, panu Janowi Hlebowiczowi kasztelanowi Mińskiemu, y podskarbiemu W. X. L. w roku 1583 oddana	K. Estreicher, XIV, 226. Atvyko į LDK po 1577 m. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka. Krokuva – 1336 II, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 52682.
1583	Elijas Pilgrimovijus	Panegyrica apostrophe Heliae Pilgrimovii, s. r. m. secretarij	K. Estreicher, XXIV, 280. Egz.: Osolinskių nac. inst. b-ka. Vroclavas – XVI. Qu. 1692, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 6025, kserokopija LLTI 8276.
1583	Andrius Volanas	Idololatriae Loiolitarum Vilnensium oppugnatio, itemque ad nova illorum obiecta responsio, unc	K. Estreicher, XXXIII, 243–244. Egz.: Varšuvos UB – 28. I. 8. 8,

EPITHALAMIVM
IN NVPTIAS 216

ILLVSTRIS

AC MAGNIFICI DOMINI D. CHRISTOPHORI MONVIDI DOROHOSTAYSKI, MAGNI DVCATVS LITVANIAE INCISORIS, PRAEFECTI VOLCOVISCENSIS. &c.

ET

GENEROSISS. AC ILLVSTRIS VIRGINIS D. SOPHIAE CHODKIEVICIAE, COMITISSAE IN Sklovv & Mysz. Illustris memoriæ Dñi D. IOANNIS CHODKIEWICZ Castellani Vilnen. &c. &c. FILIAE.

Poëticè expressum, à IOANNE RADVANO 13.789

Vilnæ in Officina Ioannis Kartzani.

J. RADVANAS,

Epitalamijas šviesiojo

ir

prakilniojo pono

KRISTUPO MANVYDO

DOROHOSTAISKIO...

ir

kilmingiausios šviesiosios

panelės

SOFIJOS CHODKEVIČIŪTĖS...

vestuvėms

Vilnius: J. Karcano spaustuvė, [1588?]

		primum in lucem aedita [sic!], authore Andrea Volano	mikrofilmas MAB mf. 515.
1584	Andrius Chžonstovskis	Obrona tajemnice krztu prawosławnego Chrześcijaństwa ...	K. Estreicher, XIV, 226. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka. Krokuva – 1332 II (def.), mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 52681.
1584	Andrius Chžonstovskis	Siedm kazań	K. Estreicher, XIV, 227.
1584	Andrius Volanas	Andreae Volani libri quinque contra Scargae Iesuitae Vilnensis septem, Missae sacrificiique eius columnas, et librum 12. artium Zuinglio-calvinistarum, quibus is, veritatem doctrinae Apostolicae, et Sanctae veteris Ecclesiae, de Sacrame[n]to coenae Domini evertere studet ...	K. Estreicher, XXXIII, 246–247. Egz.: MAB – L–16/ 1–20.
1584	Andrius Volanas	Oratio funebris in laudem illustrissimi principis, Nicolai Radivili ducis in Dubinki ac Birze ..., Vilnae defuncti 27. die Aprilis, anno 1584. ab Andrea Volano co[n]scripta	K. Estreicher, XXXIII, 251. Egz.: Gdansko m. b-ka – Nl 55. 8° 34 adl., mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 5701, kserokopija LLTI 8288.

1584	Andrius Volanas	Andreae Volani oratio gratulatoria, ad illustriss[imum] principem dominum d. Christophorum Radivilum, ducem in Dubinki ac Bierze ..., novum palatinum Vilnensem, qui prospere Vilnam ingressus est 9 die Decembris anno 1584	K. Estreicher, XXXIII, 250. Egz.: Osolinskių nac. inst. b-ka. Vroclavas – XVI. Qu. 2008, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 4452, kserokopija LLTI 8278, mikrofilmas MAB mf. 556.
1585	Andrius Chžonstovskis	Obrona pewnosci dusznego zbawienia, przeciwko papieskiey wątpliwosci, przez x. Andrzeia Chrząstowskiego, pasterza Olszańskiego, w duchu cichości y miłości spisana ...	K. Estreicher, XIV, 226. Egz.: Jogailos UB. Krokuva – Cim. 1890.
1585	Paulius Oderbornas	Ioannis Basilidis magni Moscoviae ducis vita, a Paulo Oderbornio tribus libris conscripta...	K. Estreicher, XXIII, 252. Egz.: MAB – L–16/ 55.
1585	Paulius Oderbornas	Wahrhafftiger gründtlicher Bericht von der Reussen, sonsten Moscowiter genandt, Religion, Kirche, Ordnung ...	K. Estreicher, XXIII, 252. Egz.: Rusijos nac. b-ka. Sankt Peterburgas ?
1585	Elijas Pilgrimovijus	De heroibus in Dei ecclesia liber unus, ad serenissimum et invictissimum	K. Estreicher, XXIV, 280. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka.

		principem et d[omi]num d. Stephanum I. Dei gratia regem Poloniae ..., scriptus ab Helia Pilgrimovio sacrae eius m. r. Magni Ducatus Lithuaniae secretario et aulico Lithuano	Krokuva – 881 II, mikrofilmas MAB mf. 2409.
1585	Elijas Pilgrimovijus	In nuptias illustrissimi principis et domini, d. Alberti Radivilonis... et illustrissimae virginis dominae Annae ... panegyrica oratio, scripta ab Helia Pilgrimovio s. r. m. secretario, et equite Lithuano	K. Estreicher, XXIV, *280*. Egz.: Rusijos nac. b-ka. Sankt Peterburgas ?
1585	Andrius Rimša	ΔΕΚΕΤΗΡΟΣ [[sic!!]] ΑΚΡΟΑΜΑ, to iest Dziesięćroczna powieść woiennych spraw oświeconego kxiążęcia y pana, pana Krysztofa Radziwiła, kxiążęcia na Bierżach y z Dubinek ... przez sługę jego x. m. Andrzeia Rymszę prawdziwie napisana, y iego własnym nakładem wydrukowana	K. Estreicher, XXVI, 532. Egz.: Gdansko m. b-ka – Nl 11. 8° 8 adl., mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 5687.
1585	Andrius Volanas	Oratio ad incolas regni Poloniae, qua imminente metu belli Turcici ad poenitentiam	K. Estreicher, XXXIII, 249. Egz.: Lenkijos MAB. Kurnikas –

		invitantur, per Andream Volanum scripta, impensis ac diligentia Andreae Rymsza Lithuani ... in lucem sparsa	Cim. Qu. 2597 (def.), mikrofilmas MAB mf. 520.
1586	Paulius Oderbornas	De Russorum religione, ritibus nupriarum, funerum, victu, vestitu, etc. ... (Išspausdinta kn.: Michael Neander, Orbis terrae partium succincta explicatio, seu simplex enumeratio distributa in singularum partium regiones ..., Lipsiae, 1586, *F. Ll7–Ll8, Mm–Nn8, Oo–Oo4.*)	K. Estreicher, XXIII, *72*. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. O. 6123 adl.
1586	Paulius Oderbornas	Wunderbare, erscheckliche, unerhörte Geschichte und warhaffte Historien: Nemlich des nechtsgewesenen Grossfürsten in der Moschkaw, Joan. Basilides (auf ire Sprache Iwan Basilowitz genant) Leben, in drei Bücher verfasst und aus dem Latein verdeutscht durch Heinrich Räteln zu Sagan	K. Estreicher, XXIII, *252*. Egz.: Lenkijos MAB. Kurnikas – Cim. Qu. 3021.
1586	Elijas Pilgrimovijus	Heliae Pilgrimovii secr. reg. epistola ad magnificum et generosum virum,	K. Estreicher, XXIV, *280*.

		dominum Theodorum Skuminum ... qua et novam ipsi dignitatem gratulatur, et de formis imperiorum disputat	
1586	Andrius Volanas	Assertionum de Eucharistia falsarum, cum doctrina Apostolica et sente[n]tia veteris Ecclesiae pugnantium ab Immanuele Vega Vilnen[si] Iesuita, publicatarum confutatio	K. Estreicher, XXXIII, 240–*241*. Egz.: LNB – C lot. 1/ 586.
1586	Andrius Volanas	Defensio verae, orthodoxae, veterisque in Ecclesia sententiae, de Sacramento Corporis et Sanguinis Domini nostri Iesu Christi veraque eius in Coena sua praesentia ... (Išspausdinta kn.: Doctrinae Iesuiticae praecipua capita ..., Rupellae, 1586, *738–1115*.)	I. Lukšaitė, Andriaus Volano veikalų bibliografija. – Volanas, Andrius, Rinktiniai raštai, V., 1996, *400*.
1587	Motiejus Strijkovskis	O wolnosci Korony Polskiey, y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, a`o srogim zniewoleniu inszych krolestw pod tyrańskim iarzmem Tureckim ...	K. Estreicher, XXIX, *355–356*. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka. Krokuva – 2121 I cim.
1587	Andrius Volanas	Apologia Andreae Volani ad calumnias et convitia, pestiferae	K. Estreicher, XXXIII, 240. Egz.: Osolinskių

		hominum, sectae, qui se falso Iesuitas vocant	nac. inst. b-ka. Vroclavas – XVI. Qu. 2214, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 4419, mikrofilmas MAB mf. 556.
1588	Johann Brentz	Ewanielia od Jana Swiętego Apostoła y Ewanielisty napisana półtorastu kazaniem ięzykiem łacinskim wyłożona, z ktorego zasię na polski ięzyk przez Wacława Agryppę ... iest przełożona	K. Estreicher, XIII, 332.
1588	Paulius Oderbornas	Des Grausamen Tyrannen Johannis Basilidis sonst Iwan Wasilowitz genant Gewesenen Czaars in der Moschkau Leben und Thaten, aus dem Lateinischen ins Deutsche übersetzet	Lenkijos nac. b-kos katalogas. Egz.: Poznanės mokslo bičiulių d-jos b-ka – 33251 I.
1588	Paulius Oderbornas	Wunderbare, erscheckliche, unerhörte Geschichte, und warhaffte Historien: Nemlich des nechts gewesenen Grossfürsten in der Moschkaw, Joan. Basilidis (auff ire Sprach Iwan Basilowicz	Lenkijos nac. b-kos katalogas. Egz.: Lenkijos MAB. Gdanskas – Ma 3904. 8° adl. 1.

RADIVILIAS PRIMA.

SIVE

DE VITA ET REBVS

PRÆCLARISSIME GESTIS, IMMORTALIS MEMORIÆ, ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS, NICOLAI RADIVILI GEORGI F. DVCIS IN DVBINKI AC BIERZE, PALATINI VILNENSIS, &C. AC EXERCITVVM M. D. L. IMPERATORIS FORTISSIMI. &cet.

LIBER PRIMVS.

LVnã alii, Soliſq; vias cœleſtia ſcribunt
Argumenta, poli tractus, camposque liquentes,
Et penitus vaſti prima incunabula mundi.
Magnum iter aſcendunt, ſed gloria dulcis honore
Incendit vires, & amor præſtantis olivæ.
Deucalionis aquas ſecli monimenta nefandi
Deſcribant alii, cœlumq; agitata per altum
Bella canant, quis palma placet ſup. arma Gigantũ.
Alter Cadmæas clades, Martemq; nefaſtum,
Obſcœnamq; domum Pelopis, cœnamq; Thyeſtæ,
Atq; Semiramias arces, Trojæq; labores,

J. RADVANAS,

RADVILIADA:

PIRMOSIOS GIESMĖS PRADŽIA

Vilnius: J. Karcano spaustuvė, 1592

		genandt) Leben, in drei Bücher verfast und aus dem Latein verdeutscht durch Heinrich Räteln zu Sagan	
1588	Jonas Radvanas	Epithalamium in nuptias illustris ac magnifici domini d. Christophori Monvidi Dorohostayski, Magni Ducatus Lituaniae incisoris ..., et generosiss. ac illustris virginis d. Sopphiae Chodkieviciae, comitissae in Sklovv et Mysz ..., poetice expressum, a Ioanne Radvano	K. Estreicher, XXVI, 46. Egz.: Osolinskių nac. inst. b-ka. Vroclavas – XVI. Qu. 2950, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 6125, kserokopija LLTI 8291, mikrofilmas MAB mf. 556.
1589	Paulius Oderbornas	Panegyricus ad serenissimos et potentissimos principes ac dominos, d. Joannem III. Svecorum, Gothorum, Vandalorumq[ue] regem ..., et Sigismundum III. regem Poloniae ...	K. Estreicher, XXIII, 252 (nurodo 1579 l. m.). Egz.: Gdansko m. b-ka – Nl 57. 8° 2 adl., mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 5655, kserokopija LLTI 8283.
1589	Paulius Oderbornas	Wunderbare Geschichte des Grossfürsten in der Moschkaw Joan Basilidis Leben	Lenkijos nac. b-kos katalogas. Egz.: Jogailos UB. Krokuva – Cim. **6156.**

1589	Andrius Volanas	Abscheidt wormit die Erlauchte und Wolgeborne Herrn, Herr Seuerin Bonar, Castellan zu Bietz ... und Herr Leo Sapieha, des Grossfuerstenthumbs Littawen Ober Cantzler ... einen Erbarn und Wolweisen Rath und gemeine Stadt deselbst, zum beschluss ihrer habenden Commission durch H. Andream Volanum Kueniglichen Secretarien gesegnegt ...	K. Estreicher, XXXIII, 239–240. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 6420, mikrofilmas LII mf. 20/176.
1589	Andrius Volanas	Ad scurrilem et famosum libellum, Iesuiticae scholae Vilnensis, et potissimum maledici conviciatoris Andreae Iurgevitii, sacrificuli et canonici Vilnensis, Andreae Volani responsio	K. Estreicher, XXXIII, 253–254. Egz. : Lenkijos MAB. Kurnikas – Cim. Qu. 2570, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 12284, mikro-filmas MAB mf. 520.
1589	Andrius Volanas	Oratio ad illustrissimos principes, reverendissimos et magnificos dominos, invictissimi Romanorum imperatoris Rudolphi et serenissimi Polonorum regis legatos, ad Bendzinum pacis constituendae causa congregatos	K. Estreicher, XXXIII, 250. Egz.: Jogailos UB. Krokuva – Cim. 4646, mikrofilmas MAB mf. 513.

1589	Andrius Volanas	Oratio ad spectabilem senatum et universam civitatem Rigensem, nomine illustrium et magnificorum dominorum: Severini Boneri ..., domini Leonis Sapieha ..., commissariorum regiorum per Andream Volanum secretarium regium habita ...	K. Estreicher, XXXIII, *251*. Egz.: Lenkijos MAB. Kurnikas – Cim. Qu. 2602, mikrofilmas MAB mf. 520.
1590	Paulius Oderbornas	Trost Schrifft an den edlen gestrengen und ervesten Herrn Georg von Tiesenhausen ...	K. Estreicher, XXIII, 252. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka. Krokuva – 2321 I.
1590	Paulius Oderbornas	Vier Predigten von dem Bogen Gottes in den Wolcken, gehalten in der Thumbkirchen der königlichen Stadt Riga, und kurtz zusammengefasset durch Paullum Oderbornium	K. Estreicher, XXIII, 252. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka. Krokuva – 1324 III.
1591	Grzegorz z Żarnowca	Obrona postille ewanyelickiey ...	K. Estreicher, XVII, *444*. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka. Krokuva – 1244 III cim.
1591	Paulius Oderbornas	Trostschrifft an den edlen gestrengen und	K. Estreicher, XXIII, 252. Egz.:

		ehrvesten Herrn Wilhelmen von Effern ...	Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka. Krokuva – 2522 I.
1591	Andrius Volanas	Dirae in obtrectatores	K. Estreicher, XXXIII, 242
1592	Andrius Chžonstovskis	Psychotopia abo Czysciec x. Stanisława Grodzickiego professora theologiey Societatis Iesu przednieyszego, w Wilnie 20. Julii wniecony, na pogrzebie oświeconey księżny jey m. paniey Katarzyny z Tęczyna, małżonki je[g]o x. m. pana Krysztofa Radziwiła ..., a przez x. Andrzeia Chrząstowskiego, kaznodżieię je[g]o x. m. nadwornego, w zborze Wileńskim słowem Bożym zagaszony 26. Julii roku 1592.	K. Estreicher, XIV, 226–227. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 525.
1592	Jonas Radvanas	Radivilias, sive De vita, et rebus praeclarissime gestis, immortalis memoriae, illustrissimi principis Nicolai Radivili, Georgii filii ducis in Dubinki ac Bierze ... libri quatuor Ioannis Radvani Lit[uani] ...	K. Estreicher, XXVI, 45. Egz.: MAB – L–16/ 1–18.

1592	Andrius Volanas	Epistolae aliquot ad refellendum doctrinae Samosatenianae errorem, ad astruendam orthodoxam de diuina Trinitate sententiam, hoc tempore lectu non inutiles	K. Estreicher, XXXIII, *242–243*. Egz.: Osolinskių nac. inst. b-ka. Vroclavas – XVI. Qu. 2722, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 4402, mikrofilmas MAB mf. 556.
1592	Andrius Volanas	Meditatio in epistolam Divi Pauli Apostoli ad Ephesios in qua universae Cristianae religionis compendium discendum proponitur autore Andrea Volano	K. Estreicher, XXXIII, *248–249*. Egz.: Varšuvos UB – 28. I. 8. 7, mikrofilmas MAB mf. 515.
1592	Andrius Volanas	Oratio funebris in laudem illustriss[imi] principis, Nicolai Radivili ducis in Dubinki ac Birze ..., Vilnae defuncti 27 die Aprilis, anno 1584. ab Andrea Volano conscripta. (Išspausdinta kn.: Jonas Radvanas, Radivilias ..., Vilnae, 1592, *F. q recto–rij recto*.)	K. Estreicher, XXVI, *46*. Egz.: MAB – L–16/ 1–18.
1593	Andrius Chžonstovskis	Contradictionum in libro Roberti Bellarmini de Purgatorio index, collectus per Andream Chrząstovium ver. Div. in Mag[no] Duc[atu] Lit[uaniae] ministrum ...	K. Estreicher, XIV, *226*. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka. Krokuva – 974 I.

1593	Andrius Volanas	Andreae Volani ad beatissimum patrem, d. Hippolytum Aldebrandinum, cardinalem olim, et summum Ecclesiae Romanae poenitentiarium, nunc autem Pont. Max. electum oratio	K. Estreicher, XXXIII, *240*. Egz.: Lenkijos MAB. Gdanskas – II Ao 1216, mikrofilmas MAB mf. 517.
1593	Andrius Volanas	Iudicium Andreae Volani, de libello quodam Stanislai Rescii, qui inscribitur Ministromachia, ad d. Piasecium Societatis, ut vocant Jesu in collegio Vilnensi ...	K. Estreicher, XXXIII, 245. Egz.: Lenkijos MAB. Gdanskas – Hf 57721 8°, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 5406, mikrofilmas MAB mf. 517.
1594	Andrius Chžonstovskis	Bellum Iesuiticum sive Ducentarum et quinque Iesuiticarum contradictionum index ... per Andream Chrastovium Polonum verbi Dei in Lituania ministrum.	K. Estreicher, XIV, 225. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 1979.
1594	Andrius Chžonstovskis	Duo libelli de opificio Missae ... per Andream Chrastovium Polonum, verbi Dei in Lituania ministrum	K. Estreicher, XIV, 225–226. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka. Krokuva – 839 II.
1594	Andrius Chžonstovskis	Praxis de caeremoniis et canone Missae: Disputatio, in theses digesta per Andream	K. Estreicher, XIV, 226. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių

DIALOG
Sláchćicá Litewskiego

prawdźiwy / woyny Iflántskiey / Krolá Iego M. Stephaná / świetey y drogiey pámięći Páná nászego / z Kśię-dzem Moskiewskim / od początku do końcá krotko zebrány.

Roku 1594 X. Antoni ...

E. PILGRIMOVIJUS,

Teisingas Lietuvos Bajoro dialogas apie Livonijos karą tarp jo didenybės karaliaus Stepono ir Maskvos kunigaikščio

[Vilnius?], 1594

		Chrastovium Polonum, verbi Dei in Lituania ministrum ...	b-ka. Krokuva – 840 II.
1594	Andrius Chžonstovskis	Obrona prawdziwego szafunku Wieczerzy Panskiey	K. Estreicher, XIV, *226*. Egz.: Jogailos UB. Krokuva – Cim. Qu. 2619.
1594	Paulius Oderbornas	Ioannis Basilidis magni Moscoviae ducis vita ...	K. Estreicher, XXIII, *252*.
1594	Elijas Pilgrimovijus	Dialog Slachcica Litewskiego prawdziwy, woyny Inflantskiey, krola jego m. Stephana ... z księdzem Moskewskim, od początku, do końca krotko zebrany	K. Estreicher, XXIV, *218–219*. Egz.: Jogailos UB. Krokuva – Cim. 5125, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 778, kserokopija LLTI 8286, mikrofilmas MAB mf. 745.
1595	Jonas Abramavičius	Zdanie Litwina o kupczy taniej zboża a drogiej przedaży	K. Estreicher, XII, *8*.
1595	Anzelm Polak	Chorographia albo topographia, to iest Osobliwe a okolne opisanie Ziemie świętey ..., teraz niedawno z łacińskiego ięzyka na polski przetłómaczona przez Andrzeja Rymszę Litwina. (Išspausdinta kn.: Iosephus Flavius, Historia Iosefa syna Gorionowego o woynie Zydowskiey ...)	K. Estreicher, XII, *181*. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. O. 387, mikrofilmas ten pat Mf. 73216.

1595	Andrius Volanas	Oratio [Andreae Volani] ad equites Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae, in comitiis Cracoviae, die 6 Febr. anno 1595 congregatos, de societate belli, cum Rom. imperatore Rudolpho, contra Turcam suscipiendi	I. Lukšaitė, Andriaus Volano veikalų bibliografija. – Volanas, Andrius, Rinktiniai raštai, V., 1996, 405. Egz.: VUB – II 2232/ 12.
1595	Andrius Volanas	Andreae Volani ad equites Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae, in comitiis Cracoviae, die 6. Febr. anno 1595. congregatos, de societate belli cum Rom. imperatore Rudolpho contra Turcam suscipiendi, oratio ... (Išspausdinta kn.: Nicolaus Reusner, Selectissimarum orationum et consultationum de Bello Turcico variorum et diversorum auctorum, voluminis tertii, pars altera ..., Lipsiae, ⌊1595⌋, *39–50.*)	I. Lukšaitė, Andriaus Volano veikalų bibliografija. – Volanas, Andrius, Rinktiniai raštai, V., 1996, 405. Egz.: VUB – BAV 41. 10. 6.
1596	Paulius Oderbornas	Wunderbare Geschichte des Grossfürsten in der Moschkaw Joan. Basilidis Leben ...	K. Estreicher, XXIII, 252. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čapskių b-ka. Krokuva – XVI. 492 adl.

1596	Andrius Volanas	Andreae Volani de vita beata sive summo hominis bono dialogus	K. Estreicher, XXXIII, 254. Egz.: Gdansko m. b-ka – Dd 2142. 8° adl. 6 (def.), mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 5638, kserokopija LLTI 8279, mikrofilmas MAB mf. 517.
1597–1605	Grzegorz z Żarnowca	Postilla albo Wykłady Ewanieliy niedzielnych y swiąt uroczystych, przez cały rok, Kościoła Krześciańskiego powszechnego, dla cwiczenia człowieka pospolitego w naukach a członkach wiary Krześciańskiey potrzebna ..., napisana przez uczonego męża, k. Grzegorza z Żarnowca, kaznodzieie prawdziwego słowa Bożego ...	K. Estreicher, XVII, 445. Egz.: MAB – L–16/ 2–28.
1597	Elijas Pilgrimovijus	Philopatris ad senatum populumque Lituanum	K. Estreicher, XXIV, 223–224. Egz.: Jogailos UB. Krokuva – Cim. 5124, mikrofilmas VUB mf. 7, fotokopija MAB - L–16/ 60, mikrofilmas ten pat mf. 745.
1598	Grzegorz z Żarnowca	Apokatastasis to iest Naprawa artykułu	K. Estreicher, XVII, 442.

		naygruntownieyszego o dosyć uczynieniu sprawiedliwości Bożey ...	
1598	Grzegorz z Żarnowca	Clypeus albo Tarcz duchowna, z słow Apostoła Pawła Swiętego ...	K. Estreicher, XVII, *443*. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 476.
1598	Andrius Volanas	Panegyricus illustrissimo principi domino d. Nicolao Christophoro Radivillo duci in Olika et Nieswiez ... scriptus authore Andrea Volano	K. Estreicher, XXXIII, *251–252*. Egz.: Torūnės vaivadijos ir m. b-ka – E. IV^{1}. 472 adl., mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 24578, mikrofilmas MAB mf. 543.
1600	Paulius Oderbornas	Ioannis Basilidis magni Moschoviae ducis vita, a Paulo Oderbornio tribus libris conscripta ... (Išspausdinta kn.: Rerum Moscoviticarum auctores varii unum in corpus nunc primum congesti ..., Francofurti, 1600, *240–324*.)	K. Estreicher, XII, *260–261*. Egz.: VUB – II 4600.
1600	Andrius Volanas	Oratio ad illustres Radivillos et Chotkiewicios, A. V.	K. Estreicher, XXXIII, *250*. Egz.: Lenkijos MAB. Kurnikas – Cim. Qu. 3037, mikrofilmas Lenkijos nac. b-koje Mf. 33618, kserokopija

			LLTI 8277; Jogailos UB. Krokuva – Cim. 4818, mikrofilmas MAB mf. 513.
1600	Andrius Volanas	[Oratio funebris in laudem domini Stanislai Sudrovii]	K. Estreicher, XXXIII, *250*.
1601	Andrius Volanas	Nuptiae Radiviliae, hoc est Ad illustr[issi]mum principem ac dominum d. Georgium Radiuilum... et illustrissimam virginem Sophiam ... Andreae Volani ΕΠΙΘΑΛΑΜΙΟΣ oratio	K. Estreicher, XXXIII, *249*. Egz.: Lenkijos nac. muz. Čartoriskių b-ka. Krokuva – 27812 II, mikrofilmas MAB mf. 523.
1602	Andrius Volanas	Iusta funebria: Supremus humanae conditionis honor generoso ac magnifico d. d. Ioanni Abramovicio ... pietatis et offici[i] ergo, si non pro merito, certe debite persolutus	K. Estreicher, XXXIII, *243*. Egz.: Lenkijos MAB. Gdanskas – Nl 58. 8ᵛ adl. 52.
1603	Jonas Kazokas	Manes Danieliani	K. Estreicher, XXII, *185*.
1603	Jonas Kazokas	Orzech włoski	K. Estreicher, XXII, *185*.
1604	Andrius Volanas	Andreae Volani oratio ad equites Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae, in comitiis Cracoviae, die 6. Febr. anno 1595. congregatos, de societate belli cum Rom.	I. Lukšaitė, Andriaus Volano veikalų bibliografija. – Volanas, Andrius, Rinktiniai

		imperatore Rudolpho contra Turcam suscipiendi ... (Išspausdinta kn.: Consilia bellica non tantum a summis pontificibus, imperatoribus, principibus ac statibus Sacr. Rom. Imperii ... contra Turcam explicata, Tomus II..., ⌊Lipsiae⌋, 1604, *ee4 recto–gg verso*.)	raštai, V., 1996, *405*. Egz.: VUB – III 17076.
1604	Andrius Volanas	[Oratio funebris in laudem illustrissimi principis et domini, domini Christophori Radivili]	K. Estreicher, XXVI, *79*; I. Lukšaitė, Andriaus Volano veikalų bibliografija. – Volanas, Andrius, Rinktiniai raštai, V., 1996, *407*.
1606	Andrius Volanas	O wolności Rzeczypospolitey albo slacheckiey, ksiąszka godna ku czytaniu, przedtym od niemałego czasu od pana Andrzeja Wolana sekretarza k. j. m. pisana, a dopiero nowo z Łacinskiego języka na Polski przełożono, od Stanisława Dubingowicza	K. Estreicher, XXXIII, *246*. Egz.: Lenkijos nac. b-ka. Varšuva – XVI. Qu. 480 adl.

II.d. 82

PHILOPATRIS AD SENATVM POPVlumq; Lituanum.

Z książ. X. Antoniego Moszyńskiego

Biblioteka Jagiellońska.
II. d. 82.

Anno Domini 1597.

Jego m. Pana Podkomorzego Zam.

2268. Poetae Polon.

E. PILGRIMOVIJUS,

Tėvynės mylėtojas

Lietuvos senatui ir tautai

[Vilnius?], 1597

1608	Andrius Chžonstovskis	Triumphus Jesuiticus, hoc est, Redargutio Jesuiticarum contradictionum...	K. Estreicher, XIV, 227.
1608	Andrius Volanas	Caecitas et poena ecclesiae: Libellus lectu dignissimus, a nobiliss. et venerando sene Andrea Volano ante septennium conscriptus et nunc primum in lucem editus	K. Estreicher, XXXIII, 241. Egz.: Vokiečių valst. b-ka. Berlynas, mikrofilmas MAB mf. 524.
1608	Andrius Volanas	De principe et propriis eius virtutibus, authore Andrea Volano	K. Estreicher, XXXIII, 252–253. Egz.: Osolinskių nac. inst. b-ka. Vroclavas – XVII-700-III, mikrofilmas MAB mf. 555.
1615	Venclovas Mikalojaitis	Michalonis Lituani de moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum, fragmina X. multiplici historia referta	K. Estreicher, XXII, 336. Egz.: MAB – L–17/ 104.
1620	Andrius Chžonstovskis	Triumphus Jesuiticus, hoc est, Redargutio Jesuiticarum contradictionum...	K. Estreicher, XIV, 227.

Taigi ką dar bendra turi visi šie autoriai, susiję su herojinio epo kūrėju? Jeigu atidėsime į šalį verstines J. Brentzo bei Anzelmo Lenko knygas ir Vilniuje išspausdintus Grzegorzo iš Žarnovco veikalus, pastebėsime, jog

likusius autorius vienija dar viena svarbi ypatybė: *kai kurie iš tikrųjų, o kai kurie veikiausiai buvo LDK piliečiai.*

Savaime kyla klausimas, ar LDK pilietybė, Renesanso epochoje tvirčiau už kalbą ir religiją siejusi žmogų su valstybe, negalėtų pasitarnauti analizuojant literatūros istorijos procesus, ypač nustatant, ką laikyti savu, o ką – svetimu Lietuvos Renesanso literatūroje.

Atsakant į tokį klausimą iš pradžių derėtų tarti kelis žodžius apie šios sąvokos istoriją ir turinį. „Pilietybė", „pilietis" nėra nauji terminai, Lietuvos teisėje vartoti nuo 1922 m. Jie sutinkami Lietuvos Statutuose kartu su kitais terminais, įvardijusiais Statutų objektus: „pavaldinys", „gyventojas", „žmogus", „luomas" ir kt. Renesanso teisės sąvaduose šios sąvokos perteiktos, suprantama, ne lietuviškai, bet LDK kanceliarijoje plačiausiai vartota slavų kalba: подданый, обыватель, чоловекъ, станъ ir kt. Vienas iš šių terminų reiškia ir pilietį, o būtent, обыватель. Beje, jis taip pat gali reikšti ir „gyventojas". Kanceliarinės slavų kalbos обыватель abiem minėtomis reikšmėmis nuo seno vartotas lietuvių artimiausių kaimynų – lenkų ir turbūt gudų – kalbose[1]; rusų kalboje jis vartotas viena – gyventojo – reikšme[2].

[1] Žr. Linde, Samuel Bogumił, Słownik języka polskiego, T. 2, cz. 1: M–O, W Warszawie, 1809, S. 400; Słownik języka polskiego, Ułożony pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego, T. 3: N–Ó, Warszawa, 1904, S. 538; Słownik języka polskiego, Red. nacz. W. Doroszewski, T. 5: Nie–Ó, Warszawa, 1963, S. 593–594. Dėl žodžio обыватель vartojimo „piliečio" reikšme gudų kalboje kol kas neturime patikimų duomenų. Mat dar nebaigti leisti specialūs žodynai, kuriuose būtų galima surasti pavyzdžių su šiuo žodžiu, pavartotu minima reikšme. Vis dėlto galvojame, kad XVI–XVII a. vien dėl lenkų kalbos įtakos taip turėjo būti. Šiuolaikinėje gudų kalboje šis žodis vartojamas irgi dviem reikšmėmis: „gyventojo" ir „miesčionio", žr. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы, Т. 1: А–В, Мінск, 1977, С. 89–90.

[2] Словарь русского языка XI–XVII вв., Вып. 12: (О–Опарный), Москва, 1987, С. 210; Ожегов, Сергей Иванович, Словарь русского языка, 23-е изд., исправленное, Москва, 1991, С. 439.

Kaip terminą обыватель suprato Statutų kūrėjai? Kokį žmogų jie laikė piliečiu? Atsakyti į šį klausimą nėra paprasta dėl dviejų priežasčių: problemų kompleksas, susijęs su LDK pilietybe, tebėra labai menkai ištirtas[1]; be to, Statutuose atskirai pilietybė neaptariama. Vis dėlto apie ją galima spręsti iš kai kurių jų straipsnių. Pavyzdžiui, Trečiojo Lietuvos Statuto trečio skyriaus dvyliktasis straipsnis, atitinkantis Antrojo Statuto to paties skyriaus devintąjį, nurodo: „Такъ же мы господаръ обецуемъ и шлюбуемъ подъ присегою нашою, которую учинили есмо Великому Князству Литовъскому и всимъ становъ, обывателемъ его, беручи то изъ Статуту старого короля его милости Жикгимонта Першого, тому паньству Великому Князству Литовъскому даного, а въ сесь укладаючы и на то позволяючы, што жъ въ томъ паньстве Великомъ Князстве Литовскомъ и во всихъ земляхъ, ему прислухаючихъ, достойностей духовныхъ и светъскихъ, городовъ, дворовъ, кгрунътовъ, староствъ, державъ, врядовъ земъскихъ и дворныхъ, посесий, або въ деръжанье и поживан[ь]е, и вечностей жадныхъ чужоземцомъ и заграничникомъ ани суседомъ того паньства давати не маемъ, але то все мы и потомъки наши великие князи Литовские давати будемъ повинни только Литве, Руси, Жомойти, родичомъ старожитнымь и уроженцомъ Великого Князства Литовъского и иныхъ земль, тому Великому Князству належачихъ. А хто бы зъ чужоземцовъ, заграничниковъ и суседовъ того паньства и всихъ земль, ему прислухаючихъ, важилъ се што съ того упросити, взяти и въ деръжанье прийти, а, упомененый будучи, того заразомъ не пустилъ, тогды маетность его вся маеть быти взята до столу и скарбу нашого Великого Княз-

[1] Čia autorius remiasi teisės istoriko V. Raudeliūno privačiame pokalbyje duotu vertinimu.

ства Литовъского. Ведьже и тубыльцомъ, хотя и родичомъ Великого Князства Литовского, достоенъства и вряды всякие маюоть быти даваны добре значнымъ и правдиве, незмышлене въ томъ воеводъстве або повете оселымъ. А хотя бы хто обчого народу за свои заслуги въ той речи посполитой пришолъ ку оселости з ласки данины нашое або которымъ инымъ правомъ, тогды и таковый только оселости оное уживати маеть, учинивши первей присегу по взятью оное оселости на першихъ рочкохъ кгродскихъ оного повету, передъ врядниками земъскими або кгродскими того жъ повету, которие на онъ часъ тамъ прибыти могутъ, ижъ маеть быти верными и зычливымъ тому паньству Великому Князству Литовъскому такъ, яко и тубылцы, и служечи службу земъскую тому жъ паньству. Але и таковые на достоенъства и всякие вряды духовные и светъские не маюоть быти припущани ани отъ насъ господара установлены, чого печатары и писары наши съ повинъности своее постерегати винъни будуть" (čia cituota pagal 56, t. 2, *129–130*; „Taipogi mes, valdovas, pažadame ir savąja priesaika, kurią davėme Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei ir visiems luomams, jos piliečiams, prisiekiame, paėmę iš jo malonybės karaliaus Žygimanto Pirmojo šiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybei duoto senojo Statuto tai, ką į šį [Statutą] perkeliame ir ką leidžiame, [o būtent], kad neprivalome svetimšaliams, užsieniečiams ir šios valstybės kaimynams šitoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybėje ir visose jai priklausančiose žemėse skirti bažnytinių ir pasaulietinių pareigybių, [taip pat] miestų, dvarų, žemės naudmenų, seniūnijų, ūkių, krašto ir rūmų urėdų, posesijų nei laikymo bei naudojimosi, nei amžino valdymo teisėmis. Visa tai ir mes, ir mūsų palikuonys, Lietuvos didieji kunigaikščiai, turime duoti tik Lietuvai, Rusiai, Žemaitijai, seniesiems gimtiesiems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir kitų žemių,

priklausančių šiai Didžiajai Kunigaikštystei, žmonėms. O jei kuris iš svetimšalių, užsieniečių ir šios valstybės bei visų jai priklausančių žemių kaimynų išdrįstų iš [viso] to ką nors išprašyti, paimti ir tapti šeimininku, o įspėtas to iš karto neatiduotų, tai visas jo turtas turi būti paimtas mūsų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stalui ir iždui. Taip pat ir autochtonams, nors jie ir yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gimtieji žmonės, bet kurios pareigybės ir urėdai turi būti duodami [ne visiems, o tiktai] pelniusiems gero ir teisingo žmogaus vardą, tikrai gyvenantiems šioje vaivadijoje arba paviete. O jei koks svetimtautis už savo nuopelnus šioje valstybėje gautų valdą, [ar] gavęs [ją kaip] dovaną iš mūsų malonės, ar pagal kokią kitokią teisę, tai toksai gali ta valda naudotis, tik prieš tai davęs priesaiką po tos valdos priėmimo per pirmą to pavieto miesto teismo sesiją priešais to paties pavieto krašto arba miesto pareigūnus, kurie tuo metu ten gali būti atvykę, kad šiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybei bus ištikimas bei prielankus lygiai taip kaip ir autochtonai ir [lygiai taip] tai pačiai valstybei eis krašto tarnybą. Vis dėlto nė šitokie [įpilietinti žmonės] neturi būti prileisti arba mūsų, valdovo, paskirti į bet kokius bažnytinius bei pasaulietinius urėdus; šito mūsų antspaudo laikytojai ir raštininkai sutinkamai su savo pareigomis turi akylai žiūrėti").

Be minėtojo обыватель, šiame straipsnyje randame kitus terminus, kurie tam tikrais – siauresniais – aspektais irgi nurodo LDK gyventojų saitus su valstybe, o būtent тубылецъ, родичъ, уроженецъ паньства Великого Князства Литовъского, taip pat ir чужоземецъ, заграничникъ, суседъ bei люди обчие. Jų reikšmę plačiau yra aptaręs I. Lappo (56, t. 1, d. 2, *109–116*), todėl čia pasitenkinsime nurodę, jog Trečiojo Statuto kūrėjai pilnateisiais LDK piliečiais laikė visų pirma tuos gyventojus, kurie gimė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Тубылецъ, уроженецъ, родичъ įvardija LDK pilietį pagal kilmę.

Kiti terminai, žymintys svetimkilmius LDK gyventojus, Trečiajame Statute geriausiu atveju įvardija žmones, negalėjusius naudotis visomis LDK autochtonų teisėmis. Kaip matyti iš pacituoto straipsnio, Lietuvos teisė numatė tokių žmonių įpilietinimo galimybę ir aptarė nesudėtingą jų natūralizacijos procedūrą. Už ypatingus nuopelnus gavę Kunigaikštystėje valdą, svetimkilmiai turėjo prisiekti ištikimybę Lietuvos valstybei. Galimas dalykas, kad tokia pat įpilietinimo procedūra buvo taikoma ir skiriant jiems LDK „bažnytinę ar pasaulietinę pareigybę".

Apskritai Lietuvos Statutai atspindėjo realų, o ne teorinį LDK savarankiškumą. Apie tai aiškiai kalba žymiausias Statutų tyrinėtojas I. Lappo, išanalizavęs Lietuvos valstybės raidą ir tą raidą atspindėjusius teisės paminklus iki šiol vertės nepraradusiame dviejų tomų veikale „1588 metų Lietuvos Statutas". Apibendrindamas savo ilgų metų tyrinėjimus, teisės istorikas nurodė: „Priežastis, dėl kurios Lenkija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje turėjo būti laikoma „svetima valstybe", nepaisant abi šalis siejusios unijos, yra visai suprantama. Ta priežastis – tai skirtinga abiejų šalių valstybinė valdžia. Lietuvos valstybės teritorijoje galiojo Lietuvos valstybinė valdžia, o Lenkijos teritorijoje – Lenkijos. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija buvo neprieinama Lenkijos Karalystės valdžios organams, lygiai kaip pastarosios teritorija buvo uždara Lietuvos, arba, tariant Statuto žodžiais, „čionykštės valstybės", valstybinių organų veiklai" (56, t. 1, d. 2, 93). Remdamiesi šia svarbia išvada, galime tvirtinti, kad ir abiejų valstybių pilietybė buvo atskira: unijos aktu paskelbus apie naujos valstybės – Abiejų Tautų Respublikos – įkūrimą, ne tik liko egzistuoti atskiros Lenkijos ir Lietuvos valstybės, bet ir jų piliečiai negavo „papildomos" pilietybės. Jie kaip buvo, taip ir liko arba Lenkijos, arba Lietuvos piliečiai.

Kuo LDK pilietybės konstatavimas gali būti naudingas literatūros istorikui? Manytume, kad būtent ji leistų

nacionalinės literatūros subjektais laikyti visus iš LDK kilusius arba joje įpilietintus autorius ir taip gerokai pakoreguoti iki šiol turėtą Lietuvos Renesanso literatūros vaizdą. Politinis bei pilietinis Abiejų Tautų Respublikos autorių skirtingumas teikia puikią galimybę išvengti subjektyvumo, nustatant kūrėjų priklausomybę kurios nors valstybės kultūros paveldui. Nereikšdamas kultūrinio atskirumo ar uždarumo, pilietinis autorių skirtingumas geriau nei bet kurie kiti kriterijai leidžia tyrinėtojui kalbos, tikėjimo, turinio, žanrų ir kitais aspektais aptarti savais pripažintų autorių kūrinius.

Ką žinome apie autorius iš aukščiau pateikto sąrašo? Visomis LDK piliečių teisėmis naudojosi Lietuvoje gimęs V. Mikalojaitis (117, *63* ir toliau; 119, *34*), V. Agripa (117, *63* ir toliau; 146, *32*), E. Pilgrimovijus (117, *63* ir toliau; 109, *85*), A. Rimša (72, *532*), P. Gradauskas (5, *529*), J. Radvanas (69, *3*), J. Abramavičius (145, *13*) ir J. Kazokas, o taip pat 1569 m. LDK indigenatą gavęs A. Volanas (67, *59*). Likusieji į Lietuvą atvyko iš svetur ir čia ėjo įvairias pareigas LDK administracijoje, teisme ir bažnyčioje.

Pagal tuo metu galiojusią ir Lietuvos Statutuose įtvirtintą praktiką joks svetimšalis LDK negalėjo gauti jokio urėdo (30, *107–109*; tą patį vienu metu įžvalgiai pastebėjo I. Lukšaitė, žr. 67, *59*), todėl manytina, jog jie galbūt buvo praėję nesudėtingas natūralizacijos procedūras, t. y. tapę LDK piliečiais. Visa bėda, kad esamose jų biografijose žinios apie LDK indigenato gavimą neatsispindi, todėl kol kas tegalime nurodyti kiekvieno iš jų atvykimo į Lietuvą, na, ir pirmųjų urėdų gavimo laiką. 1553 m. paguodos giesmę karaliui Žygimantui Augustui publikavęs P. Roizijus į Lietuvą atvyko apie 1552 m. Prieš tai, 1550–1551 m. sąvartoje, jis gavo LDK asesorinio teismo auditoriaus urėdą. 1556 m. P. Roizijus klebonavo Kražiuose, 1556–1557 m. sąvartoje tapo Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios arkipresbiteriu, 1567 m. spalio 23 d. gavo Vilniaus kanoniją, o 1569 m. rugpjūčio 23 d. buvo paskirtas Vilniaus katedros kustodu (143,

501–502). 1574 m. „Dorybės šaukliu" į Abiejų Tautų Respubliką kreipęsis M. Strijkovskis į LDK atvyko 1563 m. pavasarį, po to ilgai kareiviavo Livonijos karo frontuose, veikiausiai 1579 m. tapo Žemaičių kapitulos nariu, o nuo 1586 m. iki mirties dar buvo ir Jurbarko klebonas (166, 224–225). 1579 m. poemoje Lenkijos karalius apdainavęs P. Oderbornas į Lietuvą atvyko apie 1577 m., o kitąmet jau buvo Vilniaus liuteronų pamokslininku. 1579–1580 m. sąvartoje jis gavo Kauno liuteronų pastoriaus vietą (85, 533). 1583 m. „Perlą" J. Glebavičiui padovanojęs A. Chžonstovskis į Lietuvą atvyko po 1577 m., o vėliau buvo Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenės superintendantu (149, 469). Nors ir labai šykštūs, šie faktai parodo, jog minimi autoriai su Lietuva taip pat buvo susiję ne vien kūrybiniais, bet ir įvairiais tarnybiniais, kariniais, konfesiniais, vadinasi, ir pilietiniais ryšiais. Būtent tokių ryšių buvimą kurio nors XVI a. rašytojo biografijoje mes laikome pakankamu pagrindu laikyti jį Lietuvos Renesanso literatūros subjektu. Todėl galvotume, kad *valstybiniu, t. y. pilietiniu, o ne teminiu ar kitokiu autoriaus bendrumu su Lietuva turėtų būti grindžiama ne tik senosios mūsų literatūros istorija, bet ir visų LDK kultūros procesų analizė.*

Kad ir gerokai nepilnas, šis sąrašas leidžia kalbėti apie tam tikras mūsų Renesanso literatūros tendencijas. Visų pirma, chronologinė grožinės literatūros kūrinių eilė rodo tris aktyvesnės literatų veiklos laikotarpius, sutampančius su kai kuriais LDK raidos etapais. Pirmąjį iš jų pradeda V. Mikalojaičio veikalas „De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum libri tres", apie 1550 m. įteiktas karaliui Žygimantui Augustui, tačiau taip ir neišspausdintas iki pat 1615 m. Veikiai po jo pasirodė V. Agripos „Oratio funebris de illustrissimi principis et domini domini Iohannis Radzivili... vita et morte" (1553) ir gausūs apie 1552 m. į LDK atvykusio P. Roizijaus poezijos rinkiniai. Paskutinės šio rašytojo knygos su dominuojančiu estetinės raiškos pradu:

„Carmen funebre in obitum illustrissimi Joannis comitis Tarnovii", pasirodymo metai (1561) sutampa su LDK įstojimu į Livonijos karą, todėl spėtume, kad visų pirma valstybės dalyvavimu karo veiksmuose galėtume remtis, drąsiau brėždami Renesanso literatūros periodų ribas. Tokius spėjimus paremia didesnis literatų aktyvumas pirmoje aštunto dešimtmečio pusėje, irgi sutampantis su tam tikra rimtimi fronte nuo paskutiniojo Lietuvos dinasto Žygimanto Augusto mirties iki Stepono Batoro išrinkimo karaliumi. Tuo metu pasirodė pirmieji 1569 m. gavusio LDK indigenatą A. Volano pasaulietinio turinio veikalai: „De libertate politica sive civili libellus lectu non indignus" (1572), „Oratio ad senatum regni Poloniae, Magnique Ducatus Lituaniae qua boni principis in republica constituendi modus ostenditur" (1573), taip pat 1563 m. pavasarį į Lietuvą atvažiavusio ir ligi tol Rytų fronte kariavusio M. Strijkovskio filosofinė-istorinė poema „Goniec Cnothy", poetinis reportažas „Przesławnego wyazdu do Krakowa, y pamięci godney koronaciey Henryka Walezyusa... skutheczne wirszem opisane" (abi poemos išėjo 1574 m.) bei veikalas „O wolnosci Korony Polskiey, y Wielkiego Xięstwa Litewskiego" (1575). Turbūt šiam laikotarpiui priskirtini pirmieji apie 1577 m. Lietuvon atvykusio P. Oderborno poezijos bandymai, pasirodę 1579 m. („Reges Poloni a prima gentis origine usque ad Stephanum I descripti").

Trečias laikotarpis apima taikos metus, atėjusius po Livonijos karo. Tarsi iš kokio gausybės rago tada pasipylė daugybė reikšmingų kūrinių, ėjusių po kelis kasmet. Tai ir mūsų istorijos epopėja – M. Strijkovskio „Ktora przedtym nigdy świałła nie widziała, Kronika Polska, Litewska, Zmodzka, y wszystkiey Rusi" (1582), ir pirmasis romanas – P. Oderborno „Ioannis Basilidis magni Moscoviae ducis vita" (1585), ir pirmasis apsakymų rinkinys – E. Pilgrimovijaus „De heroibus in Dei ecclesia liber unus" (1585), na, ir herojinis epas – J. Radvano „Radivilias" (1592).

Pastaroji data žymi tarsi kokį lūžį ligi tol daugumą Lietuvos rašytojų „gildijoje" sudariusių kūrėjų protestantų veikloje. Kaip rodo kūrinių chronologija, be kelių originalių E. Pilgrimovijaus bei A. Volano, taip pat į sąrašą nepatekusių K. Volodkavičiaus, K. Dorohostaiskio, gal dar vieno kito autoriaus knygų, po 1592 m. literatai protestantai nepaskelbė reikšmingesnių prozos ar poezijos kūrinių. Užtat sąrašo pabaiga rodo kaip reta gausų anksčiau skelbtos kūrybos vertimų ir perspaudų derlių. Žinia, įvairiakalbė Lietuvos literatūra nieku būdu nesumenko nė tuo metu, tačiau po 1592 m. jos kūrėjų gretose pradėjo nusverti jau Vilniaus jėzuitų akademijos profesorių bei jų auklėtinių: J. Eismanto, A. Jurgevičiaus, J. Komparskio, M. Galmino, L. Bojerio, M. K. Sarbievijaus, S. Dilgerio ir daugybės kitų, kūryba. Na, o su jėzuitų persvara turbūt galime sieti Baroko pradžią Lietuvos literatūros istorijoje.

Vargu ar atsitiktiniu reiškiniu reikia laikyti dar vieną dalyką: sąrašą pradeda ir užbaigia vienas ir tas pats kūrinys – V. Mikalojaičio „De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum libri tres". Šio kūrinio parašymas XVI a. viduryje turbūt žymi labai svarbų dalyką – etninio prado buvimą Lietuvos Renesanso literatūros radimosi metu. Žinia, tuo laikotarpiu negausias Lietuvos literatų gretas smarkiai papildydavo kitakilmiai autoriai. Ieškodami palankių gyvenimo ir kūrybos sąlygų, jie dešimtimis keliavo į LDK ir dažnąsyk joje likdavo iki mirties. Vis dėlto V. Agripos, E. Pilgrimovijaus, P. Gradausko, A. Rimšos, J. Kazoko ir J. Radvano kūrybinė veikla liudija, buvus gausėjusį rašytojų autochtonų būrį. Ryškiau šitai matyti trečiuoju Renesanso literatūros laikotarpiu, prasidėjusiu iškart po Livonijos karo. Užtat galime tvirtinti, kad V. Mikalojaičio kūrinio ištraukų publikacija XVII a. pradžioje turbūt jau žymi minėto etninio prado įsitvirtinimą. Mat 1615 m. Bazelyje išspausdinti „Michalonis Lituani de moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum fragmina X" Vakarų Europos skaitytojui bu-

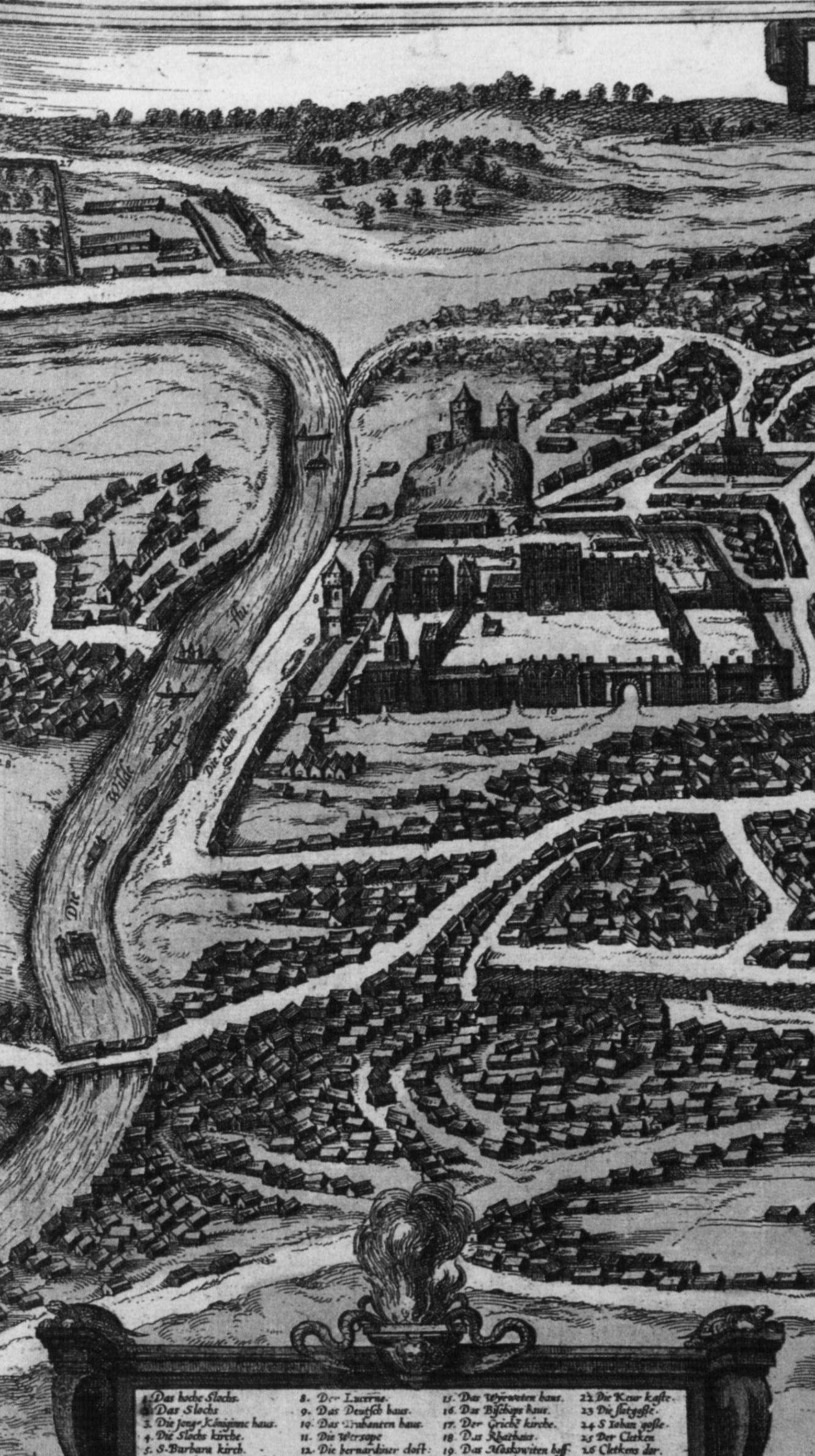

Die Wilde
Die Mula
1. Das hoche Slochs.
2. Das Slochs
3. Die jong Königinne haus.
4. Die Slochs kirche.
5. S-Barbara kirch.
8. Der Lucerne.
9. Das Deutsch haus.
10. Das Trabanten haus.
11. Die Wersope
12. Die bernardiner cloft:
15. Das Wyewoten haus.
16. Das Bischops haus.
17. Der Griechs kirche.
18. Das Rhathaus.
19. Das Maskowiten hoff.
22. Die Keur kaste.
23 Die slotgosse.
24 S Iohan gosse.
25 Der Cletken
26 Cletkens dor.

A LITVANIAE Metropolis.

VILNIAUS VAIZDAS
XVI a.

Iliustracija

iš

G. *Brauno veikalo*

CIVITATES ORBIS TERRARUM

T. 3, Kelnas, 1581

vo įdomūs ne tiktai dėl egzotiško turinio, bet ir dėl Lietuvio požiūrio į aprašomus dalykus. Priešingu atveju, nė šios knygos pavadinime nebūtų ne tiek etninę priklausomybę, kiek pažiūrų modernumą XVII a. skaitytojo akyse reiškusio iškalbingo „Lituani". Ne kas kitas, kaip tiktai Lietuvos protestantai vieni iš pirmųjų Europoje ėmė kelti „visuomenės savivokos klausimus, pradėjo svarstyti visuomenės teorijos dalykus, aiškintis jos kilmę ir struktūrą, kas yra visuomenė, koks galėtų būti jos modelis. Lietuvos protestantų tekstuose palengva buvo įsisąmoninama nauja vertybių hierarchija, teigiamos naujo tipo etikos ir visuomeninio elgesio nuostatos, kitoks, nei vyravo didžiojoje visuomenės dalyje, visuomenės struktūros supratimas. Buvo motyvuojamas ir argumentuojamas perėjimas iš feodalinės visuomenės struktūros, paremtos luomais, prie visuomenės, sudarytos iš įvairiais ryšiais susietų individų. [...] Paminėtieji visuomenės savivokos elementai, aiškiai suformuluoti XVI a. antrosios pusės ir XVII a. pirmojo ketvirčio raštuose, rodė, kad dalis Lietuvos visuomenės subrendo naujųjų laikų pasaulėžiūrai. Iki šio lygio Lietuvos kultūrą per šimtmetį brandino pozityviai besirungiančios, ieškančios reikalingų Lietuvai naujovių, įtempusios kūrybines jėgas abi stovyklos: ir Reformacijos šalininkai, ir nuo XVI a. paskutinio ketvirčio stipriai savo nuostatas peržiūrinti katalikų bažnyčiai likusi ištikima visuomenės dalis, suvokusi naujovių vertę" (68, *14–15*). Šitai gražiai patvirtina J. Radvanas, rėmęsis ir kataliku M. Strijkovskiu, ir protestantu P. Oderbornu, bei jo sukurtoji „Radviliada", įamžinusi Livonijos karą laimėjusių Lietuvos piliečių: protestantų, katalikų ir pravoslavų, žygdarbį. O tai – pilietiškumo bei patriotizmo pagrindu jaustoji Lietuvos sūnų vienybė – ir būtų svarbiausia mūsų herojinio epo pamoka ainiams.

Summary

The author has chosen for the object of his investigations the heroic epic *Radivilias, sive De vita et rebus praeclarissime gestis immortalis memoriae illustrissimi principis Nicolai Radivili, Georgii filii... libri quatuor*. It was created by J. Radvanas, one of the most prominent and mysterious Lithuania's authors of the 16th century. The aspect of investigations in the concord between tradition and innovation in this work, and the basis – the analysis of the language of the epic. The collected data enabled the author to come to certain conclusions, generalised in six sections of the book.

Extant ejusdem alia carmina
REWIEW OF THE LITERATURE ON J. RADVANAS

Though investigators had never paid much attention to J. Radvanas, they, however, referred to him and his works as early as the 17th century (A. Węgierski, 1652, 1679). At first scholars showed more concern for J. Radvanas' poems on religious and secular themes, and only later investigators took an interest in the main work of this writer *Radivilias* (J. D. A. Janocki, 1747; F. K. Gadebusch, 1777;

F. Bentkowski, 1814; H. Juszyński, 1820; F. Siarczyński, 1828; J. J. Załuski, 1832; M. Wiszniewski, 1851; T. Wierzbowski, 1891; K. Estreicher, 1915). The scholars of the 19th century failed to establish the true year of publication of *Radivilias*. At first J. J. Załuski, and later other scholars translated the chronogram (I) I) IIXC on the title page of *Radivilias* as 1588. H. Lulewicz, the last biographer of J. Radvanas, indicated the true year of publication (1592), however, he did not present any elucidation. The present section of the work is mainly concerned with two things. Quite a number of Lithuania's and foreign printers marked the dates of publication with similar chronograms; besides, in this work the author mentions some events from the 1588–1589 history of Lithuania and those from the family life of M. Radvila the Brown, the Vilnius voivode, for example, the death of M. Radvila, the Naugardukas voivode, on December 18, 1589 (Radiv. IV, 518–520 and in the marginal note). All the mentioned facts witness that *Radivilias* appeared not in 1588 but in 1592. This section also deals with other investigations of Lithuanian and Polish philologists of the 20th century devoted to the creation of J. Radvanas.

The works of J. Radvanas' forerunners and contemporaries, which had appeared by 1592, found their reflection in *Radivilias*. All of them are linked by two important themes: the fate of the State of Lithuania after Lublin Union and the foundation of the Grand Duchy of Lithuania which defeated the enemy in the Livonian war. Therefore, there is every reason to believe that *Radivilias* was born not due to the wish to glorify the life of M. Radvila the Brown but rather making an attempt to honour a generation of the conquerors who defended the self-dependence of Lithuania. The glorification of the Livonian war, the enemies and defenders of the Grand Duchy of Lithuania and lastly of the suffering, and conquering Lithuania, which was hopefully looking towards its future, make the plot of the Lithuanian

heroic epic. Therefore, the main task of the present thesis is to disclose the peculiarities of the depiction of man and state in *Radivilias* from the aspect of tradition and innovation.

„Here, Virgil is heard in every line"
THE CHARACTER OF THE LANGUAGE OF RADIVILIAS

The relationship of the language of *Radivilias* with ancient poetry bears a threefold character. J. Radvanas quoted ancient Roman authors, used their epithets and tropes or imitated the motifs and themes of those authors. He quotes purposefully and moderately, therefore, the voice of J. Radvanas' teachers did no harm to the original ringing of the heroic epic. The quoted works in most cases are not indicated in the margins of Radivilias, nevertheless, its might have hardly prevented the reader of the end of the 16th century, who had passed through the same humanist school as J. Radvanas had, to recognise that, for example, the phrase *Tempus agi res* (Radiv. I, 319) was quoted from Canto V (line 638) of Virgil's *Aeneid*, and the sentence *Ventum ad supremum est* (Radiv. IV, 129) rang for the first time in Canto XII (line 803) of the same work.

Virgil's quotations in Radivilias are not numerous: 91 of them have been observed all in all (Canto I – 33, Canto II – 24, Canto III – 24 and Canto IV – 10). The work has more non–original epithets, tropes and phrases. As many as 569 borrowings of this kind have been found (I – 105, II – 173, III – 187 and IV – 104). The imitations of Virgil's poetry make the greatest number – 755 (I – 200, II – 190, III – 229 and IV – 136). All the borrowings from Virgil, i. e. quotations, epithets, tropes and imitations come to even 91, 53 % of all the follow-ups of the ancient literature. Whereas the epithets, tropes, phrases and imitations of other Greek and

Roman authors make only 8, 47 % of all the follow-ups (I – 37, II – 27, III – 36, and IV – 31). Thus, it is evident that it was Virgil but not any other author who made the greatest influence on J. Radvanas.

The calculations of the poetry borrowings made on the basis of the commentaries of *Radivilias* disclose one more peculiarity of this epic. The point is that the majority of the heritage of ancient poetry is actually not quotations but epithets and tropes of ancient authors used in another linguistic-stylistic surroundings as well as the paraphrases of ancient poetry and the imitated motifs and themes of ancient works.

The epithets and tropes of ancient authors as well as the imitations of Virgil and other epographs used in another linguistic-stylistic surroundings make an absolute majority of thematic–stylistic follow-ups in *Radivilias*. It can be illustrated by the following figures. By putting 131 tropes, epithets and imitations of other ancient authors to Virgil's 569 epithets and tropes as well as imitations one gets 1455 thematic-stylistic follow-ups. They total even 94, 11 % of all the „borrowings" from ancient literature. *Radivilias* has 3302 hexameter lines. Therefore, it is self-evident that the opinion of some scholars chosen for the title of this section seems to be to a certain extent correct: indeed, in *Radivilias* Virgil can be really heard every second-third line. However, there is no basis to understand the expressed opinion alphabetically and to consider our J. Radvanas a plagiarist of ancient literature. The analysed examples testify much better than any other data that the author of *Radivilias* had creatively made use of the ancient poetry.

Along the Paths of Lithuania's Herodotus.
M. STRYJKOWSKI'S INFLUENCE ON RADIVILIAS

The Grand Duchy of Lithuania in the eyes of Europeans of that period occupied a peculiar place: it was the most remote state of the Old Continent, and along its historical borders – the River Don – the boundary between Europe and Asia used to run. Due to such geopolitical position, the Great Duchy of Lithuania, as M. Stryjkowski put it, as if some solid Lithuanian „stone wall and a mighty tower" defended Europe from a deadly constant threat from Asia. In the years of the Livonian war that threat manifested itself in the shapes understandable to everybody – the matches by Ivan the Terrible, the opritchniki and the regular Muscovy troops against Kazan, Astrakhan, Livonia, Lithuania and finally against Novgorod and Pskov which witnessed the cruelty never seen before.

In those severe days of threat, various foreign authors wrote much about the European civilisation, which defend the Great Duchy of Lithuania, and the Lithuanians – creators of this state. The surroundings full of attention to Lithuania matured and disclosed the talent of M. Stryjkowski, the author of the first printed history of Lithuania. In the philosophical-historical poem „The Herald of Virtue" (1574) he addressed the nobility-defenders of the state and the people belonging to other social strata as well as showed the eternal significance of virtue and originally disclosed the essence of the status of nobility, where in most cases he practically indentified it with virtue, as well as depicted the glorious history of Poland and glorified the marches of Lithuanian dukes, urging the defenders of the Commonwealth and their new king Henry to follow the examples of the past and to beat off the aggression of the Muscovy. All other themes in his creation seem to have be-

en outbalanced by Lithuanian themes. He devoted himself only to the studies of the past of the Great Duchy of Lithuania, and in 1576–1578 he finished to create the history of Lithuania named „On the Origin of the Lithuanian, Samogitian and Russian Glorious Nation, the Origin of Families, Might and their Heroic Deeds in the Fields of Battles and at Home" in Slutsk. With the changes in Lithuania's geopolitical and cultural situation, M. Stryjkowski might have edited this work anew in 1578 in Medininkai and finished to print it in Königsberg after two years dedicating it to the new sovereign of the Commonwealth Stephan Bathory. In the „Chronicle" the sporadically mentioned Sarmatians should be considered not a mark for the author's attempts to express the ideas of the *Sarmatians' unity* or any other of that theory but rather as a wish to ingratiate himself to the victorious King. Much more facts prove that the past of East European countries in this work is analysed with a clear pro–Lithuanian tendentiousness. In spite of the lack of a more thorough philological-historical analysis of both latter works, the comparison of both texts enable one to think that M. Stryjkowski treated some episodes of the history of the Great Duchy of Lithuania in the „Chronicle" with even a much clearer tendency of the patriotic treatment of Lithuania's past than in the work „On the Origin of the Lithuanian, Samogitian and Russian Glorious Nation". Therefore, no wonder that such – patriotic – „Chronicle" became one of the major sources of *Radivilias*. It finds it reflection in the language of Lithuanian heroic epic: J. Radvanas drew handfuls of epithets, tropes, phrases and motifs from M. Stryjkowski's creation.

Cerne, quibus patria est innixa columnis.

REFLECTIONS OF THE CREATION OF LITHUANIAN PROTESTANTS IN THE HEROIC EPIC

The works of some more prominent Lithuania's Reformats found its reflection in *Radivilias.* They are V. Agripa's „The Funeral Speech about the Life and Death of his Highness Duke and Lord Jonas Radvila", P. Gradauskas' poem „The March against the Muscovy", A. Volanas' „The Funeral Speech in honour of his Highness Duke Mikalojus Radvila" and P. Oderborn's „The Life of the Grand Duke of Muscovy Ivan Vasilyevich". There is every reason to believe that J. Radvanas imitated these works not by chance. In spite of the lack of the data, which could enable one to more exactly establish the place of this poet in the movement of Lithuania's Reformats, there is every reason to believe that J. Radvanas was a member of that movement.

We shoudn't wonder to discover that J. Radvanas was personally familiar with the most prominent Lithuania's Protestants and the members of the „creative union" of the Lutherans and Calvinists: V. Agripa, E. Pilgrimovijus, A. Rimša, P. Gradauskas, A. Volanas, J. Kazokas, K. Volodkavičius, T. Jevlaševskis and others. Some of them were particularly active: they engaged in creation themselves, stimulated others and variously helped the talented foreigners, who knew little about the life of Lithuania and neighbouring countries, and who made up their minds to link their life and creation with Lithuania. We can state as yet that some members of V. Mikalojaitis' family (particularly E. Pilgrimovijus) were the promoters of the Protestant's creative life. We suppose that it was not an accidental phenomenon: kiship and the association based on the community of confession was a obligatory channel along which the flow of ideas, experience and activity driven by the anxiety about the future of Lithuania was streaming much easier.

When following Virgil and other poets of the Rome golden age, J. Radvanas arranged the content on the principle of a frame composition. The originality of the composition of *Radivilias* rests in the fact that the narration is concentrated not on some single centre but on several compositional-semantic centres. As a rule, the role of such centres in each canto is laid by an important speech of some mythological or historical personality and sometimes – the views of marches and battles.

Making an attempt to depict an ideal man in the epic, J. Radvanas made use of the personality of M. Radvila the Brown, the most prominent military leader of the 16th century Lithuania. The comparison of the real life of the great hetman with the hero's deeds in the epic, show that J. Radvanas did not endeavour to glorify every more significant fact from the biografy of M. Radvila the Brown. The poet was mainly concerned with the creation of the idealised picture of the defender of Motherland as well as with the program of the outlining and the world outlook of such Defender. J. Radvanas considered piety and patriotism to be the major features of the hero depicted in the epic. They are main peculiarities of the positive heroes' character in *Radivilias*. Whereas the lack of these peculiarities vividly characterise the negative personages of the heroic epic.

The works of J. Radvanas' contemporaries present enough evidence that much attention was devoted to the consideration of various problems of the State and self-dependence at that time in Lithuania. It testifies that society had its own conception of the State. It can be generalised as follows: the Grand Duchy of Lithuania is a three-estate society which is uni-

ted by the same sovereign, the same law, the same cultural thought, the same forefathers' language (Latin), one religion and the same enemy, i. e. the Muscovy State. That society or ethnopolitical nation, residing on the territory of the Duchy, has its borders established by the treaties and approved by the law. It strives for welfare which is guaranteed by the civil freedom arising from the equality of everybody before the law. While glorifying Motherland in *Radivilias*, J. Radvanas highlighted only some of Lithuania's dimensions, namely, territory, sovereign, enemy and cultural memory – the phenomenon which had the strongest power to unite individuals into community and to render a state diachronic level.

Instead of Tail-piece

THE NATIVE AND ALIEN PHENOMENON IN LITHUANIA'S RENAISSANCE LITERATURE

The links of Radivilias with the creation of the Renaissance authors gives rise to certain ideas. Lithuania's authors, who had an influence on J. Radvanas, were different in respect of their faith, and they wrote in various languages (Latin, Polish, German), however, almost all of them were the citizens of the Great Duchy of Lithuania. (Some of them – V. Mikalojaitis, V. Agripa, E. Pilgrimovijus – had a citizenship according to their place of birth in Lithuania, others – A. Volanas, A. Rotundas, possibly P. Royzius, M. Stryjkowski, P. Oderborn – due to nobilitation and admittance to citizenship when allotting land domains and civil posts in Lithuania.)

The scholars, who undertake the analysis of Renaissance literature in Lithuania, still base themselves on a the-

matic principle and apply it when they need to establish how close certain authors were to the culture of the Great Duchy of Lithuania as well as to analyse their works. It is evident that this principle is far from being suitable: due to its application Lithuania's authors, who had written much, for example, on religious themes or those on the history of other countries, fail to reach the attention of researchers. Besides, the authors of neighbouring countries, who depicted the history of Lithuania and glorified the life of the grand dukes and that of more prominent noblemen and the like are undeservingly put into the foreground. Therefore, the author proposes to discuss whether while establishing the affiliation of authors to the culture of the Great Duchy of Lithuania it would be reasonable first of all to take into consideration their citizenship but not the themes of their works. The fundamentals of a theoretical-legal conception of citizenship should be formed by respective paragraphs of the three Statutes of Lithuania, and the accumulated bibliographical data on Lithuania's writers would make possible to successfully apply the proposed principle.

The presented list of Lithuania's Renaissance authors and their works in this chapter exemplifies the possible application of said principle. In spite of its incompleteness, it enables one to speak about certain tendencies of the Renaissance literature in Lithuania. First of all, the chronological column of belles-lettres shows three periods of the authors' previous activities which coincide with some periods of development of the Great Duchy of Lithuania. The first of them is headed by V. Mikalojaitis' work *De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum libri tres* which was presented to King Sigismundus Augustus about 1550. Unfortunately, it was not published until 1615. It was soon followed by V. Agripa's *Oratio funebris de illustrissimi principis et domini domini Iohannis Radzivili... vita et morte* (1553) and numerous poetry collections by P. Royzius who arri-

ved in the Grand Duchy of Lithuania about 1552. The year of publication (1561) of the writer's last book with the dominant origin of an aesthetic expression – *Carmen funebre in obitum illustrissimi Joannis comitis Tarnovii* – coincides with the participation of the Great Duchy of Lithuania in the Livonian war. Therefore, we suppose that first of all the participation of the state in military actions can be help one to more boldly draw the boundaries of the periods of Renaissance literature in Lithuania. Such suppositions are supported by a somewhat greater activity of writers in the first half of the 70s which also coincides with a certain peace in the front since the death of Sigismundus Augustus, the last King of Lithuanian dinasty, till the election of Stephan Bathory as King. It was at that time at that appeared the first secular works by Volanas, who was naturalised in the Grand Duchy of Lithuania in 1569: *De libertate politica sive civili libellus lectu non indignus* (1572), *Oratio ad senatum regni Poloniae, Magnique Ducatus Lituaniae qua boni principis in republica constituendi modus ostenditur* (1573) as well as the philosophical-historical poem *Goniec Cnothy* and the poetical report *Przesławnego wyazdu do Krakowa, y pamięci godney Koronaciey Henryka Walezyusa... skutheczne wirszem opisane* (both poems appeared in 1574) by M. Stryjkowski, who arrived in Lithuania in the spring of 1563 and had fought in the East front by that time as well as his work *O wolnosci Korony Polskiey, y Wielkiego Xięstwa Litewskiego* (1575). Poetry experiment, which appeared in 1579, by P. Oderborn, who arrived in Lithuania about 1577 should be ascribed to this period too (*Reges Poloni a prima gentis origine usque ad Stephanum I descripti*).

The third period embraces the years of peace following the Livonian war. A great number of significant works, which were published several times yearly, poured out as if from some horn of plenty. They included the épópee of the history of the Great Duchy of Lithuania – M. Stryjkow-

ski's *Ktora przedtym nigdy światła nie widziała, Kronika Polska, Litewska, Żmodzka, y wszystkiej Rusi* (1582), the first novel – P. Oderborn's *Ioannis Basilidis magni Moscoviae ducis vita* (1585) and the first collection of stories – E. Pilgrimovijus' *De heroibus in Dei ecclesia liber unus* (1585) as well as the heroic epos – J. Radvanas' *Radivilias* (1592).

The latter date marks as if a certain break in the activities of the creators Reformats and Protestants who up to that period constituted the majority in the „guild" of Lithuanian writers. The chronology of the works testifies that except E. Pilgrimovijus' and A. Volanas' original books as well as the ones by K. Volodkavičius' and K. Dorohostaiskis', which were not included into the list, and one or two written by other authors, these writers did not published any more significant prose or poetry works after 1592. Therefore, the foot of the page shows an uncommonly abundant amount of the translations and reprints of the previously published works. Nevertheless, the multilingual literature of Lithuania did not become weaker in any way at that period, though after 1592 the works of the Vilnius Jesuit Academy professors and graduates, such as J. Eismantas, A. Jurgevičius, J. Komparskis, M. Galminas, L. Bojerus, M. K. Sarbievius, S. Dilger and many others became preponderant among the ranks of its creators. It seems reasonable to associate the outset of the Baroque in Lithuanian literature with the preponderance of the Jesuits.

Bibliografija

1. ABRAMAVIČIUS V., XVI amžiaus Vilniaus poetai: (Iš ruošiamos knygos „Literatūrinio-meninio Vilniaus vaizdai"). – Literatūros ir meno metraštis: 1959, V., 1959, P. 339-343.

2. AGRIPA, Venclovas, Oratio funebris de illustrissimi principis et domini domini Iohannis Radzivili Oliciae et Nesnisi [sic!] ducis, vita et morte, scripta a Vvenceslao Agrippa Lithuano, [MELANCHTHON, Philippus], Epicedion scriptum a Philippo Melanthone, Addita est narratio scripta a fide digno de Vvalachorum tyrannis, quae ostendit, Turcicos Tyrannos non solum crudelitate, sed etia[m] astutia magna et fraudibus grassari, [Witebergae], 1553.

3. AUGUSTYNIAK, Urszula, Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim, Warszawa, 1992.

4. AVIŽONIS, Konstantinas, Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV–XVI a. – Praeitis, T. 3, 1992, P. 49-72.

5. BARYCZ, Henryk, Gradowski Franciszek. – Polski Słownik Biograficzny, T. 8, Wrocław, 1960, S. 529-530.

6. BENTKOWSKI, Feliks, Historya literatury polskiey ..., T. 2, Warszawa–Wilno, 1814.

7. BIELSKI, Marcin, Kronika wszytkyego świata, na ssesc wyekow, Monarchie czterzy rozdzielona ..., W Krakowie, 1551.

8. – Kronika, tho iesth Historya swiata na sześć wiekow, a czterzy Monarchie rozdzielona ..., W Krakowie, 1564.

9. BIEŃKOWSKI, Tadeusz, Antyk w literaturze i kulturze staropolskiej (1450-1750): Główne problemy i kierunki recepcji, Wrocław [i in.], 1976.

10. BOJERIS, Laurencijus, Karolomachija, Iš lotynų k. vertė B. Kazlauskas; įvadą parašė A. Tyla, pabaigos str. [„„Karolomachijos" akiračiai"] – S. Narbutas, V., 1992.

11. BREDENBACH, Tilmann, Historia belli Livonici, quod magnus Moscovitarum dux, contra Livones gessit, per Tilmannum Bredenbachium conscripta, una cum brevi narratione praeclarae eius victoriae qua paucis abhinc mensibus Lituani vicissim, contra Moschovitas potiti fuerunt, Antverpiae, 1564.

12. CATULLUS, Caius Valerius, Catulli Veronensis liber, Ed. W. Eisenhut, Lipsiae, 1983.

13. CHOMSKIS, Vaclovas, 1613 m. Lietuvos žemėlapis. – Astronominis kalendorius: 1959, V., 1958, P. 115–125.

14. CHŽONSTOVSKIS, Andrius, Obrona taiemnice krztu prawosławnego Chrześcijaństwa ..., W Wilnie, 1584.

15. CICERO, Marcus Tullius, Ad C. Herennium libri quattuor de arte rhetorica, Recognovit G. Friedrich, Lipsiae, 1908.

16. – Scripta quae manserunt omnia, Ps 4, vol. 2: De natura deorum, De divinatione, De fato, De re publica, De legibus, Recognovit C. F. W. Mueller, Lipsiae, 1910.

17. – Scripta quae manserunt omnia, Ps 4, vol. 3: De officiis, Cato Maior De senectute, Laelius De amicitia, Paradoxa, Timaeus, Fragmenta, Recognovit C. F. W. Mueller, Lipsiae, 1904.

18. – Scripta quae manserunt omnia, Fasc. 44: Tusculanae disputationes, Recognovit M. Pohlenz, Lipsiae, 1918.

19. CLAUDIANUS, Claudius, Carmina, Recognovit J. Koch, Lipsiae, 1893.

20. Dainos pasauliui, saulei ir sau: Lietuvos XVI–XVII amžiaus poezijos antologija, Sudarė [ir įvadinį str. „Renesanso ir baroko poezija" parašė] E. Ulčinaitė; vertė A. Bendoriūtė [ir kiti], V., 1993.

21. DECIUS, Iodocus Ludovicus, De vetustatibus Polonorum liber I, De Iagellonum familia liber II, De Sigismundi regis temporibus liber III, Cracoviae, 1521.

22. DOROŠKEVIČ, Viktor Ivanovič, Novolatinskaja poezija Belorussii i Litvy: Pervaja polovina XVI v., Minsk, 1979.

23. DUNDULIS, Bronius, Lietuvos užsienio politika XVI a., V., 1971.

24. ESTREICHER, Karol, Bibliografia Polska, T. 26, Kraków, 1915.

25. GADEBUSCH, Friederich Konrad, Livländische Bibliothek nach alphabetischer Ordnung ..., T. 3, Riga, 1777.

26. GASPAROV, Michail Leonidovič, Vergilij – poėt buduščego. – Vergilij Maron, Publij, Bukoliki, Georgiki, Ėneida: Per. s latinskogo, Moskva, 1979, S. 5–34.

27. GELLIUS, Aulus, Noctium Atticarum libri XX, Vol. 1–2, Post M. Herz ed. C. Hosius, Lipsiae, 1903.

28. GOLENIŠČEV-KUTUZOV, Ilja Nikolaevič, Tvorčestvo Dante i mirovaja kuljtura, Moskva, 1971.

29. GRADAUSKAS, Pranciškus, Hodoeporicon Moschicum illustrissimi principis ac domini, domini Christophori Radiwilonis, ducis in Birza et Dubinga ... scriptum a Francisco Gradovio, Vilnae, 1582. (I. Skaržinskaitės vertimas į liet. k. LLTI ir VU KFK.)

30. GRODZISKI, Stanisław, Obywatelstwo w szlacheckiej Rzeczypospolitej, Kraków, 1963.

31. GUDAVIČIUS, Edvardas, Stepono Batoro politinė koncepcija ir Lietuvos istorinės raidos perspektyvos. – Kultūros barai, 1996, Nr. 1, P. 60–65.

32. HEIDENSTEIN, Reinhold, De bello Moscouitico commentariorum libri sex, Cracoviae, 1584.

33. HESIODUS, Carmina, Ed. 3–ia, Recensuit A. Rzach, Lipsiae, 1912.

34. HOMERUS, Ilias, Ed. 5–ta correctior, Ps 1–2, Ed. G. Dindorf; ed. 5–tam curavit C. Hentze, Lipsiae, 1914–1915.

35. – Odyssea, Ed. 5–ta correctior, Ps 1–2, Ed. G. Dindorf; ed. 5–tam curavit C. Hentze, Lipsiae, 1918.

36. HORATIUS Flaccus, Quintus, Carmina, Recensuit F. Vollmer, Lipsiae, 1910.

37. HUSOVIANAS, Mikalojus, Giesmė apie stumbrą, Iš lot. k. vertė [ir įžanginį str. „Mikalojus Husovianas ir jo „Giesmė apie stumbrą““ parašė] B. Kazlauskas, V., 1977.

38. JAKUBOWSKI, Jan, Studya nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unią Lubelską, Warszawa, 1912.

39. JANOCKI, Jan Daniel Andrzej, Nachricht von denen in der Hochgräflich-Zaluskischen Bibliothek sich befindenen raren polnischen Büchern ..., T. 1, Dresden, 1747.

40. JASNOWSKI, Józef, Domanowski Jan. – Polski Słownik Biograficzny, T. 5, Kraków, 1939, S. 298–299.

41. JUČAS, Mečislovas, Lietuvos metraščiai, V., 1968.

42. JURGINIS, Juozas, Renesansas ir humanizmas Lietuvoje, V., 1965.

43. JUSZYŃSKI, Hieronym, Dykcyonarz poetów polskich, T. 2, Kraków, 1820.

44. KARPLUK, Maria, O języku Macieja Stryjkowskiego historyka i poety z drugiej połowy XVI wieku, [Cz.] 1: Regionalizmy, cechy ruskie i poetyzmy w dziedzinie fonetyki, Wrocław [i in.], 1977.

45. KAZLAUSKAS, Benediktas, Jono Radvano poema „Radviliada". – Literatūra, 1965, [T.] 8, P. 277–303.

46. KIAUPA, Zigmantas, KIAUPIENĖ, Jūratė, KUNCEVIČIUS, Albinas, Lietuvos istorija iki 1795 metų, V., 1995.

47. KOJELAVIČIUS-VIJŪKAS, Albertas, Divis Angelis Lituaniae Custodibus et Sanctis eiusdem Patronis sacer Nomenclator Familiarum et Stemmatum Magni Ducatus Lituaniae et Provinciarum ad eum pertinentium ... descriptus anno 1658, Rankraštis Nacionaliniame muziejuje (Čartoriskių bibliotekoje) Krokuvoje.

48. – Fasti Radiviliani gesta illustrissimae domus ducum Radziwil compendio continentes ..., Vilnae, 1653.

49. KOT, Stanisław, La Réforme dans le Grand-Duché de Lituanie: Facteur d'occidentalisation culturelle, Bruxelles, 1953.

50. KOTLUBAJUS, Edvardas, Radvilos: Nesvyžiaus galerijos portretai, M. Starkmano medžio raiž.; iš lenkų k. vertė [ir įž. str. parašė] T. Bairašauskaitė, V., 1995.

51. KROMER, Marcin, De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX ..., Basileae, 1555.

52. – Polonia, sive De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX ..., Coloniae Agrippinae, 1589.

53. KUCHOWICZ, Zbigniew, Barbora Radvilaitė, Iš lenkų k. vertė R. Petraitis, V., 1991.

54. KULAKOVSKIJ, Julian, Karta Evropejskoj Sarmatii po Ptolemeju, Kiev, 1899.

55. KUOLYS, Darius, Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: Renesansas. Barokas, V., 1992.

56. LAPPO, Jonas, 1588 metų Lietuvos Statutas, T. 1–2, K., 1934–1938.

57. LEBEDYS, Jurgis, Mikalojus Daukša: Monografija, V., 1963.

58. – Senoji lietuvių literatūra, V., 1977.

59. Lenko pasikalbėjimas su Lietuviu: 1564 m., Sulietuvino, pratarmę ir paaiškinimus parašė J. Avižonis, Rankraštis MAB – F 105–369.

60. LEPSZY, Kazimierz, Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III, Kraków, 1929.

61. Lietuvių literatūros istorija, [T.] 1: (iki 1940 m.), V., 1979.

62. Lietuvos istorija: Liaud. švietimo m–jos knygų leidimo komis. leid., Red. A. Šapoka, Fotografuot. leid., V., 1990.

63. Lietuvos metraštis: Bychovco kronika, Vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė R. Jasas, V., 1971.

64. LOSEV, Aleksej Fedorovič, Ėstetika Vozroždenija, Moskva, 1982.

65. LUCANUS, Marcus Annaeus, Belli civilis libri decem, Tertium ed. C. Hosius, Lipsiae, 1913.

66. LUCRETIUS Carus, Titus, De rerum natura libri sex, Quintum recensuit J. Martin, Lipsiae, 1969.

67. LUKŠAITĖ, Ingė, A. Volano pažiūros į visuomenės kilmę, struktūrą ir teisės funcijas, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai: Serija A, 1968, T. 2 (27), P. 57–72.

68. – XVI–XVII a. Reformacijos Lietuvoje reikšmė: naujovių keliai. – Protestantizmas Lietuvoje: istorija ir dabartis, V., 1994, P. 7–17.

69. LULEWICZ, Henryk, Radwan Jan. – Polski Słownik Biograficzny, T. 30, Wrocław [i in.], 1987, S. 3–4.

70. – Radziwiłł Mikołaj zwany Rudym. – Polski Słownik Biograficzny, T. 30, Wrocław [i in.], 1987, S. 321–335.

71. – Radziwiłł Mikołaj zwany Czarnym. – Polski Słownik Biograficzny, T. 30, Wrocław [i in.], 1987, S. 335–347.

72. – Rymsza Andrzej. – Polski Słownik Biograficzny, T. 33, Wrocław [i in.], 1992, S. 532–533.

73. MACIEJ Z MIECHOWA, Tractatus de duabus Sarmatiis, Asiana et Europiana, et de contentis in eis, Cracoviae, 1517.

74. MACROBIUS, [Opera], F. Eyssenhardt iterum recognovit, Lipsiae, 1893.

75. MAKSIMAITIENĖ, Ona, Lietuvos istorinės geografijos ir kartografijos bruožai, V., 1991.

76. MARTIALIS, Marcus Valerius, Epigrammaton libri, Recognovit W. Heraeus, Lipsiae, 1925.

77. MERGUET H., Lexikon zu Vergilius: Mit Angabe samtlicher Stellen, Leipzig–R., 1912.

78. MERQUET H., Lexicon zu den philosophischen Schriften Cicero's: Mit Angabe sammtlicher Stellen, Bd 1–3., Jena, 1887-1897.

79. – Lexikon zu den Reden des Cicero: Mit Angabe sammtlicher Stellen, Bd 1–4., Jena, 1877–1884.

80. MYKOLAS LIETUVIS, Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius: Dešimt įvairaus istorinio turinio fragmentų, Vertė I. Jonynas; [įž. str. „Epochos pažiūros ir idėjos" parašė J. Jurginis], V., 1966.

81. NADOLSKI, Bronisław, Poezja polsko-łacińska w dobie Odrodzenia. – Odrodzenie w Polsce: Materiały Sesji naukowej PAN 25–30 października 1953 roku, T. 4: Historia literatury, [Warszawa], 1956, S. 154–226.

82. NARBUTAS, Sigitas, 410 metų pirmajam mūsų romanui: [Apie P. Oderborną ir jo kūrinį „Didžiojo Maskvos kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus gyvenimas"]. – Šiaurės Atėnai, 1995, Nr. 33 (277), P. 1, 5.

83. – Lietuviška marginalija 1530 m. „Homilijose". – Kultūros barai, 1995, Nr. 2, P. 56–59.

84. NARBUTAS, Sigitas, ZINKEVIČIUS, Zigmas, Lietuviškos glosos 1501 m. mišiole, Baltistica, 1989, T. 3 (2) priedas, P. 325–341.

85. NARZYŃSKI, Janusz, Oderborn Paweł. – Polski Słownik Biograficzny, T. 23, Wrocław [i in.], 1978, S. 533–535.

86. Nemarioji žemė: Lietuva pasaulinės poezijos posmuose: Antologija, Sudarė A. Tyruolis, Boston, 1970.

87. NIEZNANOWSKI, Stefan, Staropolska epopeja historyczna: Kształtowanie się pojęcia, drogi rozwoju. – Problemy literatury staropolskiej, Ser. 1, Wrocław [i in.], 1972, S. 391–426.

88. NOWAK-DŁUŻEWSKI, Juliusz, Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Pierwsi królowie elekcyjni, [Warszawa], 1969.

89. – Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce: Zygmunt III, [Warszawa], 1971.

90. ODERBORNAS, Paulius, Ioannis Basilidis Magni Moscoviae Ducis vita, a Paullo Oderbornio tribus libris conscripta ad Henricum Iulium episcopum Halberstadensem ..., [Witebergae], 1585.

91. OTWINOWSKA, Barbara, Imitacja: Zarys problematyki i ewolucja pojęcia. – Problemy literatury staropolskiej, Ser. 2, Wrocław [i in.], 1973, S. 381–458.

92. OVIDIUS Naso, Publius, [Opera], T. 1–3, Ex R. Merkelii recognitione ed. R. Ehwald, Lipsiae, 1909–1911.

93. – Amores, Medicamina faciei femineae, Ars amatoria, Remedia amoris, Ed. brevique adnotatione critica instruxit E. J. Kenney, Oxonii, [1973].

94. – Fastorum libri sex, Recensuerunt E. H. Alton, D. E. W. Wormell, E. Courtney, Leipzig, 1988.

95. – Metamorphoses, Ed. W. S. Anderson, Leipzig, 1982.

96. Oxford Latin Dictionary, Ed. by P. G. W. Glare, Oxford, [1983].

97. PAKALNIŠKIS, Ričardas, Lietuvių poema: Pagrindinės žanrinės formos, 2-asis patais. ir papildytas leid., V., 1990.

98. PAUSANIAS, Graeciae descriptio, Vol. 3, Ed. M. H. Rocha-Pereira, Leipzig, 1989.

99. PELC, Janusz, Sarmatyzm a Barok. – Problemy literatury staropolskiej, Ser. 1, Wrocław [i in.], 1972, S. 105–153.

100. PERSIUS Aulus, Flaccus, IUUENALIS, Decimus Iunius, Saturae, Ed. brevique adnotatione critica instruxit W. V. Clausen, Oxonii, ⌊1977⌋.

101. PILGRIMOVIJUS, Elijas, De heroibus in Dei ecclesia liber unus, ad serenissimum et invictissimum principem et d[omi]num d. Stephanum I, Dei gratia regem Poloniae ..., scriptus ab Helia Pilgrimovio, sacrae eius m. r. Magni Ducatus Lithuaniae secretario et aulico Lithuano, Cracoviae, 1585.

102. – Philopatris ad Senatum populumque Lituanum, [Vilnae], 1597.

103. PLAUTUS, Titus Maccius, Comoediae, T. 1–4, Recensuit, instrumento critico et prolegomenis auxit F. Ritschelius sociis operae adsumptis G. Loewe, G. Goetz, F. Schoell, Lipsiae, 1884–1894.

104. Polnoe sobranie russkich letopisej, T. 29: Letopisec načala carstva caria i velikogo kniazia Ivana Vasiljeviča, Aleksandro–Nevskaja letopisj, Lebedevskaja letopisj, Moskva, 1965.

105. Polnoe sobranie russkich letopisej. T. 31: Letopiscy poslednej četverti XVII v., Moskva, 1968.

106. POSSEVINO, Antonio, Istoričeskie sočinenija o Rossii XVI v.: („Moskovija", „Livonija" i dr.), Per., vstupiteljnaja statja i kommentarii L. N. Godovikovoj, otvetstv. red. V. L. Janin, Moskva, 1983.

107. PROPERTIUS, Sextus, Carmina, Altera ed., Recognovit brevique adnotatione critica instruxit E. A. Barber, Oxonii, ⌊1974⌋.

108. PRUDENTIUS Clemens, Aurelius, Carmina, Recensuit et prolegomenis, commentario critico, indicibus instruxit I. Bergman, Vindobonae–Lipsiae, 1926.

109. PRZYBOŚ, Adam, Pielgrzymowski (Pilgrimovius, Pilgrzymowski) Eliasz. – Polski Słownik Biograficzny, T. 26, Wrocław [i in.], 1981, S. 85–86.

110. PURNELLE, Gérald, Ovide Amores: Index verborum, listes de fréquence, relevés grammaticaux, Liege, 1990.

111. – Ovide Epistulae Heroidum: Index verborum, listes de fréquence, relevés grammaticaux, Liege, 1990.

112. QUICHERAT L., Thesaurus poeticus linguae Latinae, 12me tirage, Paris, 1867.

113. RADVANAS, Jonas. Epithalamium in nuptias illustrissimi ac magnifici domini d. Christophori Monvidi Dorohostayski, Magni Ducatus Lituaniae incisoris, praefecti Volcoviscensis, etc. et generosiss. ac illustris virginis d. Sopphiae Chodkieviciae, comitissae in Sklovv et Mysz ... poetice expressum a Ioanne Radvano, Vilnae, [1588?].

114. – Radivilias, sive De vita et rebus praeclarissime gestis immortalis memoriae illustrissimi principis Nicolai Radivili, Georgii filii, ducis in Dubinki ac Bierze ... libri quatuor Ioannis Radvani Lit[uani] iussu et auctoritate mag. d. Ioannis Abramovicz, in Worniany, praesidis Derpatensis ..., Addite [sic!] est Oratio funebris generosi d. Andreae Volani, secretarii sacrae regiae magestatis [sic!], et quorundam auctorum epigrammata, Vilnae metropoli Lituanorum, 1592.

115. – Radviliada, Iš lotynų k. vertė, įvadą „Lietuvos didybės dainius", komentarus ir asmenų žodynėlį parašė S. Narbutas, V., 1997.

116. RIMŠA, Andrius, ΔΕΚΕΤΗΡΟΣ [sic!] ΑΚΡΟΑΜΑ, to iest Dziesięćroczna powieść woiennych spraw oświe-

conego kxiążęcia y pana, pana Krzysztofa Radziwiła, kxiążęcia na Bierżach y z Dubinek ..., ku temu posługi niekktorych [sic!] rotmistrzow y ludzi rycerskich, pod sprawą jego m[iłoś]ci, są przypomnione, y imiona napisane, kthora sie poczyna od roku po narodzeniu Pana Chrystusowym 1572. aż do roku ktory pisano 1582., przez sługę jego x. m. Andrzeia Rymszę prawdziwie napisana, y iego własnym nakładem wydrukowana, W Wilnie, 1585.

117. RIMŠA, Edmundas, Venclovas Agripa ir jo giminė, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai: Serija A, 1986, T. 1 (94), P. 63–75; T. 2 (95), P. 72–83.

118. ROČKA, Marcelinas, Apie Sarbievijaus poetiką. – Senosios lietuvių literatūros baruose, V., 1971, P. 15–62.

119. – Mykolas Lietuvis, Spec. red. S. Narbutas; [pabaigos str. „Mykolo Lietuvio problema ir M. Ročkos „Mykolas Lietuvis““ H. Zabulio], V., 1988.

120. – V. J. Agripa – kultūros veikėjas ir literatas. – Literatūra, 1967, T. 10, P. 45–68.

121. Rozmowa Polaka z Litwinem: 1564, Wyd. J. Korzeniowski, Kraków, 1890. (J. Avižonio vertimas į liet. k. MAB – F 105–369.)

122. RZACH A., Musaios. – Paulys Real-Encyclopädie der classischer Altertumswissenschaft, Hbd 31., Stuttgart, 1933, Sp. 757–767.

123. SABINE, George H., THORSON, Thomas Landon, Politinių teorijų istorija, Peržiūrėjo ir pataisė Th. L. Thorson, Iš anglų k. vertė R. Asminavičiūtė [ir kt.], V., 1995.

124. SAJKOWSKI, Alojzy, Czytając Stryjkowskiego. – Pamiętnik literacki, T. 60, zesz. 4, 1969, S. 239–251.

125. – Od Sierotki do Rybeńki: W kręgu radziwiłłowskiego mecenatu, Poznań, 1965.

126. SENECA, Lucius Annaeus, Dialogorum libri XII, Ed. E. Hermes, Lipsiae, 1923.

127. – Tragoediae, Recensuerunt R. Peiper et G. Richter, Lipsiae, 1902.

128. Senoji Lietuvos literatūra, Kn. 2: Mikalojaus Kazimiero Šemetos „Reliacija": [Poemos publikacija lenkų k. su E. Ulčinaitės vert. į liet. k.; Str. „M. K. Šemetos „Reliacija" – istorijos realijų šaltinis" A. Tylos; „Reliacija apie Žemaitijos patekimą ir išėjimą iš švedų globos" – E. Ulčinaitės; „L. Gineičio veikalo „Kristijonas Donelaitis ir jo epocha" antrasis leidimas" – A. Jovaišo], V., 1994.

129. SIARCZYŃSKI, Franciszek, Obraz wieku panowania Zygmunta III, króla Polskiego i Szwedzkiego, Cz. 2, Lwów, 1828.

130. SIEBELIS, Johannes, Wörterbuch zu Ovids Metamorphosen, Aufl. 5., Leipzig, 1893.

131. SILIUS ITALICUS, Punica, Vol. 1–2, Ed. L. Bauer, Lipsiae, 1890–1892.

132. SKRYNNIKOV, Ruslan Grigorjevič, Carstvo terrora, Sankt Peterburg, 1992.

133. STABRYŁA, Stanisław, Owidiusz: Świat poetycki, Wrocław [i in.], 1989.

134. – Wergiliusz: Świat poetycki, Wyd. 2–e poprawione, Wrocław [i in.], 1987.

135. STATIUS, Publius Papinius, Achilleis, Ed. A. Klotz, Lipsiae, 1902.

136. – Thebais, Ed. A. Klotz, Lipsiae, 1908.

137. STRIJKOVSKIS, Motiejus, Goniec Cnothy, do prawych Slachciczow przez Matysa Strykowiusa uczyniony ..., Kraków, 1574.

138. – Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi, T. 1–2, Warszawa, 1846.

139. – Ktora przedtym nigdy światła nie widziała, Kronika Polska, Litewska, Zmodzka y wszystkiey Rusi ..., przez Macieia Osostewiciusa Striykowskiego dostatecznie napisana, złożona, y ... nowo wydźwigniona ..., W Krolewcu, 1582.

140. – O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego ..., Oprac. J. Radziszewska, Warszawa, 1978.

141. [STROBICZ, Maciej], Genealogia atque familia ducum Radivilorum. – Orationes tres in obitum trium illustriss[imorum] ducum Radivilorum, quorum nomina et dignitates sequens pagella indicabit, genealogia eiusdem ducalis familiae, et domus Szidloveciae in fine libelli addita, Brunsbergae, 1603.

142. SZANIAWSKA, Lucyna, Sarmacja na mapach Ptolemeusza w edycjach jego „Geografii", Warszawa, 1993.

143. TAZBIR, Janusz, Roizjusz (Roysius) Piotr. – Polski Słownik Biograficzny, T. 31, Wrocław [i in.], 1988–1989, S. 499–503.

144. TIBULLUS, Albius, Carminum libri tres, Altera ed., Recognovit brevique adnotatione critica instruxit I. P. Postgate, Oxonii, [1968].

145. TYSZKOWSKI, Kazimierz, Abramowicz Jan. – Polski Słownik Biograficzny, T. 1, Kraków, 1935, S. 13.

146. – Agryppa Wacław (Iwan). – Polski Słownik Biograficzny, T. 1, Kraków, 1935, S. 32–33.

147. TRZECIESKI, Andrzej, Triumphus Moscoviticus serenissimi principis ac domini Stephani I ..., Cracoviae, 1582.

148. TUMELIS, Juozas, Radvanas Jonas. – Tarybų Lietuvos enciklopedija, [T.] 3, V., 1987, P. 484.

149. WAJSBLUM, Marek, Chrząstowski Andrzej. – Polski Słownik Biograficzny, T. 3, Kraków, 1937, S. 469–471.

150. VALERIUS FLACCUS Setinus Balbus, Caius, Argonauticon libri octo, Ed. O. Kramer, Lipsiae, 1913.

151. VARAKAUSKAS, Rokas, Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a., V., 1982.

152. WĘGIERSKI, Andrzej, Libri quatuor Slavoniae reformatae ..., Amstelodami, 1679.

153. – Systema historico-chronologicum ecclesiarum Slavonicarum ..., Trajecti ad Rhenum, 1652.

154. VERGILIUS Maro, Publius, Opera, Recognovit brevique adnotatione critica instruxit F. A. Hirtzel, Oxonii, ⌊1955⌋.

155. – Opera, Apparatu critico in artius contracto, Vol. 1–4, Iterum recensuit O. Ribbeck, Lipsiae, 1894–1895.

156. WIERZBOWSKI, Teodor, Bibliographia Polonica XV ac XVI ss., Vol. 2: Continens numeros 801–2000, Varsoviae, 1891.

157. WISNER, Henryk, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo pavojai, Sudaryt. I. Lukšaitė; iš lenkų k. vertė R. Griškaitė ir S. Kulakauskienė, eiliuotus tekstus vertė R. Koženiauskienė; [baig. str. A. Tylos], V., 1991.

158. WISZNIEWSKI, Michał, Historya literatury polskiej, T. 8, Kraków, 1851.

159. VOLANAS, Andrius, De libertate politica sive civili libellus lectu non indignus, authore Andrea Volano, Cracoviae, 1572. (M. Ročkos vertimas į liet. k. VUB – F 186–72.)

160. – Iusta funebria: Supremus humanae conditionis honor generoso ac magnifico d. d. Ioanni Abramovicio ... pietatis et offici[i] ergo, si non pro meritis, certe debite persolutus, [Vilnae, 1602].

161. – Nuptiae Radiviliae, hoc est Ad illustr[issi]mum principem ac dominum d. Georgium Radivilum... et illustrissimam virginem Sophiam illustris domini d. Ioannis Zborovii... f[iliam] Andreae Volani ΕΠΙΘΑΛΑΜΙΟΣ oratio, [KNOGLERIS, Kvirinas], Cui accessit Quirini Cnogleri illustrissimi eiusdem principis, famuli et Vilnensis caetus lectoris ΛΥΑΗΜΑ eodem argumento ..., [Vilnae], 1601.

162. – Oratio ad illustrissimos principes, reverendissimos et magnificos dominos, invictissimi Romanorum imperatoris Rudolphi et serenissimi Polonorum regis Sigismundi legatos, ad Bendzinum pacis constituendae causa congregatos, [Vilnae], 1589.

163. – Oratio ad senatum regni Poloniae, Magnique Ducatus Lituaniae qua boni principis in republica constituendi modus ostenditur, [Cracoviae, 1573]. (M. Ročkos vertimas į liet. k. VUB – F 186–72.)

164. – Oratio funebris in laudem illustrissimi principis, Nicolai Radivili ducis in Dubinki ac Birze ..., Vilnae defuncti 27. die Aprilis, anno 1584. ab Andrea Volano co[n]scripta, Vilnae, 1584.

165. – Panegyricus illustrissimo principi domino d. Nicolao Christophoro Radivillo duci in Olika ac Nieswiez ..., scriptus authore Andrea Volano, Vilnae, 1598.

166. – Rinktiniai raštai, Sudarė M. Ročka ir I. Lukšaitė; [pratarmę „Andrius Volanas: Gyvenimas ir raštai" parašė M. Ročka; str. „Andrius Volanas XVI–XVII a. Lietuvos visuomenės pertvarkos kryžkelėse", komentarus ir „Andriaus Volano veikalų bibliografiją" parašė I. Lukšaitė; iš lotynų ir lenkų k. vertė R. Jurgelėnaitė, I. Lukšaitė, M. Ročka ir E. Ulčinaitė], V., 1996.

167. WOJTKOWIAK, Zbysław, Maciej Stryjkowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego: Kalendarium życia i dzialalności, Poznań, 1990.

168. ZABORSKAITĖ, Vanda, Renesanso kultūros apraiškos M. Stryjkovskio „Kronikoje". – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai: Serija A, 1965, T. 2 (19), P. 73–90.2

169. ZABULIS, Henrikas. K voprosu o kompozicii „Georgik" Vergilija. – Literatūra, 1960, [T.] 2, P. 189–213.

170. – Respublikos idealai Romos aukso poezijoje, V., 1982.

171. ZAŁUSKI, Józef Jędrzej, Biblioteka historyków, prawników, polityków i innych autorów polskich lub o Polsce piszących ..., Kraków, 1832.

172. ZINKEVIČIUS, Zigmas, Lietuvių kalbos istorija, [T.] 3: Senųjų raštų kalba, V., 1988.

173. – Mintys, kurios kyla susipažinus su Sigito Narbuto rasta lietuviška marginalija 1530 m. „Homilijose". – Lituanistica, 1995, Nr. 3 (23), P. 62–65.

Asmenvardžių rodyklė

Abakuk 194
Abramavičius Jonas (Abramovitius Ioannes, Abramowicz Jan) 10, 14, 37, 51, 56, 59, 187, 207, 211, 219
Abramavičius Vladas 11, 16
Achilas (Achilles) 48, 49
Adomas 38
Agripa Venclovas (Agrippa Vvenceslaus, Agryppa Wacław) 14, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 78, 81, 117, 187, 188, 200, 219, 220, 222, 230, 231, 233, 234
Ajantas (Aiax) 48, 49
Albrecht (Albrechtas) 94
Aldebrandinus Hippolytus 206
Aldona Gediminaitė 24
Aleksandras Jogailaitis 87
Alekto 90
Algirdas (Olgerdus) 30, 34, 161, 162, 164, 168, 170, 190
Alkinojas (Alcinous) 167, 169, 171, 175
Ambraziejus Šv. 36
Amurat 191
Anchisas (Anchises) 52, 68, 106
Antifėmas 103
Anzelm Polak (Anzelmas Lenkas) 207, 213
Apolonas (Apollo) 68
Aristophanes (Aristofanas) 51
Aristoteles (Artistotelis) 66
Askanijas 68
Astikai 34
Astikas Jurgis 97, 124
Atė (Ate) 131
Atilius Regulus Marcus (Atilijus Regulas Markas) 126
Augustinas Šv. 36
Avižonis Juozas 117, 134, 135, 136, 137

Bakchas (Bacchus) 46, 169, 175
Barbora (Barbara) 43, 44
Barbora Radvilaitė (Goštautienė, Barbara) 57, 61, 76, 78, 93, 94, 101, 102, 111
Barycz Henryk 59
Basanavičius Jonas 183
Bazilikas Kiprijonas 14
Beatričė 105

Bekešai 51
Bellarminus Robertus 205
Bentkowski Feliks 10, 225
Bielski Marcin 28, 29, 35, 36, 42, 45, 185
Bilevičiūtė Darata 56
Bilgenas (Bilgen) 48, 49
Birutė 48
Biržiška Vaclovas 183
Biūringas Johanas 80
Bykov Osip Fiodorovič 97
Bojeris Laurencijus (Bojerus L.) 88, 222, 236
Bona Sforca 72, 86, 87
Bonerus Severinus (Bonar Seuerin) 202, 203
Borėjas (Boreas) 24
Braziūnienė Alma 182
Bredenbach Tilmann (Bredenbachius Tilmannus) 28, 96, 97, 99
Brentz Johann 200, 213
Budnas Beniašas 14
Budnas Simonas 14
Butas (Butus) 68

Caesar Caius Julius (Cezaris Gajus Julijus) 49, 164, 172
Catullus Caius Valerius (Katulas) 20, 83, 84
Cerera (Ceres) 167, 169, 171, 175
Cezarinas (Cezarinus) 150, 151
Chytraeus David 193
Chodkevičiai (Chotkiewicii) 34, 52, 210
Chodkevičius Grigas 31, 100, 124
Chodkevičius Jonas 100, 116, 124, 159
Chodkevičiūtė Sofija (Chodkievicia Sopphia) 10, 201
Chreptavičiai 34
Churginas Aleksys 105
Chžonstovskis Andrius (Chrastovius Andreas, Chrząstowski Andrzej) 14, 187, 194, 195, 196, 204, 205, 206, 207, 213, 220
Cicero Marcus Tullius (Ciceronas) 20
Claudianus Claudius (Klaudianas) 20

Čapskiai 208
Čartoriskiai 188, 194, 195, 196, 199, 203, 204, 205, 206, 211
Čekas (Cechus) 169, 170

Dambrauskaitė Ramunė 185
Dambrauskas Antanas 23, 24, 156, 157, 163, 164, 171
Dante Alighieri 104, 105, 107
Daukša Mikalojus 16, 133, 152, 182, 183
Daumantas 52
Daunas 23
Davaina Stanislovas (Dowoyna) 95, 125
Dębiński W. (Dembinskis V.) 115
Decius Iodocus Ludovicus (Decijus J. L.) 28, 30, 185
Dėmėtra 104
Didona (Dido) 24, 101
Dilgeris Simonas 222, 236
Dimitrijus Donietis 164, 165
Dionisas (Lyaeus) 104, 167, 170, 175
Długosz Jan 185
Domanovskis Jonas 89, 95
Dorohostaiskiai 34

Dorohostaiskis Kristupas Manvydas (Dorohostayscius Christophorus Manividus) 10, 14, 201, 222, 235
Dorohostaiskis Petras 124
Dorohostaiskytė Regina Manvydaitė 56
Doroszewski W. 214
Doroškevič Viktor Ivanovič 86, 87
Dubingowicz Stanisław 212

Effern Wilhelm von 204
Eismantas Jonas 222, 236
Ekleziastas 179
Ėnėjas (Aeneas) 23, 24, 49, 52, 68, 101, 106, 156, 157
Ennius Quintus (Enijus) 20
Erdivilas (Erdivilus) 168, 170
Estreicher Karol 10, 11, 15, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 226
Euandras (Euander) 23
Eumolpas 104
Eumolpidai 104

Farensbekas 51
Ferdinandas I 94
Frydrichas 79
Fürstenberg Johann Vilhelm von (Fiurstenbergas Johanas Vilhelmas fon, Furstembergiades, Vorstenbergius Vilhelmus) 74, 75, 77, 89, 94, 95, 126, 130, 131

Gadebusch Friederich Konrad 10, 225
Galminas M. 222, 236
Gasparov Michail Leonidovič 84
Gediminaičiai (Gediminiadae) 29
Gediminas (Gedimines) 29, 30, 34, 47, 110, 168, 170, 179
Gellius Aulus (Gelijus) 20
Gidžiūnas Vincas Viktoras 184
Giedraičiai 34
Giedraitis Merkelis 37
Girdzijauskas Juozapas 8
Glebavičiai 34, 52
Glebavičius Jonas (Hlebowicz Jan) 51, 90, 123, 124, 125, 126, 194, 220
Goleniščev-Kutuzov Ilja Nikolaevič 86, 105
Golubickis Grigas (Holubicius) 90, 123, 124
Gomeras 38
Goštautai 34
Goštautas Albertas 30
Gradauskas Jonas 57
Gradauskas Pranciškus (Gradovius Franciscus) 14, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 67, 68, 69, 70, 71, 81, 186, 187, 192, 219, 222, 230, 231
Grodzicki Stanisław 204
Grzegorz z Żarnowca (Gregorius Zarnovecius, Zarnovvita, Grzegoras iš Žarnovco) 9, 10, 12, 13, 187, 203, 209, 210, 213
Gudavičius Edvardas 159
Gvanjinis Aleksandras 31

Hadrianas VI 86
Heidenstein Reinhold 11, 28, 29, 159
Hektoras (Hector, Hektor) 47, 48, 49

Henrikas Valua (Henryk Walezyusz, Henry) 31, 54, 58, 100, 147, 191, 221, 229, 235
Hėraklis (Hercules) 48, 49, 106
Hermann Daniel 166
Herodotus (Hėrodotas) 27, 228
Hesiodus (Hėsiodas) 103
Hiancintas Šv. 86
Homerus (Homėras) 21, 26, 49, 63, 103
Horatius Flaccus Quintus (Horacijus) 20, 24
Husovianas Mikalojus 16, 84, 85, 86, 87, 181

Ieva 38
Iozephus Flavius 207
Iulii (Julijai) 164
Iuuenalis Decimus Iunius (Juvenalis) 20
Ivanas IV Rūstusis (Ioannes Basilides, Car, Moschus, Ivanas Vasiljevičius, Maskvėnas, Maskviškis, Ivan the Terrible) 15, 29, 30, 53, 60, 73, 78, 79, 80, 81, 88, 90, 91, 92, 95, 96, 100, 102, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 158, 166, 176, 196, 198, 200, 201, 208, 210, 221, 229, 230, 235
Ivinskis Zenonas 18

Jafetas 38
Jakovlev Semion Vasiljevič 97
Jan z Wisliaj (Jonas iš Vislicos) 185
Janocki Jan Daniel Andrzej 9, 10, 102, 103, 225
Jevlaševskis Teodoras 14, 81, 231
Jėzus Kristus (Iesus Christus) 83, 105, 184, 192, 199
Jobas 102
Jogaila (Iagello, Jageło, Jagęło, Jagiełło, Władisław) 29, 30, 35, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 168, 170, 190, 196, 201, 202, 207, 209, 211
Jogailaičiai 29, 136
Jonas Krikštytojas Šv. 219
Jonas Šv. (Jan Swięty) 200
Jovaišas Albinas 8
Jučas Mečislovas 41, 42
Juhanas III (Joannes III) 12, 201
Julas (Iulus) 68, 164
Junona (Iuno) 24
Jurgelėnaitė Rasa 185
Jurgevičius Andrius (Iurgevitius Andreas) 11, 12, 13, 202, 222, 236
Jurginis Juozas 11, 16
Juszyński Hieronym 10, 225

Karcanas Jonas 192
Karłowicz J. 214
Karolis V 61, 72, 94
Karpluk Maria 49
Kazimieras III 24
Kazlauskas Benediktas 11, 16, 17, 19, 25, 26, 86
Kazlauskas Gintaras 74
Kazokas Jonas (Kozak Jan) 14, 55, 59, 81, 187, 211, 219, 222, 231
Kentauras (Kitaurus) 150, 151
Kęstutis (Kestutus,Keystutus, Kieistut, Kiejstut) 34, 48, 49, 155, 156, 168, 170
Kišica (Kiszyca) 48, 49
Kiškos 34, 52
Kmita Filonas 97, 124
Kmita Piotr 94

Kochanowski Jan 166
Kojelavičius-Vijūkas Albertas 18, 78, 96, 124, 126, 182
Kolowie (Koli, Kolai) 74, 77
Komparskis Jonas 222, 236
Konradas I Mozūrietis 40
Koreckis Bogušas 124
Korsakas Borkolabas 124
Košuckis Stanislovas 14
Kot Stanisław 13, 14, 15, 17
Krókowski J. 86
Kromer Marcin 28, 29, 41, 185
Kryński A. 214
Kšiškovskis L. 14
Kučiukas (Kuczuk) 47, 48, 49
Kulvietis Abraomas 182, 183
Kunas (Cunassus) 154, 155
Kuntorovič Mikita 97
Kuntorovič Sila 97
Kuolys Darius 8, 11, 17, 27, 42, 134, 152, 186
Kurbskis Andrejus Michailovičius 71, 73, 91, 95
Kuretas (Cures) 52
Kwilecka Sofja 71
Kwilecki J. 72

Lappo Jonas 134, 140, 153, 217, 218
Lasickis Jonas 14, 65, 193
Lauras 52
Laurynas 87
Lebedys Jurgis 11, 16
Lechas 178
Ledesma Jacobus 133
Lenčickis Danielius 192
Leonas X 86
Liauksminas Žygimantas 182
Libonas Publijus (Libo) 34, 35, 40, 83, 167, 169, 172, 173
Licinijus Jonas 14
Linas 103
Linde Samuel Bogumił 214
Lisica 47
Lokys (Ursin) 150, 151
Lomonosov Michail Vasiljevič 19, 136
Losev Aleksej Fedorovič 93
Lozorius (Lazarz) 118, 120
Lucanus Marcus Annaeus (Lukanas) 20
Lucretius Carus Titus (Lukrecijus) 20, 171
Lukšaitė Ingė 199, 208, 211, 212, 219
Lulewicz Henryk 11, 15, 226

M. J. 55
Machiavelli Niccolo 136
Maciej z Miechowa (Motiejus iš Mechovo, Miechovita M.) 28, 29, 30, 41, 185
Macrobius (Makrobijus) 20
Magnas (Magnus) 71, 91
Maironis 183
Marija Švč. (Švenčiausioji Dievo Motina, Dievo Motina, Virgo) 13, 86, 87, 107
Marius Caius (Marijus) 40
Marsas (Mars) 46, 63, 67, 124
Martialis Marcus Valerius (Marcialis) 20
Mažvydas Martynas 36, 152, 182, 183, 184
Melanchthon Philippus (Melanchtonas P.) 66, 67
Meledosa 103
Mikalojaitis Jonas 56
Mikalojaitis Venclovas (Michalo Lituanus, Mykolas Lietuvis) 56, 57, 60,

62, 64, 65, 81, 102, 134, 173, 182, 186, 187, 188, 213, 219, 220, 222, 231, 233, 234
Mikalojaitis Venclovas 56
Mikalojus Šv. 90, 92, 93, 129
Mikalonienė Birutė 113
Mindaugas (Mendogus) 30, 34, 168, 170
Minerva 32
Mingaila (Mingallus) 168, 170
Mitridatas 162
Morkūnas Jonas 133
Mostevas Getkas (Mostew Getek) 48, 49
Mūsajas 88, 89, 92, 103, 104, 106, 107, 108

Nadolski Bronisław 14, 15, 17
Narbutai 34
Narimantas 52, 53, 162
Naruševičius Mikalojus 112, 114
Narzyński Janusz 79
Neander Michael 198
Nemiros 34
Niedźwiedzki W. 214
Nieznanowski Stefan 15, 17, 19, 26, 49
Nininskis Stanislovas 14
Nojus 35, 38
Nowak-Dłużewski Juliusz 14, 15, 17, 18, 19, 26, 88

Oborskis Albertas 124
Ochliabinin Ivan Petrovič 97
Oderbornas Paulius (Oderbornius Paulus) 12, 14, 29, 60, 78, 79, 80, 81, 126, 129, 132, 187, 192, 193, 196, 198, 200, 201, 203, 207, 208, 210, 220, 221, 223, 230, 233, 235
Odisėjas (Odysseus, Ulixes, Ulysses) 48, 49, 63
Odojevskij Mikita Romanovič 97
Oktavianas Augustas (Augustus) 49, 164
Olechin (Aliochinas) 125
Olelkaičiai 34
Olelkaitis Aleksandras (Olelkowicz Alexander Jurievicz) 39, 190
Olelkaitis Jurgis 37
Olelkaitis Jurgis (Olelkowicz Jury Jurievicz) 39, 190
Olelkaitis Simonas (Olelkowicz Simeon Jurievicz) 39, 190
Olga 52
Olševskis Mykolas (Olszewski Michael) 182
Onomakritas 104
Orfėjas (Orpheus) 103
Orkas (Orcus) 29
Orzechowski Sanisław 134, 135, 146
Osolinskiai 190, 192, 194, 196, 199, 201, 205, 213
Osterberger Jerzy (Osterbergeris J.) 37
Ovidius Naso Publius (Ovidijus) 20, 22, 23
Ožegov Sergej Ivanovič 214

Pacai 34, 52
Pacuvius (Pakuvijus) 20
Pakalniškis Ričardas 11
Paleckij Semion Dimitrejevič 97
Palemonas (Palaemon, Palemon) 7, 34, 37, 40, 83, 150, 151, 167, 169, 172, 173
Paprocki B. 166
Parkos 92

Patiejūnienė Eglė 185
Paulius Šv. 205, 210
Perna Petrus 65
Persius Aulus Flaccus (Persijus) 20
Petkevičius Merkelis 133
Petras Šv. 79
Petravičius J. 14
Piasecius S. 206
Pilgrimovijus Elijas (Pilgrimovius Helias, Pilgrimovskis Elijus) 14, 18, 56, 57, 58, 59, 79, 81, 132, 187, 194, 196, 197, 198, 207, 209, 219, 221, 222, 231, 233, 235
Pilgrimovskienė Magdalena 56
Pilgrimovskytė Estera (Estera) 56, 57
Plautus Titus Maccius (Plautas) 20
Pleszko (Pleška) 125
Pleščejev Zacharij Ivanovič 97
Plutarchus (Plutarchas) 144, 145
Pollux (Polūkas) 127, 128
Pompeius Magnus Cnaeus (Pompėjus) 172
Pomponius (Pomponijus) 145
Porozovskij Aleksandr 97
Pranciškus Šv. 184
Proksa 47
Propertius Sextus (Propercijus) 21
Prora 48, 49
Prudentius Clemens Aurelius (Prudencijus) 21
Przyboś Adam 59
Ptolomaeus Claudius (Ptolomeus, Ptolemajas Klaudijus) 38, 172, 173, 174
Rabikauskas Paulius 184
Radvanas Jonas (Radvanus, Raduanius, Raduuanouius Vilnensis Ioannes) 7, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 37, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 80, 81, 83, 88, 98, 101, 102-103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 116, 121, 122, 124, 126, 129, 130, 132, 133, 152, 157, 158, 159, 164, 165, 166, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 186, 187, 201, 203, 205, 219, 222, 223, 224, 226, 227, 230, 231, 232, 233, 235
Radvila Albertas (Radivilo Albertus) 197
Radvila Jonas (Radzivilus Ioahnnes) 56, 61, 62, 64, 81, 117, 188, 220, 230, 234
Radvila Jonas (Radzivilus Ioannes) 59
Radvila Jonušas (Radzivil Ianussius) 74, 77
Radvila Jonušas 179
Radvila Juodasis Mikalojus (Radivilius, Radzivilus Nicolaus) 61, 72, 93, 94, 95, 99, 100, 101, 112
Radvila Jurgis (Radzivilus Georgius) 59, 211
Radvila Jurgis (Radzivilus Georgius) 61, 67, 71, 72, 73, 74, 77, 89, 93, 106
Radvila Kristupas (Radzivilus Christophorus) 59
Radvila Mikalojus 86
Radvila Mikalojus (Radzivilus Nicolaus) 13, 51, 73, 76, 78, 101, 226

Radvila Našlaitėlis Mikalojus Kristupas (Radivillus Nicolaus Christophorus) 12, 13, 174, 210
Radvila Perkūnas Kristupas (Radivvilo, Radzivilus Christophorus, Radziwił Krysztof) 51, 55, 56, 59, 67, 70, 71, 73, 76, 78, 80, 83, 92
Radvila Rudasis Mikalojus (Radivilius, Radzivilus Nicolaus) 10, 14, 15, 18, 31, 51, 59, 60, 61, 65, 66, 67, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 107-108, 109, 110, 111, 112, 113-114, 116, 117, 121, 123, 133, 142, 160, 162, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 172, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 195, 204, 205, 225, 226, 230, 231-232
Radvilienė Barbora 74, 77, 93
Radvilienė Kotryna 102
Radvilienė Kotryna (Radivilia de Teczyn Catharina, Radziwiłłowa Katarzyna z Tęczyna) 12, 204
Radvilienė Ona (Anna) 197
Radvilienė Sofija (Sophia) 211
Radvilos (Radivilli) 13, 14, 34, 37, 52, 60, 61, 78, 210
Rapolionis Stanislovas 182
Räteln Heinrich 201
Raudeliūnas Vytautas 215
Rej Mikołaj (Rejus Mikalojus) 133
Rescius Stanislaus 206
Reusner Nicolaus 208
Rimša Andrius (Rymsza Andrej) 14, 18, 55, 58, 59, 78, 81, 186, 187, 192, 197, 198, 207, 219, 222, 231
Rimša Edmundas 56, 57, 58, 59
Risinskis Saliamonas 74
Ročka Marcelinas 11, 65, 142, 144, 145, 173, 186
Roizijus Petras (Royzius Petrus) 30, 60, 116, 187, 188, 189, 219, 220, 233, 234
Romantas (Romontes) 168, 170
Rotundas Augustinas 30, 134, 152, 233
Rožė (Roża) 150, 151
Ruckis Jonas (Rutski Ioannes) 59, 187
Rudolfas II (Rudolphus) 202, 208, 212
Rukša Antanas 16

Sajkowski Alojzy 14, 15
Sanguška Romanas 124
Sanguškos 34
Sapiega Andrius (Sapiha Andreas) 14, 73, 75, 77, 80
Sapiega Leonas (Sapieha Leo) 202, 203
Sapiega Mikalojus 51, 124
Sapiegos 34, 52
Sarbievijus Motiejus Kazimieras (Sarbievius M. K.) 105, 222, 236
Sarnicki A. 166
Saturnas 171, 172, 173
Selėnė 103
Seneca Lucius Annaeus (Seneka) 21, 66
Serebrianyj Piotr Semionovič 96, 97, 99
Serebrianyj Vasilij Semionovič 96
Siarczyński Franciszek 10, 11, 224
Sibilė 106, 107
Silius Italicus (Silijus) 21
Siren 161

Sirvydas Konstantinas (Szyrwid Constantinus) 182, 183
Skarga Piotr (Scarga Petrus) 12, 13, 191, 195
Skaržinskaitė Ieva 67, 70
Skirmantas (Scirmontus) 168, 170
Skrynnikov Ruslan Grigorjevič (Skrynikovas R.) 98, 99, 125
Skuminas Teodoras (Scuminus Theodorus) 199
Skuntorow David Vasiljevič 97
Sokolinskis Jurgis 124
Stabrovskis Albertas 124
Stanislovaitė Kotryna 56
Statius Publius Papinius (Stacijus) 21
Steponas I Batoras (Stephanus, Stephanus I Batthorheus, Stephan Bathory) 11, 28, 41, 46, 50, 51, 54, 58, 73, 74, 76, 77, 79, 80, 92, 100, 103, 153, 154, 157, 158, 159, 166, 177, 178, 192, 197, 207, 221, 229, 234, 235,
Strijkovskis Motiejus (Striykowski Maciei, Stryjkowski M., Strykowius Matys) 18, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 96, 98, 99, 102, 107, 118, 121, 122, 126, 146, 147, 149, 151, 165, 172, 173, 174, 181, 183, 187, 190, 191, 192, 193, 199, 220, 221, 223, 228, 229, 230, 233, 235
Strobicz Maciej 79
Sudrovijus Stanislovas (Sudrovius Stanislaus) 211
Sultzeris Saliamonas 13
Sviatoslavas 52
Šemeta J. 14
Šemeta Mikalojus Kazimieras 179
Šemetos 34
Šeremetev Ivan Vasiljevič 97
Šrubauskis Pranciškus (Szrubowski Franciscus) 182
Šuiskij Piotr Ivanovič (Suiscus Petrus, Šuiskis Piotras) 31, 60, 72, 75, 77, 96, 97, 98, 123
Šventaragis 179

Tarnowski Jan (Tarnovius Joannes) 189, 221, 234
Tarnowski Jan (Tarnovius Ioannes) 189
Terpsichora 103
Tersitas 63
Teterin-Puchov Timofej Ivanovič 97
Teukras (Teucrus) 163, 164
Theocritus (Teokritas) 84
Theophrastus (Teofrastas) 66
Thucydides (Tukididas) 18
Tibullus Albius (Tibulas) 21
Tiesenhausen Georg von 203
Tiškevičius Jurgis 124
Tyla Antanas 8
Tyruolis Alfonsas 16
Tyszkowski Kazimierz 11
Tolvaišai 34
Tolvaišas Mikalojus 79
Traidenis (Troydenes) 52, 168, 170
Trzecieski Andrzej 159
Tumelis Juozas 11

Ulčinaitė Eugenija 8, 11, 15, 19, 182, 185

Vaina Laurynas (Woÿna Lawrÿn) 111
Valavičiai 34, 52
Valavičius Eustachijus (Wołowicz Ostafiei) 111, 115
Valerius Flaccus Setinus Balbus Caius (Valerijus Flakas) 21
Valgius Rufus (Valgijus Rufas) 24
Valma (Valminskis) Jonas 51, 124
Vanagas Vytautas 8, 182
Vasilijus I 165
Vazos 58
Vega Immanuel 199
Venera (Venus) 24
Vergilius Maro Publius (Vergilijus, Virgil) 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 49, 50, 68, 69, 83, 84, 85, 86, 88, 101, 104, 105, 106, 107, 156, 157, 163, 164, 171, 172, 174, 175, 176, 179, 227, 228, 231
Vitelijus Erazmas 85, 86
Vytautas (Witołd, Witułt) 16, 28, 30, 34, 39, 42, 43, 44, 45, 53, 86, 87, 88, 132, 160, 164, 165
Vytenis (Vitenes) 47, 53, 168, 170
Vladimiras Algirdaitis (Wlodymierz) 190
Volanas Andrius (Volanus Andreas) 11, 12, 14, 15, 18, 29, 60, 71, 72, 73, 81, 101, 102, 107, 109, 142, 144, 146, 147, 187, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 199, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 219, 221, 222, 230, 231, 233, 234, 235
Volodkavičius K. 14, 18, 81, 222, 231, 235
Vulturnas (Vulturnus) 24
Węgierski Andrzej 9, 10, 107, 225
Wierzbowski Teodor 10, 11, 225
Vilhelmas 94
Wiszniewski Michał 10, 11, 225
Wojtkowiak Zbysław 46, 47, 50
Wolff Samuel 166

Zaborskaitė Vanda 41
Zabulis Henrikas 8, 24, 65, 84, 170, 171
Zachaževskis A. 14
Załuski J. A. 9
Załuski Józef Jędrzej 10, 11, 225, 226
Zamojski Jan (Zamoiskis Jonas) 51
Zavišos 34
Zbaražskiai 34
Zenavičiai 34
Zenavičius Jurgis 51, 124
Zigmantas Liuksemburgietis (Sigmunt, Zygmunt, Zygmunth) 42, 43, 44, 45
Zigmantas III Vaza (Sigismundus III) 12, 103, 132, 140, 201

Žygimantas I Senasis 28, 29, 30, 34, 215, 216
Žygimantas II Augustas (Jogailaitis, Augustus, Sigismundus Augustus, Sigismundus II) 29, 30, 41, 57, 58, 61, 63, 72, 76, 78, 89, 93, 94, 95, 99, 100, 101, 102, 109, 111, 112, 116, 125, 177, 186, 188, 189, 219, 220, 221, 234
Žukas Saulius 182

Dailininkas

SAULIUS CHLEBINSKAS

1998 05 03. Užsakymas 150

Išleido

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR
TAUTOSAKOS INSTITUTAS
2055 Vilnius, Antakalnio g. 6
tel. (+370 2) 225 332, fax (+370 2) 61 62 54

Spausdino

IĮ *PETRO OFSETAS*
2600 Vilnius, Žalgirio g. 90
tel./fax (+370 2) 73 33 47